Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Mynster, J. P.; af J. P. Mynster.
Titel | Title:	Blandede Skrivter
Bindbetegnelse | Volume Statement:	Vol. 1;
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kiøbenhavn : Gyldendal, 1852-1857
Fysiske størrelse | Physical extent:	6 bd. :

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

Nr. 8245

BIBLIOTHECA REG.I HAFNIENSIS

I.W. Tegner lith efter Daguerreotypi

I.W. Tegner & Kittendorffs lith Inst

J. P. Müller.

Blandede Skrifter

af

Dr. J. P. Mynster.

Første Bind.

Kiøbenhavn.

Den Gyldendalske Boghandlings Forlag.

Thieles Bogtrykkerie.

1852.

3462

52,-97,-8°

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Fortale.

Naar en Forfatter i en lang Række af Aar har havt eller taget Anledning til at yttre sig over mangehaande, hani nærmere eller fiernere vedkommende, Gienstande, hører han det ikke ugierne, naar hans Forlægger og velvillige Læsere opfordre ham til at samle de paa mange Steder adspredte, tildeels vanskeligen tilgængelige, tildeels nu forglemte Skrivter, og forsøge paany at skaffe dem Læsere. Saaledes tilstaaer jeg, at det var ret villigen, jeg gik ind paa et Forslag herom af min ærede Forlægger, som ogsaa blev understøttet af adskillige Venner.

Men under Udførelsen har jeg mangen Gang været nærved at fortryde det givne Løvte. Ikke fordi jeg i noget Væsentligt har fundet min Overbeviisning forandret, thi jeg tør give mig selv det Vidnesbyrd, at, ligesom jeg har henlagt mangen begyndt Undersøgelse, hvilken jeg ikke kunde føre til noget fyldestgiørende Resultat, saaledes er jeg ikke fremtraadt med noget Arbeide, uden først at være kommen til den Forvisning, at jeg for min Deel ikke kunde see Sagen anderledes, end som den da viste sig for mig, og denne Forvisning har jeg stedse siden, naar jeg paany vendte tilbage til Sagen, i det Væsentlige fundet bekræftet. Men Fremstillingen har jeg ofte fundet ufuldkommen, uden dog nu at kunne afhielpe Manglerne; og fornemmelig er der i disse Skrivter stedse taget Hensyn paa den Tiid, hvori de fremkom, og derved ofte paa en ganske anden Tingenes Tilstand, end den nuværende, og paa Meninger og Bøger, som dengang vare Alle bekiendte,

men nu for en stor Deel ere trængte tilbage. For enkelte Læsere kan det maaskee have nogen Interesse paany at tænke sig ind i en nu forsvunden Tiid, men denne Interesse kan ikke ventes hos Mange.

Disse Skrivter kaldes "blandede", men de Læsere, som derefter vilde vente her at finde, hvad man pleier at kalde "Lecture", eller saadanne Fremstillinger, som for at vække Deeltagelse kun forudsætte almindelig Dannelse, ville finde sig stuffede. Vel ere her de Skrivter, som for at læses udfordre specielle Interesser og specielle Forkundskaber i Videnskaben selv, udelukte; men for en stor Deel vende disse Skrivter sig dog kun til saadanne Læsere, som ere noget fortrolige med theologiske og philosophiske Disciplíner; hvorved jeg dog nærer det Haab, at mangen Læser, om hvem dette mindre gielder, maaskee ved at overslaae nogle Blade, vil finde, hvad der ogsaa kan tiltale ham. I Særdeleshed tør vel de "logiske Bemærkninger om Identitet" kun vente faa Læsere; men disse Faa ville dog maaskee finde, at der er Adskilligt deri, som fortiener ikke ganske at overgives til Forglemmelse.

Skrivterne har jeg bragt i en vis Orden, eftersom deres Indhold var mere eller mindre beslægtet. Ved ethvert af dem er det Aar angivet, i hvilket det først blev udgivet, da dette var nødvendigt til at forstaae de deri indeholdte Hentydninger.

Flere have ønsket, at de af mig udgivne Programmer, som indeholde Fremstillinger, henhørende til Kirkens ældste Historie, skulde optages i denne Samling. Men da det er min Hensigt, saafremt Tiid og Kraft forundes, at fortsætte disse Arbeider, saa skulle de tilsammen udgiøre et eget lidet Værk. Skulde dette ikke lykkes, da ville de, og hvad jeg mueligen endnu kunde finde Leilighed til at udarbeide, kunne optages i et Supplementbind.

Om nu den nye Udgave af disse Skrivter kan bidrage til at skaffe de deri fremsatte Anskuelser større Indgang, kan alene Tiden vise. I alt Fald indeholde de et Regnskab over de Grundsætninger, jeg paa min temmelig lange Bane som Forfatter og Embedsmand i forskiellige Stillinger stadigen har havt for Die.

Kiobenhavn, den 30te Junii 1852.

I.

Udvikling af Begrebet Tro.

(1821.)

[redacted]

Naar Meddelelse ved Tale skal finde Sted, er det nødvendigt, at de Talende med de samme Ord forbinde de samme Begreber, og desto nødvendigere, jo bestemtere Talen skal være. Fra Ordforklaringer og Definitioner begynder derfor ethvert videnskabeligt Foredrag, og det kan ved første Diekast synes forunderligt, at man, efter saa megen anvendt Møie for at anvise ethvert Ord dets bestemte Begreb, ikke er kommet videre dermed. Det bør ogsaa paaankes, naar Det, som allerede var berigtiget, igien bringes i Forvirring, naar der yppes saa mangen lidenskabelig Tvist, som kunde været undgaaet, hvis man havde villet opfatte og anvende den allerede bestemte Talebrug.

Men derfor ville vi dog paa ingen Maade tiltræde deres Mening, der ansee næsten enhver videnskabelig Strid som en Ordstrid, søge Grunden dertil blot i en Misforstaaelse, som let maatte kunne hæves, og hvis Bestræbelser desaarsag kun gaae ud paa at finde Formler, som Alle kunde vedtage. Erfaringen viser nokſom, hvor lidet denne Slags ireniske Forsøg føre til Maalet; Uenigheden udspringer af en langt dybere liggende Aarsag, end af en forskiellig Brug af vilkaarlige Betegnelser, og hine overglattende, undvigende Formler berolige sielden og kun for kort Tiid de Stridende. Thi af Hiertets Overflødighed

taler Munden, og sikkert ikke blot i den sædvanlige løse Samtale, men endnu mere i den videnskabelige, overlagte Tale. Forend Nogen vælger Udtrykkene, har han Noget, han vil udsige; derfor kiendes det let, af hvilken Aand Nogen philosopherer, efter de Begreber, for hvilke han søger Ord, efter det Omfang og det Værd, han tillægger visse betydningsfuldere Ord, og efter den hemmelige Tilbøielighed eller Uvillie mod dem, som ofte lader sig tilsyne. Thi hvis endog Ordene fra først af for en stor Deel have været vilkaarlige Tegn, da ere de det ikke mere; ingen Tænker kan dog skabe sig et ganske nyt Sprog, men han maa gaae ud fra det Vedtagne, hvilket han skal udvikle og bestemme, men ikke kan forvandle; heller ikke formaaer han ved sine Definitioner ganske at udtømme Ordenes Betydning, men Bibegreber hænge stedse ved fra den almindelige Talebrug, og disse Bibegreber lade sig ofte ikke udrydde ved al Philosophernes Anstrengelse. Talen er grundet i Menneskets Natur; nødvendige Forestillinger have stedse havt deres Udtryk, og ville stedse beholde dem, og disse Udtryk ville forstaaes i deres Grundbetydning, hvor vanskelig end denne kan være at forklare, og hvor mange Misgreb der end kunne begaaes ved Forsøgene derpaa. Det ikke speculative Menneske, siger Jacobi, havde talt, længe forend Philosopherne begyndte at tale, og forend nogle Philosopher efterhaanden bragte det dertil, at Brugen af Sproget blev omvendt, og Tingene maatte rette sig efter Ordene, som tilforn Ordene havde maattet rette sig efter Tingene. [1])

Det Sagte finder særdeles Anvendelse paa Ordene Tro og Fornuft, om hvis Betydning der har været og er saa megen Strid, hvilken let maatte have kunnet bilægges, dersom det var

---

[1]) David Hume über den Glauben S. 102.

de philosophiske Skoler tilladt vilkaarligen at knytte et selvbestemt Begreb til ethvert Ord. Men Mennesket fødes i Troen, har man med Rette sagt; Troen er en af hans Sinds nødvendige Handlinger, og vilde man ikke tillade ham at kalde denne Handling Tro, da maatte han søge et andet Navn derfor; men denne Tvang modsætter han sig med al Ret, fordi Philosophen skal opfatte den rigtige Sprogbrug og ikke fortrænge den. Hvor meget man endog kritiserer, indskrænker, anklager Fornuften, den bliver dog ved at paastaae sine Rettigheder, og Mennesket fornemmer stedse, at hans Fornuft vil trænge op til de høieste Gienstande, ja at det er Fornuften, der sætter ham istand til at troe, hvad enten man vil tillade den det, eller ikke.

Vi blive her fornemmeligen staaende ved Betragtningen af Ordet Tro. Dette Ord er brugt igiennem saa mange Tider, under saa forskiellige Omstændigheder, at det vel maa have modtaget mange Slags Modificationer, og man kan ikke undres over, at det hos græske Philosopher findes i en anden Betydning, end i Leibnitz's eller Bayles Skrivter. Hvo der vilde følge dette Ords Historie giennem de forskiellige Tider, vilde dog uden Tvivl finde, at det aldrig ganske har tabt sin Grundbetydning, og at man i de Systemer, hvor man har tillagt det en anden Betydning, har maattet søge et andet Udtryk for Det, der hos de Fleste har Navn af Tro. Her indskrænke vi os for det Meste til den nyeste Tiid, og ville gjøre opmærksom paa, hvilken Sindets Handling det er, der nu efter almindeligst og consequent Sprogbrug betegnes med Navnet Tro.

Jeg siger: Sindets Handling; thi Ordet Tro har ogsaa en objectiv Betydning, i hvilken man derved tilkiendegiver Indbegrebet af de Sandheder, der troes; men denne Betydning er kun afledet, og behøver ingen videre Udvikling.

Som noget ganske Subjectivt, som en ubestemt Længsel, en dunkel Anelse, uden Tanker og Ord, have derimod nogle Nyere anseet Troen. Saaledes Eschenmayer, der paa en synderlig Maade synes at ville forbyde Mennesket at tænke paa Det, han føler. Han sætter Troen i samme Række som Philosophien, og lader da først hiin begynde, hvor denne endes, lader Erkiendelse og Viden gaae over i en Tro og Anelse, hvis Reenhed den mindste Speculation vilde fordærve, og hvis Sprog kun er Bøn, det er — efter hans Beskrivelse — et Sprog, som aldeles ingen Ord har. [1]) Saaledes Gørres, der skildrer Troen som en tilbedende Hensynken i det Guddommeliges Væsen, en stille Sig-Taben i den evige Naturs Hemmeligheder, en længselfuld Attraa efter det Helliges Nærhed, en tungsindig Henover-Tragten i den bedre Verden, en smægtende Opløselse i de indre fromme Følelsers lunkne Hav [2]) o. s. v. Jeg veed ikke, om disse ubestemte Følelser, som Gørres mener, i Særdeleshed tilhøre Syden, men dette veed jeg, at, som det ikke var fra Sydens Lunde, saa var det ikke af hiin Smægtens og Hensynkens og Opløselses lunkne og svigefulde Hav, at Luther fremstod; jeg veed, at denne Tro ikke er et Skiold, som kan udslukke nogen gloende Piil, men at den, jo længere den driver sit Spil, desto mere faaer Lighed med en klingende Bielde. Enhver, der med Sandhed kan sige: Jeg troer, maa ogsaa kunne sige, hvad han troer; til alle Tider have de Troende

---

[1]) Die Philosophie in ihrem Uebergang zur Nichtphilosophie. S. 30. 35. 41.

[2]) Glauben und Wissen S. 115. — "Am meisten verbitte ich rhetorische Zuthat, womit einige die einfache Lehre zu verbessern gesucht haben. In manchen Schriften solcher Verfasser hat mir das wohlbekannte Gewächs nicht anders gemundet, als ein bei ihnen sauer gewordner Wein, den sie, wie schlechte Wirthe, durch Honig oder Zucker aufzuhelfen suchen." Schelling i Jahrbücher der Medicin. B. 1. H. 1. S. 10.

kunnet gjøre Regnskab for deres Tro, og strœbe stedse at kunne dette fuldstœndigere og klarere; heller ikke have sande Bedere pleiet at yttre deres Forlœngsel kun i et Sprog uden Ord. Thi Tankens Lys er i sig selv ikke noget Fiendtligt og Vanhelligt, Tanken skal ikke blot sysselsœtte sig med den udvortes Anskuelse, men ogsaa med Følelsens Fylde, og denne udtommes ikke, taber ikke sin Varme, fordi den engang bevœgede hele Sielen, og ikke trodsigen affondrede sig fra den tœnkende Deel af Menneskets Vœsen. Vel er der saare Meget, som i en vis Henseende er unddigeligt, og Hiertets indre Liv er ikke beskrevet i noget metaphysisk System, ligesaalidet som vi opslaae vore Naturlærer for at erfare, hvorledes Lynets Pile slynges i Tordenskyen, eller hvorledes det vildtbevœgede Hav skummer mod de bratte Klipper. Men ere der da ingen Ord udenfor Terminologiernes Rœkker? Og ligesom i den udvortes Natur enhver Gienstand, der trœder tydelig frem, faaer sit Navn, hvortil dens Forestilling slutter sig, saaledes bliver ogsaa enhver Følelse, som har sundt og fuldt Liv, klar i Forestillingen, og faaer sit Udtryk i Talen; men at Ordets Betydning da ofte ikke videre kan forklares for Den, som ikke fornam Følelsen i sit Hierte, kan ikke forundre os mere, end at vi ikke kunne beskrive den klarligen seete, med dens rette, for enhver Seende tydelige Ord betegnede, Farve for den Blinde. Vel er der i Menneskets Bryst en Længsel, som intet Jordisk stiller, et Veemod, som er uadskilleligt fra den Erkiendelse, at vi her bœre det Hellige i skrøbelige Kar; vel maa Hiertet mangen Gang skielve mellem Udvidelsen ved den iboende Kraft og den timelige Indskrœnkning; men hvo vilde søge sin Hvile i denne Skielven, sit Standpunct, svœvende mellem Himmel og Jord? Hvad man saaledes skildrer, er kun, hvad Poiret kalder Sielens centrale Begiering, den

udødelige Længsel efter Hvile i et uendeligt Lys [1]); men denne anseer han med Rette kun for en Evne eller Drivt til Troen, ikke for Troen selv eller dens Gienstand, eller engang den Handling, hvorved Troen vindes. Hvo vilde og sammenblande Attraaen efter at see Lys med Lyset selv, eller med Nydelsen ved dets Beskuelse?

Med ikke synderligt større Held synes Fries [2]) og De Wette [3]) at have adskilt Troen fra Anelsen, saaledes at hvert af begge Ord skal betegne en særegen Overbeviisningsmaade i Sindet, og at Troens Gienstande ere Ideerne selv, Anelsens derimod disses Anvendelse i Erfaringens Verden. Ved Anelsen komme saaledes Ideerne først til Liv, og udvikle sig i en Mangfoldighed, hvilken de ikke have i den nøgne Skikkelse, hvori Troen opfatter dem. "Hvad" — mener De Wette — "lader sig sige Mere over Ideerne af Evighed, Frihed og det Absolute, end at de ere?" Dog er, ogsaa efter hans Forestilling, den Overbeviisning, at der er en Gud, Tro, og over denne Sætning er der sagt, og lader der sig fremdeles sige saare Meget, som paa ingen Maade fortiener at henkastes mellem Scholastikens unyttige Spidsfindigheder, eller mellem en sig selv overstigende Fornufts vilkaarlige og meningsløse Paastande. Derimod skal den Overbeviisning, at Verden er Guds Værk og Aabenbarelse, tilhøre Anelsen. Nu paastaae vel begge de anførte Forfattere, at Viden, Tro og Anelse have en ganske lige Grad af Vished i vor Aand, men i hvilket Sprog tilkommer Anelsen en saadan Rang? Hvo kan her ved Anelse forstaae Andet, end en af vor indre Natur, eller af Fornuften, fremgaaende For-

---

[1]) De fide divina et ratione humana p. 16. (Cogitationes de Deo, anima et malo. Amstelod. 1685.)

[2]) Neue Kritik der Vernunft B. 2. S. 81 ff.

[3]) Ueber Religion und Theologie S. 9 ff.

modning om Tingenes sande Væsen og Sammenhæng, hvilken Formodning dog ikke kan have den Grad af Vished, at vi tröe den, thi ellers smeltede den sammen med Troen? Altsaa maatte vor Overbeviisning om den anførte Sætning, eller hvad Andet der anføres som henhørende til Anelsen, saasom: i Begivenhederne at see Guds Haand og deri at tilbede hans Almagt, eller over Menneskenes lavere Formaal at opdage et høiere o. s. fr. — vor Overbeviisning om alt dette, siger jeg, maatte saaledes kun være en Formodning, som vi ikke fordristede os til egentlig at troe. Vil man ikke indrømme dette, da maa man uden Tvivl tilstaae, at Anelsens Sphære her ganske vilkaarligen er adskilt fra Troens.

I en anden Betydning have Andre, saavel i ældre som i nyere Tider, taget Ordet Tro, og derved forstaaet det Bifald, hvormed visse Lærdomme antoges, ikke efter Fornuftgrunde, men blot efter Autoriteter; og denne Betydning have Flere, saavel af Troens Fiender, som af dens nidkiere, men ikke forstandige, Venner, begierligen opfattet. Hine, som paa mange Maader fandt sig hindrede ved de paa overordentlig Maade aabenbarede Sandheder, man modsatte dem, som ikke vilde lade deres Tænkenings Frihed indskrænke ved den Tro paa disse Sandheder, man fordrede af dem, søgte at nedværdige Troen ved at forestille den som Fornuftens Arvefiende, som blind i sit Væsen, og opoffrende Menneskets ædleste Forrettighed for at sælge sig under Autoritetens vilkaarlige, men magelige Trældom. Disse, som ved at følge Forstandens svære og langsomme Vei fandt sig indviklede i mangehaande Tvivl, hvilke de ikke formaaede at løse, som erfarede, at Tænkningen ved at holde det Enkelte fast ofte maa slippe den Overskuelse, hvori der dog alene er Liv og Fylde, og hvori alene enhver Gienstand viser sig i sit rette Lys, vidste intet bedre Middel til at ende alle Vanskeligheder, end at anvise

Forstanden og Fornuften blot det Timelige til deres Sphære, og derimod lade den himmelske Sandhed stige ned som et udvortes Lys, hvis Realitet maatte erkiendes, fordi det var seet at skinne i Verden. De glemte, at der behøves en Sands, for at skue Lyset, og at denne Sands havde de fornegtet; de bemærkede ikke, at Autoriteterne kun ere Støtter, hvilke Ingen søger eller anbringer, medmindre han har Noget, han vil støtte, og at først maa Sandheden være Mennesket kier, først maa han allerede til en vis Grad troe den, førend han søger at retfærdiggiøre sin Tro, og forsvare den mod sine egne og Andres Indvendinger. Vel maa Alt, hvad der skal komme til Liv i Mennesket, først vækkes og udvikles ved Indvirkning udenfra; den hele Menneskeslægt behøver, som det enkelte Menneske, Opdragelse og Underviisning, og denne kunde kun meddeles ved Det, vi i egentligere Forstand kalde Aabenbaring. Men med hvor klare udvortes Beviser Aabenbaringen end fremstiller sig, er der dog ingen sand Tro, før et indvortes Samtykke vækkes i Menneskет, som bifalder, ikke blot Beviserne, men Sandhederne selv. Vel kan en Sandhed til en Tiid være os fremmed, synes os unødvendig, endog synes os i en Striid med andre Sandheder, som vi endnu ikke formaae at løse, og vi kunne dog antage den, fordi den støtter sig paa en Autoritet, som vi finde os bundne til at hylde med uindskrænket Tillid. Dersom vi vare overbeviste om, at den Sætning eller Lære, der saaledes paatrænger sig os, i sig selv var vort Væsen fremmed, eller modsigende, da kunde vi ikke antage den; men den Autoritet, vi følge, forvisser os om, at den maa staae i Sammenhæng med andre Sandheder, kun at vi endnu ikke have indseet denne Sammenhæng, at den maa være skikket til ligesom at gribe ind i vort Væsen, og der finde Gienklang, kun at vi endnu ikke have følt det. Hvis nu end det Bifald, vi paa saadan Maade skienkede en Sandhed, kan

kaldes Tro, da maae vi i det mindste tilstaae, at denne Tro er middelbar og afledet, at vi i den kun have en ufrugtbar Eiendom, og at den først bliver levende, naar Sandheden paa en umiddelbarere Maade trænger ind i vort Inderste, og smelter sammen med vor øvrige Overbeviisning. Selv da, naar vi underkaste os en Autoritet, og retfærdiggiøre denne Underkastelse ved udvortes Grunde, kan dog den sidste Grund i disses Række ikke atter være en Autoritet, men vort Bifald grunder sig tilsidst paa den umiddelbare Følelse, ved hvilken vi skielne Sandt fra Usandt, og denne Følelse er det egentlig, vi kalde Tro.

Dog dette er, hvad vi nærmere skulle udvikle, og for at kunne dette, maae vi fornemmeligen betragte Troen i dens Forhold til Viden. Vi træffe her paa tvende Forestillingsmaader, af hvilke den ene sætter Tro under Viden, den anden derimod omvender Forholdet. Begge Forestillingsmaader ere meget gamle, og, skiøndt de begge fra forskielligt Synspunct kunne anbefale sig ogsaa for den upartiske Overveielse, kan man dog ikke miskiende den forskiellige Aandsretning, hvoraf de ere fremkomne, og som bevægede mange Tænkere til at see Sagen udelukkende fra eet Synspunct.

Allerede Hildebert fra Lavardin, i det ellevte Aarhundrede, siger: Troen er en frivillig Overbeviisning om Ting, som ikke falde i Sandserne, hviere end Mening, ringere end Videnskab [1]). Denne Stilling af Troen, mellem den mestendeels vilkaarlige Mening og den apodiktiske Videnskab, er siden bleven meget almindelig, saa at endog Nogle, hvoriblandt Reinhard [2]), kun have antaget det Sandsynlige for Troens Gienstand. I

---

[1]) Fides est voluntaria certitudo absentium, supra opinionem et infra scientiam constituta. Hildeberti tractatus theologicus c. 1. (See Tennemanns Geschichte der Philosophie. B. 8. S. 109.)

[2]) System der chr. Moral. 3 Ausg. B. 2. S. 208.

Særdeleshed erindres vi her om Kant, hvis Forestilling om Forholdet mellem Mening, Tro og Viden i saa mange Henseender er mærkværdig. Ogsaa han antager alene Viden for en saavel subjectiv som objectiv tilstrækkelig Erkiendelse, altsaa for fuldstændig Overbeviisning. Men da efter hans Lære Videnskab kun er muelig om Erfaringsgienstande, eller saadanne, som ere Tidens og Rummets Former undergivne, saa er det ogsaa kun i denne Sphære, at en saadan tilstrækkelig Erkiendelse finder Sted. Men ogsaa her, i Sandseverdenen, ere mange Gienstande, der, efter vore Evners Beskaffenhed, ikke kunne forekomme i vor Erfaring, og dersom vi da ville tillade os en Dom om disse, kunne vi vel efter Grunde finde Noget sandsynligt, men dette bliver dog stedse kun en Mening, eller en saavel subjectiv som objectiv utilstrækkelig Dom, saasom naar vi antage fornuftige Indvaanere paa andre Planeter. Hvad derimod de saakaldte oversandselige Gienstande, Gud, Frihed og Udødelighed, angaaer, da kunne disse ikke forekomme i Erfaringen; om dem er derfor ingen Viden muelig, og da man ikke tør tillade sig at mene, uden i det Mindste at vide Noget, hvortil den i sig selv problematiske Dom kan knytte sig for at blive Mere end vilkaarlig Opdigtelse, saa finder herom heller ingen Meenen Sted, men Tro, eller en Dom, som er subjectiv tilstrækkelig, uagtet vi maae tilstaae, at den i objectiv Henseende ikke er det. Ved videnskabelige Grunde komme vi, efter Kants Lære, aldrig til Overbeviisning om, mindre til Indsigt i hine høie Gienstande, men den Tillid, hvormed vi antage dem, beroer paa vor Forpligtelse til at befordre Hensigter, som Sædelighedens Lov foreskriver os, men hvis Opnaaelse, efter al vor Indsigt, kun er muelig under Forudsætning af, at Mennesket er frit, at der er en Gud og en bedre Verden, hvorvel vi ikke kunne indsee Mueligheden, men heller ikke Umueligheden deraf. Troen er

altsaa et Udtryk af Beskedenhed i objectiv, men af fast Tillid i subjectiv Henseende, og dens Overbeviisning er ingen logisk, men en moralsk Vished [1]).

Vi indlade os ikke i nogen Undersøgelse af den fortræffelige Mands, af en høist skarpsindig Tænkning og af en dyb Agtelse for Ret og Pligt fremgangne System i det Hele; kun angaaende hans noget vilkaarlige Brug af hine Ord tillade vi os nogle Bemærkninger. Ikke blot synes det Forbud, selv efter Kants Principer, ubeføiet, hvorved al Mening og enhver Hypothese om Menneskets tilkommende Tilstand strax afvises, thi denne er ogsaa en Gienstand for muelig Erfaring, og ligesaavel som vi tor tillade os at mene Noget om andre Kloders Indvaanere, tor vi ogsaa knytte Formodninger om Menneskets Tilstand i en anden Verden til allerede bekiendte Sandheder, naar vi kun ikke holde disse Formodninger for Mere, end de ere, ikke indrømme dem større Grad af Sandsynlighed, end dem tilkommer. Men i Særdeleshed sees det ikke, hvorledes Kant kan negte den af ham skildrede Tro Navn af en logisk Overbeviisning, da den just grunder sig paa Slutninger fra et Givet, nemlig fra Moral-lovens Fordring, som skal realiseres, men ikke kan det uden under visse Betingelser, hvilke maae antages, saasom de, efter al menneskelig Indsigt, ere de eneste muelige, og man ganske sikkert kan vide, at Ingen kiender andre Betingelser, som kunde træde istedenfor [2]). Naar altsaa, efter denne Betragtningsmaade, Overbeviisningen om Villiens Frihed ikke er umiddelbar knyttet til Menneskets Bevidsthed, Troen paa Gud ikke oprunden som en umiddelbar Erkiendelse, naar Gud herefter bliver et Menne-sket fremmed Væsen, til hvis Samfund Mennesket ikke kan op-

---

[1]) Kritik der reinen Vernunft 4 Ausg. S. 848. Kritik der Urtheilskraft. 2 Aufl. S. 454.

[2]) Kritik der reinen Vernunft S. 856.

løfte sig, men Foreſtillingen om Gud kun fremkommer ſom en Tanke, der er grundet, ikke paa Følelſe eller paa umiddelbar Nærmelſe, men paa en Slutning, da er jo Overbeviisningen her juſt aldeles logiſk, uagtet der ſluttes fra en moralſk, og ikke fra en Erfarings-Sandhed.

Det er bekiendt, at ſenere Philoſopher ikke have villet erkiende de Grændſer, inden hvilke Kant alene vilde indrømme Videnſkaben Ret at giøre ſig gieldende. Det er kun paa korte Tider, at Tænkerne underkaſte ſig en Beſtemmelſe, ſom i Grunden forbyder dem at tænke paa Det, ſom maa være dem det Vigtigſte. Menneſket har en Drivt til at udgrunde, ſom ſtedſe yttrer ſig paany, og ſtedſe vækker Sielen til at ſøge, ikke blot Formodning og Anelſe, men Viished og Erkiendelſe om de Gienſtande, uden hvilke Alt, hvad der fylder Sandſen og ſyſſelſætter Tænkningen, kun bliver en ſubjectiv Leeg, en Drøms betydningsløſe Blendværk. Ogſaa føler han, at der er Det i ham, ſom naaer ud over den Kløft, der fra ſaa mange Sider adſkiller ham fra det Evige, og at han ikke behøver at anſee dette ſom ſig aldeles utilgængeligt. Derfor ſkal den Troende ikke foreſtilles ſom Den, der, halv formaſtelig, forſøger at kige ind bag et Forhæng for at ſkimte, hvad der egentlig ſkulde være ſkiult for enhver Dødeligs Øine, uvis, om han dog ſkimter rigtigt; men Troen er en Forbindelſe mellem det Tilkommende og det Nærværende, mellem det Evige og det Timelige; ſaaledes alene faaer den Indhold og Liv, ſaaledes tør ogſaa Videnſkaben nærme ſig dens Helligdomme, omendſkiøndt det ſtedſe bliver viſt, at Troen fører Menneſket længere, end Videnſkaben formaaer at følge. Vi kunne derfor ikke bifalde Schelling, naar han erklærer, at Philoſophien giør Troen overflødig, idet Philoſophiens Væſen beſtaaer deri, at den i klar Viden og beſkuende Erkiendelſe beſidder, hvad Ikke-Philoſophien mener at gribe i Troen, og at

Philosophiens Sphære er langt over Troens [1]). Hvad der i i disse Yttringer forekommer os sandt, skulle vi siden udvikle; her bemærke vi blot, at, naar Schelling dog erkiender noget Hviere end Videnskab [2]), da maa han uden Tvivl tilstaae, at han opfatter dette Hviere i Tro, thi han vilde neppe sætte Anelsens Sphære over Troens.

Forskiellen mellem Tro og Viden bestaaer altsaa ikke deri, at hiin blot skulde være en Formodning eller Anelse. Troen er ogsaa en Overbeviisning, det er, efter Sulzers træffende Beskrivelse, en klar og positiv Fornemmelse, at vi ikke kunne begribe Tingene anderledes, end vi begribe dem; vi anvende en vis Anstrengelse for at forestille os det Modsatte, og blive meget tydeligen Umueligheden deraf vaer [3]). At denne Beskrivelse virkelig udtrykker det Væsentlige ved Overbeviisningen, maae endog de indrømme, som kun anse det mueligt at komme til Overbeviisning ved rigtige Slutninger, thi alle Slutningers Vished beroer dog tilsidst paa Modsigelsens Grundsætning, og denne Sætnings Vished er atter intet Andet, end den klare og positive Fornemmelse, at vi ikke kunne samle det Modstridende i eet Begreb.

Men hiin Mening selv paaligger det os nærmere at prøve. Det er nemlig Manges Forestilling, at vi ikke kunne vinde

---

[1]) Philosophie und Religion. S. 4. 7. I et senere Skrivt har Schelling brugt Ordet i en høiere Betydning. "Die Tugend erscheint als Glaube, nicht im Sinn eines Fürwahrhaltens, das gar als verdienstlich angesehen wird, oder dem zur Gewisheit etwas abgeht — eine Bedeutung, die sich diesem Wort durch den Gebrauch für gemeine Dinge angehängt hat — sondern in seiner ursprünglichen Bedeutung als Zutrauen, Zuversicht auf das Göttliche, die alle Wahl ausschließt." Ueber das Wesen der menschlichen Freiheit, i philosophische Schriften. B. 1. S. 480.

[2]) Jahrbücher der Medicin. B. 1. H. 1. S. 10.

[3]) Zergliederung des Begriffs der Vernunft, i Vermischte philosophische Schriften. Th. 1. S. 274.

Overbeviisning uden ved Slutninger, hvis disse endog kun dunkelt ere gaaede igiennem Sielen; men i dette Tilfælde fortiener vor Overbeviisning kun Navn af Tro; ere derimod Slutningerne blevne os tydelige, og have vi udviklet dem for os i deres hele Række, da besidde vi Videnskab. Dog, er det ikke klart, at allerede den nævnte Modsigelsens Grundsætning ikke bliver os vis ved nogen Slutning? thi uden at forudsætte den ere vi aldeles ikke istand til at slutte. Men denne Sætning har intet videre Indhold, og af den alene lader ingen Videnskab sig aflede; Sielen maa altsaa være i Besiddelse af andre primitive Sandheder, der ligge til Grund for den Erkiendelse, som udfolder sig i Videnskaben. Al Kundskab ved Slutninger er middelbar og afledet; enhver paafølgende Sætning støtter sig paa en foregaaende, til hvilken den knyttes ved Slutningsfølger; men ved saaledes at stige op, maae vi dog snart eller seent komme til Sandheder, som ikke laane deres Vished fra andre; men ere umiddelbar visse.

Vi erfare fremdeles, at der er Noget i os, som leder os, i det vi slutte, ja et Resultat, som ofte paatrænger sig os, inden vi have naaet det ved vore Slutninger, og som stundom ikke vil vige, om end Slutningerne give os et andet. "Et System", siger Fichte, "kan i det Hele være rigtigt, uagtet dets enkelte Dele ikke have den fuldkomne Evidents. Hist og her kan der være sluttet urigtigt, Mellemsætninger kunne være overspringne, Sætninger, som kunne og skulle bevises, kunne være opstillede uden Bevis eller urigtigen beviste, og de vigtigste Resultater dog være rigtige. Dette synes umueligt; det synes, som om en Haarbreds Afvigelse fra den rette Linie nødvendigen maatte føre til en Afvigelse, som maatte forstørre sig i det Uendelige; og saaledes vilde det ogsaa forholde sig, dersom Mennesket blot var et tænkende, og ikke tillige et følende Væsen, og hvis ikke

Følelsen ofte ved at foraarsage en ny Afvigelse fra Raisonnementets lige Bane berigtigede de tidligere Afvigelser, og atter ledede ham derhen, hvor han ved rigtig Slutning aldrig var kommen tilbage [1]).” Vi besidde altsaa en umiddelbar Erkiendelse af Sandheden, som er tidligere end Slutningerne, og i hvilken den videnskabelige Undersøgelse maa erkiende sin Styrer og sin Dommer; thi hvor redeligen vi end ville modtage Sandheden, som den er, føle vi os dog ikke sielden utilfredsstillede ved Det, Undersøgelsen hidindtil har lært os, vi ville mange Gange andre Resultater, end de, der endnu paa denne Maade ere blevne os klare; disse Resultater maae vi da forud have vundet, men paa en anden Vei end den videnskabelige [2]).

For Videnskabernes Dyrker, som saadan, er der kun Hæder og Fred i anstrenget, sammenhængende, grundig Tænkning, og hvo der nogensinde fandt Mod og Held til at betræde de Veie, der snart vinde sig dybt i det Forborgne, snart op i Høider, hvor det ikke er givet Mængden at beholde Fatning og klart Blik, vilde vel lade haant om Det, han saae og vandt, eller høre det roligt, naar Nogen tillader sig at foragte den Anstrengelse, der vel ofte er svær og haard, som nogen anden Livets Kamp, men i hvilken der tillige er en Frihed, en Udvikling af Sielens ædleste Kræfter, saa at Arbeidet har sin Løn i sig selv, som i sine Frugter? Men hvo turde paa den anden Side paastaae, at Viisdommen kun har taget sit Sæde i den Lærdes

---

[1]) Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre S. 58 f. I den anden Udgave (S. 62) er Stedet forandret, men urigtigt aftrykt.

[2]) Herved løses den sophistiske Sætning hos Plato (Meno Ed. Steph. p. 80), at et Menneske umuelig kan søge, hverken hvad han veed, thi dette behøver han ikke videre at søge, eller hvad han ikke veed, thi da veed han jo ikke heller, hvad han skal søge. Han kan nemlig søge at erholde Det i videnskabelig Klarhed og Sammenhæng, som han tilforn kiender paa en anden Maade.

Bogsal? Hvo turde negte, at ogsaa de, som ikke kunne og ikke skulle følge Videnskabens vanskelige Veie, kunne have en rigtig Forestilling saavel om Livets Pligt som dets Trøst, og at, som Plato siger [1]), den rigtige Forestilling ikke er nogen slettere Fører, end Videnskaben? Dog have Disse ikke deres Kundskab middelbart, ved strengt sammenkiedede Beviser og Slutninger, altsaa have de den paa en anden og umiddelbarere Maade.

Hvor rigtig og sikker den umiddelbare Erkiendelse kan være, om den end ikke er understøttet af nogen videnskabelig Indsigt, viser sig dagligen i mangfoldige Erfaringer. Naar, som ikke sielden skeer, et udannet Menneske opfinder en Maskine, da har han en Kundskab, der veileder ham; han veed forud, at naar han sammensætter Delene saaledes, da vil Maskinen kunne bevæges og opfylde sin Hensigt; og dette veed han, skiøndt han maaskee ingen Mechanik har lært, og ikke kan udføre de Regninger, hvormed han skulde demonstrere sit Forehavendes Rigtighed.

Endog den videnskabelige Mathematiker erkiender ofte sine Sætningers Rigtighed, førend han har fundet Demonstrationen. Pythagoras havde umiddelbar Vished om, at Qvadratet paa Hypotenusen er saa stort som Qvadratet paa begge Katheterne, førend han endnu formaaede at bringe denne Læresætning i Forbindelse med de allerede udviklede. Havde han tvivlet derom, da vilde han vel have opgivet det, sikkert ofte feilslagne, Forsøg paa at demonstrere Sætningen; men fordi han troede den, vidste han ogsaa, at der maatte kunne findes et videnskabeligt Beviis derfor, og blev ved at søge dette, indtil han kunde udraabe sit *ευρηκα*.

---

[1]) Meno pag. 97.

Sandheden af et historiskt Factum erkiendes paa videnskabelig Maade middelbart ved at bringe det i Forbindelse med andre Facta og ved kritisk at vurdere Vidnesbyrdene. Men ogsaa uden disse Undersøgelser kan dets Sandhed erkiendes, i det vi umiddelbar fornemme, at dette intet Bedrag er, at her er Sammenhæng, Overeensstemmelse, Sanddruhed. Da troe vi dette Factum, medens vi mangen Gang ikke troe Det, hvorimod vi dog ingen kritiske Tvivl kunne gjøre gieldende.

Ogsaa Forestillingen om Gud er oprindeligen en umiddelbar Forestilling. Den fremkommer ikke først som et Resultat af lange Slutninger, og naar den udenfra vækkes, da er det ikke strax en saadan Slutningsfolge, vi søge at udvikle for at overbevise os om denne Forestillings Sandhed; men den anbefaler sig strax for ethvert Menneskes Fornuft, Følelse, Samvittighed, om han end ikke har fattet, hverken det ontologiske, eller det kosmologiske, eller det moralske Beviis for Guds Tilværelse; og det er den Forestilling, der allerede er i os, som driver os til at søge videnskabelig Klarhed. Men naar vi og slutte os frem til Gud, som til en primus motor, en Skaber, og saa fremdeles, da udtømmer det Begreb, som derved fremkommer, paa ingen Maade Forestillingen om Gud, som den levende Kilde til alt Godt, som det alfuldkomne Væsen; Forstanden søger paa sin Maade at begrunde og bestemme, at give Navn; men det er den umiddelbare Erkiendelse, som vækker og leder Forstanden, og hvad den skal nævne, maa Sielen allerede have kiendt.

Og denne umiddelbare Erkiendelse maa ikke forestilles som noget Ringere, der efterhaanden skal forsvinde, i det Sielen vinder videnskabelig Indsigt; thi ligesom det er den, der forud viser os, hvad vi skulle søge og stedse vedbliver at lede vor Forsken, saaledes er det ogsaa den, der igien maa forene, hvad

Videnskaben paa en vis Maade adskiller. Thi ved den videnskabelige Undersøgelse ere vi nødsagede til i Tænkningen at afsondre, hvad i Virkeligheden er forbundet; vi hæve det Enkelte ud, holde det fast, betragte det fra alle Sider, knytte det til det allerede Fundne, og forbinde dermed atter noget Andet, som i Systemet bliver det Sildigere, skjøndt det i sig selv var tilligemed Hiint.

Saaledes bliver Kundskaben mere og mere middelbar, men dersom Videnskaben under denne Sysselsættelse med det Enkelte, under denne Afledning og Udstykning, ikke skal forvandles til eensidige Paastande, til kolde og tomme Ordkløverier, da maa Sindet ved en anden Handling samle i een Overskuelse, hvad Systemet fordeler i sine lange Rækker. Saaledes kiender du kun Kildens Skiønhed, naar du seer den for dig, som den uddvæller af den rene, fulde Aare, og ikke dersom Nogen vilde tildryppe dig den i alle dens enkelte Draaber.

For denne umiddelbare Opfatten have vi to Navne: Beskuelse og Tro. Begge Begreber ere hinanden nær beslægtede, men upaatvivlelig have vi i Beskuelsen en klarere og fuldkomnere Erkiendelse, end i Troen, hvorfor Marheineke med Rette erindrer [1]), at Tro ikke lader sig prædicere om Guds Viden.

Vi indrømme altsaa Schelling, at, hvor Beskuelse kan vindes, maa Troen ophøre, uden derfor at tilstaae ham, at det er Philosophien mueligt at besidde Alt i beskuende Erkiendelse, hvad Ikke-Philosophien opfatter i Troen, thi der blive stedse Regioner, hvor det ikke er den Dødelige tilladt at skue, men kun at troe, og for vor jordiske Tilværelse gielder stedse, hvad Paulus siger, at vi vandre i Tro, ikke i Beskuelse [2]).

---

[1]) Grundlehren der christlichen Dogmatik. S. 22.

[2]) *διὰ πίστεως οὐ διὰ εἴδους.* 2 Kor. 5, 7.

Vel er en viid Mark til Beskuelse aabnet Menneskет i Sandsningerne, og da Troen ikke mere finder Sted, hvor der skues, saa fortiener det nærmere at betragtes, med hvad Ret Hume kunde anvende Ordet Tro paa Erkiendelsen af sandselige Gienstande. Han bemærker nemlig, at, skiøndt Indbildningskraften kan frembringe opdigtede Gienstande med alle Omstændigheder af Sted og Tiid, kan fremstille dem, som for vore Øine, med fuldt Anstrøg af Sandhed, just som de havde kunnet existere: saa adskille vi dog disse Indbildningskraftens Fostre fra Forestillingerne om det Virkelige, fordi de sidste ere ledsagede af en egen Følelse, som det er vanskeligt eller umueligt at beskrive, men som Enhver kiender, fordi Enhver i ethvert Øieblik er sig den bevidst; denne Følelses rette og egentlige Navn, siger Hume, er Tro [1]). Men forinden vi tilstaae ham dette, maae vi først giøre en vigtig Forskiel. At den sandselige Forestilling er i vor Siel, dette troe vi ikke blot, men Bevidstheden deraf paatrænger sig som uundgaaelig og uimodsigelig selv for den meest Vantroe. Endog den meest determinerede Skeptiker vil ikke negte, at jo Forestillingen virkelig er tilstede i Sielen, heller ikke, at nogle Forestillinger ere, efter Humes Beskrivelse, ledsagede af en stærkere, mere levende, mere tvingende, fastere, stadigere Forestilling om en Gienstand, end de, hvis Oprindelse vi alene tilskrive Indbildningskraften. Her er Alt Beskuelse, som ikke tillader den mindste Indvending. Men spørge vi om de Gienstande, som ligge til Grund for de sandselige Forestillinger, og ved hvis Indvirkning de fremkomme, da maae vi tilstaae, at, efterdi Gienstandene ikke selv formaae at gaae over i Sandsen, endnu mindre i Sielen, saa finder i Henseende til dem ingen Beskuelse Sted, men alene Tro.

---

[1]) Inquiry concerning human understanding, sect. 5. part. 2. i Essays and Tratises. Vol. 3. pag. 49 sqq. Baseler Udgave.

Vende vi Betragtningen ind i os selv, da finde vi der den umiddelbareste Erkiendelse i vor Selvbevidsthed, i "den rene oprindelige Apperception [1]," hvorved vi sige Jeg. Her staaer Intet imellem Subjectet og Objectet; dette Jeg er et Noumenon, thi Selvbevidstheden gaaer ikke igiennem Sandselighedens Former, en Substants, som bærer alle Accidentser; til denne Forestilling komme vi ikke ved nogen Slutning, thi vi besidde den umiddelbart; den er intet Begreb, thi den omfatter ikke flere Gienstande, men en Anskuelse, thi "den Forestilling, som kun kan gives ved een eneste Gienstand, er Anskuelse [2]," og da den ikke er sandselig, fortiener den vel Navn af en intellectuel Anskuelse. Vel maae vi tilstaae, at det Væsen, som vi dog kalde vort eget, i mange Henseender skiuler sig for os, at der er Meget, som dog paa det Nærmeste angaaer os selv, hvilket vi kun opfatte i Troen; men i vor Selvbevidsthed passer dette Ord ikke, her see vi Ansigt til Ansigt.

Jeg veed ikke tilfulde, om jeg tør anvende det Samme paa den høieste Gienstand for al Erkiendelse, om jeg tør sige, at Bevidstheden om Gud kan i den Frommes Siel være Mere end Tro, kan være Beskuelse. Det forekommer mig, at naar Nogen kan sige med hiin stille Betragter hos Goethe [3]: "Hvor lykkelig var jeg, at tusinde smaa Tildragelser tilsammen beviste mig ligesaa sikkert, som Aandedraget er Tegn paa Livet, at jeg ikke er uden Gud i Verden; han var mig nær, jeg var for ham;" naar den — hvorledes skal jeg udtrykke det? — den Overbeviisning, den Fornemmelse, at vi leve, røres og ere i Gud, smelter sammen med vor Bevidsthed om os selv, da er

---

[1]) Kant, Kritik der reinen Vernunft. S. 132.

[2]) Sammesteds S. 47.

[3]) Bekenntnisse einer schönen Seele. Werke. B. 3. S. 177.

Tro ikke det ganske udtømmende Ord for den Klarhed, hvormed vi ere os selv bevidste i Gud, og Gud i os; det forekommer mig, som om hiin Forjættelse: Salige ere de Rene af Hiertet, thi de skulle see Gud! viser hen paa noget endnu Større, end selv den Tro, hvormed Moses holdt fast ved den Usynlige, som om han saae ham [1]). Men dersom allerede vort eget Væsen i saa mange Henseender skiuler sig for os, da det høieste Væsen endnu langt snarere; og da er det i Troen, vi erkiende den, i sit Væsen og i sine Forelser, urandsagelige Gud. Troen er her aldeles ikke et Udtryk for en svagere Overbeviisning; Tanken kan svimle, forvirres, i det den vil nærme sig den Uendelige, som opfylder alle Ting, men vi have ikke desmindre den meest positive Fornemmelse, at vort Sind ikke kan opfatte Forestillingen om Gud anderledes, end som om den Uendelige og Allestedsværende; Skiebnerne kunne ligge for os indhyllede i en Nat, hvori vor Forstand intet Lys formaaer at bringe, og vi kunne dog paa det Tydeligste blive Umueligheden vaer af at tænke os den Retfærdiges og Barmhiertiges Forsyn bort deraf. Men saa urokkelig som vor Overbeviisning desuagtet kan være, saa lidet kunne vi dog sige, at vi her have hævet os til Beskuelse; vi troe, skiøndt vi ikke see.

Vi blive altsaa ved den hellige Skrivts Forestillingsmaade, at Troen er Overbeviisning om Det, som ikke sees [2]); den er en Overbeviisning, som beroer paa umiddelbar Erkiendelse, ligesaavel som Beskuelsen, men denne Erkiendelse har i Troen mindre Klarhed, end i Beskuelsen. Da Forskiellen her kun er i Graden, saa kan det i enkelte Tilfælde være vanskeligt at bestemme, hvilket af disse Udtryk vi helst skulle vælge, men

---

[1]) Hebr. 11, 27.
[2]) Hebr. 11, 1.

saasnart begge fierne sig længere fra hinanden, bliver den angivne Forskiel umiskiendelig.

Som den umiddelbare, er altsaa Troens Erkiendelse oprindeligere, nærmere, mere omfattende, mere levende og kraftig, end Videnskabens; og forsaavidt kunne vi ikke Andet end tiltræde deres Mening, som sætte hiin over denne. Videnskaben — hvis jeg maa gientage, hvad jeg paa et andet Sted har sagt — er ikke skabende, men betragtende, den er en Indsigt i Sandhedens Sammenhæng (catena veritatum), men hvad den skal behandle og begrunde, maa andensteds fra være givet. "Videnskabens og Systemets Hensigt", siger Fries [1]), "er at bringe Orden og Tydelighed i vore Kundskaber, og hvo der haaber at opnaae Mere derved, hvo der positivt vil udvide sine Kundskaber, han bedrager sig. Vi gjøre i Systemet Intet, uden at vi bevise andre Sætninger af Grundsætninger; men denne Beviisførelse bestaaer blot deri, at vi hænge Slutnings-Kieder sammen, hvorved vi vise, at Conclusionens Sandhed allerede er indeholdt i Præmissernes Sandhed." Disse Præmisser, eller sit egentlige Indhold, faaer Videnskaben ved en umiddelbar Erkiendelse, som er tidligere end den, altsaa for de sandselige Gienstande ved Erfaringen, for de oversandselige enten, hvor denne kan finde Sted, ved høiere, intellectuel Beskuelse, eller ved Tro. Derfor lærte allerede Anselmus af Canterbury, at Troen maa gaae forud for al Philosopheren over Religionsgienstande; thi i aandelige Ting træder Troen i Erfaringens Sted, og uden Erfaring kan man ikke naae nogen Erkiendelse; først maa man vide, at Noget er, før man kan undersøge, hvad og hvorfor det er [2]). Dersom Nogen da endog ikke vil tiltræde hans Mening, at man ikke

---

[1]) Neue Kritik der Vernunft. B. 1. S. 278.

[2]) Tennemanns Geschichte der Philosophie. B. 8. S. 119.

skal søge Indsigt for at troe, da ville vi ganske samtykke, hvad han siger: jeg troer ogsaa dette, at, dersom jeg ikke først har Tro, kan jeg ikke vinde Indsigt [1]).

Vi ville hermed paa ingen Maade betage Videnskaben det Mindste af den Anseelse, hvorpaa den har saa retmæssige Fordringer. Upaatvivlelig er Fromhed mere værd end Dogmatik, Retfærdighed end Moral, og hvad hiin bliver, naar den er uden Fromhed, denne, naar den er uden Følelse for Ret, Pligt og Kierlighed, har man ofte seet. Men paa den anden Side er Videnskaben en uundværlig Støtte for Sandhed, for alt Ædelt og Godt. Jeg har ovenfor anført Platos Ord, at den rigtige Forestilling (ἀληθὴς δόξα) ikke er nogen slettere Fører end den videnskabelige Indsigt (ἐπίστημη). Forskiellen mellem begge har han i Særdeleshed udviklet i Theætetus og Meno; og mod den Indvending, at den Indsigtsfulde altid træffer Maalet, derimod Den, som kun ledes af en rigtig Forestilling, undertiden skulde træffe det, undertiden feile, erindrer han med Rette, at hvo der altid har en rigtig Forestilling, ogsaa altid maa træffe. De rigtige Forestillinger, bliver han ved, ere en skiøn Sag, saalænge de blive i Sindet, og virke da alt Godt; men længe pleie de ikke at blive; det gaaer med dem, som med Dædalus' Billedstøtter, om hvilke man sagde, at de fløi bort, naar man ikke bandt dem; thi ogsaa de rigtige Forestillinger gaae bort af

---

[1]) Neque enim quæro intelligere, ut credam, sed credo, ut intelligam. Nam et hoc credo, quia, nisi credidero, non intelligam. — Augustinus: Aliud est credere, et aliud intelligere, et primum credendum est, quod magnum et divinum intelligere cupimus. De libero arbitrio 2, 2. — Jordanus Brunus: Fides est principium omnis cognitionis, maxime vero scientiæ, comprehendens omnes terminos, qui sunt per se noti, et per quos alia cognoscuntur. See Baumgarten-Crusius, Einleitung in das Studium der Dogmatik. S. 69. — Qui fide caret, nulla illi sufficit demonstratio. Huetii demonstratio evangelica pag. 8.

Menneskets Siel, naar man ikke binder dem ved at henføre dem til deres Grund; først herved bliver Forestillingen Indsigt, og da tillige blivende; og dette Baand, hvorved Forestillingerne ligesom hæftes til hverandre og til deres fælles Grund, er det, hvorved Indsigt adskiller sig fra den blot rigtige Forestilling [1]). Det er altsaa Videnskabens uvurdeerlige Fortrin, at Forestillingerne i den knyttes til hinanden, at de rigtige Forestillinger derved lettere adskilles fra blotte løse Tanker, at de saaledes sammenbundne Forestillinger mindre rokkes af Indvendinger og Tvivl, og at altsaa Den, der er i Besiddelse af videnskabelig Indsigt, ikke blot kan glæde sig ved en klarere og mere udviklet Tro, men ogsaa med Mod og Lyst kan møde fiendtlige Angreb.

Hvor Troen er forskiellig, der afviger ogsaa Videnskaben, endog ved de skarpsindigste Undersøgelser, ofte i de meest divergerende Retninger; hvor der er den samme Tro, der maa det ogsaa være mueligt for dem, der formaae at vandre Videnskabens svære Vei, tilsidst at enes i den samme videnskabelige Indsigt. Men hvorledes kunne Alle tilsidst mødes i Troens Enhed? Vi tale ikke om, hvorvidt dette virkelig vil skee, efterdi der stedse bliver noget Frivilligt i Troen, og det staaer i Enhvers Magt, ikke at ville aabne Øinene, eller ikke at ville henvende dem til en vis Side, for ikke at see, hvad han ikke vil see. Men maa og skal maaskee Troen stedse være forskiellig hos de Forskiellige, saa at for de høieste og vigtigste Gienstande een Synsmaade maa være passende for den Ene, medens de Andre nødvendigen maae see dem paa en anden Maade? Saaledes vilde det forholde sig, dersom Menneskene vare af forskielligt Væsen, og deres Inderste ikke af samme Herkomst og Slægt. Men, ligesom vi, naar Flere tvistes om en sandselig Gienstands

---

[1]) Meno pag. 97, sq.

Skikkelse eller Farve, ikke tvivle om, at jo Tvisten kan bilægges, naar det blot kunde lykkes os at bringe dem Alle saa nær hen til Gienstanden, og fremstille denne i en saadan Belysning, at selv den meest Kortsynede kunde see den; ligesom vi forlade os til, at ethvert sundt Die vil være saaledes dannet, at de samme Omrids og de samme Farver ville frembringe de samme Indtryk deri, hvorvel vi ikke forud kunne bevise dem, at en saadan Overeensstemmelse finder Sted i Alles Organer: saaledes ere vi ogsaa forvisede om, at enhver sund Fornuft vil enes i den samme Tro om de høiere Gienstande, naar vi blot kunne bringe disse nær nok til Enhver, og bevæge ham til at henvende Betragtningen lige dertil, efterdi Gienstandene ere de samme for Alle, og Fornuften er den samme i Alle.

Vi have brugt et Ord, som leder os til den sidste Deel af vor nærværende Undersøgelse. Det Spørgsmaal er nemlig endnu tilbage, hvilken Evne det er, der sætter Mennesket istand til at troe, eller ved hvilken Evne Mennesket faaer umiddelbare Forestillinger om oversandselige Gienstande. Paa dette Spørgsmaal tage vi aldeles ikke i Betænkning at give det bestemteste Svar: Ved den høieste, ved Fornuften.

En Mand, hvis Skrivters Fortrin vi ikke ville forglemme over deres betydelige Mangler, har nylig givet et andet Svar; ikke Fornuften, siger han, men Hiertet er det Organ, af hvilket Religionen opfattes [1]). Saalidet mærkværdigt end dette Svar i sig selv er, ville vi dog, uden at følge dets Udførelse igiennem alle Misforstaaelser, Vilkaarligheder og Modsigelser [2]), betragte

---

[1]) Harms Briefe zur Verständigung über seine Thesen S. 98. Daß es mit der Vernunftreligion nichts ist. S. 101.

[2]) Hvad Leibnitz med sin sædvanlige Vaersomhed siger, at der ofte er nogen Forvirring i deres Ord, som antage en Strid mellem Troen og For-

det nærmere, efterdi det kan tiene til at gjøre os adskillige hidhørende Udtryk tydeligere.

At det er i Hiertet, Mennesket troer Gud, ville vi Alle sige, dog uden Tvivl helst i den ubestemtere Tale, ikke naar det just gielder at enes om en bestemt Talebrug, og allermindst, naar Hiertet udtrykkeligen skulde adskondres fra Fornuften. Thi hvad forstaaer man her ved Hiertet? Dog vel ikke den Deel af de menneskelige Indvolde, der kaldes saa? Nei, vil man svare, men Sindet, (vi kunne her bruge dette Ord lige med det tydske Gemüth, skiøndt Betydningen er noget forskiellig), det Inderste i Mennesket; og mod dette Udtryk ville vi endnu mindre gjøre nogen Indvending, allermindst dersom vi med Prof. Sibbern [1]) tør udlede Ordet Sind af at see (det Seende), ligesom *νοῦς* af *νοεῖν*, som i sin oprindelige Betydning svarer til *ἰδεῖν* [2]). Enhver vil sige, at det er i hans stille Sind, han troer Gud og overveier de guddommelige Ting. Men Ordet Sind betegner ikke en Evne, men snarere, om jeg saa maa sige, en Region i Sielen, eller Sielen i det Moment, naar den samler sig til stille Betragtning. Vi have altsaa heri endnu ikke det Svar, vi søge, og dette træder os først nærmere, naar man siger, hvad egentlig synes at være Meningen: Troen er ikke i Forstanden, men i Følelsen. At henføre Troen til Følelsen, kan man med Rette paastaae, er hiemlet ved en almindelig Sprog-

---

nusten (de conformitate fidei cum ratione. Theodicæa. Francof. 1739 Tom 1. pag. 452) det lader sig uden Tvivl sige i større Almindelighed, og har paa en meget paafaldende Maade viist sig i den Striid, der nu saa lidenskabeligen føres herom. Saaledes paastaaer Harms paa det førstanførte Sted, at den Sands, som er given Mennesket til Opfattelsen af de guddommelige Ting, efter christelig Sprogbrug hedder Tro — med andre Ord, at Troen er den Sands, hvormed vi troe.

[1]) Psychologie. D. 1. S. 74.

[2]) S. Carus nachgelassene Werke Th. 3. S. 110.

brug, som vi endnu bibeholde, naar vi ville tale med philosophisk Nøiagtighed. Saaledes siger Hemsterhuis i sin berømte Dialog Aristæus: "Menneskets har to Arter af Overbeviisning; den ene er en indvortes, i det veldannede Menneske uudslettelig Følelse; den anden er et Værk af Raisonnement, det er, af et med Orden giennemført Forstands-Arbeide. Den anden kan ikke bestaae, uden at have den første til eneste Grundvold; thi naar man stiger op til de første Principer for alle vore Kundskaber, af hvilket Slags de end ere, da kommer man tilsidst til Axiomata, det er, til blot Overbeviisning af Følelse [1])."

Det vil af alt det Foregaaende være klart, hvor aldeles vi tiltræde denne Mening; men da Ordet Følelse har flere Betydninger, maa det bestemmes, i hvilken Betydning det her skal forstaaes. Og da kan her sikkert ikke tænkes paa Fornemmelsen af Lyst og Ulyst, eller paa Evnen til denne Fornemmelse, thi ved denne faae vi ingen objectiv Kundskab, og lære vi ingen Axiomer. Men vi laane her Udtrykket fra Følelsens Sands, ligesom vi, naar vi bruge Ordet Beskuelse eller Anskuelse, laane dette fra Synets Sands. Følelsen er altsaa i denne Betydniug nær beslægtet med Anskuelsen, og tilkiendegiver en umiddelbar Forestilling. Naar vi sige, at vi føle en Sætnings Sandhed, da mene vi, at den ikke er et Foster af vor Indbildningskraft eller af en vilkaarlig Sammensættelse, at vi heller ikke have sluttet os til den, eller, hvis vi endog have dette, at den dog tillige paa en anden Maade er gaaet over i Sielen; med andre Ord, at dens Rigtighed er os indlysende ved en umiddelbar Forestilling om Gienstanden. Men denne Følelse er altsaa i denneBetydning kun et andet Navn for den umiddelbare Forestilling; og vi spørge atter: hvilken Evne

---

[1]) Philosophische Schriften Th. 2. S. 216. f.

Menneſket har, ved hvilken han er iſtand til ſaaledes at føle, umiddelbar at erkiende Sandheden?

Upaatvivlelig ingen anden end Fornuften. Vel er dette Ord ofte brugt i Betydninger, hvori vi ikke kunde retfærdiggjøre dette Svar, men hvis Rigtighed vi heller ikke kunne erkiende. I ældre Tider ſammenblandede man for en ſtor Deel Begreberne af Fornuft og Forſtand, og ivrede iſær imod Fornuften, fordi det var blevet indført at modſætte Fornuftens Viisdom den aabenbarede; fordi man meente, at Menneſket havde ligeſom en egen Fornuft, der ikke ſtemmede overeens med den guddommelige, en Fornuft, der ſelv, hovmodig, vilde opfinde Sandheden, ikke modtage den. Men denne Forvendthed ligger ikke i Fornuftens Væſen, tværtimod maa Fornuften være forblindet, førend Menneſket modſætter ſig de evige Sandheder, hvilke han ikke opfinder, men finder. Men intet Givet kan modtages uden Receptivitet, uden Evne til at modtage, og for en ſaadan Evne til at modtage det Høieſte have vi intet andet Navn, end Fornuften. Det er Menneſkets Fortrin for Dyrene, at han formaaer at være ſig ſelv bevidſt, og at blive ſig Noget bevidſt, ſom er høiere og bedre, end han ſelv; dette maa han da og formaae ved den Evne, ved hvilken vi Alle ſige, at han ſærdeles fortrinsviis udmærker ſig for Dyrene, og af hvilken ogſaa Den er i Beſiddelſe, ſom ikke kan tælles blandt de Kloge og Forſtandige: ved Fornuften. Dette Ord er dannet af at fornemme; vi lede os ikke frem ved Slutninger, Reſultatet er ikke et Foſter af vore Tanker, men vi føle, beſkue, fornemme. Ved Fornuften fornemme vi vort eget inderſte Væſen, fornemme vi Tingenes dybere Sammenhæng; fornemme vi Gud og hans Stemme, ſaavel i de indvortes ſom i de udvortes Aabenbaringer; og vi kunne derfor ikke Andet, end tiltræde de grundige Tænkeres

Mening, som ved Fornuft i subjectiv Betydning, forstaae Receptivitet, Sands for det Oversandselige [1]).

Andre have forklaret Fornuften som en Evne til Principer, til Ideer, til Selvbevidsthed; men, skiøndt alt dette ligger i Fornuften, ere disse Begreber dog, selv for den subjective Betydning af Ordet, for indskrænkede. Men en aldeles vilkaarligen antagen Betydning er det, naar man med dette Ord kun har villet betegne Evne til at slutte, modsat Dømmekraft og Fatte-Evne, med andre Ord, naar man kun har villet tillade Fornuften at være en Deel af Tænke-Evnen eller Forstanden. Denne Betydning har man uden Tvivl kun vedtaget, fordi man meente, at det alene er ved Slutninger, at Mennesket hæver sig til høiere Erkiendelse. Det er derfor høist besynderligt, at de, der allermindst ville indrømme dette, og ellers allermindst helde til den Wolfiske Skole, i Henseende til Betydningen af hiint Ord ville giøre fælles Sag med denne. Det er paa ingen Maade den hellige Skrivts Autoritet, der tvinger dem; tværtimod er det kun altfor aabenbart, med hvilke uredelige Konster de maae tvinge den for at udbringe deres Mening [2]).

---

[1]) See Jacobi von den göttlichen Dingen und ihrer Offenbarung S. 199 f. Sibberns Psychologie § 14.

[2]) Man see Harms' Skrivt: Daß es mit der Vernunftreligien nichts ist, S. 102, og efterslaae de anførte Skrivtsteder! Især fortiener det Konstgreb at bemærkes, hvorved Harms har villet anvende Rom. 7 mod Fornuften, og at han da ikke engang har giort sig den Umage at eftersee den græske Text, hvor han vilde have fundet, at den Lov, mod hvilken Syndens Lov strider, og som Luther kalder das Gesetz im Gemüthe, hedder *ὁ νομος τοῦ νοός*, og at Paulus siger, at han tiener Guds Lov *τῷ νοῖ* (Rom 7, 23—25). Ephes. 2, 3. har Luther vel oversat: "Wir thaten den Willen des Fleisches und der Vernunft," men Texten har *τῶν διανοιῶν*, og det er mærkværdigt, at dette samme, Harms saa forhadte Ord *διάνοια* findes Jer. 31, 32 i LXX, og Hebr. 8, 10 parallel med *καρδία* [*διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς*]

Hvis der endog fandtes Steder, hvori der var sagt ligesaa meget Ondt om Fornuften, som i dem, Harms har anført om Hiertet, hvilket han dog regner til Menneskets gode Side, eller i andre om Viisdommen, hvilken dog Ingen vil miskiende: da var det vel klart, at, ligesom i disse Steder Talen er om det fordærvede Hierte, om en falsk, opblæst Viisdom, saaledes kunde det kun være en forvendt, misbrugt Fornuft, der kunde antages at være Troen til Hinder. Men saadanne Skriftsteder har Ingen at fremvise om Fornuften. Ordene *νοῦς, νόημα, διάνοια, φρονή* oversættes sikkert rigtigere, som ogsaa i vor danske Bibel-Oversættelse er skeet, ved Sind, Tanke, Forstand; og dersom Ordet *λόγος* nogensteds i det N. T. betyder Fornuft, da maatte det være, hvis jeg saa maa sige, paa det helligste Sted: *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.*

Skriften siger, at Gud giver os sin Lov, sin Aand, sin Kundskab i Hiertet, men dermed siger den paa ingen Maade, at Hiertet er en egen Siels-Evne, og da den ikke har nævnet den Evne, hvorved Mennesket i Hierte og Sind opfatter det Guddommelige, saa er det os saa meget mere tilladt at nævne den, som det er overeensstemmende med vort Tungemaals Natur.

Men hvilken er da den Siels-Evne, hvis Virksomhed menes at være, og ofte virkelig har været Troen til Hinder? som, i

---

Jvnf. Hebr. 10. 16, *ἐπὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς.* Saaledes hedder det ogsaa Matth. 22, 37 *ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐν ὅλῃ τῃ καρδίᾳ σου, καί ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου.* Dersom *διάνοια* betyder Fornuft, hvo kunde da formene os ogsaa paa disse Steder at oversætte: i deres Fornuft, af din hele Fornuft? Men vi indrømme gierne, at Ordet her snarere betyder Sind, kun at da ogsaa Eph. 2, 3, og Kol. 1, 21, burde oversættes derefter.

sig selv en saa herlig Gave, som nogen anden, dog ofte har villet tiltage sig et eensidigt Herredømme, hvorunder Menneskets øvrige Anlæg ikke kunde trives? Vi have her atter et Ord at nævne, hvis Betydning vakler, men som vi neppe kunne anvise anden Plads, end denne: Forstanden. Det er denne Evne, vi anvende, naar vi reflectere over de modtagne Indtryk, naar vi ville hæve de Forestillinger, der allerede ere i Sielen, til Klarhed, henføre dem til hinanden, og bringe dem i en virkeligere Sammenhæng, end den tilfældige, hvori de ere opfattede. Men heraf er det klart, at Forstanden ikke er nogen umiddelbar Erkiendelses-Evne, men hvad vi stræbe at forstaae, maa allerede paa en anden Maade være os givet, de sandselige Ting maae allerede have været i Sandsen, de høiere i Fornuften. Det er fremdeles klart, at vi kunne have opfattet Meget, kunne, i Erfaring og i Tro, besidde mangen rigtig Kundskab, som Forstanden endnu ikke har naaet, eller dog ikke bemægtiget sig; thi Forstanden naaer stedse sine Gienstande langsommere, end Sandsen og Fornuften, ja der kunne endog være, og ere virkelig, Sandheder, hvilke den paa Menneskets nærværende Standpunct ikke formaaer at giennemtrænge. Dersom nu Forstanden ikke vil indrømme dette, dersom den tillader sig at negte, blot fordi den ikke endnu har begrebet, dersom den forsmaaer at agte paa Tingenes dybere Sammenhæng, fordi denne ikke kan vorde den saa klar, som den, hvori den daglige Erfarings Gienstande let ordne sig, da forstaaer Forstanden ikke sig selv, ikke sin Plads og Bestemmelse, tiltager sig enten Mere, end den tilkommer, eller forsømmer, hvad der tilkommer den at varetage. I begge Tilfælde er da Forstanden, uagtet alt sit Hovmod, uagtet alle de glimrende Phænomener, hvori den i en vis Sphære kan træde frem, dog indskrænket; og mod en saadan Forstand gielde hine Ord: Jeg vil tilintetgiøre de Forstandiges Forstand. Hvor

ypperlig er derimod Forstandens Function, naar den, fra det Helliges høie Regioner indtil det daglige Livs Forviklinger, bringer Klarhed, Orden og Sammenhæng, og knytter tydelige Tanker til bestemte Ord! Heraf kan det forklares, at Sprogbrugen undertiden sætter Forstanden over Fornuften, thi, som Baumgarten-Crusius med Rette erindrer [1]), staaer det, at forstaae, overalt høiere, end det, at fornemme, og Begrebet af Selvvirksomhed og Frihed ligger mere i hiint Ord, end i dette. Forstandens Forhold til Sands og Fornuft er det samme, som Videnskabens til Erfaring og Tro; Videnskaben er Intet uden Erfaringens Mangfoldighed, uden Troens Fylde; men hvor disse ere tilstede, der er det Videnskaben, som befæster og forædler Besiddelsen, og Enhver, som forstaaer hvad han siger, vil sætte den videnskabelige Kundskab over den uvidenskabelige. Uden Forstand kan Ingen hverken tænke eller tale, derimod er det vel mueligt, saavel selv at føre et religiøst Liv, som at vække dette hos Andre, uden at denne Evne er tilstede i fortrinlig Grad, eller uden at den er videnskabeligen uddannet. Men hvad der skeer, naar Nogen vover sig ud paa Videnskabens Kampplads, uden at kunne føre de Vaaben, som der udfordres, dette viser deres sørgelige Exempel, som paa denne Maade fordunklede den ved andre Bestræbelser velfortiente Roes, og ikke alene gave sig selv, men det Hellige, de vilde forsvare, blot ved en Trodsen mod Forstanden, hvori denne kun altfor meget fattes, og hvorved Pauli Formaning maa rinde os ifinde: Vorder ikke Børn i Forstand, i Ondskab værer Børn, men i Forstand værer fuldvorne [2])!

Dog, det er her ikke vort Øiemed at indlade os i en fuldstændig Undersøgelse om Fornuftens og Forstandens Væsen og

---

[1]) Einleitung in das Studium der Dogmatik, S. 15.

[2]) Kor. 14, 20.

indbyrdes Forhold. Vi slutte derfor med Jacobi's Ord: "Der gives oprindelige, umiddelbar visse, aldeles positive Sandheder, som, uden Beviser, laante fra andre Kundskaber, gjøre sig gieldende i Sindet, som de høieste. Paa disse alene grunder sig hiin Hierte og Aand forædlende Tillid, som ikke kunde være, hvad den er, dersom dens Lys kun var Gienskin, dens Kraft kun laant [1])." Denne tillidsfulde Overbeviisning, som fremkommer, naar Sandheden er kommen til Menneskets Inderste, og er optagen deri, kalde vi Tro; og denne Tro vil være desto renere, fastere, og mere levende, jo mere Fornuften hersker i Mennesket, den vil være desto klarere og mere beredt til at møde Modstandernes Angreb, jo mere Forstanden er udviklet.

---

[1]) Von den göttlichen Dingen S. 90.

II.

Om Begrebet

af

den christelige Dogmatik.

(1831.)

[redacted]

Til

Herr Geheimeconferentsraad

Anders Sandoe Ørsted.

Min Ven!

Tillad, at jeg henvender til Dem det Lidet, jeg har at sige som Forerindring til nærværende Afhandling.

Den er oprindeligen skrevet i det tydske Sprog, og bestemt til Indrykkelse i Tidsskriftet: Theologische Studien und Kritiken, hvor den formodentlig snart vil findes. Maaskee er det ikke lykkedes mig i Udtrykket at udslette alle Spor af, at det er en Oversættelse, som her leveres. Hvad derimod Indholdet angaaer, da vilde jeg ikke have behøvet at hensætte mig paa et andet Standpunct, dersom jeg strax havde tænkt mig danske Læsere; thi i begge Literaturer ere de samme Spørgsmaal opkastede, og i samme Mening, og den videre Undersøgelse, i det mindste saaledes som jeg her har søgt at udføre den, tør vente at finde dem, der interessere sig for den, i den samme Kreds af Forestillinger, inden hvilke den selv bevæger sig. Kun vilde jeg vel, ved strax at udarbeide Afhandlingen paa Dansk, have taget nærmere Hensyn paa hvad der nyligen iblandt os er forhandlet om samme Sag. Men

dersom herved paa den ene Side Noget kunde have været vundet, da havde maaskee paa den anden Side ligesaa Meget været tabt, i det jeg derved let vilde været lokket paa Sideveie, som mindre lige førte til mit Maal.

Æmnet for denne Undersøgelse ligger saaledes i Theologiens Forgaard, at det ingenlunde er alene til Theologer ex professo, jeg har villet henvende mig med mit Bidrag. Og naar jeg da tænkte mig de Mænd, hvis Dom jeg her helst vilde underkaste mig, hvis Bifald vilde være mig det meest opmuntrende, da ville mine Læsere let forstaae, at Tanken om Dem maatte blive mig særdeles levende.

Men i det jeg nu overgiver Dem dette Skrivt, da vil De vel troe, at mit saaledes aabenbart yttrede Ønske om Deres Bifald ikke indeholder den forfængelige Attraa, at finde Dem enig i enhver Ytring. Jeg ønsker kun, De maatte finde, at hvad her er anført mod Meninger, hvilke jeg ikke deler, træffer Sagen saaledes, at mine Paastande ikke lade sig afvise uden en Forhandling, som maa medføre nærmere Oplysning, og ikke blot gjentage det allerede Sagte. I dette Tilfælde vilde mit Arbeide ikke være spildt, dersom endog Undersøgelsen tilsidst bragte Resultater, forskiellige fra de her opstillede.

Tillige overrækker jeg dette Skrivt som en Venskabs-Gave. Tilegnelsen deraf er, og vil af Dem modtages som, et Pant paa et Venskab, der vel først er modnet i de Aar, da Mange ikke mere mene sig skikkede til at stifte saadanne Samfund, men hvorpaa mit Hierte dog giver mig fuld Ret at anvende den ædle Digters Ord: "reent og varmt og stærkt og umisbrugt".

Kiøbenhavn, den 15de December 1830.

Mynster.

1.

Dogmet, eller Læresætningen — thi kun i denne Betydning tages Ordet her — udtaler en erkiendt Lære i bestemte Ord. Det er modsat det Svævende, som endnu ikke har vundet fast Skikkelse, det Tvivlende (Skeptiske), hvor flere Lærdomme modsættes for gienstidigen at ophæve hinanden, og det Fortællende, som kun vil udvide Kundskaben, men ikke frembringe Overbeviisning. — Ligesom Lærlingen i det dogmatiske Foredrag venter en bestemt Lære, saaledes ogsaa en Lære, som Læreren selv troer [1]).

2.

Naar man søger at bringe alt Væsentligt til Erkiendelse og at uddanne det til Dogme, og naar Dogmerne føie sig sammen i organisk Forbindelse, saa at alle Led træde frem paa det rette Sted, det ene viser hen paa det andet, og er giennemtrængt af det Heles Liv: da fremkommer en Dogmatik. — Den fremkommer; thi dens Begreb er en Idee, hvis Fuldkommenhed tilstræbes, men i Virkeligheden aldrig opnaaes.

3.

Hvad man, især efter Kant, kalder Dogmatismus, beroer paa en anden Betydning af Ordet Dogma. Ordet be-

---

[1]) Sapientia neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ philosophi vocant *δογματα*. Cic. Qu. Acad. II. 9.

tyder nemlig ogsaa en Bestemmelse, Anordning, en Forskrivt, som sigter til at frembringe blind Lydighed ved udvortes Tvang, ikke ved indvortes Tilskyndelse. Et saadant Decret, hvorved en høiere Autoritet vil holde Mængden i Orden, gaaer blot paa den udvortes Handlen, medens Lærdommen vil giennemtrænge det Indre, ikke blot fordrer Lydighed, men Samtykke [1]), og derfor stedse er beredt til at meddele enhver Oplysning over sit Væsen og sin Sammenhæng. Hvor ofte Lærerne endog maaskee have tilladt sig en saadan Dogmatismus, have de dog stelden tilstaaet, at deres Lære ikke kunde udholde nogen Indsigt i dens Grunde og dens Sammenhæng i sig selv og med anden erkiendt Lære, og at den blot skulde modtages paa Autoritet.

4.

Enhver Videnskab er en Viden om Noget, som Videnskaben ikke frembringer, men som er der uafhængigt af den, og hvorom der søges en Viden. Dette ville vi kalde Videnskabens Gienstand. Men denne Gienstand er ikke given afsondret, den er indviklet i Livets hele Masse, og det er Videnskabens første Forretning, at udskille sin Gienstand reen, en Forretning, som ofte er forbunden med stor Vanskelighed.

5.

Efter Ordbetydningen kunde man sige, at enhver Videnskab arbeider paa at uddanne sig til en Dogmatik. Virkeligen taler man ogsaa i enhver Videnskab om et dogmatisk Foredrag i Modsætning til et skeptisk og et svævende. Dog har en almindelig Brug forbeholdet Ordet Dogmatik som særegent for den Videnskab, hvis Gienstand er en bestemt (positiv) Religion.

---

1) Jævnf. Nitzsch System der christlichen Lehre 34 f. Begge Betydninger ere vel sammensatte i det Udtryk hos Josephus (c. Apion. I. 8.) *Θεου δογματα.*

6.

Vi ville lade det blive derved, at Ordet Religion skal udledes af relegere, diligenter retractare, og altsaa er beslægtet med vort Andagt[1]). I Andagten samler Sielen sig, og sænker sig i Gienstanden. Og hvad finder Sielen, naar den samler sig i sin dybeste Grund, naar dens hele Væsen nedsænker sig? Den finder Gud; Religion er Bevidsthed af Gud, thi hvor ingen Gud, eller ingen Guddom, eller intet Guddommeligt — hvor vaklende man endog vil holde Ideen — erkiendes, der kan man heller ikke erkiende nogen Religion.

7.

Denne Bevidsthed af Gud, hvor er den i Sielen? — Der gives en religios Erkienden og en religios Handlen, ligesaavel som der gives en religios Følelse; men just dersor, fordi det Religiose udbreder sig ligeligen over alle Sielens Grundvirksomheder, er det Primitive i Religionen hverken en Tænken eller en Villen eller en Følen, men et Høiere, som indvirker paa alle disse Functioner og bestemmer dem paa en særegen Maade.

Andagten, ogsaa i dens høieste Moment, Oplæftelsen til Gud, er ingen Følelse, men en Handlen; til denne Handlen bestemmes Sielen ved Noget, som endnu ikke er nogen Handlen. Oplæftelsen til Gud er ledsaget af en Følelse; men Følelsen kan ikke fremkomme, førend en Indvirkning er tilstede, hvorved den vækkes. De religiøse Gienstande (Gud og de guddommelige Ting — efter Jacobi's Udtryk) tænkes, men Tænkningen skaber oprindeligen ikke sin Gienstand, denne gives den andensteds fra.

---

[1]) Nitzsch i theol. Studien u. Kritiken herausgeg. v. Ullmann u. Umbreit I. 538 f. "Was heißt Andacht? Daß man an das denke, was man hört oder lieset, und wohl überlege." Luthers Katechismus von Herder 7.

Religion — sige vi derfor med Baumgarten-Crusius[1]) — er Egenskab ved og Henførelse af (Beziehung) hele Livet, og derfor giver sand Religion Livet Sikkerhed og Hvimodighed.

8.

Efterat man længe havde anseet Religionen næsten blot som en Forstandssag, blev den især ved Kant blot moralsk, og nu synes den æsthetiske Betragtningsmaade at blive herskende, eller Religionen betragtes blot som en Følelsessag. Da nu ogsaa Meget synes at tale for dette, at Religionen har sin Rod i Følelsen, og vi selv hverken ville eller kunne undgaae at betiene os af dette Udtryk, saa maa Sagen nærmere omhandles.

Den Følelse, hvorom Talen var i den foregaaende §, og hvorom der blev paastaaet, at Religionen ikke tilhører den mere end begge de øvrige Sielens Grundvirksomheder, hvilke Psychologien adskiller, er Følelsen af Lyst og Ulyst. Idet vi modtage et Indtryk, er en dobbelt Bevidsthed indeholdt deri: den af det indvirkende Object, hvilken Bevidsthed, uddannet, bliver til Forestilling og Anskuelse; og Bevidstheden af den ved Indvirkningen frembragte Forandring i Subjectet, hvilken Bevidsthed kaldes Følelse, og er bestemt enten som Lyst eller Ulyst, thi der kan ikke gives nogen ligegyldig Følelse. Efter denne Betydning af Ordet blive vi i Følelsen os selv umiddelbart vaer; Følelsen er "en Tilstand, i hvilken vor Bevidsthed ganske og aldeles gaaer op i Selvbevidstheden af Subjectet[2])." Saaledes er der i denne Følelse Intet uden Subjectivt, vi komme ved Reflexionen derover aldrig ud over os selv, vi blive os Forandringerne i vor Tilstand bevidste, men ikke hvorved de

---

[1]) Einleitung in das Studium der Dogmatik 3.

[2]) Twesten's Vorlesungen über die Dogmatik. 2 Aufl. I. 14.

bevirkes. Thi vel have vi tilligemed Følelsen Bevidstheden af et Andet, hvorved Følelsen vækkes, men denne Bevidsthed er ikke i Følelsen, i hvilken vi blot blive os selv vaer [1]). Dog gaaer Religionen efter sit hele Begreb nødvendigen paa noget Høiere; den er overalt oprindeligen ikke Selvbevidsthed men Gudsbevidsthed, og os selv, saavelsom Verden, blive vi os kun religiøst bevidste med Hensyn til Gud.

9.

Dersom altsaa Ordet Følelse ingen anden Betydning havde, saa vilde vi hellere sige, at Religionens oprindelige Sæde var at søge i Fornemmelsen; thi "Fornemmelsen (die Empfindung) staaer paa en vis Maade imellem Anskuelse og Følelse, d. e. Begge kunne udvikle sig af den [2])." Men da Sprogbrugen, hvilken vi, naar den har udviklet sig uforstyrret, stedse lade raade, ligesaavel siger, at vi føle Gud, som at vi fornemme Gud, saa ville vi ogsaa sige Hiint; kun vil man let bemærke, at det "at føle Noget" ikke er det Samme, som "at have en Følelse (af Lyst eller Ulyst) derved." Følelsen er den Sands, som umiddelbarest griber Gienstanden; hvad vi føle paa, det er virkeligen tilstede. Synet bedrages lettere, men naar det skuer rigtigt, opfatter det ogsaa Gienstanden klarere. Brugen af Ordet "Bevidsthed" er nyere og mindre populær; isteden dersor sagde man, og siger man endnu: jeg har det i Følelsen; men dermed mener man intet Andet end: jeg er mig denne Gienstand umiddelbar bevidst [3]). Saaledes siger Paulus: om de dog vilde føle Gud (ψηλαφησειαν, Ap. G. 17, 27);

---

[1]) "Das Fühlen ist, indem es ganz und gar der Empfänglichkeit angehört, auch gänzlich ein Insichbleiben." Schleiermacher der christliche Glaube. 2 Ausg. I. 10.

[2]) Twesten anf. St.

[3]) Jvnf. Forfatterens Grundrids af Psychologien 47 f.

saaledes sagde Luther om et Stridsspørgsmaal: jeg maa først have det i Samvittigheden og føle det.

En saadan umiddelbar Bevidsthed giver fuld Overbeviisning; vi troe, hvad vi saaledes ere os bevidste, dersom vi endog ikke kunne bringe det til at skue det i fuldstændig Klarhed. Saaledes ere vi os Gud umiddelbart bevidste.

10.

Vi finde følgelig Religionens oprindelige Sted ikke i nogen enkelt Egn af Sielen, men i dens dybeste Dybder. Derfra kan den udbrede sig, eller ogsaa ikke udbrede sig, over alle Regioner. Upaatvivleligen gives der meget fortrinlige Yttringer af Tænkekraften, som ikke ere religiøse; men Tænkningen i Almindelighed, naar den ikke haardnakken indslutter sig inden meget snevre Grændser, bliver nødvendigen religiøs. Der gives en Handlen, som man kan kalde sædelig, og hvori Religionen dog kun yttrer sig lidet; dog er Begrebet af Pligt allerede af religiøs Oprindelse, og hvorledes kunde man i høiere Betydning kalde en Handling sædelig, naar den ikke udspringer af Kierlighed til Gud? Følelser af Glæde og Sorg kunne være meget levende, og Religionen dog derved røre sig saa lidet, som ved de koldeste Yttringer af Sielens andre Virkemaader. Men fordi Religionen er ledsaget af de dybeste Følelser, forudsætte vi, at Religionen har Liv i et Menneske, naar vi i ham erkiende et ret følelsesfuldt Sind.

11.

Vistnok fornemmes eller føles det Guddommelige ikke dybt i Sielen, uden at ogsaa Følelser af Lyst — eller vel ogsaa, i det faldne Menneske, af Ulyst — røre sig, thi enhver Sielens Bevægelse er ledsaget af saadanne Følelser. Hvad er nu det Særegne ved den Følelse, der ledsager Gudsbevidstheden?

En Følelse af absolut Afhængighed? — Det er meget at omtvivle, om en saadan Følelse overalt er muelig. Thi naar et Væsen skulde føle sig som absolut afhængigt, saa maatte der alene kunne indvirkes derpaa, derimod kunde Intet gaae frem deraf, dets hele Bestemthed maatte være en Bestemmelse andensteds fra, og hvorledes kunde det da finde sig, blive sig sig selv bevidst? Fichte har dog vel tilstrækkeligen lært os, ikke at tænke Jeget som et Substrat, hvorpaa der blot indvirkes, men at det er et Handlende, eller en Handlen. Som absolut afhængigt kunde det altsaa aldeles ikke være, nemlig intet Jeg, det kunde kun blive sig Det, som handlede deri, bevidst, men aldrig komme til nogen Selvbevidsthed; og disse Ord ere endog uden Mening, thi man kan jo dog kun blive sig et Andet bevidst, naar man tillige er sig sig selv bevidst.

Hvorledes skal fremdeles en saadan Afhængighed tænkes? — Naturligviis ikke saaledes, at Væsenet altid vilde røre sig, og altid og allevegne følte sig indskrænket; thi den ved en saadan Modstræben fremkommende Følelse vilde kun være Følelsen af en Tvang, eller egentligen af en Forbittrelse, og vi havde kun, hvad vi kunde fristes til at kalde Dievelens Religion eller Gudsbevidsthed. Men en saadan Afhængighed var ogsaa saa langt fra at være en absolut, at just det Inderste, det egentlig Væsentlige i Væsenet havde giort sig uafhængigt, ikke følte sig bundet af Gud. I den absolute Afhængighed maa Væsenet ganske være det Høiere underkastet, saa at aldeles ingen Modstræben finder Sted. Men saadan er nu Menneskets naturlige Tilstand ikke, thi efterat Mennesket har losrevet sig fra Gud, maa først en Underkastelse foregaae. Dersom nu denne Underkastelse havde fundet Sted saa fuldstændigen, at Mennesket i Alt blev sig bevidst som bestemt af Gud, saa var vistnok en Tilstand af fuldkommen Afhængighed indtraadt, men i dette

Ord havde vi endnu ikke Betegnelsen for den Følelse, som ledsager denne Tilstand.

12.

Vi vente Bifald hos Alle, som ret ere blevne sig deres Fromhed bevidste, naar vi her nævne Følelsen af en ubegrændset Ærefrygt. Hvor der er Fromhed, der er der ogsaa Ærefrygt; derfor bruges Ordet saa ofte om Borns Sindelag mod Forældre, og selv den fromme Moder betragter den Spæde med en vis Ærefrygt, som en Guds Gave, hvorom hun ikke veed, hvad Stort og Herligt der kan udvikle sig deraf; den fromme Yngling ærer Alderdommen, ærer Folkets Vise, skyer, ogsaa i Frihedens meest levende Yttringer, enhver Krænkelse af Sæderne; derimod er enhver Frækhed Fromheden aldeles modsat. Men den dybeste Ærbødighed, Tilbedelsen, den ubegrændsede Ærefrygt tilkommer ikkun Gud, og derfor har Fromheden sin egentlige Plads i Menneskets Forhold til Gud. Derfor er ogsaa Angeren en religiös Følelse, det er den Ærefrygt, han har krænket, der saaledes nager Mennesket.

Dog paastaae vi ikke, at Begrebet af Ærefrygt udtømmer den fromme Følelses Væsen. I det fromme Sind boer ogsaa Veemodet, ogsaa den uendelige Længsel, hvilken intet Jordist stiller, og disse Følelser kunne hverken forklares af Afhængigheden eller af Ærefrygten, men de ledsage Kierligheden; og uden Kierlighed var jo og Fromheden død. Dog er Menneskets Kierlighed til Gud ikke en stedse utilfredsstillet Stræben; den finder ogsaa sin Gienstand, og den tilfredsstillede Kierligheds Følelse er salig — der finder Sielen sin Hvile [1])

---

1) Rigtigheden af denne Forbindelse mellem Ordene salig og Siel, er meest indlysende i det tydske Sprog.

13.

Ligesaavel som af en Følelse, er Gudsbevidstheden ogsaa ledsaget af en Foreſtillen, eller, den indeholder ligemeget Grunden til begge, og, ſom den fremkalder en Følelſe, vækker den ogſaa nødvendigen den Virkſomhed, hvorved en Foreſtilling udvikler ſig af Fornemmelſen. Uden Tro er der dog ingen Religion, og Troen er ikke en ubeſtemt ſmægtende Længſel, men hvo der troer, troer Noget, og dette Noget maa være Sielen nærværende, det er, der maa i Sielen være en Foreſtilling derom, dunklere eller klarere, men dog en Foreſtilling, uden hvilken Intet blev troet, og Intet blev følt.

14.

Ligeſaa nødvendigen, ſom i en Følelſe og en Foreſtilling, gaaer ogſaa Religionen over i en Handlen. En uvirkſom Rugen er ingen religiøs, men en dyriſk Tilſtand, og i ſamme Forhold, hvori ſaavel Attraa og Stræben ſom Foreſtilling udſlukkes i Sielen, vil ogſaa Følelſen forſvinde.

Man vil indvende, at den Religiøſe ofte er uvirkſom, ja at Fromheden mere afdrager fra det virkſomme Liv, end giør tilbøielig dertil. Vi ſvare, at al Handlens Begyndelſe er en Attraa, og at den Fromme, ſaaviſt ſom han er from, begierer Gud ſom det høieſte Gode, og forſaavidt han føler ſig adſkilt fra Gud, maa han ſtræbe efter Forening, eller, derſom dette klinger for myſtiſk, efter Samfund med Gud. Denne Stræben er vel en indre, men al Menneſkets Stræben er jo ſtedſe først en indre, og Beſkaffenheden af den indre Stræben er det egentligen ſædelige Moment i vor Handlen. Tilnærmelſen til Gud kan ikke finde Sted uden Betragtning af Gud og de guddommelige Ting, men det betragtende Liv er jo ogſaa et Liv, følgelig en Handlen, og ſikkert er dette et Fortrin ved den Religiøſe, han er deſto ſædeligere, fordi han ikke taber ſig i en blot ud-

vortes Virksomhed, men ogsaa hengiver sig til Betragtningen, til Andagten. Men jo renere, jo mere levende Andagten er, desto mere vækker den ogsaa Begieringen, ikke blot efter selv at forenes med Gud, men, hvis jeg tør udtrykke mig saaledes, efter at bringe alle Ting tilbage til Gud, og gaaer saaledes over i udvortes Virksomhed. Saaledes har det viist sig i alle Religionens Heroer, og til disse maae vi dog holde os, dersom vi ville erkiende, hvad Religion er. Vi negte ikke de falsk Andægtige, ikke Quietisterne, al Religion, saalidet som den Syge alt Liv; men i den sygelige Tilstand faae vi ingen Anskuelse af det sunde Liv.

15.

Altsaa: Gudsbevidstheden er i Sielens Inderste, og derfra over den ligelig Indflydelse paa alle dens Virksomheder, tilhører Følelses-Evnen ikke mere, end Sielens øvrige Kræfter. Uden Religion gives der ligesaa lidet en giennemført, udtømmende Tænkning, som der uden den gives en ægte sædelig Handlen, eller en dyb, fuld Følelse [1]). Naar man nu reflecterer over Religionens Liv i Sielen, saa kan man sammenfatte Alt, Forestillen, Følen og Handlen, og det er sikkert meget gavnligt, naar man undertiden gior dette, for paa een Gang at overse, hvad der hører sammen, som ogsaa Nitzsch nyligen har forsøgt det [2]). Men skal Videnskaben vinde ret Fremgang, maa den adskille, hvad i Livet ikke er adskilt, og saaledes kunde her fremkomme tre Discipliner, eftersom man nærmest reflecterede

---

[1]) For Een, der — efter Schleiermachers Udtryk — ganske havde tømt Speculationens Bæger, uden at finde Fromheden paa Bunden, kunde vel Hundrede opvises, som havde levet i de yppigste Følelser uden at være blevne fromme. Kun har da saavel Speculationen som Følelsen været uden Dybde.

[2]) System der christlichen Lehre. Bonn 1829.

over den religiøse Forestilling, den religiøse Følelse, eller den religiøse Handlen. Men efterdi Følelser og Handlen gribe nærmere ind i hinanden, sammenfatter man begge i Ethiken, hvorimod den religiøse Forestilling tilfalder Dogmatiken.

16.

De i Gudsbevidstheden indeholdte Forestillinger ere Dogmatikens Gienstande, og Videnskaben spørger der: hvad veed jeg, idet jeg veed om Gud?

Forestillingen om Gud er en Idee; men lader der sig Intet sige om denne Idee, uden at den er tilstede? For det Første stræber Videnskaben at giøre denne Idee saa tydelig som muligt, og reflecterer over Guds Væsen og Egenskaber. Fremdeles er tilligemed Bevidstheden af Gud ogsaa Selvbevidstheden og Bevidstheden af Verden tilstede i Sielen, og, i det Ideen om Gud henføres til Menneskets Jeg og til Verden, fremkomme Forestillingerne om Verdens Skabelse, Opholdelse og Bestyrelse. Mennesket finder sig paa den ene Side saa forbundet og beslægtet med Gud, bliver ogsaa udenfor sig allevegne Gud vaer; men tillige finder han sig og Verden paa saa mange Maader fremmede for Gud, endog i Strid mod Gud, der hviler en Forbandelse over den hele Jord: og saaledes er Forestillingen om Frafald, om Synd, om Elendighed tilstede i Sielen tilligemed Bevidstheden af Gud. Sielen kæmper mod sine Lænker, og ikke uden Tillid, thi med Gudsbevidstheden frembryder ogsaa Haabet om Forløsning. Længselen griber det Tilkommende, Gienstanden for Hiertets dybeste Ønsker, og saaledes bliver Forestillingen om Guds Rige levende.

17.

Endskiøndt vi ere overbeviste om, at disse religiøse Forestillinger ikke blive levende og tydelige i Sielen uden Indvirkning, Opdragelse, udvortes Aabenbaring, og endskiøndt de alle

høre til Kredsen af de christelige Forestillinger, have vi dog endnu Intet optaget af det særligen Christelige. Vel have vi nævnet Forløsning, men denne Forestilling maa jo være tilstede, saasnart det Suk, der rører sig i den hele Skabning, giennemtrænger et menneskeligt Bryst; og, fordi Mennesket bliver sig bevidst, at hans Jammer ikke blot er en udvortes, men en indvortes, ikke blot en Ulykke, men en Brøde, derfor er Christus ham endnu ikke aabenbaret, skiøndt Veien for Christus derved er beredet.

Men hiin Gudsbevidsthed, som Mennesket kan have den med al Klarhed uden endnu at være en Christen, er sandelig dog Religion, og mange have, om ikke tilfredsstillet, dog efter Omstændighederne nviet sig dermed, hvilke vi paa ingen Maade tor negte Fromhed. Denne Religion er ingen negativ — som den forslidte Vittighed skildrer den i Modsætning mod den positive — men, skiøndt den ikke kan opvise Middelpunctet af den guddommelige Oekonomie og af Forløsningen, har den dog et bestemt Indhold — ofte et bestemtere, end mange Troes-Arter, i hvilke der er optaget Mere af det Christelige, men hvor det Hele ligesom er flydt sammen, saa at Intet hæver sig i klare Omrids. Den er ikke en abstract Religion, thi den levende Gud, hvem den Religiøse her er sig bevidst, er jo dog intet Abstractum. Og skiøndt Enhver, der tænker over sin Religion, maa danne sig Almeenbegreber, saa erkiendes dog her Guds Forsyn, Guds Magt, Godhed, Retfærdighed, Menneskets Synd og Jammer ligesaavel concret som abstract. Denne Religion danner vel ikke let en synlig Kirke, men en usynlig kan man ikke negte den, som er vidt udbredt, og hvis Medlemmer indbyrdes anerkiende hinanden.

Et Navn maa dog denne Religion have. Man kalder den den naturlige — og hvorfor ikke? Den ligger dog i Men-

neskets Natur, bliver egentlig ikke meddeelt, men udvikler sig af Sielen, naar denne vækkes dertil; og den vækkes dertil ogsaa ved den udvortes Naturs Indvirkning, thi saavel i den udvortes som i den indvortes Natur er Gud, og den indprægede Herlighed, og Tabet af Herligheden allevegne aabenbar.

18.

Intet kan erkiendes, medmindre det bliver den Erkiendende aabenbart, og saaledes beroer ogsaa den saakaldte naturlige Kundskab om Gud paa Aabenbaring; Gud har ikke ladet sig uden Vidnesbyrd for Menneskene (Ap. G. 14, 17), det, som man kan vide om Gud, er dem aabenbart, thi Gud har aabenbaret (ἐφανερωσε) dem det det beskues fra Verdens Skabelse af, og forstaaes af Gierningerne (Rom. 1, 19. 20); ogsaa i Menneskets Hierte har Gud skrevet sin Lov, saa at selv Hedningerne af Naturen giøre Lovens Gierninger (Rom. 2, 14. 15).

Men saa vist som dette er, saa vist hidleder den Christne sin renere, fuldere, trøsteligere Kundskab om Gud fra en anden Aabenbaring, end den i den udvortes Skabning, i Hiertet, i Samvittigheden; han vilde fornemme det som Spot, dersom man vilde sige ham, at hans Religion i Grunden falder sammen med den naturlige i Aabenbaringsbegrebet. Fra gammel Tiid af er den christelige Religion bleven kaldet en aabenbaret Religion i Modsætning mod den naturlige; hvad er da det, som her giør Forskiellen?

19.

Aabenbaringen i snevrere Forstand adskiller sig ikke fra den i vidtløftigere Forstand som en umiddelbar fra den middelbare, thi ogsaa uden hiin Aabenbaring bliver Mennesket sig Gud umiddelbar bevidst, fornemmer og føler ham (§. 9); i den Aabenbaring, om hvilken vi nu tale, erkiendes Gud kun

umiddelbart ved Inspirationen, derimod middelbart i Manifestationen; ogsaa kan denne Aabenbaring kun være umiddelbar i dem, hvilke den oprindeligen forundes, de Øvrige bliver den middelbart tildeelt ved disse. Heller ikke kan den charakteriseres blot som en udvortes, thi Guds Aabenbarelse i Skabningen og i Tingenes saakaldte naturlige Løb er ogsaa en udvortes, og Inspirationen, som tilhører Aabenbaringen i snevrere Forstand, er en indvortes. Heller ikke kan hiin Aabenbaring beskrives som en nærmere, efterdi Gud ikke er langt borte fra Enhver af os, thi i ham leve, vøres og ere vi (Ap. G. 17, 27. 28).

20.

Vi vide derfor intet Kiendetegn at angive, uden det Overnaturlige, og denne Paastand vilde tilforn enhver bestemt Christen have samtykt.

Naturligt kaldes Det, som fremgaaer af Tingenes eiendommelige Kraft, eller af deres Væsen, og yttrer sig efter uforanderlige Love. Da det Unaturlige er Det, som modstræber Tingenes Væsen, og forhindrer eller ophæver den dem tildeelte Kraft, saa er Begrebet af det Overnaturlige meget forskielligt derfra, thi dette kan stemme overeens med Tingenes Væsen, kan udvikle eller understøtte deres eiendommelige Kraft, skiøndt det ikke er grundet deri, eller gaaer frem deraf. Det Overnaturlige er mere end blot ikkenaturligt, thi dette Sidste kunde være den Natur, i hvilken vi finde os, sideordnet eller underordnet, men det Overnaturlige tilhører stedse en høiere Sphære. Alt Naturligt er nemlig naturligt for en vis Sphære; her menes den Verden, som falder i Menneskets Sandser. Hvad der i denne Sphære er overnaturligt, kan være naturligt i en høiere, og vi mene paa ingen Maade Andet, end at, hvad

vi Mennesker kalde, og maae kalde, overnaturligt, gaaer frem af Guds Natur.

21.

Andre Modsætninger, hvorom der nu hyppigen er Tale, kunne være tvivlsomme, men Supranaturalismus og Naturalismus ere hinanden nødvendigen modsatte. Enten aabenbarer Gud sig kun i Naturen, i de Tingene givne Kræfter, og efter denne Naturs Love; eller der antages en Aabenbaring af Gud ved Indvirkning efter en Lov, som ikke tilhører denne Natur.

I første Tilfælde kan man identificere Gud med Naturen, han er den iboende Grundkraft, som er Tingenes Væsen og deres Lov, og dette er den eneste consequente Naturalismus; thi dersom Verden ikke er en evig og nødvendig Udfoldelse af Guddommen, saa bliver man dog paa eet eller andet Punct bebyrdet med et Under. Antages efter den naturalistiske Synsmaade en Skabelse i Ordets egentlige Forstand, men saaledes, at Alting siden Skabelsen paafølger naturligen, og Gud forestilles som en Konstner, der har frembragt et saa fuldkomment Værk, at det uden videre Hielp bliver ved at gaae i alle Evigheder: saa er Underet der dog, kun er det skudt tilbage til Verdens Begyndelse, og Gud har siden kun at see til. Antages derimod et Forsyn efter Ordets sædvanlige Begreb, saa tilstaaer man, at der altid og allevegne skee Under, men kun i det Skiulte; Gud virker uophørligen ind i den fra ham forskiellige Natur, kun tør man aldrig mærke det; Hiertets Længsel bier fra Verdens Begyndelse paa en saadan ret Aabenbarelse af Gud, at man kunde sige: her er Gud, og ikke Naturen, men den kommer aldrig.

Og hvorfor da ikke? Ja, jeg spørger af Sielens Dybde ind i Sielens Dybde, spørger oprigtigt, og venter oprigtigt Svar: hvorfor da ikke? — Vi indrømme villigen og med

fuld Overbeviisning, at ved sit Dagværk hernede skal Mennesket ikke vente paa Under, men søge at udgrandske Naturen, og, benyttende den, følgende dens Love, efter disse Love stræbe, at hans Gierning maa lykkes. Desuagtet bier dog den Fromme paa Guds Velsignelse, og denne Velsignelse er af Gud, ikke af Naturen; hvis ikke, da er Gud og Natur Eet og det Samme. I det indre Liv skal Mennesket ikke virkesløs vente paa en underfuld Omdannelse af sin Natur, men han skal efter sin Naturs Love udvikle, danne, forædle sig, berede sin Aand Guds Aand til en Bolig. Men Guds Aand — er da dette en tom Lyd? Saa vist som Mennesket behøver Guds Hielp for at begynde og fortsætte et nyt Liv, saa vist som der gives en Oplysning og en Bestyrkelse herovenfra, og en Fred, som er af Gud, og ikke af Verden: saa vist kommer ogsaa dette overnaturligen, eller Gud og Naturen er Eet og det Samme.

Men her kunne Grændserne ikke erkiendes; i Tingenes sædvanlige Løb kan og skal Mennesket ikke adskille, hvad der paafølger naturligen, og hvad overnaturligen, thi aldrig endes hans Forpligtelse til at benytte de i Naturen tilbudne Midler, og aldrig skal dog Bøn og Taksigelse ophøre, fordi desuagtet Alt, hvad enten det skienkes middelbart eller umiddelbart, er Guds Gave. Men hvorfor skulde der aldrig være skeet noget Større end det Sædvanlige? Hvorfor skulde det aldrig i denne Jords Begivenheder være blevet ret aabenbart og utvivlsomt, at Gud byder over Naturen, hvilken vi Mennesker ere underkastede? Og hvorledes kunde den fordærvede, syge Natur hielpes af sig selv? Enten maa dog Naturen forløse sig selv, eller Forløsningen skeer overnaturligt; der gives intet Tredie.

22.

Den christelige Religion er christelig Gudsbevidsthed, Bevidsthed af Gud som aabenbaret i Christo.

Nu gives der en "naturlig Historie af Propheten fra Nazaret," og ikke blot en saadan, der løber ud paa alleslags Lapperier, men der ogsaa fremtræder ret grandiost. Summen deraf er denne, at Universet er et stort Træ, som formedelst den deri boende og eiendommelige Kraft udbreder sig giennem alle Tider og alle Rum; Christus er dets høieste Blomster; og vistnok er det høieste Blomster af et saadant Træ himmelskiønt; over det glæder sig Træet selv, som fødte det, og alle andre Træets Blomster bøie sig for det. Men see vi nærmere til, og spørge, hvad det Onde, hvad Forløsningen er efter denne Forestilling, saa er det vel klart, at et saadant Træ, der af egen Kraft fremdriver et saadant Blomster, ikke kan bære slette Frugter. Det Onde maa vel kun være Skyggen af de bevægede Blade, og Forløsningen kan kun bestaae i Meddelelsen af den Erkiendelse, at vi saa daarligen forfærdedes for Skygger. Saaledes opløfter den Vise sig over alle Rædsler, og vandrer rolig i den saliggiørende Anskuelse af det høie Universum; ikke blot hvad Verden selv kalder Verdens Forfængeligheder ligger under hans Fødder, men han er opvaagnet af den forfærdelige Drøm, som Mængden — ak, vi troede deriblandt at skue de Ædleste og Bedste, og dog kun en drømmende Mængde! — endnu stedse drømmer, af den urimelige Drøm om Synd, thi hvorledes kan der være Synd, være Brøde, naar Alt, hvad er, efter en uforanderlig Naturs Love fremskyder af en hellig Rod? af Angerens qvalfulde Drøm — hvorledes kan Den nages af Anger, som veed, at ogsaa i Det, hvorfor Sproget ingen Benævnelse har uden Synd og Skændsel, fuldbyrdes den høie Nødvendigheds Lov, hvilken Seraphen og Ormen ikke unddrager sig? — Vi troe at turde forsikkre, at der ikke er Pantheisme allevegne, hvor man nu mener at opdage den; at, hvor den virkelig er tilstede, ofte en lykkelig Inconsequents indtræder, som forvilder

Tænkeren, men frelser Menneſket. Men hvor den pantheiſtiſke Verdensbetragtning giennemføres, følger Hiint altſammen nødvendigen.

Hvo der ikke kan berolige ſig herved, hvo der ikke kan begribe Synden ſom et Intet, eller ſom et Blendværk, ſom en uhyre Leeg med de meeſt ſønderrivende og dog ædleſte og oprigtigſte Følelſer, hvo der bliver dens Indflydelſe vaer i alle menneſkelige Ting: han vil kiende Træet af dets Frugter. Skal det vilde Træ bære bedre Frugter, da maa det podes, og Podegviſten kan ikke atter tages af det ſamme Træ. Med andre Ord: ſkal den fordærvede Natur forløſes, da maa Forløsningen være overnaturlig; og er Chriſtus Forløſeren, da maa han fra en høiere Natur være traadt ind i denne udartede, og, ſom han er deelagtig i Guds Natur, ſaaledes er hans Undfangelſe, hans Gierning og hans Lidelſe, hans Fornedrelſe og hans Forherligelſe, overnaturlig for denne Verden.

23.

I en ſaadan Aabenbaring er den Hemmelighed, der ſkal aabenbares, mere afſløret, Gud træder frem af ſine Dybder, og giver ſig og ſine Veie tydeligere tilkiende. Religionen kaldes her poſitiv, deels formedelſt den Autoritet, hvormed de Lærdomme, i hvilke vi ſkulle vorde os Gud bevidſte, fremſættes (poneres), deels formedelſt det beſtemtere Indhold, der modſættes den, uden en ſaadan Regel grundende, menneſkelige Tænknings Vaklen. Hvo der anerkiender en poſitiv Religion, er, forſaavidt den beſtemmer derom, bunden i de religiøſe Forſtillinger, ligeſom Den, der ſtaaer under poſitive Love, ikke ganſke frit kan udkaſte ſig Reglerne for ſine Handlinger.

Den poſitive Religions Forhold til den naturlige, har man meget paſſende oplyſt af Forholdet mellem den poſitive Ret og Naturretten. Kun maa man derved ikke betragte den naturlige

Religion som en Abstraction af de positive, ligesom Naturretten jo heller ikke er et saadant Abstractum. Dersom dette var saa, da maatte de positive Lovgivninger være fremstaaede vilkaarligen og tilfældigen, uden Ledning af en Idee; thi hvad man kalder Rets-Ideen, maatte jo da, efter Forudsætningen, kun være abstraheret af det allerede Bestaaende; af disse Vilkaarligheder og Tilfældigheder dannede sig efterhaanden Naturretten, og dette var da Retsvidenskabens hele Herlighed. Men saaledes forholder det sig ikke. Vel vækkes Retsfølelsen kun ved Livets Indvirkning og Opfordring, men Ideen er i Sindet uafhængigt af Indvirkningen, den yttrer sig ved de givne Foranledninger, og gaaer, vistnok paa mange Maader fordunklet og forvirret, over i de positive Lovgivninger. Men naar Rets-Ideen saaledes er fremtraadt, da gaaer Videnskaben tilbage til Kilden, søger dybere at udgrunde Det, som ligger i Ideen, og saaledes dannes Naturretten. Ligesaa frembringes Bevidstheden af Gud ikke ved de positive Religioner, abstraheres ikke fra dem, men den er oprindeligen tilstede. Vakt ved Livets Opfordringer, yttrer den sig ogsaa i de vilkaarligen optænkte positive Religioner, og giver dem det Sande, som er i dem. Men ligesom ingen af disse vilde være fremstaaet eller være bleven anerkiendt uden en tidligere Bevidsthed af Gud, saaledes abstraheres den naturlige Religion ikke af den positive, men den er Menneskets just naturlig, og den uddannes, i det Menneskets reflecterer over Det, som ligger i hans Bevidsthed. Er en given positiv Religion falsk, saa vil dens Falskhed blive indlysende ved den rigtige Udvikling af den naturlige Gudsbevidsthed; er den sand, saa kan ingen virkelig Strid finde Sted, ligesom jo ogsaa en fuldkommen positiv Lovgivning maatte stemme overeens med Naturretten, hvor de traf sammen, og deres Grundsætninger ikke kunde være forskiellige.

24.

Det Positive i Religionen er givet, ikke udtænkt, og givet ved en Autoritet, hvorved den Troende erkiender sig bunden, thi ellers var denne Religion ham kun et historisk Phænomen, kun Andres Religion, ikke hans egen. Det Positive i den christelige Religion er givet ved Christus og ved de Vidner, hvilke Han har bekræftet. Hvorledes Christus aabenbaredes, hvad han har giort, hvad han og Propheterne og Apostlerne have lært, kan af de følgende Slægter kun kiendes ved Overlevering, og denne Overlevering have vi nu kun i de hellige Skrivter.

Det forstaaer sig, at dersom der ved Siden af disse fandtes en anden ligesaa tilforladelig, indvortes og udvortes bekræftet, Overlevering, da maatte denne ogsaa drages ind med i Kredsen af Undersøgelsen. Men af en saadan gammel Overlevering findes der — jeg fristes til at sige, lykkeligviis, thi Striden derom vilde ellers aldrig ophøre — Intet af mindste Betydenhed.

Vel har man nyligen atter villet opløfte den saakaldte apostoliske Troesregel til Rangen af en saadan særegen Kilde for den christelige Erkiendelse. Men for det Første mangler Beviset aldeles, at dette Symbolum har dannet sig uafhængigen af Skrivten. For det Andet indeholder det Intet, som jo ogsaa findes i den hellige Skrivt. For det Tredie indeholder det blot Antydninger, som først kunne forklares af Skrivten, og det kan derfor ikke bevirke nogen Forening om Troen der, hvor man tvister om de samme Udtryks Mening i Skrivten, i hvilken der dog findes saa Meget til deres Oplysning. For det Fierde har det optaget Uvæsentligt, og forbigaaet Væsentligt; saaledes findes deri Intet om Forsoningen ved Christus, thi en "Syndernes Forladelse" vil ogsaa den naturalistiske Forestillingsmaade

neppe negte. For det Femte findes deri, naar man ikke ombytter Ordet "Kiødets Opstandelse" med Udtrykket "Legemets" — som den danske Kirke fra gammel Tiid af har giort — en urigtig Opfattelse af Læren, thi Apostelen siger jo udtrykkeligen, i det han just handler om denne Sag, at Kiød og Blod ikke kunne arve Guds Rige (1 Kor. 15, 50). Endelig veed jeg ikke, hvorledes vi af den Mængde af Varianter, hvori dette Symbolum er os overleveret, skulde kunne construere en Text, som vi med nogen Vished kunde udgive for den oprindelige, eller hvilken Autoritet der skulde kunne bestemme en vis Recension som gieldende for den hele Christenhed.

Det apostoliske Symbolum er saaledes vel mærkværdigt som det første Forsøg til en ordnet Dannelse af den christelige Tro; det kan formedelst den almindelige Anerkiendelse nu ikke let fortrænges af et andet; det beholder derfor, hvor og saalænge det gielder, en kirkeretlig Anseelse, men ingen dogmatisk, d. e. det tiener i de synlige Kirker, hvori det er antaget, tilligemed de andre Symboler til Regel for Læren, men dersom en Kirke vilde opstille en anden Troesbekiendelse, kunde man derfor alene ikke negte den Navn af christelig, hvor meget man endog i andre Henseender maatte misbillige dette Foretagende.

Som oprindeligt Vidnesbyrd om den christelige Aabenbaring have vi saaledes alene den hellige Skrivt.

25.

En Christen underkaster sig den hellige Skrivts Anseelse, eller den er ham hellig, i det Hele og Store ikke for Andres Vidnesbyrd Skyld, men fordi han umiddelbart erkiender, at den i Skrivten fremstillede Christus virkeligen er Christus, Verdens Frelser, fordi han bliver sig disse Ord bevidste som det evige Livs Ord. Men forsaavidt han selv i det Enkelte bliver tvivlraadig, eller skal føre sin Sag for Andre, antager han ogsaa

udvortes Vidnesbyrd. Men her gielder Kirken som saadan slet ikke mere end de, der ere udenfor Kirken; thi da der jo ogsaa gives falske Kirker, og en christelig Kirkes Sandhed jo alene kan erkiendes ved Overeensstemmelse med Christi Ord, saa maa dette Ord have sin Stadfæstelse andensteds fra, end fra den Kirke, som først stadfæstes ved Ordet. Det udvortes Vidnesbyrd er blot et historisk, og her gielde Fiender ligesaa meget som Venner, Celsus ligesaa meget som Origenes; ja Fiendernes Vidnesbyrd kunde, da det her kun betræffer det Factiske, synes desto mere upartisk.

26.

Men i den hellige Skrivt finde vi Læren sielden bragt i bestemte Læresætninger, og disse ikke ordnede i videnskabelig Sammenhæng, men ogsaa her fremstaaer Videnskaben kun ved menneskelig Flid og Konst. Vel kommer al god Gave hermenneskelig Flid og Konst. Vel kommer al god Gave ovenfra, er Gave, men den bliver Menneskets først god Gave, naar den modtages, benyttes, naar den gaaer over i Menneskets Væsen. Derfor giver Gud Sandheden kun saaledes, at Menneskets maa tilegne sig det Sande, endskiøndt det er givet. Guldet fremkommer ikke i noget menneskeligt Værksted, det er henlagt for Arbeideren, uden at han bidrager dertil; dog finder han det sielden paa Jordens Overflade, men det bliver først hans, naar han aabner Klippens haarde Væg, bag hvilken det er skiult, og ved denne Anstrengelse uddannes Menneskets selv, og nødsages til at uddanne Videnskaber og Konster. Saaledes gives ogsaa Christendommen, hvorvel den ikke kan frembringes af Menneskets selv, ikke til den overfladelige Griben, men først til den dybere Stræben. Ogsaa naar der ikke søges Videnskab, er den Erkiendelse, uden hvilken ingen Religion kan være, ikke muelig uden Samling af Sindet, uden Tænken og Grunden. Men dette gielder desto mere, naar Videnskab skal vindes. For-

skeren finder Lærdommen nedsænket i gamle Skrivter, i uddøde Sprog. Har han mosommeligen arbeidet sig ind deri, saa lyser den christelige Sandhed ham vel ofte strax imøde, men ofte skiuler den sig ogsaa, Diet møder ofte Noget, der synes fremmed, hvad der hører sammen er ofte skilt fra hinanden. Saaledes opfordrer den christelige Sandhed al Flid, al Konst og Færdighed til at hæve den frem; men i det Forskeren maa tilkæmpe sig den med alle sin Siels Kræfter, bliver den ham dyrebarere, giennemtrænger den ham inderligere og den befordrer tillige al anden Viden, i det den bruger denne til sin Tieneste.

27.

Religionen vækkes i Mennesket ikke ved Underviisning alene, men ved Opdragelse, ved den hele Indvirkning paa Sindet. Det hele religiose Liv i et Huus, et Folk, Synet af Templerne, af Gudsdyrkelsen indvirker paa den opvorende Slægt, medens det tillige hos den vorne Slægt vedligeholder Bevidstheden af Gud. Men denne Indvirkning er endnu ubestemt, Tegnene maa udtydes, de derved vakte dunkle Forestillinger maae hæves til Klarhed, og saaledes skeer Religionens egentlige Forkyndelse ved Prædiken. Der var Prædiken, førend det skrevne Ord var der, og hiin skal vedvare, efterat dette er der. Den hellige Skrivt giver sædvanligen kun Antydning og Regel, men disse skulle vi udføre og anvende, skulle føre det gamle Ord ind i det nærværende Liv, ind i ethvert Menneskes Hierte. Den christelige Prædiker er ganske bunden af det givne Ord, han har ingen anden Viisdom og Lære end den, som er indeholdt deri. Dog skal han ikke blot oplæse Ordet, men udlægge og anvende det; han skal heller ikke blot sammenføie en Mængde Bibelsprog, men, naar han er giennemtrængt af Guds Ord, taler han ganske frit, kun at han altid gaaer ud fra Ordet, og vender

tilbage til Ordet. "Saaledes kommer Troen derved, at man hører, men at man hører, skeer ved Guds Ord" (Rom. 10, 17).

Men skal Prædikenen vække det hele christelige Liv, vedligeholde det, føre det videre, saa tør den ikke blive staaende ved at sønderlemme en isoleret Sætning; tværtimod skal den modarbeide Isoleringen, og dens Konst bestaaer deri, fra det Hele at komme til det Enkelte, fra det Enkelte til det Hele. Derfor er det indlysende, at Prædikenen ikke blot er bestemt for Begynderne, heller ikke blot for dem, som ikke kunne naae Videnskabens Høider, men at den — dersom den ikke paa anden Maade erstattes — er de Høilærdeste ligesaa uundværlig, som de Eenfoldige, Thi naar, efter Twestens træffende Lignelse, Religionens Liv i Sielen ikke er meget mindre forskiellig fra Tilstanden af prøvende Overveielse, end Pulsens Slag fra Lægens Undersøgelse af dens sunde eller syge Beskaffenhed [1]): saa maa jo dog Blodets Strømning ikke indslumre under Befølelsen. Men i Prædikenen maa Fremstillingen holdes mere svævende, og denne Svæven, som er den videnskabelige Bestræbelse ganske modsat (§ 1), og derfor i den videnskabelige Fremstilling fortiener streng Dadel, bør ikke altid dadles i Prædikenen; fordi Prædikenen skal fremstille det hele Liv, kan og tør den ikke i det Enkelte bringe det til saa bestemte Omrids.

28.

Men der prædikes i Ord, og Ord forudsætte Forestillinger i den Talendes Siel, ville vække Forestillinger i den Hørendes. Overalt er ingen Religion uden Forestillinger (§§ 7 ff.); Ingen kan troe, uden at troe Noget. Og skulde den Troende ikke stedse vende tilbage til Betragtningen af Det, som han troer, ikke ville altid mere hæve det til Klarhed, ikke stræbe at vide,

---

[1]) Vorlesungen I. 27.

hvad han troer? Christi Herlighed i hans Væsen og i hans Gierning paatrænger sig den Hørende umiddelbart ved Forkyndelsen, og han troer paa Christum. Men da spørger han nødvendigen: hvo er Den, paa hvem jeg troer? og hvad har han fuldbragt? Og saaledes i Alt. Dette er, efter Daubs Udtryk, Erkiendelsen i Religionen, som er forskiellig fra Erkiendelsen om Religionen [1]). Der fremstaaer endnu ingen videnskabeligen uddannet Læresætning, dog bliver det Svævende i Forestillingen altid nærmere bestemt.

29.

Jo mere den Fromme tænker efter over sin Tro, desto mere føler han Trang til, ikke blot at blive sig klar i det Enkelte, men ogsaa at bringe Sammenhæng i sin Erkiendelse. Ogsaa Kirkens Lærere og Ledere maae ønske, at Lærens Forkyndelse ikke blot bevirker et almindeligt og svævende religiøst Liv i Menigheden, men at ethvert Medlem deraf, efter det Dannelsestrin, hvorpaa han staaer, opfatter Læren i mueligste Fuldstændighed og Klarhed. Saaledes fremstaae Katechismer og de populære Fremstillinger af Læren, hvilke alle efter deres i det Uendelige forskiellige Arter maae gjøre Fordring paa Fuldstændighed og Sammenhæng [2]), og saaledes virkeligen bære i sig Begyndelsen til Videnskaben. Thi Videnskab er jo dog et System af Erkiendelser, og, skjøndt en populær Fremstilling aldrig kan være skarp og udtømmende, som den strengere Videnskab, saa indeholder dog ogsaa den simpleste Katechismus et

---

[1]) Einleitung in das Studium der christlichen Dogmatik 103.

[2]) Schleiermacher der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt. 2 Ausg. I. 128. Det er, med Hensyn paa hvad der paastaaes i denne §, mærkværdigt, at Schl. foran sin Dogmatik har sat en Titel, som ogsaa kunde passe for en Katechismus.

System af den christelige Lære. Og efterdi det Dannelsestrin, fra hvilket og til hvilket der tales, er saa forskielligt, saa stiger Fremstillingen efterhaanden, og uden at Grændserne kunne bestemmes, indtil egentlig videnskabelig Strenghed. Vel tør det i det Hele ikke tilraades Skribenter, at blive staaende paa Grændsen, og at ville vise sig halv lærde og halv populære; dog turde en Pastoraltheologie ikke være at foragte, som vilde hielpe Prædikanten over fra Studerestuen i Menigheden.

30.

Men hvor strengere Videnskab søges, der maae de enkelte Dogmer skarpt bestemmes, altsaa tænkes og udtales i fuld Tydelighed. Derpaa arbeides der ogsaa i den christelige Kirke fra dens Begyndelse af. Vel mangler det endnu stedse, hvor man end seer hen i Videnskaben, paa Alsidighed og Skarphed i Opfatning og Fremstilling; vel have mangeslags Vildfarelser indsneget sig, og Meget er endnu ikke kommet til Betragtning, hvilket Tiden først efterhaanden vil udvikle, saa at der endnu stedse er, og stedse vil blive, Arbeide nok tilovers. Dog skal man ikke give efter for disse Tiders Hovmod, naar de ofte have næret den Indbildning, at al de foregaaende Aarhundreders Flid var spildt, og de først skulde begynde Alt fra Nyt. Saaledes forholder det sig ikke. Et Dogma efter det andet har vundet Skikkelse, har derved paa en Maade løst sig fra Massen, og er gaaet over i Kirkens Skat, hvorfra det ikke skal fortrænges, saalænge ikke noget Bedre kan sættes i dets Sted. Thi ethvert med Overblik over det Hele og dog med Skarpsindighed i det Enkelte opfattet og udtalt Dogma er en høi Vinding for Videnskaben, som ikke letsindigen igien tør opgives; og atter — efterat man længe havde sat Videnskabens Ære i at bortskaffe eet gammelt Dogma efter det andet — ret med Kierlighed og Glæde at have erkiendt

dette, er en Hovedfortieneste ved Twestens aandfulde, lærerige Værk, hvis Fortsættelse allevegne med Længsel sees imøde.

Disse saaledes fundne Dogmer skulle nu slutte sig til hverandre, og begrundes ved Sammenhængen med Videnskabens Grundsætninger og med hverandre. Den hertil nødvendige Anordning af Dogmerne er atter en høist vigtig Fordring til Videnskaben, hvis fulde Tilfredsstillelse ligger ud i det Uendelige, hvor Meget der end, ogsaa i denne Henseende, allerede er opnaaet.

31.

Dette er egentlig en Viden om Erkiendelsen i Religionen, ikke blot en Viden om Religionen, thi det sidste Udtryk vilde enten kun betegne Undersøgelsen om Religionens Væsen i Almindelighed, og altsaa her være for snevert, eller for vidtløftigt, dersom man vilde drage hele Religionens Liv, altsaa alle i Gudsbevidstheden indeholdte Følelser og Begieringer, ind med i Undersøgelsen. Inden den dogmatiske Omkreds blive vi staaende ved Det, som den Troende troer, som altsaa erkiendes i Religionen (§ 28), og derom søge vi en ny, dybere indtrængende og begrundende Erkiendelse.

32.

Men herved paatrænger sig det Spørgsmaal, hvorledes Dogmatiken forholder sig til Philosophien; og, saalidet som vi her ere istand til at udtømme Undersøgelsen, tør vi dog saameget mindre unddrage os for at omhandle det, som en saa betydende Lærer som Schleiermacher har angivet det som Grundtanken i sin Bearbeidelse af Dogmatiken, at hvad der tilhører Philosophien ikke maa blandes med Det, som tilhører Dogmatiken [1]), og paastaaer, "at Fromheden, ogsaa i den strengeste Form, den dogmatiske, kan komme til den fuldstændigste

[1]) Der christliche Glaube. 1 Ausg. I. 9.

Bevidsthed, uden at der kommer den mindste Gnist Philosophie ind deri" [1]). Hvor gierne havde vi fra ham selv modtaget en tydelig og fuldstændig Oplysning over denne Paastand! Men da han, uagtet det ikke kan være blevet ham ubemærket, at saare Mange, hvis ikke de Fleste, af hans Læsere have opfattet hans Troeslære saaledes, som om een eller anden Philosophie havde havt en meget mærkelig Indflydelse derpaa, dog erklærer, "at det skeer med en vis Forkierlighed, at han taler saa lidet som mueligt om Forholdet mellem Dogmatik og Philosophie" [2]), saa vende vi os til Twesten, der stedse og aabent søger at forstaaeliggiøre sig for sine Læsere, og med hvem ogsaa Schleiermacher her i det Hele vil være enig [3]).

33.

Vi ønskede her, for den dobbelte Betydnings Skyld, ganske at kunne afholde os fra Brugen af Ordet Følelse; thi man kan sige begge Dele, "at Følelsen er Kilde til Visheden, og Kilde til det Visse [4])"; i første Tilfælde er Talen om den Følelse af Lyst, af Tilfredsstillelse, af indre Harmonie, som tiener den erkiendte Sandhed til Bekræftelse; i sidste Tilfælde, naar Begreberne og Omdømmerne ikke blot efter deres Vished, men efter deres Indhold, beroe paa Følelsen, er Følelsen en umiddelbar Bevidsthed af Gienstanden (§ 9); i første Tilfælde er Følelsen secundær, i sidste primær.

Begynde vi altsaa med Ordet Tro, da ere vi ganske enige med Twesten, at Forskiellen mellem Viden og Tro ikke er en Forskiel i Grad, men i Art [5]); derimod ere vi af den For-

---

1) Theol. Studien u. Kritiken 1829. 520.

2) Sammesteds.

3) Ivnf. der christliche Glaube. 2 Ausg. I. 115 ff.

4) Twesten's Logik S. 297.

5) Sammesteds 292.

mening, at Anskuelse og Tro kun ere forskiellige i Grad. Der gives en Viden om Det, vi anskue, som om Det, vi troe, (Dogmatiken er just en saadan Videnskab om Det, vi troe), og vi høre ikke op at skue eller at troe, fordi vi vide derom; her er altsaa en Forskiel i Art. Derimod have vi endnu ikke Anskuelse, naar vi blot troe; vandre vi derimod i Skuen, see vi Ansigt til Ansigt, da sige vi ikke mere, at vi troe, ligesaalidet som vi sige, at Gud troer. Her er altsaa kun en Forskiel i Grad; det Ene gaaer over i det Andet.

Det indrømmes, at der gives en philosophisk Tænkning, der gaaer ud paa det samme Indhold, som den dogmatiske [1]). Var nu Forskiellen mellem Philosophie og Dogmatik kun den, at hiin har Anskuelsen, denne Troen til Gienstand, saa vilde her kun være en Forskiel i Grad; Dogmatiken maatte søge at gaae over i Philosophie, eller — da dette ikke var mueligt, efterdi vi her ikke vandre i Beskuelse, men i Tro — vi maatte nøies med Dogmatik, fordi det her ikke er os forundt at skue de guddommelige Ting, og al Philosopheren over disse Ting var forbuden.

Nei, siger man, Forskiellen ligger meget dybere, men vi kunne, for at angive den, ikke undvære Ordet Følelse, som her skulde være undgaaet. Det er nemlig Philosophiens Art, at den vil vide uafhængigen af Følelsen, hvorimod Dogmatiken blot hviler paa Følelsen, og sysselsætter sig med denne. Nu finde vi det ogsaa meget tvivlsomt, om det Samme, som vi troe paa Følelsens Vidnesbyrd, skulde kunne vides uafhængigt af Følelsen [2]); turde altsaa Philosophien ikke give sig af med den Erkiendelse, som beroer paa Følelsen, saa gik den jo ikke ud

---

[1]) Schleiermacher auf. St.-S. 8.

[2]) Twesten's Vorlesungen 84. Anm.

paa det samme Indhold, som Dogmatiken. Men hvorledes skulde det falde Philosophien ind, saaledes at lægge Følelsen tilside? Har Philosophien "Anskuelsen af det Værende til Opgave", da er jo Følelsen ligesaavel et Værende, som f. Ex. det ethiske Sindelag, og er derfor ogsaa indbegreben i Philosophiens Opgave. Men hele Philosophien har selv ingen anden Begyndelse, end fra Følelse. Den hænger jo dog ikke sine Slutningskieder op i Luften, men eet Sted maa den hefte dem fast, i Eet eller Andet, som ikke kan demonstreres, maa den have sin Grund, og hvor da, uden i "den Følelse, der, som umiddelbar Bevidsthed af det, som er, ikke kan bedrage" [1])? Siden det ved Jacobi er bragt til saa klar Indsigt, at "Troen er al menneskelig Erkiendelses og Virksomheds Element" [2]), kunne vi heller ikke indrømme Philosophien at have sin Rod andensteds, end i Troen.

34.

Den naturlige Religions Sandheder opgive vi ikke som Christne, giemme dem ikke heller ligesom i et eget Kammer af Sielen, hvorfra de ikke tør blande sig med Christendommen: men hvad denne Religionslære — vistnok vakt og udviklet ved Christendommens Hielp — udsiger, det siger den i samme Betydning, som den christelige, kun at denne siger det fuldere og mere levende, og at denne har Opløsningen, hvor hiin kun har Opgaven. Sige vi udaf den christelige Bevidsthed: Gud er Kierlighed, da have vi vel som Christne det helligste Pant paa, hvorledes Gud har elsket Verden, men vi sige og mene intet Andet, end hvad Den siger og mener, hvem Guds Kierlighed i Christo ikke er bleven indlysende. Og saaledes gielde Begre-

---

1) Twesten's Logik 393.

2) Jacobi's Werke IV. 223.

berne om Gud, om hans Retfærdighed og hans Barmhiertighed, om Menneskets Synd og Elendighed, i den ret udviklede natur-lige Religion ganske det Samme, som i den christelige. Den hele Naturs Retning gaaer paa Christus. Var den menneske-lige Natur uforderret, da vilde den dog — skiondt, uden gud-dommelig Aabenbaring, kun med dunkel Bevidsthed — bie paa Christus, thi Ingen vil dog paastaae, at det Herligste i Ver-den, Christi Aabenbarelse, kun er opnaaet ved Synden, ikke havde fundet Sted uden Synden. Men efterdi Menneskets Natur er forderret, og Mennesket er blevet Synden og Elen-digheden underkastet, saa bier han paa Forlosning; hvor og hvorledes den skal komme, kan han ikke sige sig selv, men at den vil komme, siger ham Overbeviisningen om Guds Kierlig-hed og Barmhiertighed.

Hvad nu den naturlige Theologie, eller Videnskaben om den naturlige Religion, udsiger, maa stemme overeens med den christelige Dogmatik, men kan og skal ikke altsammen optages i denne. Enhver enkelt Videnskab maa forudsætte Noget; og selv den christelige Bevidsthed forudsætter den naturlige Bevidsthed af Gud, og knytter sig dertil. Naar Paulus vilde forkynde Christus iblandt Hedningerne, begyndte han ikke med Læresæt-ninger, som udenfor den christelige Lære havde en anden Be-tydning, eller slet ikke kunde forekomme; men han knyttede sin Forkyndelse til den naturlige og oprindelige Gudsbevidsthed, efterdi Gud jo ikke er langt borte fra Enhver af os, thi i ham leve, røres og ere vi (Ap. G. 17, 27. 28); han meente, at Det, man kan vide om Gud, er alle Mennesker aabenbart, i det hans usynlige Væsen, hans evige Kraft og Guddommelig-hed, beskues fra Verdens Skabelse af, og forstaaes af hans Gierninger (Rom 1, 19. 20).

Det var altsaa, som det synes, med fuld Ret, at man tilforn havde en naturlig Theologie, som Indledning til den aabenbarede.

35.

Men den christelige Theologie har som saadan ingen anden Basis end den hellige Skrivt (§ 24), thi for os Nulevende er Christus kun der oprindeligen aabenbar. Christi Aabenbarelse er en Kiendsgierning; hvad han var, lærte, gjorde, kan ikke optænkes, men er os overantvordet ved de Mænd, som, værdigede en høiere Oplysning og Ledning, udrustede med høiere Kraft, i oprindelig Begeistring bare i sig den Bevidsthed af den hellige Kiendsgierning, som ved dem skal blive levende i os, og hvorover vi siden kunne og skulle reflectere. Det paaligger Menneskets, klart at blive sig bevidst, om denne Kiendsgierning — efter Bockshammers Udtryk — med lydelig Anklang møder det Høieste, som rører sig dybt i hans egen Siel, og om der af den bliver Menneskets Svar paa de dunkle Spørgsmaal i hans Bryst [1]). Hvis ikke, da er han ikke bunden ved nogen Autoritet, og gaaer, uhindret og uhiulpen, sin egen Vei; men har han erkiendt Autoriteten, da maa han ogsaa underkaste sig den.

Uden Fromhed er der ingen ægte Theologie, og uden Ærefrygt er der ingen Fromhed (§ 12); hvorledes skulde da christelig Theologie kunne trives, naar de hellige Skrivter, som indeholde det oprindelige Vidnesbyrd, ikke betragtes og behandles med Ærefrygt [2])? Den sande Ærefrygt er langt fra alt Slavesind, alt blot Bogstavsvæsen, dens Dyrkelse er i Aand og Sandhed; men den er aldrig uden Undseelse og Be-

---

[1]) Offenbarung und Theologie 157.

[2]) "Das widerholte Lesen einer Urkunde liegt auch im Namen der Religion." Nitzsch i theol. Stud. u. Krit. I. 538.

skedenhed. Naturforskeren kan levere Videnskaben mangt vigtigt Bidrag, ogsaa dersom Naturen kun er ham ligesom et Legetøi, hvis hemmelige Virken og Driven han ikke aner, eller hvorover han kiekt afsiger Dommen; men en ægte Naturforsker bliver han sikkerligen kun da, trænger kun da ind i det Indre af Videnskaben, naar Naturen indgyder ham Ærbødighed, naar han ogsaa der, hvor han finder Anstød, bevarer den Overbeviisning levende i sig, at Naturen er over Forskeren, ikke Forskeren over Naturen, naar Tvivlene blive ham Opgaver, som han skal søge at løse, og ikke Foranledninger til ligesom at opgive Naturen, eller efter sin Indbildning at construere den bedre. — Anvendelsen følger af sig selv.

36.

Men i den hellige Skrivt er den christelige Lære ikke given anderledes, end at vi maae tilegne os den ved Selvvirksomhed (§ 26), og dette desto mere, for jo høiere Fornødenheder Læren skal uddannes. Skal den bringes til Videnskab, da paatrænge sig de vigtigste Spørgsmaal, som vistnok skulle besvares efter Skrivten, men som ikke umiddelbart finde deres Løsning i den; Skrivtens Udsagn maae udgrundes, sammenlignes, adskilles, atter forbindes i Bevidstheden, der maa tages Hensyn paa alt det Øvrige, som ogsaa forekommer i Bevidstheden. Ved alt dette, hvorledes forholder den christelige Dogmatik sig til Philosophien?

37.

Man vil vel her ikke fordre, at vi skulle løse den vanskelige Opgave, hvad Philosophien egentligen er; men at Philosophien sysselsætter sig med Tingenes Væsen og deres høieste Grunde, tør vi vel forudsætte. Man hører ofte i de forskielligste Videnskaber den Berømmelse, at et System er udkastet og udført med philosophisk Aand; men mangengang tildeles denne

Berommelse sikkert for snart. Mange Videnskaber bevæge sig kun i Opfattelsen og Anordningen af det givne Stof; de ville kun fremstille, hvad der viser sig i Erfaringen, de forske vel efter de Tings skiulte Egenskaber og Love, som forekomme i Erfaringen, men forlange ikke at trænge ind i deres indre Væsen, eller i den dybere Sammenhæng mellem denne Videnskabs særlige Gienstand og det Hele. Men saasnart en Videnskab vil dette, maa den nærme sig Philosophiens Grændser, og træde over i dens Enemærker. Enhver indrømmer vel, at der gives en Naturphilosophie, en Historiens Philosophie, ligesom og, at Overgangene ere utallige, og at man, uden at fortiene Dadel, efter subjective og objective Omstændigheder, heri tør gaae videre, eller sætte sig snevrere Skranker.

38.

Dogmatiken er nu vel en Opfattelse af et Givet, en Udvikling af den christelige Bevidsthed, saaledes som den er tilstede uden Philosophie; men Dogmatikens Gienstande ere saadanne, som tillige enten altid have været Gienstande for Philosophien, eller som skulle vorde det.

Gud og Verden og Sielen ere jo dog Gienstande for Philosophien, den maa udsige Noget derom, kan Intet sige om Tingenes Væsen og høieste Grunde, uden at komme dertil. Men just derom handler ogsaa den christelige Lære. Skulde nu den videnskabeligen dannede Christen som Philosoph nære en Overbeviisning, der ikke stadfæstede sig for ham som Christen? skulde han som Philosoph ikke tage saa betydende Momenter, som de, hvilke Christendommen tilbyder ham, i Overveielse? Uden Tvivl vil han søge at bringe sin Erkiendelse i Religionen i Samklang med sin Erkiendelse i Philosophien; men saaledes vil hans Philosophie nødvendigen have Indflydelse paa hans Dogmatik, og hans Dogmatik paa hans Philosophie. Hvor

kunde, hvor skulde det være anderledes? thi alle menneskelige Bestræbelser maae gienstidigen understøtte og hielpe hinanden.

39.

Ville vi da atter vanskabe Dogmatiken ved een eller anden Skolephilosophies Tvang? eller ville vi lægge den fribaarne Philosophie i Dogmatikens Lænker? Saavidt jeg skiønner, var Talen ikke derom. Vi talede ikke om nogen eneſaliggiørende Philosophie, som allerede stod der færdig, ikke om nogen Dogmatik, som allerede havde udtømt den christelige Læres Hemmeligheder, men om Videnskaber, som i deres eiendommelige Udvikling skulle række hinanden Haanden, hvilket jo fordres af alle Videnskaber. Vi forlange ikke af Philosophen som saadan, at han skal være en Christen; vi raade den Christne, for en Tiid at philosophere videre, uden at tage Hensyn paa Christendommen; kun maa han nødvendigen have den Overbeviisning, at hvor Philosophien og den christelige Lære i deres rette Udvikling træffe sammen, der maae de ogsaa stemme overeens; thi var han ikke overbeviist derom, saa maatte enten Philosophien eller Christendommen forekomme ham som Blendværk. Er denne Overeensstemmelse der endnu ikke, saa er enten den christelige Lære endnu ikke opfattet rigtigen, eller Philosophien har endnu ikke naaet sin Høide. Naar Naturen ikke vil stadfæste en Theorie, da har maaskee Forskeren ikke rigtigen adspurgt Naturen, og han seer stedse hen paany, for at forvisse sig om, at han ikke har opfattet urigtigt; men finder herom ingen Tvivl Sted, taler Naturen ganske tydeligt, da er Theorien falsk, og der maa søges en anden, thi den virkelige Tilværelse er altid den seirende. Men for den Christne er Christendommen et virkeligen Tilværende, som ikke kan opgives; dersom altsaa den christelige Lære virkeligen strider imod hans Philosophie, da seer jeg ikke Andet, end at han, saafremt han endnu vil vedblive at være en Chri-

sten, maa opgive sin Philosophie. Men dermed er Philosophien endnu ikke opgivet; ja selv dersom al for Dieblikket gieldende Philosophie maatte opgives, da er dermed Philosopheringen endnu ikke opgivet. Eller turde vi ikke philosophere, fordi vi endnu ikke have bemægtiget os Viisdommen? ikke søge, fordi vi endnu ikke have fundet?

40.

Men endskiøndt vi sikkert ikke bringe nogen Dogmatik istand uden Philosophering, og endskiøndt Grændserne ikke nøie kunne bestemmes, saa falder dog christelig Religionsphilosophie, eller Christendommens Philosophie, ikke sammen med Dogmatiken. Dogmatikens egentlige Forretning er, strengt at udskille den christelige Lære; Religionsphilosophien forudsætter derfor egentlig Dogmatiken, behøver ikke at gaae ind i dens Enkelheder, men tager Resultaterne fra den, og søger at bringe disse i Forbindelse med den øvrige høieste Viden. Dette fordres egentligen ikke af Dogmatikeren, kun maa han stedse være betænkt paa at arbeide Religionsphilosophien i Hænderne, og ved dette Hensyn vil han selv finde sit Arbeide fremmet.

41.

Dersom man ved bibelsk Theologie forstaaer den videnskabelige Fremstilling af den hele i den hellige Skrivt indeholdte Lære, da er Dogmatik just bibelsk Theologie. Men efterdi den christelige Aabenbaring ikke strax er bleven Menneskeslægten meddeelt i sin hele Klarhed, saa fortiener det sikkert en egen nøiagtig Betragtning, hvorledes de til den christelige Oekonomie hørende Foranstaltninger efterhaanden have udviklet sig; og herved vil det Hele af den christelige Lære fremtræde desto klarere, i det enhver enkelt Aabenbaring begribes fra dens eget Standpunct, og det Ene fuldstændiggior det Andet. Det synes derfor aldeles at fortiene at billiges, at den Sprogbrug stedse mere befæster

sig, hvorefter den bibelske Theologie betragtes som en egen Disciplin, der fremstiller Lærens successive-Udvikling i den hellige Skrivt efter Tidsaldere og Forfattere.

42.

Dogmehistorien finder sit Indhold allerede færdigt; hvad den skal fremstille, har allerede været der, er allerede eet eller andet Sted blevet troet, og da Historien ikke kan indlade sig paa enhver Subjectivitet, saa maa det have giort sig gieldende i een eller anden Kreds, førend det hiemfalder til Historien. Men Dogmatiken er, som Twesten bemærker, ikke et Afsnit af Dogmehistorien, den er ikke en Fremstilling af en fremmed, men af den egne Bevidsthed [1]). Derfor, hvor uundværlig endog Kundskab om Andres Fremskridt er til at fremme den egne Erkiendelse, spørger dog den ægte Dogmatiker ikke, om den Lære, han vil fremstille, allerede har giort sig gieldende i noget kirkeligt Selskab, men om den har giort sig gieldende for ham i hans Samvittighed. Er dette Tilfældet, da søger han ogsaa at giøre den gieldende i det Samfund, hvortil han hører, og dette, efter Evne og Omstændigheder, saavel ved videnskabelig som ved populær Fremstilling. Thi Begyndelsen kan skee fra begge Sider; ligesom Læresætningen skal være et dogmatisk Udtryk for Det, som allerede høres i Kirkens offentlige Forsamlinger [2]), saaledes, i det Lærens Rensels og fuldkomne Udvikling er den dogmatiske Theologies Arbeide og Opgave [3]), angiver ogsaa Læresætningen, hvad der skal høres i de offentlige Forsamlinger. Og skiøndt Dogmatikeren vistnok er et Barn af sin Tidsalder,

---

[1]) Vorlesungen I. 61.

[2]) Schleiermacher der christl. Glaube I. 127.

[3]) Sammesteds 130.

og ikke allerede kan have optaget tilkommende Tiders Uddannelse i sig, saa overgiver han sig dog ikke som fangen til sin Tidsalder, men fra de forbigangne Tider kalder han det Glemte frem, og forsøger ogsaa ny Udvikling, som maaskee først vil gjøre sig gieldende for de kommende Tider.

43.

Det er meget vanskeligt at afgjøre, hvad der til en vis given Tiid virkeligen gielder som Lære i et kirkeligt Samfund, thi Bekiendelsesskrivter, der kunne ansees som fælles for en større Forening, udfærdiges sielden, og bestemme for det Meste Læren kun nøiere i de Spørgsmaal, hvorom der just tvistes. Meget kan siden have giort sig gieldende i Menigheden, som ikke er optaget i noget saadant Bekiendelsesskrivt, ligesom det er mueligt, at Meget, som er indeholdt i Bekiendelsesskrivterne, virkeligen ikke mere gielder i det kirkelige Samfund. Overalt ere Bekiendelsesskrivterne, i det Mindste for den evangeliske Christen, ingen egen Erkiendelseskilde, men de agtes kun som Udtryk for den fælles Tro, quia cum sacra scriptura consentiunt.

Ved symbolisk Theologie forstaaer man vel beqvemmest den videnskabelige Fremstilling af den i eet eller flere kirkelige Samfunds Bekiendelsesskrivter indeholdte Lære; thi den blotte historiske Efterretning om disse Skrivter danner endnu ingen theologisk Disciplin. Kun i det Tilfælde, at Dogmatikerens Overbeviisning ganske gaaer op i Bekiendelsesskrivternes Lære, kan derfor symbolisk Theologie og Dogmatik falde sammen; ellers er Forskiellen indlysende. Dogmatikeren maa selv troe sin Lære (§. 1), og kun under denne Betingelse kan han opfylde den uefstergivelige Fordring, ikke blot skarpere at opfatte Læren, men ogsaa indenfra at uddanne den mere.

44.

Den christelige Almeenhed har adsplittet sig i flere kirkelige Samfund, som afvige fra hinanden i Hovedsynsmaader. Om Dogmatikeren som saadan vil tilhøre eet af disse allerede stiftede Samfund, og hvilket, tør ikke beroe paa Tilfældet, heller ikke blot paa Smagen, saa at ingen videre Striid derom kunde finde Sted; men han tør kun slutte sig til det, i hvilket han finder den christelige Sandhed, og den modstræbende Synsmaade tør ikke gielde ham lige. Thi Eet er Forligeligheden, som formedelst det Overeensstemmende overseer og taaler Afvigelserne; Eet er Ydmygheden, som ikke indbilder sig, at man uden Videre tør afvise de forskiellige Synsmaader; og et ganske Andet er Ligegyldigheden, som just bestaaer deri, at man lader det Forskiellige gielde lige. I Henseende til udvortes Skikke kunne vi indrømme Folkeslagenes, Tidernes, Personernes Subjectivitet deres Rettighed, og Dogmatiken skal opvise, hvad der heri er at betragte som *ἀδιαφορον*, og hvad ikke. Men den christelige Lære er en Lære om det, som er i Himmelen og paa Jorden, eller som skal være, og deri kan man ikke efter Behag vælge den ene eller den anden Synsmaade, giøre det Ene eller det Andet til Hovedsag. Dersom en Kirkes Lære afviger fra "Christi Selvforkyndelse", da er Afvigelsen en Vildfarelse, og denne Vildfarelse kan Dogmatikeren ikke lade bestaae ved Siden af Sandheden, men han skal just vise, at den strider imod, ikke blot hans Kirke, men den christelige Lære. Ogsaa en forstandig Sædelære vil sikkre Individualiteten den Ret, som tilkommer den; dog gives der derfor ikke forskiellige Sædelærer, blandt hvilke man kunde vælge efter Behag, men i de individuel forskiellige Handlinger maa det sædelige Moment være det samme, eller og Handlingen er usædelig, og Sædelæren tør ikke ville

retfærdiggiøre den. Saaledes er ogsaa i det Dogmatiske en Læresætning enten christelig, eller ikkechristelig.

45.

Retfærdiggiørelsen af den christelige Tro i det Hele tilhører Apologetiken, hvilken vel er nær beslægtet med Dogmatiken, men dog bedre bearbeides særskilt. De enkelte Læresætninger derimod skal Dogmatiken vise i deres Sammenhæng med det Hele af den christelige Lære, og derved begrunde dem.

Efter alt dette beskrive vi den christelige Dogmatik ganske simpelt som den videnskabelige Fremstilling og Begrundelse af den christelige Troes Læresætninger.

III.

Bemærkninger

om

den Konst at prædike.

(1810.)

Mihi semper moris fuit, quam minime alligare me ad præcepta, quæ *καθολικα* vocant.
Quinctilian. Lib. 2 cap. 13.

Dersom det virkelig, som Nogle synes at mene, var Konst-Theoriens Bestemmelse at lære Begyndere Maaden, hvorpaa et Konstværk bringes tilveie; dersom fremdeles den menneskelige Siel ved Begyndelsen af sin Tilværelse var lig en ubeskreven Tavle, overgiven til den Skrivendes Vilkaar, eller lig en blød Masse, hvoraf Alt efter Godtbefindende kunde dannes: da maatte vi enten, hvis vi see hen til Theoriernes Mængde, undres over, at Konstnernes Antal ikke er langt større, eller, hvis vi see hen til deres Beskaffenhed, undres, at nogensinde en sand Konstner er fremstaaet. Men ligesom den udvortes Natur forbereder sine Virkninger i det Skiulte, indtil den viser dem aabenbare, unegtelige for Menneskenes Øine, ubekymret, enten disse forstaae de Love, hvorefter de frembragtes, eller ikke: saaledes virker ogsaa den indre Natur forborgen, endog for Den selv, i hvem den arbeider, men desuagtet undfanges dog det Skiønne i Sielens Inderste; og, naar det træder frem, henriver det Tilskuerne ikke mindre, fordi de ei vide at forklare den Krafts Væsen og Virkemaade, i hvis Vold de saa forunderligen føle

sig hengivne. Enhver Konsts Historie viser det nokſom, hvor langt ældre Udøvelsen er, end Theorien; dette siger ogsaa allerede den sidstes Navn, den vil kun være en Beskuelse af Konsten, hvor da det Beskuede nødvendigviis maa være det Tidligere [1]).

Saaledes forholder det sig ogsaa med den Konst at prædike. Den øves alt saalænge, og det vilde være tom Spot at negte dens Virkning; tværtimod har den efterladt sig varige Mindesmærker nok, ikke blot i Literaturens, men i Verdens Historie; imidlertid skylder den sikkert Theorien, som først sildig har sysselsat sig med den, og som aldrig er trængt dybt ind i dens Væsen, meget Lidet af sin Uddannelse. Dog vilde en Anviisning, som kunde veilede den Uøvede, eller den af Naturen mindre Begavede, neppe nogensteds være nyttigere, end her; thi almindeligere og hyppigere øves næsten ingen Konst, og dog synes næsten heller ingen forbunden med større Vanskeligheder, saa at endog Konstdommerne, ved at betragte disse, have troet sig beføiede til snarere at undres over, at vi endda høre saa mange lærerige og selv veltalende Prædikener, end at vi høre saa faa [2]). At træde frem paa et høitideligt Sted, hvis Udvortes allerede synes at udelukke alt Lavt og Almindeligt, der at tale i en saa blandet Forsamling, at ofte paa eengang baade Fyrsten og Betleren tælles deri; at træde frem, stedse opfordret ved nogen særdeles Begivenhed, men tvungen ved det bestemte Klokkeslet, at skulle overbevise uden videnskabelig Tilberedelse, bevæge uden

---

[1]) "Hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut eam secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse; sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum." Cicero de oratore. L. I. c. 32.

[2]) Campbell philosophy of rhetoric. B. I. Ch. X p. 277.

synderlig Leilighed til at virke paa Sandserne, og alt dette ikke een eller anden Gang, men ugentlig, ofte endnu tiere, Aar efter Aar: dette synes vel en vanskelig Opgave, endog for den meest udmærkede Taler. Desuagtet fordrer den kirkelige Indretning saa mange Arbeidere, at den umulig kunde bestaae, hvis det alene var i de Udmærkedes Hænder, man vilde og turde betroe Arbeidet.

Lykkeligviis vil dette heller ikke være fornødent. Præsten sendes ikke for at stifte sig en Menighed, men han finder denne for sig; han træder ikke frem for at forkynde nye Lærdomme, som han selv først har udgrundet, han vil ikke være en mindre tro, eller en mindre nyttig Kirkens Tiener, om han endog kun atter lærer, hvad længe er vidst, kun gientager de Formaninger, som ofte ere hørte. Vel bør det nødvendigen fordres af Enhver, der vil paatage sig en Prædikants Embede, at han maa besidde en Erkiendelse, hvori han selv finder Hvile for sin Siel; men det er fra gamle Tider af tilstaaet, at denne Indsigt ikke blot er deres Deel, hvilke Folket ærer som sine ypperste Vise og Kloge; og hvor denne Erkiendelse er, der vil det vel oftere være Villiens, end Evnens Skyld, naar Taleren mangler saa megen Opfindsomhed, som udfordres for at anvende Lærdommen paa forskiellige Maader, saa megen Skarpsindighed, som behøves for at anordne Det, der hver Gang skal fremsættes, eller saa megen Veltalenhed, som er nødig for at udsige Noget af Det, hans Hierte føler. Men mangler dette ikke, da vil det vel ligeledes være Villiens Brøde, naar Tilhørerne klage, at de slet ikke have fundet sig opbyggede; disse have da uden Tvivl ogsaa ventet noget ganske Nyt og Uhørt, ventet Noget, som var istand til at henrive dem, uden at de selv bidroge dertil, ja om de end tillode sig Alt, hvad der er istand til at hindre Talens Virkning. Gudstienesten skal være en Handling, og ikke Talerens

alene; hvad den skal udrette, kan kun være Frugten af fælles Andagt; men hvor Alles Hierter forenes i denne, der er det glædeligt at skue, hvad endog de simpleste Ord formaae, hvorledes endog de bekiendteste Forestillinger ikke trætte; sædvanlig vil dog een eller anden Tanke være Tilhørerne ny, eller nu have faaet nyt Lys for dem; men hvis der endog Intet var, som de kunde sige at have lært i Andagtstimerne, da kunne dog sikkert baade de og Taleren gaae tilfredsstillede bort, naar det kun er lykkedes denne at gienkalde dem det Samme, hvorom han ofte tilforn har formanet dem, og atter at lade dem fornemme den samme Kraft deraf, som de tilforn ofte have fornummet.

En saadan Prædiken, hvori Læreren af sit Hiertes gode Liggendesæ, er dette end ikke meget riigt, giemmer det end ikke sieldne Skatte, dog frembærer gode Ting, vil altsaa opfylde sin Bestemmelse, om den end ikke skulde besidde de Egenskaber, at den egentlig fortiente at kaldes et Konstværk. Men paa den anden Side indseer jeg ikke Andet, end at den, hvis den virkelig fortiener dette Navn, ogsaa desto fuldkomnere vil svare til sin Hensigt; thi ved et Konstværk vil dog vel Ingen tænke sig et konstlet Værk, som træder frem med Pretension, som er blevet til uden Begeistring, kun ved koldt Hensyn til Reglerne, og hvor det Væsentlige er forglemt over det Tilfældige. Saafremt man ønsker Prædikener veltalende, maa man ogsaa ville, at Prædikanten anvender Talekonsten paa de Gienstande, som ere ham anviste, og jo heldigere han giør dette, desto større Virkning vil hans Tale frembringe. Skiøndt nu vel ingen Theorie er istand til at oplive det kolde, eller fylde det tomme Hierte, altsaa ikke istand til at lære det Væsentlige, hvorpaa det herved kommer an: saa kan og bør dog Theorien betragte de Former, under hvilke her det Hellige træder frem; den vil derved kunne

forebygge mangeslags Misgreb, kunne afvise ugrundet Dadel og nedslaae utidig Roes, ligesom det altid er Menneskets Interesse at forstaaeliggiøre sig for sig selv og Andre over Det, hvormed han er sysselsat.

Forfatteren af nærværende Afhandling har kun lovet Bemærkninger, og han føler levende, hvor ringe det Bidrag er, han her kan tilbyde. Denne Undersøgelse staaer i Forbindelse med mange andre af de dybeste Forskninger, som her ikke kunne anstilles, og hvis Resultater ikke andensteds fra ere givne med tilstrækkelig Sikkerhed og Klarhed. Det er nødvendigt, at man samler til Bygningen, før den kan opføres, og selv det Ufuldkomne kan indbyde Andre til Bedømmelse, Raad og Medvirkning, hvorved da maaskee med Tiden noget Fuldkommere kunde bringes istand.

Det Første, hvorom vi her bør enes, er vel det Spørgsmaal, hvortil de geistlige Taleres offentlige Foredrag ved Gudstieneften egentlig kunne siges bestemte; og ved at besvare dette Spørgsmaal bør vi vel ikke tiltage os Mindre, men heller ikke Meere eller Andet, end Det, som med Rette kan tilkomme os. Det er ikke umuligt, at et saadant Foredrag en enkelt Gang kunde have den Virkning, at nogen af Tilhørene derved fandt sig bevæget til paany at prøve og derefter at bortkaste sine forrige Meninger eller saakaldte Overbeviisninger, eller at det blev sagt os, som fordum Paulus i Athenen: Vi ville atter høre Eder om dette; dog er det sikkert med Grund, man har erindret, at Kirken ikke er en Missions-Anstalt, og at dersom vi der egentlig vilde lægge det an paa at omvende Menneskene til Christendommen, da maatte vi begynde Sagen ganske ander-

ledes [1]). Ligeledes, skiøndt vi vel tør haabe, at vore Tilhørere gaae bedre underviste fra os, turde vi dog heller ikke kalde Kirken en egentlig Underviisnings-Anstalt; vore Foredrag have en ganske anden Form, end den af et Cursus over Religion og Moral, vi skride ikke frem i videnskabeligt Sammenhæng eller paa videnskabelig Maade, og ligesaa lidt kan Tilhøreren vide, om han just der vil høre den Gienstand afhandlet, hvorom han paa den Tiid helst ønskede at undervises. Snarere forudsættes der, naar et Antal Mennesker skal samle sig som en Menighed paa eet Sted, at de allerede ere enige om Hovedsagen; ved deres Sammenkomster ville de vel befæste og uddanne, men fornemmelig paany oplive deres religiøse Overbeviisninger, og i denne Betydning toge vel de Fleeste tilsorn Udtrykket, naar de fordrede, at Gudstienesten skulde være til Opbyggelse. Skal Gudstienesten udrette dette, da maae ogsaa alle dens Dele, omendskiøndt hver i nogen Henseende kan have sin egen Bestemmelse, samvirke til det almindelige Diemeed; og naar da det Samme fordres af Prædikenen, da vil vel ingen Egenskab være denne unndværligere, end Hiertelighed. Vi kunne neppe finde noget mere passende Ord til at udtrykke vor Hovedfordring til Prædikanten, som Taler; kun troe vi os berettigede til derved ikke blot at at betegne den jævne godmodige Tone, som man for det Meste kun pleier at benævne saaledes, men den Varme, der er istand til at forene sig med alle Sielens meest udmærkede Egenskaber.

For at udvikle saavelsom at retfærdiggiøre vor Mening herom, vil det være nyttigt strax at tage en Dom til noiere Overveielse, som ofte høres, at nemlig en eller anden Prædikant kun taler til Hiertet, men ikke til Forstanden. Det er

---

[1]) Schleiermachers Predigten Th. 1. Zueignung.

ingenlunde vor Hensigt at negte det Rigtige, som undertiden ligger til Grund ved denne Dom; men ikke sielden hører man ogsaa Fordringer, hvoraf det skulde synes, som burde enhver Prædiken bestaae af tvende særskilte Dele, hvoraf den ene burde være overbevisende for Forstanden, den anden rørende for Hiertet; og derved erholder man da Mennesket selv deelt i tvende forskiellige Dele, uden at kunne forklare deres indbyrdes Sammenhæng, eller hvori de ere Eet. Men hvad forstaaer man da vel her ved Hiertet, som skal have sin egen Andeel, men for Alting ikke for Meget? Vel neppe "den Kiødklump i den venstre Side," men Livets og Følelsens Sæde, det Inderste i Mennesket, hvilket dog vel Ingen forestiller sig adskilt fra Tanke og Bevidsthed. Om en Tale, der kun indeholder tom Declamation, er det vel ikke, man vil tilstaae, at den bevæger Hiertet; men hvorledes kunde en Tale, forstandigen anordnet, indeholdende forstandige Begreber, trænge ind i det Inderste, og Intet virke paa Tænke-Evnen? Paa den anden Side: hvorledes prædiker man til Forstanden, og ikke til Hiertet? hvorom da, og paa hvilken Maade?

Forstanden har ofte, især i senere Tider, maattet høre ilde, som kold og uduelig, ja som aldeles vankundig om de Ting, hvis Erkiendelse er vort Væsens sande Trang; der ere de, der frygte dens Herredømme ligesaa meget, fordi de deri troe at see en Grav for alt Ædelt og Skiønt, som Andre derimod ved dens Tilsidesættelse frygte de dunkle Følelsers Vælde, og det Sværmerie, hvori de mene, at disse, ustyrede af Forstanden, vilde udbryde. De Sidste bør vi uden Tvivl tilstaae, at Menneskets Liv særskiller sig ved Bevidstheden, og udmærker sig desto mere, jo klarere Alt ordner sig i Sielen; men her vil det, før vi kunne gaae videre, være nødvendigt at enes i Hensende til den nu næsten almindelig vedtagne Sprogbrug, hvorved man,

paa en anden Maade, end forhen sædvanligt, har skielnet mellem Forstand og Fornuft. Vi finde nemlig ofte Mennesker, begavede med en Evne, hvorved de med Klarhed kiende og bedømme de Ting og Forhold, der ere nærmest omkring dem, og let finde sig tilrette i det sædvanlige Liv, som giør deres Omgang behagelig og lærerig, deres Raad ofte gavnligt, og dem selv ofte duelige til mangeslags Forretninger. Denne Evne, hvilken vi ikke kunne give andet Navn, end Forstand, kan ofte besiddes i udmærket Grad, endog med Held anvendes i de lavere Videnskaber, og Sielen dog være høist begrændset. Forstanden erkiender da ofte selv sin Indskrænkning, men paastaaer sædvanligen, at denne er Menneskeheden nødvendig, og kalder al Grandskning, som vil udstrække sig videre, Daarlighed; undertiden tillader den sig dog ogsaa Domme over Gienstande af en høiere Natur, men hvor da strax næsten alle dens gode Egenskaber forlade den, og det kiendes, at den har oversteget, hvad dens Kræfter formaae. Paa hvilken Maade endog denne Forstand vil tiltage sig Herredømmet, er det vistnok at befrygte, at alt Stort og Skiønt maa qvæles derunder, og det Evige tilsidst ganske forsvinde for den blot timelige Betragtning. Imidlertid sees det let, at Forstanden i sig selv her uretteligen anklages for Det, hvorover Bebreidelsen tilkommer Menneskets hele indskrænkede Væsen. Under Ordet Forstand indbefatter man den hele Tænkeevne, og denne er ikke blot jordisk, det Evige og Guddommelige er den ikke nødvendigen fremmed; meget mere er Tanken et Lys, som opklarer Alt, hvad der er i Mennesket; og, ligesom der gives en jordisk Forstand, saaledes gives der ogsaa en Forstand paa de guddommelige Ting; men Intet kan vorde klart, uden Det, som allerede er tilstede; og, naar man vil tale til Forstanden om religiøse og sædelige Gienstande, da maa først den religiøse og sædelige Følelse være levende i Hiertet.

Dersom det da er Prædikenens Hensigt at oplive Troen og styrke Samvittigheden, da maa ogsaa vor Konst bestaae deri, at vi trænge ind i Hiertet, og bevæge det hele Menneske; og bør dette skee, da sikkert jo kraftigere, jo dybere, desto bedre.

Men just dette, at Taleren vil bevæge, har fra de ældste Tider til de nyeste skaffet ham Bebreidelser. Aristoteles var, selv i det han skrev en Rhetorik, af den Mening, at egentlig er Alt, hvad der gaaer udenfor det strenge Beviis, overflødigt; og naar han dog maatte tilstaae, at Veltalenheden formaaer Meget, da meente han, at dette kun skeer formedelst Tilhørernes Sletthed [1]). Kant fortæller, at Læsningen af den bedste Tale af en romersk Folketaler, eller en nuværende Parlaments- eller geistlig Taler stedse hos ham har været blandet med den ubehagelige Følelse af Misbilligelse over en underfundig Konst, som forstaaer at bevæge Menneskene som Maskiner til en Dom, der ved rolig Eftertanke maa tabe al Vægt hos dem [2]). Imidlertid føler den Sidste sig dog tvungen til at henregne Veltalenheden til den skiønne Konst, og skielne den fra en Talerkonst, hvis Bestræbelse han mener at være, at benytte sig af Menneskenes Svagheder til sine Hensigter, hvilken Konst han med Rette finder aldeles ingen Agtelse værd. Aristoteles burde erindret, hvad han i Begyndelsen af sit Værk har bemærket mod den Indvending, at Den, som vilde misbruge Talegaven, kunde stifte den største Skade, at dette nemlig gielder ligesaa meget imod alle Fortrin, hvor Dyden ikke findes tillige, og meest imod de allergavnligste [3]). Overalt burde Enhver fatte Mistanke til sin egen Indsigt, naar nogen væsentlig Green af den menneskelige

---

[1]) Rhetoric. lib. 3. c. 1. § 5.

[2]) Kritik der Urtheilskraft, 2te Aufl. S. 217. Anm

[3]) Rhetoric. lib. 1. c. 1. § 13.

Siels Virksomhed forekommer ham mistænkelig. Og efterdi Talens Strømme vælte sig ligesaa mægtige, som Sangens, dog ganske forskiellige fra disse, efterdi Veltalenheden virker Samtykke, ligesaavel som det strenge Beviis: saa maa der ogsaa være en Talekonst, berettiget til et Liv for sig.

Dog er hiin Indvending saa ofte fremført, og synes at have saa meget Skin, at vi ikke tør forbigaae den; heller ikke ere vi befoiede til at afvise den alene med det Svar, at vi tale under ganske andre Omstændigheder og i ganske anden Hensigt, end Talerne hos de Gamle; thi Indvendingen gielder ikke noget Udvortes ved vor Konst, ikke Hensigten af dens Udøvelse, men dens inderste Væsen; det er den Ret, man vil afstride os, at vinde Menneskene ved noget Andet, end ved strenge Fornuftslutninger. Vistnok er det behageligt, at vi ere frie for den Vanskelighed, som Veltalenhedens Lærere blandt de Gamle følte, naar de skulde vise, om Taleren burde, ja om han kunde være en god Mand; at vi ikke ere i samme Forlegenhed, som Hine, af hvilke selv de meest Velmenende ikke ganske kunde undgaae de Anviisninger, man fordrede af dem, hvorledes Sandhed og Ret kunde overvindes ved Talens Kræfter. Saavidt have vi ikke samme Sag at forsvare, imidlertid tør vi dog ikke ganske adskille vor Sag fra vore gamle Konstbrødres. Vi ville ingenlunde negte, at den Brug, som selv de ypperste Mestere giorde af deres Konst, ofte var oprørende, naar de udtrykkeligen talede mod bedre Overbeviisning, naar de Samme, der saa ofte og saa bittert klagede over Sædernes Forfald og Lovenes Tilsidesættelse, dog ikke forsmaaede de laveste Konstgreb for at opnaae en eller anden ringe og for det Hele fordærvelig Hensigt. Men saa meget som dette fortiener at dadles, dog som Menneskenes, ikke som Konstens Brøde, saa lidet bør vi kalde det en Misbrug af Veltalenheden, naar den anvendes ogsaa til den Sags

Forsvar, som ikke bør seire, hvis ellers det, der siges, er sandt, hvor skiønt og kraftigt det da end siges. Naar Taleren for Domstolen antog sig den Ulykkelige, var Denne end anklaget med Rette, naar han fremstillede Forseelsen i dens Sammenhæng, og derved alle de undskyldende Omstændigheder, derimod Lovenes Haardhed, som fastsætte Straffen efter Forbrydelsens Navn, hvilket dog ofte er fælles for saa forskiellige Handlinger, naar han mindede om den Anklagedes Fortieneſter af Folket, om hans forhen førte hæderlige Liv, naar han sammenlignede den forrige Glands og den nu truende Elendighed, naar han fremkaldte Forfædrenes Skygger, klagende, at deres Slægts Ære nu skulde forgaae, naar han anraabte Forbarmelsen at skue Hustruens Taarer, de Umyndiges spildte Haab: hvori handlede da Taleren uret? Skulde Dommeren ikke betænke alt dette, vide hvad han giorde, og derfor erindres derom, og ret levende? Var her nogen Mangel, da var den kun da, naar Modtaleren ikke vidste at vække Agtelsen for Lovenes Hellighed, og vise den uundgaaelige Forstyrrelse, hvor deres Herredømme slappes, og hvor Lasten tilstedes Skiul bag feige Undskyldninger, naar han ikke forstod at fremstille Forbrydelsen som desto større, jo mere der var, som opfordrede den Skyldige til at bevare sin egen og sine Forfædres Ære reen, naar han ikke formaade at kalde Forbarmelsen bort fra den Enkelte, hvem Diet just da saae, hen til den opvorende, den ufødte Slægt, at denne ikke skulde berøves den skiønneste Arv, en Stat, vel ordnet ved gode og hævdede Love. Med jo meer indtrængende Kraft Talerne paa begge Sider fremsatte alt dette, desto mere sattes ogsaa Dommerne hen paa det Synspunct, hvorfra de burde betragte Sagen, desto mere indbødes de til at fælde den retfærdige Dom; og Lovenes Helligdom blev vel ikke vanhelliget, fordi man ogsaa der fandt Spor af den almindelige Dannelse, ikke vanziret, fordi Talens

Skiønhed ogsaa der søgte at oplive Forhandlingerne. Og vilde man sige, at det dog stedse blev tilfældigt, om ikke den slettere Sag fandt den meest veltalende Forsvarer, da glemme man ikke, at samme Tilfælde vilde have sit Spil, paa hvilken Maade endog Forsvaret blev ført.

Tænke vi os endog en Areopagus, hvor Alt strengeligen holdes ude, hvorom man siger, at det er istand til at oprøre Lidenskaberne, hvor man troer, Viisdommen har taget sit Sæde, fordi ingen Prydelse smykker den øde Forhandling, og Retfærdigheden, fordi Alt er koldt og ubevæget: vil man da ogsaa være istand til at udelukke enhver Vittighedens Yttring? og beskikker det Domneren mindre, hvad der fristet ham til Latter, end hvad der rører ham til Taarer? Eller sætter endog i den hellige Ret Halvmennesker, som hverken kunne lee eller græde: kan ikke den Konst, som stræber at undvige og bedrage Lovene, yttre sig paa tusinde Maader i Fremstillingen af Kiendsgierningen selv, og desto farligere, fordi man Intet troer at see for sig, uden det nøgne Factum? Ja selv der, hvor Alt beroer paa Slutninger, hvor disse synes førte saa koldt, saa strengt, som mueligt, kunne der ingen Sophismer indsnige sig? — Dette Sidste bør vi her fornemmeligen lægge Mærke til, fordi de Gienstande, hvormed Prædikenen beskieftiger sig, tildeels ere de samme, hvilke Philosophien erkiender for sine Opgaver, og dette maaskee er den egentlige Bebreidelse, vi have at fralægge os, at vi kun halvt og overfladigt foredrage, hvad Metaphysikeren fuldstændigt og grundigt afhandler; dette er maaskee den egentlige Klage, at hverken Talere eller Tilhørere endnu ere komne saa vidt, at Hine forstaae at tænke, disse kunne taale Philosophiens Lys; kom engang de gyldne Tider, da enhver Prædikestoel kunde forvandles til et Katheder, enhver A. B. C. til en Logik, da vilde man uden Tvivl ansee i det mindste Veltalen-

heden, og maaskee alle skiønne Konster, som overflødige, hvilke man kun synes at ville unde Menneskeslægten i dens Barndom til Forlystelse og maaskee til nogen Nytte, hvilken vil ophøre, naar vi alle ere blevne til Mænd.

Hvor forskiellige endog Forestillingerne om, hvorledes Sandheden findes, kunne være, vil dog neppe Nogen med udtrykkelige Ord erklære det for selv den metaphysiske Grandskers Pligt, at bevare sig reen fra Alt, hvad der kaldes Følelse, og ligesaa lidet troe vi, at Videnskab i Almindelighed kun er en Regning med Tanker ligesom i Luften, der, uden Anvendelse paa Gienstanden, uden Beskuelse, fører Overbeviisningen med sig som den sidste Conclusion i Syllogismernes lange Række. I det Mindste er dette ingen Beskrivelse af den mathematiske Methode, som dog kaldes den strengest videnskabelige af alle, men, grundet paa, stedse ledsaget af Beskuelsen, synes den snarere kun den nøiagtigste Udvikling af denne; og saa Meget er vist, at, om endog alt Andet kan bevises, efter det Begreb, man forbinder med dette Ord: den primitive Sandhed, det øverste Princip, hvorfra al Sandhed gaaer ud, kan det ikke; den maa umiddelbar erkiendes; i det Sielen seer den, maa den ogsaa samtykke den, og Videnskabens Pligt med denne første af alle Sandheder kan kun være at fremstille den klart, eller snarere at lede Sielen til Kundskaben om den, ikke at understøtte den med Beviser, hvilke selv jo aldeles Intet have at støtte sig paa, saalænge Grundvolden endnu ikke er lagt. Men dersom dette er Videnskabens Begyndelse, skulde den da siden saa aldeles fornegte sin første Natur, at den forvandlede sig til en blot middelbar Erkiendelse, at den i sin videre Forsken efter Sandheden kun ønskede Sielen fyldt med Tegn, og disses konstige Combinationer? Vi see, at endog ved det strengeste philosophiske Foredrag finde Docenterne det nødvendigt, undertiden at afbryde deres Deductioner

ved Anmærkninger, Oversigter, Hvilepladser og deslige, hvori de søge at giøre Det bestueligere, som de ellers frygte at skulle udarte til tomt Spil; ja vi fristes til at sige, hvor de næsten appellere til en høiere Domstol, end den er, for hvilken de egentligen føre deres Sag; og der see vi tillige, at de ikke forsmaae Veltalenhedens Hielp, ikke engang kunne undvære den, fordi det er den, som giør Sandheden bestuelig. Men hvorledes det end forholder sig med alt dette, da betroer Menneskeslægten ikke sit fornemste Vel til en lang, maaskee forregnet, Række af Regning med Tanker; det er ikke en saadan Række, man overseer, ikke paa den Duelighed, hvormed man tilforn har bragt den til Ende, man forlader sig, naar det gielder; Fasthed og Sikkerhed behøver den Uvidenskabelige, saavelsom den Videnskabelige, og har den, fordi der er en umiddelbar, levende Overbeviisning, hvormed et redeligt Sind erkiender Sandheden, og lever i den.

Det er en gammel Erfaring, at endog det dannede Menneskes Tænkemaade, ja hans Overbeviisning ikke sielden er anderledes, end hans Philosophie kan retfærdiggiøre — ikke blot slettere, men ogsaa mangen Gang bedre. Det er ikke uden Grund, at Cicero siger om de Philosopher, som bestemme det høieste Gode saaledes, at det ikke staaer i Sammenhæng med Dyden, at de Intet kunne lære om Pligterne, "hvis de blive deres Grundsætninger troe, og ikke undertiden overvindes af deres bedre Natur" [1]); men skulle vi da kun kalde det Fordom, naar de desuagtet ikke ville losrive sig fra al Pligtens Tvang? Tør vi kalde det Fordom, forsætlig Fornegtelse af Sandheden, naar hiin Mand, hvis Udvikling af den spinozistiske Lære mod hans Villie blev bekiendtgiort, saa alvorligen forsikkrede, at denne

---

[1]) De officiis lib. 1. v. 2.

Lære ikke indeholdt hans Mening, at han tværtimod var forvisset om dens Urigtighed, skiøndt han ikke forstod at giendrive den [1])? For at tage et af de nyeste Exempler: hvo der kiender den ædle Jacobi's Skrivter, veed, hvor alvorlig hans Bestræbelse var, at føre Philosophien op til Det, han havde erkiendt som det høieste Gode, og hvor oprigtig hans Bekiendelse var, at han ikke harde formaaet det; men er det Foragt for Videnskab, er det modvillig Forhærdelse, naar han da undertiden, efter hans eget Udtryk, vender Hovedet nedad [2]), det er, naar han føler en høiere Forvisning i sig, end den formedelst Videnskab, og da, vel vidende hvad han giør, sønderriver Sophismernes Baand, som han ikke er istand til at løse; naar han i Menneskets Hierte erkiender den egentlige Evne til Ideer, og siger: "Dette Hierte skal Transcendental-Philosophie ikke rive mig ud af Brystet — jeg lader mig ikke befrie fra Kierlighedens Afhængighed, for alene at vorde salig ved Hovmod [3])?" — Enhver, der har søgt Sandheden, har ogsaa paa sin Vei mødt bedragelige Skikkelser, hvis Skin han ikke strax var istand til at adsprede; men skulde han derfor standse ved dem? skulde han ikke meget mere agte paa den indvortes Stemme, som formanede ham ikke at hvile, men stige høiere og høiere? Var han bleven staaende, havde han slaaet sig til Ro, fordi hans Slutninger syntes ham giennemførte med Strenghed, og han frit kunde overse deres hele Række frem og tilbage, da vilde han snart Intet have seet udenfor denne Række, den indvortes Stemme vilde efterhaanden være forstummet; men da vilde han just, i det han hyldede sin Viden, have fornegtet sin helligste Overbe-

---

[1]) J. Bredenburg. See Bayle, Dictionn. Art. Spinoza. Rem. M.

[2]) Ueber die Lehre des Spinoza S. 27.

[3]) Jacobi an Fichte S. 35.

viisning. Anvendelsen heraf paa hele Menneskeslægten tilbyder sig selv. Philosophien, naar den mener at have udgrundet alle Dybheder, bliver hovmodig; hvad den ikke kan forklare, negter eller forvender den. Dersom den da beholdt Seieren, vilde den bortskære Alt, hvad der ikke passer i den Form, hvori den har foreskrevet Menneskeheden kun at skulle vore. Men saaledes skal og kan den ikke seire; de Fleste oprøres ved den vilkaarlige Fremfærd, og føle sig forpligtede at modsætte sig den. Dog, med hvad Ret vilde vi vægre os ved at antage, hvad der fremstiller sig for os som velgrundet Videnskab, hvorimod vi maaskee ikke strax have en anden at sætte, dersom der ikke var en anden Overbeviisning, som ikke er vunden paa videnskabelig Maade, men som heller ikke kan omstyrtes saaledes; dersom der ikke var en ubedrageligere Sandheds-Fornemmelse, som tør tiltage sig Dommen, endog mod al Skole-Viisdommens Myndighed? Men er der en saadan, da er det sikkert en hæderlig Bestræbelse, som søger at vække, uddanne og forædle den; da er Prædikantens Kald værdigt og ædelt, naar hans egentlige Pligt bestaaer heri, naar han stiller de ypperste Gienstande frem for Menneskenes Øine, naar han aabner deres Øine til at see, hvad der er for dem, naar han fører den helligste Erkiendelse derind, hvor Sophismernes Konster Intet formaae, hvor Mennesket giemmer sin sande Rigdom, frelst fra Tidernes forgængelige Daarskab og Viisdom.

Var dette ikke mueligt uden ved de Anstalter, Videnskaben søier, da maatte vi kun, jo før jo heller, forlade vore Talestole, hvor vi dog Intet vilde kunne udrette; thi Prædikenen er ikke, kan ikke være noget videnskabeligt Foredrag. Den henvender sig til en blandet Samling af Mennesker, af hvilke den om mueligt ikke skulde være forgieves for nogen Eneste, der vil have Gavn deraf; Taleren har Intet Foregaaende at støtte sig

paa, thi venter han end kun at frembringe den fulde Virkning hos dem, som jævnligen høre ham, da er der dog ingen Tale, han med Vished turde regne paa som hørt eller som ikke forglemt. Hvo kunde under disse Omstændigheder føre strenge Beviser? eller hvad skulde vi gavne vore Tilhørere med de løselige? Derfor vil det ikke saa meget være vor Pligt at bevise, som at vise, ikke systematisk at aflede det Sande og Gode, men at fremstille det, lyst og kiendeligt, saa at om mueligt Enhver kunde sige: Dette er godt.

Vil altsaa Prædikanten opnaae sin Hensigt, da maa han forstaae at gjøre Gienstanden anskuelig, og indbyde Enhver at komme og see den, som den er. Naar vi skulle angribe det Slette, Vrange, Daarlige, kunne vi ingen bedre Polemik anvende, end at vise det i dets rette Skikkelse. Vi kalde Den en ypperlig Konstner, som her forstaaer at træffe det Charakteristiske, at drage det Skiulte frem, at samle det Adspredte, og saaledes at lade hver Mand see det i dets Slethed og Daarlighed, saa usammenhængende, vanskabt, ulysteligt, som det er; dets Hæslighed behøver ikke at bevises, man seer og dømmer. Og skulde vi da kalde Den en mindre ypperlig Konstner, som forstaaer saaledes at fremstille det Sande, Skiønne og Gode? skulde hans Konst være uden Virkning, naar han lader det lyse ved dets egen Glands, fremstille sig sammenhængende, fast i sig selv, uden at trænge til fremmede Støtter? En Skildring af hvad der boer i et fromt Sind, dets Tro, dets Haab, dets Kierlighed, dets Nøisomhed, Ydmyghed, Styrke, dets Sorg, dets Trøst, Glæde og Fred, hvorledes det betragter Verden, sig selv, sit Forhold til Gud — en saadan Skildring, hvo turde sige den at være uvirksom, uden overbevisende Kraft, hvor langt den endog kan være fra Alt, hvad vi kalde Demonstration? Thi, som Dydens, efter Plato's bekiendte Ord, saa er alle religiøse

Ideers Skiønhed saadan, at dersom de kunde sees af Dødeliges Øine, da vilde de drage Alles Hierter til sig med uforgængelig Kierlighed; og man kan derfor ikke paa bedre Maade fremme deres Herredømme, end ved saavidt mueligt at lade deres Skiønhed sees.

At en saadan Fremstilling er Talerens egentlige Hensigt, see vi ogsaa, naar vi lægge Mærke til de Udtryksmaader, han helst vælger. Hans Lignelser og billedlige Ord, hans Personificationer, hans Tiltaler, nu til den hele forsamlede Mængde, nu ligesom til Enhver i Særdeleshed, hans hyppige Spørgsmaal: vidner ikke alt dette om hans Bestræbelse at giøre Gienstanden saa beskuelig, som han formaaer, og at opfordre Tilhørerne til at beskue den? Man tage for sig, hvilken af de fortrinligere Prædikener man vil, da vil man finde, hvor lidet videnskabelige selv alle Slutninger og al Beviisførelse er; Intet føres op til de første Grunde, men Alt bliver næsten stedse inden den Kreds, hvori Talen just da bevæger sig; tidlig eller sildig vender Taleren sig til Samvittigheden, viser den Tingen, som den er, og spørger, om dette er godt eller slet. Skal jeg nævne nogen Enkelt, da hør helst den ærværdige Spalding, fordi hans Foredrag ere affattede i den Tone, man kalder Læretonen, saa at han endog synes sig selv næsten at behøve en Retfærdiggiørelse, paa det man ikke skulde beskylde ham for at forsømme Hiertet. Desuagtet er hans Methode ingen anden, end den beskrevne, at han enten viser det Urette i dets Forvendthed: og da spørger: Kan dette være Viisdom? eller og fører det Rette med vorende Klarhed altid dybere ind, indtil han ligesom lægger det paa Menneskets Hierte, og da spørger: Er dette ikke anstændigt, godt, saligt? Dette erklærer han selv for sine Bestræbelsers Maal. "Jeg ønsker" — siger han blandt mere herhid Hørende i den, som Alt, hvad det er skrevet af eget Hierte

og efter egen Erfaring, lærerige Fortale til hans nye Prædikener [1]) — "jeg ønsker i Foredrag, der skulle opbygge, Grunde, der ere tagne saa nær og af Sagens umiddelbare Betragtning, at de ikke dele og derved svække Opmærksomheden, men fremstille Sandheden i et saadant enkelt Lys, at man ikke saavel slutter, som seer den." Følelse af det Sande i Samvittigheden kalder han Det, han søger at virke; og vi gjøre sikkert vel, naar vi aldrig glemme, at det er denne, vi skulle stræbe at vække og bringe til Klarhed.

Eller mener man maaskee, at vi her have forenet, hvad der ikke lader sig forene, Følelse og Klarhed, da ville man overveie, at det just er denne Forenings Muelighed, Taleren hver Gang skal vise factisk. Vi vente jo dog af ham, at han er giennemtrængt af Følelse for det, hvorom han skal tale; men hvorledes kunde han tale derom, finde Ord derfor, naar han ikke har fundet Tanker? hvorledes vil han vælge Ordene med Skionsomhed, hvorledes forbinde eller adskille det Enkelte, og anordne det Hele, dersom hans Tanker ikke ere klare? Og saaledes kan og bør han da ogsaa hos sine Tilhørere, i det samme han vækker Følelsen, fremkalde Tanken, bringe Klarhed i Sielen; men dermed har han endnu ingen Videnskab lært dem, og intet System. Var klar Tænkning, og altsaa Overbeviisning, kun muelig ved disse, da kunde der ingen Overberviisning gives, før det første Princip var fundet, og Alt fuldstændigen afledet derfra indtil det Punkt, hvorom man spørger; og dog vilde ikke let Nogen tilstaae, hvad i dette Tilfælde de Fleste maatte, at han aldeles ikke var overbeviist om Noget, hvilketsomhelst. — Vil man sige, at paa denne Maade blive Menneskene stedse udsatte for at henrives af falske Følelser, da spørger

---

[1]) 3te Aufl. S. XXIII.

jeg, om den falske Videnskab bedrager mindre let, eller mindre farligt? Men ligesom Philosophien stræber stedse at føre Videnskaben længere frem, og fra det høiere Standpunkt at vise den formeente Indsigts Grundløshed, saaledes have vi ogsaa, naar vi frygte forvendte Følelsers Herredom, at vække de bedre, at fremstille det Sandere og Ædlere, og naar dettes Kraft virker i vore Tilhøreres Hierter, da lede dem til Sammenligningen, hvor der er Liv og Fylde, hvori Sielen finder Hvile, hvor altsaa Sandheden maa være. — Vil man endelig indvende, at vore Bestræbelser dog stedse synes kun en Nødhielp, indtil Videnskaben tilfulde har bemægtiget sig alle Gienstande, og meddeelt alle Mennesker sit Lys, thi fuldendt sees dog kun den Sandhed, hvoraf man er i videnskabelig Besiddelse, da have vi derpaa Følgende at svare: Videnskab er ikke skabende, men betragtende; den frembringer ingen Natur, men Naturens Væsen, som er uafhængigt af den, stræber den at udgrunde; den vil construere Historien, men selv frembringer den ikke Begivenhederne, den betragter kun disse, og stræber at forstaae deres Sammenhæng og Love; saaledes er det heller ikke Metaphysiken, der skaber de Ideer, hvilke dog udgiøre dens Indhold, men den finder disse Ideer i Sielen, og fordi den troer dem nødvendigen grundede deri, derfor veed den, at det maa lykkes omsider at istandbringe en Videnskab derom. Fremdeles er Videnskaben i sig selv ikke oplivende, den vækker ikke, hvad der slumrer i Sielen, bringer ingen Varme i det Kolde; den skrider sin rolige Gang frem, og hvis Lærlingen imidlertid bliver dorsk, ikke mere føler den hede Tørst efter Viisdommens Kilder, hvis Det ikke mere lever i ham, hvorom han begierede Videnskab, da kan denne, som saadan, ikke paany give ham det levende Hierte. Læreren ønsker det vel, men da er det, han maa afbryde sit strengere Foredrag, maa tage sin Tilflugt til Veltalenheden, hvilken den Syne blev be-

troet at vække og levendegiøre. Og, som det gaaer Lærlingen, saaledes ogsaa Læreren selv; ogsaa for ham dunkles ofte den hellige Lampes Skin, skiøndt han giemte den paa det sikkre Sted, hvor ingen udvortes Voldsomhed kan antaste den; han kalder forgieves sine altid færdige Tienere, Syllogismerne, til Hielp, men der er ikke Olie i Nogens Kruus til at oplive det matte Blus; han gaaer i sin Lærebygnings øde Sale, og finder ikke meer den vante Herlighed. Derfor, ligesom vi gierne høre til, naar Philosophen, efter den Maade, ham er anviist, nævner og udvikler os Det, som fylder vort Hierte, og er vort Livs Lys og Trøst; ligesom vi glædes, naar han vinder dette løst af Sophismens Snarer og blotter den falske Videnskabs Hovmod: saaledes glædes han, ikke alene naar vi bringe Det, som er Sielen i hans Bestræbelser, ogsaa til dem, som ikke ere ham givne; men han overgiver selv villigen Hiertet til vor Tales Magt, paa det Intet skal uddøe deri af Alt, hvad der hører til dets Liv, ikke menende med sin Viden at ville opløfte sig over Andagt og Kierlighed; og ligesom det er skiønt, naar Nogen kan sige: Jeg veed, hvad jeg troer, saaledes erkiender ogsaa den Vise, hvor nødvendigt det er ham at kunne sige: Jeg troer, hvad jeg veed.

Hvad her er fremsat, lod sig let omstændeligere udvikle, men i sig selv er det sikkert intet Nyt. Enhver, der har forstaaet, hvorfor det blev sagt, at hvad der er skiult for de Vise og Kloge, er aabenbaret for de Umyndige og Eenfoldige, maa have tænkt det Samme; og selv de fleste Philosopher have ikke anseet deres Overbeviisning for saa uimodstaaelig, at den nødvendig maatte paatvinge sig Enhver, hvem de forklarede den,

men have tværtimod tilstaaet, at hvilken Philosophie et Menneske vælger, beroer derpaa, hvilket Menneske han er. Der maa altsaa være andre Midler til at danne Menneskene til Det, de skulle være, end den philosophiske Overbeviisning, og mig synes, at naar vi gjøre os dette tydeligt, da maae vi føle os lettede for en stor Byrde. Thi en uheldig Stilling var det dog, dersom vi kun atter og atter skulde undervise, og dog umuelig hver Gang kunne have nogen ny Lærdom at foredrage, eller noget ganske nyt Synspunkt at gaae ud fra. Vi kunne og skulle ikke undgaae ofte at gientage almindelig bekiendte Sandheder; men naar vi gjøre dette kun for paany at gjøre dem levende, for atter at lægge dem paa Hiertet, da kan Dette være vore Tilhørere ligesaa behageligt som nyttigt; de ere ikke berettigede til at vente Mere. Giver derimod Prædikanten sig stedse Mine af at have Noget, som han egentlig vil lære dem, og han da med mange Ord og med stor Ophævelse dog kun docerer, hvad Enhver allerede veed, da gjør han med sinr Moie en utaknemmelig Gierning, og kan neppe undres, naar hans Kirke bliver forladt. Vil han undgaae dette, men indseer ikke, at Feilen ligger i den vrange Mening om hans Embedes Bestemmelse, da forledes han let til den uheldige Nyhedssyge, en af de modbydeligste Feil, især hos en geistlig Taler, og vælger enten Æmner, som ikke vedkomme ham, eller anstiller sig, som om det nu først var opfundet, hvad vi skulle troe og gjøre, eller, hvis han bliver ved de bekiendte Sætninger, opleder ganske nye Beviser for dem. Denne sidste Bestræbelse er især kiendelig hos adskillige engelske Prædikanter, hos hvilke det ogsaa tydelig nok viser sig, hvad en Prædiken bliver, naar den vil være metaphysisk, hvorledes den langt mere vækker Tvivl, end overvinder dem, og sætter Tilhøreren næsten i en fiendtlig Stemning mod Taleren, fordi han føler, at Denne ikke taler af sit Hiertes

Fylde, men vil føre ham i de Regioner, hvor han, om ikke vil, dog saa let kan besnære ham og sig selv ved sophistiske Konster [1]).

Af hiin Forestilling om Prædikenens Bestemmelse alene til at undervise, og at Undervisningen ikkun kan lykkes, naar den tilbyder sig i Skikkelse af en philosophisk Afhandling, synes ogsaa Meningen at være fremkommen om den ene udelukkende Form, hvori man nu kun vil tillade Prædikanten at indklæde, hvad han har at sige. Efter en Indgang af temmelig nøie bestemt Længde, et Thema, correct fremsat, og dette Thema omhyggeligen deelt, og denne Deling Tilhørerne flittigen indskærpet, som det Egentlige, man ønskede, han skulde beholde: dette er blevet en saa almindelig Fordring, at man kun synes at ville erkiende Orden og Lys i et Foredrag, hvor Taleren udtrykkeligen gaaer saaledes tilværks. Det er vist ikke min Hensigt at fremstille Talens Anordning anderledes, end som en meget vigtig Gienstand for Talerens Omhu; kun glemme man ikke, at denne Anordning vel kan findes i en Tale, fordi den ikke selv drager Opmærksomheden hen paa sig, og at det Værk ikke er konstløsere, hvor Konsten er skiult. Det er ikke vanskeligt, naar man endelig skal og vil, at gaae frem med afmaalte Skridt; Overgangene falde aldrig lettere, end naar man til dem kun behøver de Ord: For det Andet, eller: For det Tredie; og jeg negter ikke, at denne Methode jo kan gavne til at fæste

---

[1]) To preach, to shew the extent of our reading, or the subtleties of our wit, to parade in the eyes of the vulgar with the beggarly accounts of a little learning, tinselled over with a few words, which glitter, but convey little light, and less warmth, is a dishonest use of the poor single half hour in the week, which is put into our hands. 'Tis is not preaching the gospel, but ourselves. For my own part, I had rather direct five words point blank to the heart." Tristram Shandy. Vol. 2. Ch. 68.

Talens Dele i Hukommelsen, saa at Tilhøreren ved deres Hielp lettere kan gienkalde sig Talens Indhold, ligesom at den ofte vil være nødvendig ved det mundtlige Foredrag, end ved det skriftlige, fordi man snarere af Læseren, end af Tilhøreren, tør fordre, at han selv uddrager sig Talens Hoved-Momenter. Imidlertid vil denne Afbrydelse for at anmærke enhver ny Afdeling ofte saaledes forstyrre Foredraget, og desto mere, jo varmere det er, at det kan være gavnligt, naar vi erindre os, at den sikkert ikke er saa nødvendig, som man nu sædvanlig forestiller sig.

Fenelon har allerede bemærket, at de Gamles Taler ikke vare deelte, som vore Prædikener, Kirkefædrenes ikke heller, og at dette er en ganske ny Opfindelse, som vi skylde Scholastiken; hvorfor han ogsaa tilskriver de senere Tiders Sløvhed det, at man ikke er istand til at fatte en Tales Orden, medmindre Taleren underretter derom fra Begyndelsen, og standser sig ved hvert Punkt[1]). Maaskee er denne Dom vel haard, thi uden Tvivl have der til alle Tider været de, som ei vare istand til at følge Talens Gang; maaskee fortiener Scholastiken nogen Tak, hvis den her, som ellers, har indført strengere Orden; men denne vil, ogsaa uden selv saa udmærket at træde frem, udbrede sin velgiørende Indflydelse over hele Talen; Taleren vil, ogsaa uden at gientage det med de samme Ord, eller paa de sædvanlige Steder og den sædvanlige Maade, ret vel kunne befæste Det hos Tilhøreren, som han helst ønsker, at Denne maatte giemme, istedenfor at han, ved en altfor ængstelig Omsorg for Hukommelsen, let kunde svække det Indtryk, han ellers var istand til at frembringe. Man tage for sig nogen af de Prædikener, som synes nøiagtigst deelte, og hvor Delingen tyde-

---

[1]) Dialogues sur l'éloquence pag. 142-146.

ligst er fremhævet, saasom, for at nævne en af de Berømteste, Reinhards. Naar man hos Denne ofte finder tre Hoveddele, og under enhver af disse ofte endog flere Underafdelinger, naar alle disse Dele først samlede optælles, derefter stykkeviis gientages, og endda undertiden, efter at være afhandlede, paany indskærpes: da maa denne Foredragsmaade nødvendig sætte den agtsomme Tilhører i en Sindsstemning, som Dens, der er i Begreb med at lære udenad; hver Gang en ny Deel saa omhyggeligen bliver indprentet, vil han føle sig tilbøielig til at recapitulere alle de forrige; og giør han ikke dette virkelig nogle Gange under Foredraget selv, da vil han ikke efter Ordenen kunne beholde dem alle. Men er dette den Stemning, hvori vi ønske vore Tilhørere? Have vi udrettet, hvad vi attraaede, naar vi have vakt en Opmærksomhed, som i Grunden adspredte Andagten, og rækkeviis indprentet Tilhørerens Hukommelse et Antal Sætninger, hvormed han dog som oftest kun vil have vundet Lidet? Thi Dispositionen er ikke Prædikenen, den egentlige Tale bliver ikke til blot for at udfylde og smykke Momenterne, men disse for at bære hiin, ligesom Skelettet for at bære Legemet, hvilket er det egentlig Levende og Skiønne; derfor høster ofte den Tilhører, som nøie agtede paa Talens Gang i alle dens enkelte Dele, mindre Frugt, end den, der overgav sin Siel til hele Talens Magt.

Dersom Momenterne vare noget Uafhængigt af Udførelsen, eller endog vare det Vigtigste, i hvilket Talens egentlige Kraft var, da veed jeg ikke, hvorfor vi ei hver Gang give Tilhørerne vort Udkast prentet i Hænderne, hvorved vi langt sikkrere kunde opnaae den Hensigt, at de isolerede Hovedsætninger kunde blive i Sindet; eller hvorfor vi stedse opfinde nye Dispositioner, og ikke hellere kun følge dem, der forhen have talet over samme Materie, naar de heri have været heldige; thi, som man al-

mindeligen anseer Sagen, maatte for enhver Gienstand kun een Disposition være den ret bevisende og rigtige, hvilken derfor ikke burde forlades blot for at frembringe noget Nyt. Saaledes giøre vi dog ikke; enhver Taler behandler hver Gienstand paa sin egen Maade; taler han i forskiellige Aar om det Samme, da anordner han ikke sin Tale paa samme Maade, hvis endog hans Overbeviisning imidlertid ikke er forandret; under Udarbeidelsen finder han ofte, at han kan undgaae Gientagelser og Vidtløftighed, at Sætningerne kunne blive klarere, naar han stiller dem anderledes, end han efter den nærmeste logiske Følge havde beregnet; men alt dette viser jo, at Dispositionen ikke er Værkets Herre, men dets Tiener. Tilmed tør Ingen af os vente, hver Gang af de mange, vi have at træde frem, at udtømme sin Gienstand; endog i de efter Anseelse nøiagtigste Prædikener vil den opmærksomme Tilhører finde Meget anbragt, som han havde udeladt, Meget forbigaaet, som han havde udviklet. Taleren vilde maaskee til en anden Tiid have giort det Samme; men deels tilbyder det Fuldkommere sig ikke altid, naar vi behøve det; deels er enhver Prædiken bestemt for en vis Tiid, hvori der ofte er Foranledning til at hæve en enkelt Deel mere frem, derimod at stille en anden mere tilbage, end Tingen for sig selv betragtet kan retfærdiggiøre; undertiden har ogsaa Taleren nylig havt Leilighed til at udvikle enkelte Forestillinger, som staae i nær Forbindelse med hans nærværende Gienstand, hvilke han derfor nu kun kort berører; eller og forhindrer maaskee den ham tilmaalte Tiid ham at udføre alt det, som hans Materies fuldstændige Behandling egentlig fordrede. Fremdeles er det meget vanskeligt, altid at finde den korte Sætning, som kan udtrykke Indholdet af enhver af Talens Dele; et Ord for meget eller for lidet giør den ofte upassende, og kan synes at begrunde en Dadel, som Anordningen i sig selv ikke fortiener.

Alle disse Mangler kunne vi frit bekiende, og dog haabe, at vor Tale desuagtet kan opnaae sin Hensigt; men da maa det være noget Andet, vi have ifinde at give vore Tilhørere hiem med sig, end en Inddeling, der ofte maa være subjectiv og tilfældig, eller end korte Sætninger, der kun skulle være som en Fortegnelse over Indholdet, men ikke kunne bestaae for sig alene. Vel ønske vi, at Tilhøreren maa giemme det, vi have sagt; men om det da opstaaer i hans Erindring i samme Følge, hvori vi efter vor særdeles Hensigt foredroge dem, eller i en anden; om han meest har bemærket de Forestillinger, hvilke egentlig vare vor Tales Vendepuncter, eller om andre, som hos os vare mere subordinerede, efter hans særdeles Sindsbeskaffenhed og Trang, ere blevne ham de vigtigste; om han erindrer Tanken med vore Ord, eller indklæder den i sine egne: dette kan vel være lige meget, naar det kun er lykkedes os at vække i ham det Sindelag, hvoraf vor Tale fremstrømmede, og som det var dens egentlige Bestemmelse at frembringe.

Til at opnaae denne Hensigt kunne vi uden Tvivl med lige Fordeel benytte os af flere Former, hvilke vel ofte smelte i hinanden, saa at en nøiagtig og fuldstændig Classification maaskee er ligesaa umuelig, som lidet nyttig, men som dog tilstrækkelig kunne adskilles for at vise, at det ogsaa paa denne Maade staaer i Prædikantens Magt at bringe Afverling i sine Foredrag. Undertiden kan han, især ved at tale over en historisk Text, hvortil ogsaa Parablerne kunne henregnes, begynde fra et enkelt Factum, eller fra en bestemt Situation, først gjøre denne ret levende, derpaa lede Tilhøreren til dermed at sammenligne, hvad der kan ligge ham nærmere, og saaledes efterhaanden stige op til det Almindelige; istedenfor at man ellers sædvanlig begynder fra den almindelige Sætning, som man siden anvender og individualiserer. Noget Andet er igien Homilien,

med hvilket Navn Kirkens ældste Lærere betegnede deres Foredrag, som de ved en simplere Tone søgte at adskille fra de verdslige Taleres. Men da Svulst og tom Prunk ikke bør finde Sted i nogen Tale, ligesaa lidet som den sande Veltalenhed være nogen fremmed, saa vil hiin Egenskab neppe kunne bestemme nogen væsentlig Forskiel; og man har derfor i nyere Tider — saavidt jeg veed, efter Herders Exempel, hvis Forestilling herom dog ikke er klar[1]) — ved Benævnelsen af Homilie mere seet hen til en anden Egenskab ved hine Læreres kirkelige Foredrag, at de nemlig vare analytiske, eller at de Stykke for Stykke giennemgik og opløste den Text, hvorover der blev talet; en Methode, som fortiener meget Bifald, naar man ikke derved anvender Texten kun som et udvortes Baand for at knytte ganske heterogene Forestillinger sammen, hvorved Talen kun bliver et Aggregat, ikke et organisk forbundet Heelt. Men vistnok vil ingen Taler uden altfor betydelige Gientagelser ofte paa denne Maade kunne giennemgaae den samme Text, og da ikke ethvert Stykke i Bibelen kan blive Text, ligesom man heller ikke deri altid finder de Forestillinger nær forbundne, som det dog kan være nyttigt undertiden at bringe i saadan Forbindelse, saa anvender han ogsaa med Rette den synthetiske Methode og knytter andensteds fra andre Lærdomme til den, han finder for sig. Undertiden, skiøndt sielden, kan det vel ogsaa være Prædikanten tilladt næsten at laane Bønnens Form; mindre sysselsat med sine Tilhørere, men snarere gribende i sin egen Barm, udgyder da Taleren sit eget Hiertes Følelser for Gud, men vil uden Tvivl derved være istand til at vække lignende Følelser

---

[1]) Briefe das Studium der Theologie betreffend. Th. 4. Br. 40. — Jeg har brugt de vedtagne Bestemmelser, og i den Betydning, hvori de nu sædvanligt tages, uden derfor her at ville afgiøre Rigtigheden af Inddelingen eller Benævnelserne.

hos sine Tilhørere, og forene de Flestes Hierter i den Bøn, hvilken han selv beder. Man har anvendt denne Form i Andagtsbøger, men mindre heldigt, fordi den i Længden trætter, og udelukker mange andre Arter af Diction. Det Samme vilde gielde, naar Prædikanten for ofte vilde giøre Brug deraf; men at han enkelte Gange giør ogsaa den ham betroede Time ret egentlig til en Bede-Time, vil neppe kunne forarges ham, endskiøndt han da vel kan anordne, men paa ingen Maade efter sædvanlig Viis dele sin Tale.

Af hiin ofte berørte Forestilling om en Prædikens Bestemmelse kun til at undervise, synes endelig den Foragt for det mundtlige Foredrag at være fremkommen, som i de senere Tider altid mere har viist sig. Efterat man, i de større Stæder i det mindste, havde afvant sig med at bivaane de øvrige Dele af Gudstienesten og holdt sig til Prædikenen alene, fordi man af denne alene ventede at lære Noget, maatte den Betragtning snart tilbyde sig, at man jo langt bequemmere hiemme kunde tage den trykte Bog for sig, som man havde Grund til at formode udarbeidet med større Flid, og hvori man da og ved Læsningen kunde veie ethvert Ord med noiere Eftertanke. Af en ganske anden Mening vare Talerne hos de Gamle, da selv de, hvis skrivtlige Mindesmærker have giennemlevet alle paafølgende Tider, og stedse ere blevne ansеete som Mønstere, tilstode det udvortes Foredrag den øverste Rang blandt alle de Egenskaber, man fordrede af en Taler[1]). Af anden Mening var man ogsaa tilforn, naar man af en Prædikant fornemmelig

---

[1]) Actio in dicendo una dominatur, sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Cicero de oratore L. 3. c. 56.

fordrede "Gaver," og, naar han ikke manglede disse, tiltroede ham at finde Indgang selv med den Udarbeidelse, der mindre var lykkedes ham. Det lider heller ingen Tvivl, ikke blot at det mundtlige Foredrag kan bringe Liv og Afverling, hvor Bogstaverne staae døde og eensformige, kan forbinde ogsaa det Ligegyldigere i samme Grundtone med det Øvrige, kan jævne Overgangene, kan udmærke, hvad der skal udmærkes, langt anderledes, end de blotte Tegn formaae; men Røst og Gebærder ere selv et Sprog, hvormed man vel ikke kan bevise nogen eneste Sætning, men hvormed Taleren kan skildre, hvad han vil skildre, fremstille de Følelser levende, hvorom han taler, og aabne Øre og Hierte for de Tanker, hvormed han vil fylde dem. Naar vi henvende os til Andre med Ord, siger Hugh Blair, da er vor Hensigt at meddele dem vore Ideer og Følelser; men Tonen af vor Stemme, vore Blik og Gebærder fortolke disse ikke slettere end Ord, ja det Indtryk, som de giøre paa Andre, er sædvanlig meget stærkere, end det, Ord alene kunne frembringe [1]). Det vilde derfor være uforsvarligt at nedværdige det mundtlige Foredrag kun til et Middel for at bringe det ud iblandt Tilhørerne, som Omstændighederne ikke tillade, at Enhver for sig kunde læse skrevet; men skal det være Mere, da maa det heller ikke blot være dannet efter kolde techniske Regler, vi maae ikke blot lægge det an paa Tydelighed og Anstændighed, hvorved det endnu kan være ganske dødt, men snarere betragte og behandle det, som det letteste, bevægeligste Legeme, hvori det Usynlige, der boer i os, kan klæde sig.

Men da vil det ogsaa være nødvendigt, at vi ved Udarbeidelsen af vore Taler forud tage Hensyn herpaa; thi naar Det, der skal siges, forud skrives, da er dette kun en Forbere-

---

[1]) Lectures on rhetoric. Vol. 2. Lect. XXXIII.

delse, ikke det egentlige Værk [1]). En Tale har uden Tvivl en anden Charakteer, end et Skrivt; dette bestemmes til noget Blivende [2]), hiin farer snart forbi; dette fordrer en Opmærksomhed paa hver Sætning, hvert Ord, som hiin ikke tør vente. Naar derfor et Skrivt ikke let kan være for tankerigt, da kunde dette maaskee med Rette dadles i en Tale, ikke blot fordi Meget derved vilde gaae næsten spildt, men fordi den vilde trætte Tilhørerne. Taleren vælge derfor ikke sit Æmne af for stort Omfang, og glemme under Udførelsen ikke, at hans Foredrag fordrer nogen Gientagelse og en vis Vidtloftighed, som hos den blotte Skribent ikke vilde være at berømme. Paa Behandlingen har ogsaa dette Indflydelse, at Taleren temmelig nøie kiender sine Tilhøreres Kreds, derfor bruger de Forestillinger, de Vendinger og Udtryk, som han der finder passende, istedenfor at et Skrivt sendes ud til Fremmede som til Bekiendte, og virker i en langt mere udbredt Sphære; og da det her er Forfatteren selv, der skal fremsige, hvad han skriver, saa beregner han Alt, indtil Periodernes Bygning, paa sin Stemme og paa sine legemlige Gaver. Herved maa han da ogsaa tillade sig hyppigere grammaticalske Licentser, hvilke Ingen ganske undgaaer, der stræber efter Sprogets høiere Skionhed. Vi finde dem ofte hos de gamle Classikere, hvor da Grammatikerne pleie at anmærke Vendingens Elegants; naar derimod vi Nyere anvende dem, glemme de stelden at bebreide os Uvidenhed eller Skiødesløshed. Denne Fordømmelse bør vi dog hellere underkaste os, end forringe vort Udtryks Kraft ved blind Lydighed mod en ufuldkommen Syntaxis. Rousseau, den store Sprogkonstner, raader

---

[1]) Speeches are made to be spoken, and not to be read. Fox.

[2]) *Κτημα ἐς ἀει μαλλον, ἠ ἀγωνισμα ἐς το παραχρημα ἀκουειν.* Thucydides lib. 1. c. 22.

et Sted, at, naar man har indklædt en Sætning mod Grammatikens Regler, og man ved senere Giennemlæsning finder, at den vilde tabe, naar Feilen blev rettet, man da hellere lader den uforandret. Og saaledes have de Ypperste i enhver Konst ofte fundet det nødvendigt at overtræde endog de sædvanligste Regler [1]), enten fordi der for disse endnu ikke var fundet det Udtryk, som kunde gielde for alle Tilfælde, eller fordi et vist Tilfælde var saaledes bestemt, at de almindelige Love ikke kunde anvendes derpaa.

Men naar den skriftlige Udarbeidelse saaledes kun er Talerens Forberedelse, da kan der ikke uden Grund spørges, om denne Forberedelse altid er saa nødvendig, at ethvert Ord, der skal siges, forud bør nedskrives. Jeg vilde ikke gierne anbefale eller undskylde nogen Efterladenhed ved vort Embede, dog turde jeg ikke underskrive de strenge Domme over Extemporeringen, der nu saa almindelig fældes. Tilstanden i vore Kirker var neppe slettere, da næsten Alle extemporerede, og hvad Fenelon, Lavater, Herder og saa mange Andre af de Fortrinligste have tilladt sig, tør man vel ikke ansee blot som en Udflugt for Magelighed og Forsømmelighed. De Gamle skreve sielden deres Taler [2]), og brugte overalt Skrivningen mere som en almindelig Øvelse for at danne Foredraget, end som en bestemt Forberedelse, hver Gang de skulde træde frem; ja Quinctilian anseer den Evne at kunne tale frit (extemporere) — hvorved han endda forstod: at tale ganske uden For-

---

1) "Wenn ich etwas für schön hielt, so, daß das Gehör und das Herz nach meiner Meinung zufrieden seyn konnten, und ich eine solche Schönheit der trockenen Schulfüchserey hätte aufopfern müssen, dann ließ ich lieber einen kleinen grammatischen Schnitzer stehen." Bruchstücke aus Haydn's Leben. Morgenblatt 1810. No. 100.

2) Pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Cicero in Brut. c. 24.

beredelse — som den skiønneste Løn for Talerens lange Flid, og mener, at Den, der ikke har bragt det dertil, skulde anvende sin blotte Skrive-Evne til andre Bestræbelser [1]). Det kan være nyttigt ikke at udelade, hvad han føier til, at han ikke ønsker, at Taleren helst skulde tale saaledes, men at han bør kunne det; thi uden Tvivl vil den Tale være skiønnest, som holdes efter omhyggelig Udarbeidelse, naar denne er lykkedes, ligesom Taleren ved den længere Beskieftigelse med Gienstanden, som derved bliver ham nødvendig, bliver rigere paa Tanker derom, hvilke ogsaa ved den længere Flid ville ordne sig klarere for ham. Men ofte kan det og skee, at Foredraget bliver stivere og koldere, naar Taleren intet Ord vil fremføre, uden dem, der randt ham istinde, medens han Intet saae for sig, uden Skriverbordet, end naar han kan og tør fremsige, hvad der opkommer i hans Hierte, medens han staaer blandt sine Tilhørere; undertiden vil selv den Flittigste savne Tid til en saa nøiagtig Forberedelse, eller dog til at fæste hvert Ord saaledes i Hukommelsen, at Foredragets Liv ikke forsvinder, medens denne mueisommeligen leder derefter; Prædikantens egne Skiebner kunne undertiden berøve ham den Sindsro, der udfordres til det eensomme Arbeide i Studerekammeret, uden derfor at betage ham Kraft til i Kirken, ogsaa for ham det fredelige Tilflugtssted fra Livets Sorger, at udrette sit Embede; eller og kunne offentlige vigtige Skiebner verle saa pludselig, at det forud Betænkte ikke mere er passende, og at Omstændighederne kræve saadanne For-

---

[1]) Maximus vero studiorum fructus est, et velut præmium quoddam longi laboris, ex tempore dicendi facultas, quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia, civilibus officiis renunciabit, et solam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. — Neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. De instit. orator. Lib. 10. c. 7.

maninger af Taleren, som ikke kunne opsættes til efter nærmere Forberedelse. Alt dette, synes mig, opfordrer os til den Bestræbelse, ikke for ængstelig at afhænge af den Fliid, vi forud kunne anvende, men at tragte efter den Færdighed, at vi ikke blot kunne tale, naar man skienker os nogle Dage forud til Overlæg, men ogsaa naar tvingende Omstændigheder kun levne os faa Timer. Vistnok beroer det paa Enhvers naturlige Anlæg, hvor Meget han her tør tillade sig; men skal denne Færdighed ikke udarte til udannet og tomt Ordgyderie, da maa den altid være Frugten af lang og alvorlig Anstrengelse, og det kan aldrig bifaldes, naar Nogen for meget tilsidesætter den skriftlige Udarbeidelse, fordi den blotte Tale-Øvelse begunstiger en vis Ligegyldighed og Overflødighed, hvorimod Cicero med Rette anseer Pennen som det sikkreste Middel [1]).

Dog vil Prædikanten, hvis han endog forud optegner hvert Ord, han har at sige, ikke være istand til at anvende den Omhyggelighed paa Udarbeidelsen, ligesaa lidet som han med saa langt og saa mangesidigt Overlæg vil kunne betragte Gienstanden, hvorover han skal tale, som vi med Rette fordre af den Forfatter, der udsender sit Skrivt som et blivende Mindesmærke. Men herover kunne vi ikke blot let trøste os, da Manglerne langt mindre ville bemærkes; vi kunne ikke blot beraabe os paa de Fordele, det mundtlige Foredrag tilbyder os til Vederlag, hvilke Skribenten mangler; men fornemmelig bør vi erindre os, at den Nytte, vi haabe at stifte, vente vi mindst som Virkningen af vore enkelte Taler, men som Frugten af vore fortsatte lange Bestræbelser; og her synes mig, at Præ-

---

1) In summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. De oratore l. 2. c. 23.

dikantens Virksomhed fremstiller sig i et saa fordeelagtigt Lys, saa denne Sag vel fortiener, at vi lidet dvæle derved.

Bogtrykkerkonstens Opfindelse og saa hyppige Brug maa have bragt Menneskeslægten saa megen Nytte, man vil; den være, som Ingen vil negte den, et hvist gavnligt Middel til at udbrede Ideer og bevare dem fra Slægt til Slægt, og den derved saameget lettede Meddelelse maa have giort al Dannelse ikke blot almindeligere, men fleersidigere; dog vil Ingen, som har overveiet den mundtlige Underviisnings Fordele, og betænkt, hvorledes hiin Konst har giort denne sieldnere og slettere, have overseet den skadelige Indflydelse, som Kundskabernes Mangfoldighed har havt paa deres Grundighed, og den lettede Erhvervelse paa den virkelige, levende Besiddelse. Dette er Indholdet af den Dadel, hvormed Sokrates hos Plato lader den ægyptiske Konge dæmpe de Berømmelser, med hvilke Bogstavernes Opfinder prisede sin Konst. "Den vil," sagde Hiin, "langt fra at styrke Hukommelsen, tværtimod ved dennes Forsømmelse bringe Glemsomhed i Lærlingernes Siele, da de, i Tillid til det Skrevne, ville erindres udvortesfra ved Tegn, ikke indvortes erindre sig selv." Hvor meget Dette allerede gielder i Henseende til de mere historiske Kundskaber, som dog lettest lade sig meddele med Ord og Tegn, ville vi Alle tilstaae, naar vi betænke, hvor mange Gienstande der gives, hvorom vi vel vide, i hvilken Bog vi have læst, uden mere at vide, hvad vi læste. Men endnu langt mere gielder det om saadanne Kundskaber, som ikke tilfulde lade sig indslutte i Ord, og som Ingen tør rose sig af virkelig at besidde, medmindre Sielen ved egen Virksomhed, om endog veiledet, selv paa en Maade har opfundet dem. Og her vil Ingen negte det at være grundet, naar Sokrates fremdeles beskylder Bøgerne for, ofte kun at give Lærlingerne Skinnet istedenfor Sagen selv, saa de, skiøndt fyldte med mange

Ord, dog ikke ere underviste [1]). Naar endog den omhyggeligste Forfatter i sit Skrivt har nedlagt den Overbeviisning, han ønsker at meddele Flere, da har han dog kun kunnet indklæde den i bestemte Ord, kun fremstille den fra een eller fra faa Sider; han har ikke kunnet møde flere Indvendinger, end dem, der tilbøde sig for ham selv eller hans nærmeste Venner; han maa sende sit Skrivt ud i Hændelsens Vold, uvis, som det videre hedder hos Plato, om det træffer dem, der forstaae det, eller Saadanne, for hvilke det ikke er skrevet, og om selv de, der med Begierlighed have modtaget hans Underviisning, og villigen udbrede hans Berømmelse, ret have fattet hans Mening, og høstet den Nytte, som han ønskede at bibringe dem, Thi Læseren finder stedse de samme Ord for sig; spørger han dem, svare de ham ikke videre; endog naar han har fæstet dem alle i Sindet, er han dog maaskee kommen paa uret Spor, har maaskee kun erholdt en død Kundskab, og er ikke vakt til den Selvvirksomhed, uden hvilken Sandheden ligesaa lidet forstaaes, som yttrer sin Kraft i Tænkemaadens Forbedring.

Den fuldkomneste Meddelelse er nu vel den, der finder Sted mellem Læreren og hans Disciple; han kiender Enhver, hører Enhver, og prøver Enhvers Fremskridt. Men skiøndt de samme Midler ikke staae i Prædikantens Magt, er dog hans Meddelelses-Maade ganske forskiellig fra den blot boglige. Han stiller ikke sin Lære hen i ubevægelige Ord, og forlader den derpaa; men han grunder stedse paa nye Udtryk for Det, som lever i hans Siel, arbeider paa at fremstille det altid klarere,

---

[1]) *Σοφιας δε μαθηταις δοξαν, ουκ αληθειαν ποριζεις. Πολυηκοοι γαρ σοι γενομενοι ανευ διδαχης, πολυγνωμονες ειναι δοξουσιν, αγνωμονες ως επι το πληθος οντες και χαλεποι ξυνειναι, δοξυσοφοι γεγονοτες αντι σοφων.* Platonis Phædrus Ed. Steph. p. 275.

altid mere indtrængende; han bliver aldrig færdig, finder altid Leilighed til at benytte hver ny Erfaring, hver Berigelse af sin egen Kundskab; han staaer ikke fremmed iblandt Fremmede, men for det Meste iblandt dem, med hvilke han ofte har forsøgt, hvad de ere istand til at fatte, og hvad der bevæger dem; han kan ofte fornemme, om Noget ikke er forstaaet, eller er misforstaaet, hører ikke sielden Indvendinger mod Det, han har sagt, men kan da ogsaa besvare dem, ikke blot for den Enkelte, hvis Tvivl han har erfaret, men for de Mange, hos hvilke maaskee de samme Tvivl ere opstaaede. Naar da Tilhøreren forlader Kirken, erindrer han maaskee adskillige af de Ord, der bleve sagte, dog udslettes disse snart af hans Hukommelse; længere erindrer han Indholdet, men bestemt og tydeligt, som denne Tales Indhold, og i den Følge, hvori det blev foredraget, vil ogsaa dette de fleste Gange snart være forsvundet af hans Siel. Men den samme Lære hører han atter fremsat, med nye Ord, paa andre Maader, og med ny Anvendelse, men i disse nye Former giennemtrænges dog hans Hierte af den samme Følelse, og hans Samvittighed samtykker den samme Sandhed. Og saaledes tør vi haabe efterhaanden at have lært ham Mere, end Ord, at have begrundet i hans Sind en virkelig Erkiendelse, at have aabnet i ham den Kilde, af hvilken de rette Tanker og Handlinger skulle fremvælde, ikke blot som lærte af os, men som hans egne. Thi Prædikanten kan og skal meget sielden foranledige nogen vis enkelt Handling, i det mindste tør det aldrig være hans Bestræbelse at bestemme Villien dertil, ubekymret hvorledes, men at danne denne for stedse; og naar dette lykkes ham, da har han tillige langt sikkrere arbeidet mod enkelte Daarligheder og Laster, end om hans Iver havde kunnet twinge disse, uden at oprykke Roden, som da stedse vilde yttre sig i nye Skud; da ville hans Arbeiders Frugter ogsaa

kiendes i de Forhold, der ikke directe vedkomme hans Embede, og hvis Pligter det er ligesaa upassende som unyttigt at afhandle paa Prædikestolen. Hvad han har udrettet, kan hverken han selv eller nogen Anden bestemme, men hans Lod er ikke mindre heldigt, fordi han ikke skal frembringe nogen stor pludselig Omvæltning, men virke umærket, efterhaanden og fortsat.

Skulle vi da end tale ofte, oftere maaskee, end vi vilde — desto bedre, thi da nødes vi til Arbeidet, og vi vilde sikkert kun udrette Lidet, naar vi kun vilde træde frem særdeles begunstigede af alle indvortes og udvortes Omstændigheder. Undgaae vi end ikke, oftere end vi ønskede det, at gientage de samme Foreskillinger, og undertiden næsten i de samme Ord — det er ikke gaaet de ypperste Mestere i vor Kunst bedre; ganske det Samme vil det dog ikke være, dersom Religionen i os selv er noget Levende, Virkende og Fremskridende; det vil ikke ugierne høres paany, dersom det kommer friskt fra Hiertet paany, og det ikke er forgiemte Sententser, vi bringe frem; ligesom jo og den Konst, vi øve, tilbyder os mange Midler for at bringe Afverling i Det, vi have at sige. Thi sørgeligt er det, at, uagtet vor Tale skulde være et langt mere levende Foredrag, end den blotte Afhandling, man dog ved hiin langt oftere finder sig foranlediget til at klage over langsom Monotonie, saa at endog Prædike-Tonen er bleven til Ordsprog. Det er aabenbart, at denne Bebreidelse alene træffer Konstneren, ikke Konsten, thi det oratoriske Foredrag bestaaer ikke blot i Pathos, der hverken skikker sig allevegne, eller lykkes Alle; tværtimod tilbyder det saa megen Afverling, at selv neppe Dialogen er istand til at modtage mere Liv. Ligesom Taleren i den samme Tale tør stige fra Livets sædvanlige Forhold til de høieste Gienstande for den menneskelige Tænkning, saaledes ogsaa fra de simpleste Ord til de mægtigste; han kan fortolke og forklare, han kan formane,

irettesætte og trøste; han kan tale i Lignelser og Billeder, saavelsom i egentlige Udtryk; Ironien er ham ligesaa vel tilladt, som det strengeste Alvor; han behøver ikke uforanderligen at forestille den samme Person, men ofte taler han i sin Tilhørers Sted, tager ham Indvendingen ligesom fra Læberne, og lægger ham atter Svaret i Munden; han tiltaler, hvem han vil, og i hvilket Navn han vil [1]). Som det derfor altid er fordret af Taleren, at han maatte besidde mangeslags Kundskaber, for af sit Liggendefæ at kunne frembære Gammelt og Nyt: saaledes bør ogsaa alle Sprogets Rigdomme være aabnede for ham, fordi der kun ec Lidet deraf, som han jo tør anvende; og det fortiener vel at bemærkes, hvor dristigt ofte de Prædikanter, som have frembragt størst Virkning, udvidede den Kreds, inden hvilken de toge deres Ord og Billeder. Det behøver neppe at erindres, at man herved maa gaae vaersomt tilværks, og at det Samme ikke vil anstaae Enhver. Vi bør ikke forglemme, hvilket det Sted er, hvor vi tale, vi tør ikke ganske sætte os ud over det, der er blevet vore Tilhørere sædvanligt; dog vilde det være en slet Forestilling om den Værdighed, der sømmer vort Embede, dersom vi troede, den kun tillod os at indklæde vor Tale i vedtagne søvnige Formuler, eller kun at udsmykke den med længesiden visnede Blomster.

Men sikkert vilde vi forgieves søge at bringe Liv i vort Foredrag, dersom der intet Liv er i de Forestillinger, vi ville foredrage; forvandle disse sig for os til kolde, abstracte Sætninger, ansee vi Det, der fylder, udvider og glæder Sielen, kun som et fremmed Smykke, hvormed vi udvortes og vaersomt skulle forskionne den tørre Lære for at skaffe den Indgang: da

---

[1]) Lignende Bemærkninger om Asverlingen i en Tale, see hos Novalis. Schriften Th 2. S. 375.

vil den Varme, der kunde synes at være i vor Tale, kun være laant og næsten hyklet, og ligesaa lidet vil den være istand til at opvarme vore Tilhørere. Men er dette vel den Religions Skyld, vi have at forkynde? Den fremstiller os jo ikke Gud blot som Den, der boer i et Lys, hvor Ingen kan komme til, og naar den taler om Guds Forsyn, hans Regering over Verden, hans Opdragelse af Menneskeslægten, da er det jo ikke blot med almindelige Udtryk, med ubestemt Fortrøstning, som Intet kan angive om Maade og Midler. Tværtimod er Alt i Christendommen bestemt og virkeligt; Alt er Liv, Aabenbarelse, Historie. Og dersom man med Rette har sagt om Verdens Historie, at den er et Drama, digtet i Guds Aand, hvor er den dette tydeligere, end i Middelpunktet af al Historie, i den, som ligger til Grund for de christelige Forestillinger? Digtekonsten, naar den frit svæver i den ideale Verden, har dog Intet fremmere bragt høit og skiønt, som de Tildragelser, med hvis hellige Ihukommelse Christendommen har fyldt hvert Land, hver Kirke, hvert Huus, hvilke den forkynder som virkelige, og hvilke den ikke fremstiller som fremmede, kun hændede længesiden, angaaende andre Tider og Mennesker, men som begrundende en fortgaaende Guds Foranstaltning, der omfatter ethvert Menneske, som lever paa Jorden. Og i denne altid voxende Tempelbygning ere vi ikke ansatte blot som leiede Arbeidere, forpligtede at opoffre den en Deel af vor Tiid og vore Kræfter, men vi ere, om jeg saa tør sige, fæstede dertil med Roden af vort Væsen. Alt derfor, hvorom Christendommen taler til os, gielder ikke Overfladen, ikke en særskilt Evne i os, men det hele Menneske. Den trænger ind i det Inderste, og vækker der uden Skaansel de dybeste Sorger; den begynder sin Lære dermed, at Menneskет er affaldet fra Gud, ved et dybt og skrækkeligt Fald, og derved er blevet overgivet til Død og Forkrænkelighed. Hiint søger den ikke

at besmykke; endog den Dydigste paa Jorden vil den lede til den Erkiendelse, at hans Natur er forstyrret og fordærvet — en Sandhed, som jo og alle Jagttagere have anseet som den sidste bittre Frugt af deres lange Erfaringer om Menneskene. Saa tildækker Christendommen ei heller Menneskets udvortes Tilstand i Verden; den seer, og gruer ikke for at sige det, at enhver jordisk Lykke, som saadan, er undergravet i sin Grundvold, at enhver jordisk Skiønhed er Forraadnelsens Bytte. Dermed negter den ikke Menneskets herlige Oprindelse, eller de tilbageblevne Spor deraf; det er Guds Billede, der er sønderrevet og besmittet, Christendommen giør os det, efter Pascals Udtryk, stedse bemærkeligt, at Naturen er saadan, at den allevegne viser os en tabt Gud, baade i Mennesket, og udenfor Mennesket [1]). Mod disse Sorger er det den eneste Trøst, naar Gud atter findes, og Verden atter forliges med ham; denne Trøst er det, Christendommen bringer: hvad Gud har giort, og hvad vi skulle giøre; og med denne Forkyndelse taler den ikke blot om det Almindelige og Store, men ogsaa om det Enkelte, og giør saaledes hele Verdens Historie til hvert Menneskes. Men selv da, naar den underviser om Tro og Retfærdighed, finde vi ikke dens Formaninger for os kun i almindelige Læresætninger, men fortalte, skildrede som anvendte i mangeslags Forhold; vi finde mange ypperlige Menneskers Levnet fremstillet for os til Efterfølgelse, og fornemmelig den Enes, som blev forsøgt i alle Ting, dog uden Synd. Vare da end de Tider og Omstændig-

---

[1]) Pour moy j'avoue, qu'aussi-tost que la Religion Chretienne decouvre ce principe, que la nature des hommes est corrompue et deschue de Dieu, cela ouvre les yeux à voir par tout le caractere de cette verité. Car la nature est telle, qu'elle marque par tout un Dieu perdu, et dans l'homme, et hors de l'homme. Pensées de Pascal.

heder, om hvilke der fortælles, nok saa forskiellige fra vorē, da have vi des bedre Anledning til at vise, hvorledes kun Tiderne og det Udvortes verler, men den indvortes Grund for alle retsindige Menneskers Tænke- og Handlemaade altid er den samme; da opfordres vi til at anvende den samme Lære paa de Tider og Forhold, i hvilke vi leve, og hvis Forandringer stedse ville tilbyde os Leilighed at bringe Afverling i vore Taler.

Vel er det tildeels ugunstige Omstændigheder, under hvilke vi nu have at udøve vort Embedes væsentligste Pligt. Vi kunne ei dølge det, at vi ikke mere, som forhen, i vore Menigheder finde en Samling af Mennesker, som ere enige om Hovedsagen; vi erfare det noksom i de Vanskeligheder, vi finde ved vore Foredrag, at der ingen Lære er, som jo Tvivl har rokket, intet Udtryk, som jo Spot har besudlet, eller som vi kunde haabe endnu forstaaet i sin gamle hellige og dybe Betydning. Dertil kommer den saa frygtelig sløvede Opmærksomhed, som Intet kan, Intet vil holde fast, den Uro, der, altid higende efter Nyt, ingensteds tilfreds, farer fra Tanke til Tanke, som fra Sted til Sted, hvilket Alt nødvendig maa være til største Hinder for den alvorlige Tale, at den ikke kan trænge ind, og blive. Ogsaa den kritiske Stemning blandt de Forstandigere, som strax vil dømme over det Enkelte, uden rolig at samle og overveie det Hele, som Intet frygter mere, end at lade sig henrive, var det endog kun for et Øieblik, og uden Følge: denne neppe ganske priisværdige Stemning maa sikkert have ufordeelagtig Indflydelse, saavel paa den Talende, som paa den Hørende. Imidlertid er der ikke Andet for, end at gaae alle disse Vanskeligheder imøde, som vel ogsaa for en stor Deel ret vel lade sig overvinde. Er de religiøse Forestillingers Betydning tabt eller glemt, da maae vi stræbe at udvikle den igien; og at dette vil lykkes os, tør vi saa meget mere haabe, som vi i vore

kirkelige Forsamlinger ikke kunne vente at have mange egentlig Uvillige for os, men snarere Ubefæstede, der dog fornemme deres Trang til Religionen, og ret gierne ville modtage den, naar den fremstiller sig for dem saaledes, at de føle, den er istand til at stille deres Savn. Paa Disse lader os da og rette vort Diemærke, og ikke fordærve den Kraft, vor Tale kunde have for dem, ved ængstelig Opmærksomhed paa Saadanne, hvem vi dog aldrig kunne behage, og hos hvem vi, i det mindste paa denne Maade, Intet tør haabe at udrette.

Heller ikke behøve vi at troe, at Prædikenernes Tiid nu skulde være forbi, fordi Klagerne over den Ligegyldighed, hvormed de modtages, nu ere saa hyppige og saa vel grundede. Disse Klager ere meget gamle; allerede Origenes taler i de stærkeste Udtryk herom: "Kirken sørger og sukker, siger han, naar I ei komme sammen for at høre Guds Ord, neppe paa Festdagene komme hid, og dette ikke saa meget af Lyst til Ordet, som for Festlighedens Skyld. Hvad skal da jeg giøre, hvem Ordets Uddelelse er betroet? Hvor eller naar skal jeg finde den Eder beleilige Tiid? Den meste, ja hele Tiden tilbringe I med verdslige Sysler, men til at høre Guds Ord har Ingen, eller kun ganske Faa, Leilighed. Dog hvorfor klager jeg over de Fraværende? ogsaa hos de Nærværende er ingen Opmærksomhed. Nogle gaae strax bort, naar de have hørt Lectionerne forelæses; Andre vente ikke engang taalmodigen saa længe; Andre vide ei, om de forelæses, men sidde affides i Herrens Huus, og beskieftige sig med Snak om sædvanlige Ting"[1]). Saa gamle ere altsaa disse Klager, de ere ideligen gientagne; dog er Prædikanternes Røst vedbleven at lyde, at høres, og Virkningen

---

[1]) Homil. in Genes. X, in Exod. XII. Ed. Delarue. Tom. 2. p. 86. 173.

deraf sees alle Steder, er indgroet i Menneskenes Hierter, og har indflettet sig i vor hele Forfatning.

Jeg tænker derfor, at vi ogsaa kunne udrette, hvad vi skulle, da vi jo endnu have de samme Midler ihænde, som vore Forgængere ikke brugte forgieves, og at vi ikke behøve at vente paa lykkeligere Tider, da vi først kunde omstøbe vor hele kirkelige Indretning. Thi man hører vel ofte Ytringer om, hvor godt det var, dersom vi ikke behøvede at sammenkalde vore Tilhørere, eftersom deres Boliger tilfældigen ere blevne i hinandens Nabolag, men efter deres forskiellige Stand og Dannelse; dog tilstaaer jeg, at iblandt de mange besynderlige Fordringer, der i nyere Tider ere giorte til geistlige Talere, synes mig ingen besynderligere, end den, at vi "skulle prædike enhver Stand dens egen og særskilte moralske Tarv;" og heri formoder jeg, Enhver vil være enig, som tydeligt tænker sig, hvad Prædikenerne da vilde blive, eller hvilke Menigheder vi da maatte samle os. Det fattes jo hverken paa Fyrste-Speile eller paa Anviisninger for den hæderlige Bondestand, hvilke Enhver, hvem hans særskilte Trang driver dertil, for sig kan tage til Overveielse; og skulde Nogen have Noget at lære en Stand i Særdeleshed, som han helst ønskede mundtlig at foredrage, da lad ham indbyde denne Stand til særskilte Forelæsninger. Men i vore Kirker lader os tale om Det, som gielder Alle, som er Grundvolden til alle de Pligter, hvilke Enhver af os efter sin særskilte Stand og Stilling har at udøve; dette lader os anvende paa de Forhold, hvori Alle, eller de Fleste, ere, eller kunne vente at komme; og naar vi undertiden, som vi ret vel kunne, tage et kort Hensyn paa det mere Enkelte, da lader os dog aldrig glemme, at, om der endog gives Menigheder, hvori næsten Alle høre til een Stand, saa blandes dog ofte Andre derimellem, saa har endog den fremmede Vandrer, som just finder Guds

Huus at være aabent for Alle, der ville komme, Ret at vente og fordre der at finde det Guds Ord, som Prædikanten paatog sig at forkynde, hvorved han blev baade Vise og Uvise en Skyldner, som, naar han holder sig til det, vil gjøre hans Foredrag opbyggeligt for Alle, men som han aldrig har Ret at tilsidesætte for nogen anden selvvalgt Hensigt.

Med mere Skin af Grund har man ønsket at kunne adskille Tilhørerne efter deres forskiellige Dannelse, og det lader sig ikke negte, at Taleren, dersom dette kunde skee, undertiden kunde behandle andre Æmner og foredrage dem paa en anden Maade, end naar han taler for en blandet Forsamling, og at han dog ikke behøvede at forlade den Sphære, inden hvilken en Prædiken stedse bør blive. Dog ville man deels overlægge, hvorledes man vil iværksætte en saadan Adskillelse, da Standens Forskiellighed kun høist ufuldkomment betegner Cultur-Graden; deels erindre, hvor mange af de ypperste Talere ikke blot have kunnet, men helst ønsket at tale for en blandet Forsamling. Saaledes lader Cicero Brutus tilstaae, at selv i de Sager, hvor Forhandlingen kun var med Dommerne, ikke med Folket, vilde han ikke kunne tale, dersom Mængden forlod ham [1]). Saaledes siger ogsaa Luther: "Wenn ich in meiner Predigt sollte Philippum Melanchthonem und andre Doctores ansehen, so machte ich nichts gut's, sondern ich predige auff's einfältigste den ungelehrten, und es gefällt allen" [2]). Uden Tvivl maa han have fornummet, at man, ved kun at have de Vise og Kloge for Øie, let fristes til at indlade sig i mange Undersøgelser, at besvare mange Indvendinger, som man her bedst lod uberørte, og at det Hele derved let erholder et videnskabeligere

---

[1]) Brutus cap. 51.

[2]) Tischreden.

Anstrøg, end der skikker sig for en Tale, og især for en Prædiken. Saa erfarede han da og, hvad Enhver, der beflitter sig paa at træde i hans Fodspor, maa have erfaret, at de samme Forestillinger have Kraft til at bevæge baade de Lærde og Enfoldige; og Religionen, eller dog dens Yttringer, maa sikkert have forvandlet sig til noget særdeles Spidsfindigt og Konstigt, inden man finder det saa nødvendigt at sønderrive det skiønne Samfund, der saalænge har forenet dem, som boede sammen, ogsaa ved religiøse Baand, der saa ofte har forenet baade Hvie og Ringe i samme Andagt.

Hvad der lykkedes tilforn, vil vel ogsaa lykkes nu; ogsaa vi ville vel endnu kunne giøre vore Prædikener frugtbare for Enhver, der vil høste Frugt af dem; og lykkes kun dette, da tænker jeg, at vi roligen kunne anhøre den Spot, der endnu fremdeles vil tilfalde os for deres Skyld, hvem vi Intet kunne give, fordi de Intet ville modtage. Vi ville uden Tvivl endnu ofte maatte høre om de paa mange Steder i Kirkerne anbragte, paa endnu flere Steder savnede, Vækkere, som Beviis paa den dybe Ro, hvori vi formaae at bringe vore Tilhørere, og hvis Virkninger derfor nu sieldnere sees, fordi den vedtagne Afkortning i Gudstieneften tidligere forstyrrer den. Saare trøsteligt synes mig det er, herved at erindre Fortællingen om Pauli Prædiken den sidste Aften, han var i Troas; hvorleden en ung Karl sad ved Vinduet og faldt i Søvn; Fortælleren har ligesom ikke kunnet finde Ord nok for at beskrive, hvor dyb den Søvn var — den overvældede ham, han blev betagen af den, saa han styrtede ud fra tredie Stokværk [1]). Og nu vilde jeg for fuldt Alvor spørge dem, der for Alvor indvende os Hiint, om der gives en Letsindighed fræk nok til at paastaae, at Pauli Prædikener vare forgieves, fordi

---

[1]) Apostl. Giern. 20, 7 ff.

det Samme hændtes ham, der vel og kan hænde os? spørge dem, om de vide noget Andet, hvilketsomhelst, hvorsomhelst, i de forbigangne eller de nuværende Tiders underfuldeste Tildragelser, som har været virksommere, end Pauli Prædikener? — Sædemanden gaaer ud at saae, og, skiøndt mangt et Korn kun strøes for Himmelens Fugle, saaer han dog, og høster han dog.

Men saa lader os og, idet vi prædike Religionen, selv anvende Religionen ogsaa paa denne vor Gierning, altsaa giøre den med Troskab, Ydmyghed og Tillid. Vort Embede er ikke, een eller anden Gang at træde frem for at vække Beundring over vor Tales Konst; ikke os selv, men Ham, der sendte os, skulle vi prædike, med fortsat Bestræbelse, for glimrende Forsamlinger uden Frygt, og for ringe Mennesker uden Forsømmelse. Og, os bevidste om dette hellige Ærinde og om den Troskab, hvormed vi have besluttet at opoffre os dertil, lader os ikke misunde Andre deres maaskee langt mere afverlende, langt mere hædrede Syssel, men glade gaae til den stille Kirke, tilfredse, om vi end kun finde faa Gudfrygtige deri, nøisomme, om end Det, vi kunne udrette, er saa Lidet mod Det, vi ønskede, men da tillige med den sikkreste Tillid, at, hvad der virkelig er arbeidet i den Herres Tieneste, som sendte os, er ikke arbeidet forgieves. Vel kunne og skulle vi ikke udrette det Samme, som hans Apostler; de have lagt Grundvolden, hvorpaa vi skulle bygge; men hvad vi bygge, om Guld og Sølv og dyrebare Stene, eller om Træ og Straa, det skal Tiid og Prøve vel giøre klart.

IV.

Forsvar

for

fastsatte Prædike-Texter ved den offentlige Gudstieneste.

(1809.)

Roland

Der er allevegne, skiondt fort med større eller mindre Heftighed, en bestandig Striid imellem det Gamle og det Nye. Kun Dorskhed eller Egennytte afviser uden Betænkning det Nyes Fordringer, som vil trænge ind, afskaffe det Forældede og Uduelige, og forskiønne og forbedre det menneskelige Liv, hvilket ikke ubevægeligt vil eller bør forblive stedse tvunget i de eengang antagne Former. Men kun Letsindighed negter ogsaa det Gamles Rettigheder, hvilket ikke blot, dybt rodfæstet, vanskelig kan rokkes, men heller ikke bør vige for Alt, hvad de nye Tider kunne begynde; det anvender al sin velgrundede Magt for at vedligeholde det Gode, som eengang er vundet, vil kun tillade, at dette fuldkommes, ikke at det uden Erstatning opløses. Den Skikkelse, hvori vore Forfædres Liv var dannet, var ikke vilkaarligen antaget, ikke et Diebliks Værk; men, fremgaaet af Folkets indre Natur, var det af duelige Mennesker i en lang Række af Tider under mangeslags Omstændigheder prøvet og uddannet, og i det de have overantvordet Efterkommerne deres Gierning at bruge og fuldende, fordre de sikkert med Rette, at den ikke blindt skal forkastes, men i det mindste først forstaaes. Saalænge dette ikke skeer, saalænge vi ikke indsee Grunden, hvorfor Dette eller Hiint, som vi afskaffe, var anordnet, men det kun forekommer

os ganske urimeligt, uden Hensigt og Sammenhæng: saalænge staae vi ogsaa Fare for, igien at maatte vende tilbage, og atter optage, hvad vi lode falde. Men kun naar vi forstaae, hvorledes og hvorfor det Forrige blev, tør vi tillade os en Dom derover, og kunne vi vente at indsee, hvor de Ældre valgte det urette Middel, hvor de afvege fra deres Grundsætninger, eller hvor disse Grundsætninger selv bør forlades.

Anvendelsen af det Sagte paa de kirkelige Indretninger i Særdeleshed er let og naturlig, thi de vise selv noksom, med hvor megen Omhu de forrige Tider have sysselsat sig med dem, de have vedligeholdt sig mere uforstyrrede end de fleste andre, dog har ogsaa her det Nye med Heftighed kæmpet med det Gamle, og Striden, om endog mattere ført, er endnu ingenlunde bilagt. Ogsaa her gielder det, at vi i det mindste maae forstaae, hvorfor det Forrige var anordnet, inden vi afsige Dommen derover, og begynde med det Nye, som ellers, med hvor stor Længsel det end var seet imøde, i Udførelsen let vilde vække Savnet af det Forladte.

Kun een Vedtægt kalde vi her til Undersøgelse, den nemlig, hvorefter Religionens Foredrag paa de egentlige Helligdage er bundet til bestemte Texter. Allerede i meget lang Tiid opløfte sig mange Stemmer mod denne Skik, og betydelige Indvendinger synes hobeviis at tilbyde sig. Af de hellige Skrivters mangfoldige Rigdom kun at udtage saa faa Stykker, og giøre Brugen af det Øvrige vanskeligere just der, hvor Folket i Mængde sammenkaldes for at høre; at tvinge Taleren til at binde Udviklingen af den Gienstand, hvorom han taler, just til disse Texter, skiøndt hans Foredrag, saaledes som han har ordnet det, hellere sluttede sig til andre Skriftsteder; dertil ikke at tillade ham Valget mellem de faa Stykker, man har udsøgt, men nøie at foreskrive den Orden, hvori de Søndag efter Søndag

skulle følge paa hinanden, altsaa at nøde ham til, kun at vælge sin Tales Indhold inden et vist Omfang, til Trods for hans Menigheds nærværende Tarv, til Trods for indtræffende Omstændigheders Opfordring, og hans egen Lyst og Sindsstemning: synes en saadan Skik ikke indført ogsaa til Trods for al Fornuft? Imidlertid burde endog denne haarde Dom giøre os opmærksomme, thi hvorfor er da denne trælsomme Vedtægt ikke blot først indført, men hvorledes har den saalænge kunnet vedligeholde endog deres Undest, hvis Hænder den bandt? Hvorfor vedblev den i vor Kirke, da dens Afskaffelse ved Reformationen syntes saa nær? Hvorfor see vi, at endnu, da Enhver saa let kan befrie sig fra Tvangen, dog de Fleste finde det betænkeligt, endog ikke Alle, som erholdt Fritagelse, finde sig saa tilfredse dermed, som de havde ventet?

Men forinden vi nærmere oplyse Sagen, vil den Erklæring være nødvendig, at Talen her ikke er om, hvad der nogen enkelt Gang kan være gavnligt og tilladeligt, som Afvigelse fra den almindelige Regel, ikke om hvad der maaskee kan skikke sig for enkelte Menigheder, saasom akademiske eller Hof-Menigheder, ikke om den Tilladelse, som undertiden kunde forundes en enkelt Lærer, der til en Tiid ønskede at forklare en vis Bog eller visse Dele af den hellige Skrivt. Spørgsmaalet er kun, om det som almindelig Anordning er raadeligt at bestemme visse Texter for hver Søn- og Helligdag.

Den Indvending troe vi os befoiede til strax at afvise som ganske ugrundet, at der skulde være de Materier, hvorover man da aldrig kunde prædike — forudsat nemlig, at de ere saadanne, at der bør prædikes derover. Thi er det om religiøse og moralske Gienstande, vi ville tale, udarbeide vi vore Taler i en større Stiil, saaledes som den alene passer sig for Kirken, tage vi ikke Talens Æmne for lavt nede, men søge hellere at

opløfte vore Tilhørere derhen, hvorfra de kunne overse hele Livet og alle dets Forhold, kort, er det Tro og Haab og Kierlighed vi ville prædike, da skulle vi vist, hvor noie vi end holde os til de foreskrevne Texter, ikke klage, at Noget har ligget os paa Hierte, hvorom vi ei have fundet Leilighed at tale. En anden Sag er det derimod, om ogsaa den fastsatte Text giver os Anledning til at behandle den Gienstand, hvorom den opfordrer os at tale, paa den Maade, vi ønske. Thi det samme Æmne behandler enhver Prædikant, og den samme til forskiellige Tider, paa forskiellig Maade. Var det da ikke bedre, om det tillodes Enhver, af hele den hellige Skrivt at udsøge sig det Sted, der meest stemmer overeens med den Plan, han har udkastet for sit Foredrag? Naar vi lidet skarpere besee denne Indvending, da ville vi ganske nær ved den see det Spørgsmaal: Hvorfor overhovedet en Text? Thi meget ofte vil et Æmne i en Prædiken være saaledes fremstillet, at der ingen Text findes, som kan bringes i fuldkommen organisk Forbindelse dermed, men, naar dog Fremstillingen er forstandig, hvorfor skulde den opoffres? Det er endog sieldent, at en Text er ganske adæqvat, hvorfor afkaste vi ikke hellere aldeles Textens Baand, og bevæge os ganske frit? Svarer man, at en Text af den hellige Skrivt behøves, for at skaffe Det, der siges, mere Autoritet, da vil det lettelig sees, at i de Tilfælde, hvor Grundspiren til enhver Deel af Prædikenen ikke ligger i Texten, der vil Det, som gaaer udenfor dennes Grændser, mangle den derfra afledede Autoritet, og man opnaaede følgelig Hensigten bedre, ved i Foredraget selv at anføre forskiellige bevisende Skrivtsteder, end ved at lægge eet saadant til Grund for det Hele. Hvad Betydning har altsaa den Skik, at der skal prædikes over en Text? Dette leder os til noiere at betragte vore kirkelige Forsamlingers Hensigt, og, ligesom vi ville finde, at disse ikke

ere foranstaltede for Prædikenens Skyld alene, saaledes maae vi ogsaa tilstaae, at det aldrig har været Kirkens Mening, endog kun i denne Henseende, ganske at overgive Tilhørerne i Prædikantens Vold, saa han kunde foredrage Alleslags, som han fandt det for godt, men at der er Noget, som den har anseet for nødvendigt, som den har villet ofte og med mangeslags Røst at skulle høres, og ikke at skulle forvirres ved Mellemkomst af mange og fremmede Ting. Saa vist som Christendommen ikke omsonst skal bære sit Navn, maa ogsaa dens Indhold være noget Bestemt, og Grundvolden til denne bestemte Lære kan ingensteds findes, uden i deres Ord, fra hvem Christendommens Prædiken udgik; er det altsaa Christendommen, der skal vedligeholdes, da maae disse Ord vedblive at være det Middelpunct, hvorfra Alt udgaaer, hvortil Alt samler sig. Denne Erkiendelse er det sikkert, som ligger til Grund for den almindelige Fordring, at der skal prædikes over en vis Text; men Hensigten vilde ikke let kunne opnaaes, dersom det blev almindelig Skik, hertil kun at vælge enkelte afrevne Sætninger; thi skiondt den Brug, som her skal gjøres deraf, ikke tillader at vælge Afsnittene for lange, maa dog Sammenhængen saaledes bevares, at den Lærdom, som egentlig er indeholdt deri, træder klart frem. Tilmed er Christendommen historisk, derfor maae ogsaa Texterne ofte være historiske, indeholde de fornemste Momenter af Fortællingen om Christus, med Tilbageblik paa Tiderne før ham, og Udsigt over dem efter ham, Naar da Hensigten herved er, at ikke blot enkelte, men den hele Cyclus af christelige Ideer uden for stort Mellemrum skal fornyes, da kan Valget her ikke være overladt til Enhvers eget Vilkaar, hvorved det uden Tvivl ofte vilde blive uheldigt, og mangen Gang Meget blive forbigaaet, som ikke burde forbigaaes; og, fordi man vistnok maa overlade Prædikanten selv Meget, indseer jeg ikke, at man der-

for bør overlade ham Alt, eller, fordi han desuagtet kan forsømme, hvad han burde sige, at man derfor ikke skulde anvende de Midler, man kan, for at tilskynde ham Intet at forsømme. Efter deres Bestemmelse skulde altsaa de faastsatte Texter indeholde det til saadant kirkeligt Brug Passeligste, det Almeenvigtigste af den hellige Skrivt; derpaa skal da Prædikanten giøre opmærksom, han skal udvikle, oplyse, anvende det, derfra gaaer han ud, dertil vender han idelig tilbage; og paa denne Maade skulde det med ny Kraft trænge ind og blive i Tilhørernes Sind. Men hvis da Taleren end stundom forbigaaer Noget, hvorom dog Texten gav Anledning til at tale, derimod føier Noget til, som ikke saa nær vedkom den — hvad skader det? Det Samme maatte han ogsaa giøre ved det frieste Valg af Texten, naar han ellers ikke allevegnefra skulde samle sig en selvgiort Text, som han dog vilde have Møie med at forfærdige ganske passende.

Men paa denne Maade, siger man, ville mange ypperlige Steder af den hellige Skrivt maatte forbigaaes; og dersom disse virkelig vare af de frugtbareste, til Brug som Texter hensigtsmæssigste, da fortiente vel, ikke Tingen selv, at man har villet faastsætte Texter, men det trufne Valg at dadles. Imidlertid ville man betænke, at det umueligen kan være Kirkens Bestemmelse, at hele den hellige Skrivt der skal forklares, eller at Menigheden der skal vinde noget noie Bekiendtskab med den i alle dens Dele. De, for hvilke dette er nødvendigt, savne ellers ikke Leilighed dertil; her vilde kun det Ene glemmes over det Andet, og man vilde forspilde den store Fordeel, at Det, som Enhver bør vide, hvorom Enhver ofte bør erindres, ogsaa ofte bliver lagt paa Hierte. I nogleogtredsindstyve evangeliske, og, hvis man til Afverling vil, i ligesaa mange epistoliske, Texter lader sig Meget indbefatte; og naar Prædikanten holder

sig til disse, veed han, at den Text, hvorover han taler, er Menigheden bekiendt. Og just dette er en væsentlig Fordeel ved de faastsatte Texter: de ere i Alles Hænder, Alle ere fra Barndommen af fortrolige med dem; naar vi derfor udvikle deres Indhold, da tør vi formode, at alle vore Tilhørere ere istand til at følge os, fordi Hoved-Forestillingen, hvormed vi beskieftige os, allerede har hiemme i deres Hierter; naar vi oplyse det Dunkle, behøve vi ikke at frygte, at de Ord, vi forklare, ere glemte, thi allerede længe have de været faste i Hukommelsen, og naar vi anvende dem, da er det ikke fremmede Billeder og Vendinger, hvorpaa vi beraabe os, men vi tør sige Enhver af vore Tilhørere: Vi bringe dig ingen ny og selvopfunden Viisdom, men det samme Guds Ord, som fra dine tidligste Aar var i dit Sind, paa dine Læber; agt paa hvad det betyder og fordrer, og spørg dig selv, om du har fulgt det, eller om du tør vægre dig. Vilde vi derimod vælge længere Afsnit, som ere de Fleste af vore Tilhørere ganske eller dog næsten ubekiendte, da tør vi ikke vente, at Ordenes blotte Forelæsning skulde være istand til at indprente dem i Sindet, og ere de ikke Tilhørerne ret nærværende, da have vi næsten ingen Nytte af dem, som Text; naar vi i Talen kun lettere berøre dem, forstaaes vi ikke, og gientage vi endog udtrykkelig det Enkelte, efterhaanden som vi bruge det, da forsvinder let Sammenhængen, og dermed ofte det Vigtigste. Men hvis det er enkelte Sætninger eller kortere Sprog, hvorover vi ønske at tale, da seer jeg ikke, at Brugen af disse er forhindret. Mange af vore Texter ere Læreterter, hvori enten en Lærdom oplyses ved Hielp af flere Forestillinger, eller flere Lærdomme fremsættes, som staae i Forbindelse med hverandre; i begge Tilfælde lader Textens Indhold sig ofte samle i een kort Sætning; andre Texter ere historiske, hvortil ogsaa Parablerne kunne henregnes,

og her er det da ofté een almindelig Lærdom, som vi finde anvendt i et bestemt Tilfælde, og som derved desto mere levende træder frem for os. Dersom vi da vide denne almindelige Lærdom, som egentlig er Textens Indhold, udtrykt i noget kort, men tankerigt Bibelsprog, hvor vel kunne vi da nytte dette, enten som Thema, eller efter den gamle, maaskee ofte misbrugte, men derfor ikke mindre brugbare Maade, som Exordium? Og uden Tvivl vil det saaledes giøre os bedre Nytte, end om det selv havde været den hele Text for vor Prædiken, naar vi i den os givne Text allerede finde det udviklet i, eller forbundet med flere Forestillinger, eller endog allerede anvendt under bestemte Forhold, og ligesom indført i Livet.

Dog! bør ikke Præsten hver Gang prædike efter sin Menigheds Tarv og Trang, tage Hensyn til Tider og Omstændigheder, og hvor kan han dette, naar den ham foreskrevne Text ufravigeligen indskrænker ham til visse Gienstande? Denne Indvending er den, som oftest og med meest Sikkerhed fremføres, og vi bør derfor vel overveie, om den virkelig tilraader det ellers ikke ønskelige frie Valg. Det er upaatvivleligt, at Menighedens Kundskab, dens Forhold og Tilstand bør være Præsten for Die, saa ofte han vælger den Materie, hvorover han vil tale, at Tanken derom bør være ham nærværende under hele Udførelsen, have Indflydelse paa hans Tales hele Retning og paa hvert Ord, hvoraf han betiener sig; men dersom vi vilde forstaae dette saaledes, at han ved Udarbeidelsen af enhver Prædiken først skulde spørge sig selv: Hvad trænger din Menighed til at høre just paa denne Søndag? og saaledes, at den ikke kunde bie nogle Uger, inden den hører det? kan da virkelig Nogen mene, at han herved ofte skulde finde tilstrækkelig Bestemmelsesgrund for sit Valg? Endog naar særdeles Begivenheder indtræffe, er det ikke let kun een vis Forestilling, eller een Anordning for

sin Tale, Prædikanten vil finde gavnlig; han vil finde sig uvis, hvilken han skal foretrække, og jo Mere der er overladt til hans Vilkaar, desto vanskeligere vil det falde ham at bestemme sig. I den daglige Omgang ledes Samtalen af det Foregaaende, af Dens Svar, med hvem man taler; paa Prædikestolen skal Præsten selv sige det første Ord, og fare fort alene, uden de Andres Medvirkning; ved fuld Frihed vil han derfor ofte finde sig tvivlraadig, og, saavidt jeg skiønner og har erfaret, maa det oftest være ham velkomment at finde en Text for sig, som anviser ham, at dette er det Guds Ord, hvilket han denne Gang skal forklare og anvende efter sin Menigheds Tarv og Trang. Saaledes forholder det sig i Almindelighed; men ville vi nærmere overveie, hvad det er, som kunde foranledige os til helst at ville vælge en vis Materie, da opfordre herskende Laster og Daarligheder os vistnok til at vende vor Tale imod disse, kun synes det uden Forskiel, enten dette skeer nogle Uger tidligere eller sildigere; og da saadanne herskende Laster ofte maae yttre sig i enkelte Handlinger, mon da Prædikanten ikke snarest undgaaer den Mistanke, kun at have villet angribe det enkelte Menneske, naar han ikke selv vælger sin Text, men Menigheden veed det med ham, at hans Pligt fordrer, han skal tale over Ord som disse: Vogter Eder selv, at Eders Hierter ikke nogen Tiid besværes af Fraadserie og Drukkenskab, eller: Ingen kan tiene to Herrer, I kunne ikke tiene Gud og Mammon, eller andre deslige. Er det derimod sieldnere Forseelser, mod hvilke vi ville advare, Fordomme, der kun findes hos Enkelte, hvorom vi ønske at berigtige Begreberne, da kan maaskee den Tiid, naar de have yttret sig i Handlinger, der ere blevne almindeligere bekiendte, være beqvem til, ved Samtaler med de Paagieldende eller Andre at stræbe at virke, hvad vi kunne; men uheldigere kunde ingen Tiid vælges til at prædike derover, end just denne,

fordi Alles Tanker da vilde henvende sig til den Enkelte, som maaskee allerede er beskæmmet nok, men i det mindste her ikke burde beskæmmes. Dette troer jeg, man burde betænke, inden man fordrer, at Prædikanten jævnligen skal tage Hensyn til de i en Menighed forefaldende Begivenheder; thi vel gives der de Omstændigheder, hvorunder, og den Tone, hvori der kan prædikes saaledes, at det Ufordeelagtige derved formindskes; men alle disse personlige Heusyn ville dog sielden frembringe den Stemning, som i vore Andagtsforsamlinger er at ønske os selv og vore Tilhøre. Endog naar egentlige og aabenbare Misgierninger ere begangne, da vi mindre have at skaane, da vi kunde ønske og vente snarest at vække Afsky derimod, i det Gierningen selv er for Alles Øine — endog da vil maaskee den Tanke ofte holde os tilbage, at iblandt dem, vi see forsamlede i Kirken, ere mueligen ogsaa Forbryderens Nærmeste, som ere komne hid for at finde Trøst i deres Kummer, og vi ville maaskee saavidt mueligt undlade, just da at giøre Det, der har tildraget sig, til den egentlige Gienstand for vor Tale. Saavidt mueligt — thi der gives vel ogsaa de Omstændigheder, da en saadan Skaansel vilde være utidig, da vi ikke kunne, ikke bør tie; dette gielder især, naar det Skeete taales, eller bedømmes letsindigen, eller og naar Gierningsmanden ikke er opdaget, thi i begge Tilfælde synes Brøden paa en Maade at hvile over den hele Menighed. Naar vi hertil endnu føie saadanne Begivenheder, som at nogen svær Ulykke rammer eller truer, at noget stort Gode vederfares Alle eller Mange, eller at nogen særdeles Anledning paa en ualmindelig Maade opfordrer Godgiørenheden; da veed jeg ikke rettere, end at heri det Vigtigste er samlet, som kunde giøre, at vi uden Opsættelse ønskede at foredrage et bestemt Æmne. Men ere de fleste Texter da virkelig af den Beskaffenhed, at vi behøve at konstle med dem for at finde Anledning til at advare mod

Frækhed og Ryggesløshed, til at trøste under Gienvordigheder, til at fremkalde Taksigelsen, eller at tale Barmhiertighedens milde Ord? Og skulde det dog virkelig nogen Gang forholde sig saa, at den os foreskrevne Text ingen passende Anledning gav os, da lader os kun frit bryde den ellers bevarede Vedtægt, lader os kun i disse sieldne Tilfælde selv vælge vor Text, og være forvissede om, at vi intet Menneske forarge dermed.

Man har endnu en Indvending mod de bestemte Texter, som man henter for Prædikantens egen Tarv og Trang, fordi nemlig disse Texter ofte twinge ham til imod hans Lyst og Sindsstemning at behandle Gienstande, over hvilke han paa den Tiid ikke er oplagt til at tale. Jeg tilstaaer, at de undertiden kunne forhindre ham fra at fremføre Det, som maaskee just ved nogen særdeles Omstændighed er blevet meest levende i ham, men jeg erkiender tillige, at, dersom jeg end ingen anden Fordeel indsaae ved de bestemte Texter, vilde denne ene synes mig overveiende, at de twinge Prædikanten til, ikke at agte paa sin Lyst eller Ulyst, men at prædike, hvad han skal. Thi naar vi ville agte paa, hvad det er, som virker vor Ulyst til at tale over visse Materier, da ville vi uden Tvivl som oftest finde en af tre Aarsager: Enten frembringes Ulysten derved, at vi ere uvisse om, hvad vi skulle sige om denne Sag, og hvorledes vi skulle foredrage den; hvis der da Intet er, som twinger os, da ville vi udsætte dens Afhandling til en anden Gang, men denne anden Gang vilde maaskee seent eller aldrig komme; og kun altfor let vilde det skee, at vi sielden berørte, eller ganske forbigik visse, endog vigtige Æmner, som falde os vanskeligere at behandle. Men de skulle ikke forbigaaes, og derfor ere Texterne fastsatte for os, paa det de skulle minde os om vor Pligt, skulle hindre den Opsættelse, der saa let bliver en aldeles Tilsidesættelse. Agte vi ikke strax denne Opfordring, anvende vi Texten

paa en anden Maade, da vender den dog i den bestemte Følge tilbage, og opfordrer os paany, tvinger os til at søge, hvad vi endnu ikke have fundet, og tvinger os derved sikkert ogsaa ofte til at finde. Upaatvivleligen have mange fortræffelige Lærere talet over frie Texter, men Mange havde maaskee ikke saa ideligen holdt sig ved Overfladen, dersom de ofte gienkommende Texter havde tvunget dem til, i det mindste at betragte disse nøie og see dybt i dem. — Eller vor Ulyst til at tale over visse Æmner kan hidrøre fra den Sindsstemning, hvori vor egen Stilling, vore egne Skiebner have sat os. Men da er det jo meget skiønt, at den foreskrevne Text, hvorover vi skulle tale, ikke tillader os at blive i denne Sindsstemning, som sikkert ikke kan være god, naar formedelst den religiøse Forestillinger blive os fremmede eller uvelkomne. Dersom da endog, i det vort eget Liv just er riigt paa Glæder, Textens alvorlige Ord minde os: I Verden skulle I have Trængsel, eller endog begynder med den Fortælling, at der blev en Død udbaaren: da ville vi uden Tvivl, naar vi først have samlet vor Sind, tale desto bedre herom, jo gladere vort Hierte er, nemlig ikke klagende og forsagte, men med Kraft og Haab. Dersom vi ere bedrøvede, og vi da ikke have Tilladelse til at vælge en Text, som kunde synes at smigre vor Kummer, men vi finde for os de Ord: Værer altid glade, Eders Hierte forfærdes ikke og forsage ikke, eller andre saadanne, da maae vi vel tvinge os, før vi kunne tale herover; men skulle vi ikke tvinge os, naar det ei falder os let at tale over saadanne Ord? Saaledes ogsaa dersom nogen Fornærmelse har forbittret os, da lad kun Texten uden Skaansel sige: Forlader, saa skal og Eder forlades; dersom vi ængste os i Sorger for den timelige Næring, da lad kun Evangeliet sige: Sørger ikke for den Dag i Morgen, søger først Guds Rige og hans Retfærdighed. Det er

vel sandt, at saadanne Texter undertiden komme til Uleilighed, men desto bedre, at de dog komme! thi tør vi ikke forbigaae dem, og ville vi ikke hykle, da maae vi først søge at vække det Sindelag i os, som de fordre, og da bringer dette os en af vort Embedes største Belønninger, den nemlig, at Religionen nødvendigen maa virke paa os selv, i det vi samvittighedsfulde stræbe ved den at virke paa Andre. — Endelig reiser hiin Ulyst sig undertiden deraf, at vi saa ofte have talet over det Æmne, som atter tilbyder sig, og at vi synes at have sagt derom Alt, hvad vi vide. Stod det da til os, vilde vi uden Tvivl hellere opleede os et andet Æmne; men hvor ypperligt er det altsaa, at de faststatte Texter ofte tvinge os til, paany at tale om Det, som vi ellers let vilde troe tilstrækkeligen at have afhandlet. Thi derfor er Guds Huus ikke bygget, at vi skulle have Leilighed til at foredrage vore Tilhørere, hvad vi ville, kun altid noget Nyt; ikke derfor, at enhver Prædikant eengang i sin Embedstid skal afhandle en Gienstand paa sin Maade; men paa det de vigtige Sandheder, det Ene, som er nødvendigt for Alle, ideligen skal lægges paa Hierte, ofte igien skal foredrages, maaskee i det Væsentlige det Samme, men dog forsaavidt Nyt, som Læreren efter sin bedre Indsigt, efter sit Hiertes Tilskyndelse, og efter sin Menigheds Tilstand finder det tienligt. Hvor ofte han endog kan have talet om Hensigten af Forløserens Komme til Verden, Evangeliet vender dog tilbage, og siger paany: Saa elskede Gud Verden, at han gav sin eenbaarne Søn; hvor ofte han kan have talet om Forsonlighed, om indbyrdes Tilgivelse, Evangeliet vender dog tilbage, og taler om den Tiener, hvem den store Gield var eftergivet, men som ikke vilde skienke sin Medtiener den ringe. Dette tvinger da Taleren, hvad enten hans Lyst er dertil eller ikke, til paany at unde disse Lærdomme nogen Plads i sin Tale; og vil han endog forsømme sin

Pligt, da kan allerede dette ikke være ganske frugtesløst, at Textens Ord atter høres, hvis Erindring vel paa andre Maader kunde fornyes, men hos de Fleste ikke vilde blive fornyet, dersom de ikke paany bleve forelæste i Kirken. Og saa ofte noget saadant særdeles mærkeligt og skiønt Evangelium igien skulde foredrages, har jeg altid fundet den Forestilling glædelig, at til samme Tiid hørtes i saa stor en Deel af Christenheden de samme, virkelig livsalige Ord. Saalænge denne Anordning vedligeholdes, kan det Væsentligste af den christelige Lære ikke ganske forglemmes i Menighederne, hvilket i modsat Fald kun altfor let lader sig tænke.

For en stor Deel uafhængigt af den Undersøgelse, vi her have anstillet, er det Spørgsmaal, om vi da og skulle beholde just de Texter, som nu ere faastsatte for hver Helligdag. Men dersom man først enes om, at Texternes Valg ikke skal være Prædikanten overladt, vil det ogsaa fortiene alvorlig Overveielse, om nogen total Reform, hvor det nye Valg vil være svært at træffe, og hvis Indførelse vil møde mange Vanskeligheder, her behøves. Betragte vi i Særdeleshed de evangeliske Texter, som de almindeligst brugte, da kan det ikke negtes, at Adskilligt er udelukt, i hvis Sted man hellere havde savnet Noget af det Optagne, især de Stykker, som ere hinanden altfor nær beslægtede. Imidlertid er det meget langt fra, at Valget er truffet uden Skiønsomhed. Vi finde Texterne af en passende Længde; uden at trætte eller adsprede ved for stor Vidtløftighed, er dog sielden Det adskilt, som burde blive sammen, eller Taleren vil dog kun behøve faa Ord for at oplyse den fuldstændige Sammenhæng. Vi finde dem, uden nogen systematisk Orden, som ogsaa her vilde være ganske upassende, dog indeholdende, hvad de skulle indeholde; ingen vigtig Lærdom, ingen vigtig Begivenhed i Christi Levnet, ingen Evangelist, intet Slags Foredrag er

forbigaaet. De ere næsten alle historiske, og derved frugtbarere, end om de kun fremsatte den abstracte Lærdom uden Handling; de fremstille mange Mennesker og mange Begivenheder, men Sielen i Alt er dog den Ene, om hvem de Alle fortælle, og hvem de vise os i alle Forhold, saa at i de Christnes Forsamlinger Jesu Liv idelig maa sysselsætte Betragtningen, og at Alting kan og maa slutte sig til ham. Endog naar de fortalte Tildragelser ere hinanden lignende, er der dog næsten altid nogen særdeles Omstændighed, som kun findes i den ene Fortælling, hvorfor man gierne under den dens Sted, og hvorfor den uden Tvivl er valgt. Og mener man endskiøndt, at nogle tidligere Stridigheder i Kirken have havt Indflydelse paa Valget, da kan det aldrig undgaaes, at et saadant Valg i mange Henseender maa bære Mærke af den Tidsalders Tænkemaade, hvori det foretages.

Neppe er derfor her noget nyt Værk at giøre, men kun det gamle at forbedre, nogle enkelte Texter at ombytte med saadanne, som uden Tvivl baade Lærere og Tilhørere hellere havde forefundet i de Bøger, som for faa Aar siden bleve givne Menighederne ihænde. Men da denne Leilighed ikke blev nyttet, fortiener det sikkert at tages i alvorlig Betænkning, om virkelig Nødvendigheden er saa stor, at den nu kunde retfærdiggiøre en saadan Forandring. Hellere kunde man ønske, at en tredie Række af Texter blev føiet til de nuværende, men ogsaa dette vilde maaskee have større Vanskelighed, end man forud forestiller sig.

V.

Bidrag

til

Læren om Drivterne.

(1827.)

Gegen den Satan

in

Bund

A°

1.

Det er ikke længe siden, at man syntes at ville udslette Psychologien af de philosophiske Videnskabers Tal; desuagtet har den hævdet sin Ret, og den har neppe nogensinde tællet flere Bearbeidere, end just nu. Almindeligere er derimod uden Tvivl den Mening, at Sielelæren i sin hidtilværende Beskaffenhed staaer langt tilbage imod andre Videnskaber, og endnu aldeles ikke befinder sig i den Tilstand, at den kunde være disse nyttig [1]); og derfor er det intet Mindre, end en total Reform, hvorpaa Mange af Bearbeiderne synes at lægge det an. Forfatteren af disse Bidrag deler ikke denne Mening; han troer, at, som det sunde Øies Jagttagelser, saaledes ere ogsaa den sunde Tænknings Bemærkninger ingenlunde at forskyde; at, saalidet som Sandhedens Dybder ere strax tilgængelige for den videnskabelige Betragtning, saa seer dog denne, naar den er skarp og fordomsfri, Meget strax saaledes, at det aldrig vil kunne sees anderledes, naar det skal sees rigtigen; og at de Undersøgelser, som igiennem lange Tider have kunnet giøre sig almindelig gieldende, ikke kunne være anstillede med ganske sløve

---

[1]) Schleiermachers Grundlinien einer Kritik der bisherigen Sittenlehre. S. 335.

eller skelende Dine. Meget mere vil han, med en skarpsindig Grandsker, ansee det for en ikke ringe Anbefaling for sin Analyse, naar den ikke behøver at afvige fra Det, som Forskerne i denne Deel af Videnskaberne næsten eenstemmigen have fundet, og logisk adskilt [1]).

Desuagtet er denne Videnskabs, som enhver andens, Maal i det Fierne; den behøver Mange, som paany kunne fremstille den i dens hele Omfang, og Mange, som kunne yde Bidrag; og dette gielder fornemmelig om Læren om Følelserne og den dermed saa nær beslægtede Lære om Drivterne, i hvilke langt Mindre er bragt til Afgiørelse, end i Læren om Sielen som et forestillende Væsen. I det nemlig Forestillings-Evnerne søge at hæve det Forestillede til Klarhed, blive de sig ogsaa selv bevidste og klare; og hvor Meget der endog i denne Henseende endnu kan skee for Sielelæren, ere der dog Adskillinger og Sammenføielser, Bestemmelser og Benævnelser, hvorom fra gammel Tiid af Alle ere enige, og som aldrig ville kunne forandres. Følelsen og Drivten derimod røre sig nede i den dybe Grund, og naar de træde frem, yttre de sig snart saa dunkelt, og snart saa heftigt, at det falder Forestillingen vanskeligere at bemægtige sig dem i tilstrækkelig Klarhed. Det er derfor gavnligt, at Enhver meddeler, hvad han, veiledet og understøttet af Andre, troer at have fundet, som kunde tiene til Videnskabens Udvidelse eller Berigtigelse, og dette er, hvad Forfatteren her forsøger i Henseende til Læren om Drivterne.

2.

Den af et Væsens Natur fremgaaende Tilskyndelse til Virksomhed, kaldes **Drivt**.

---

[1]) Weiß Untersuchungen über das Wesen und Wirken der menschlichen Seele. S. 50.

En Drivt maa drive, maa sigte til at sætte i Bevægelse, og er altsaa et Princip til Virksomhed. Egentlig taler man kun om Drivter hos Væsener, hvilke man tillægger Spontaneitet, hos Mennesker og Dyr. I strengere Forstand kan Dyret ikke siges at handle; thi Handling er, som Sporon bemærker, noget Mere, noget Værdigere og Større, end en blot Gierning, eller end Giøren og Virksomhed i Almindelighed, efterdi det at handle forudsætter Hensigt, Overlæg, Beslutning [1]). Da nu Drivter ogsaa yttre sig i Dyret, og i Mennesket, inden han er istand til at fatte Hensigt og at anvende Overlæg, saa kunne vi ikke optage Ordet Handling i Definitionen.

Men Drivten er kun en Tilskyndelse, og gaaer ikke altid over i Gierning eller Handling. I Mennesket er Drivten ingenlunde altid Causalitet [2]); han kan overvinde sin Drivt, han føler ofte Tilskyndelsen, men han følger den ikke. I Dyret er Drivten vel tvingende, der er i dets Indre intet Frit, som det kunde modsætte dens Tilskyndelse; men een Drivt — eller, hvis man hellere vil, een Retning af Drivten — sætter sig ofte imod den anden, eller ogsaa kunne udvortes Betingelser forhindre den fra at gaae over i Gierning, hvorvel den er tilstede som Tilskyndelse. Hvor ingen Hindring kan tænkes for den fra det Indre udgaaende Stræben, hvor Det, vi kalde Stræben, strax er Udførelse, hvor Frihed og Natur aldeles smelte sammen, hvor der saaledes ingen Forskiel er mellem Drivt og Villie, altsaa i det høieste Væsen, tale vi aldeles ikke om Drivt.

Alle ere uden Tvivl enige om, at Drivten gaaer ud indenfra, thi en udvortes Tilskyndelse, ved Tvang, ved Trusel eller

---

[1]) Censtydige danske Ords Bemærkelse. Udgivet af Heiberg. S. 98. 86.

[2]) See Fichtes System der Sittenlehre S. 181.

Tillokkelse, ved Formaning eller Advarsel, kaldes ikke Drivt, skiøndt Drivten derved kan vækkes. Derimod synes nogle Psychologer ikke at ville indrømme, at Drivten altid er grundet i Naturen, men tale om en egen Naturdrivt eller medfød Drivt, hvilken de modsætte erhvervede Drivter [1]). Men hvad der er grundet i Overlæg, Forsæt, Vane, gaaer ogsaa ud indenfra, og dog vil Enhver ofte finde dette stridende mod sin Drivt, saa at Sprogbrugen ikke hiemler at anvende dette Ord om enhver indvortes, endog vedvarende, Grund til Handling, men kun om den, som ligger i Væsenets Natur. Hvad man kalder erhvervet Dvivt er, som vi siden skulle søge at vise, ikke Andet end en bestemt Retning af den oprindelige Stræben, som er indplantet i Naturen, og altsaa medfød. Vel kan man i en vis Henseende sige, at et Menneskes Natur efterhaanden forandres, i det Drivter, som tilforn slumrede, vækkes og udvikles, og andre derimod tilbagetrænges; men nye Drivter ville derfor ikke kunne bringes ind i Mennesket, saalidet som den omhyggeligste Dyrkning eller det frugtbareste Veirligt vil kunne fylde en Ager med Værter, hvis Sæd ikke var nedlagt deri [2]).

---

[1]) Saaledes Olshausen (Leitfaden zum Unterricht in der Erfahrungs-Seelenlehre, S. 172.), Schulz (psychische Anthropologie, 2 Ausg. S. 411.), Maaß (Versuch über die Leidenschaften, Th. 1. S. 19).

[2]) Efter Treschow give de Ord: Hang, Tilbøielighed, Drivt en gradviis Stigen i Selvvirksomhed tilkiende, fra blot Passivitet i det Hængende, og den svage Begyndelse til Spontaneitet i det Hældende, indtil den ligesom vorne Kraft i det Drivende. (Om den menneskelige Natur S. 193 f.) Men det synes, som om der maa være Noget tilstede, som driver et Væsen hen mod en Gienstand, inden det bøier sig dertil, og at det først maa have bøiet sig dertil, inden det hænger ud derover. Af hine Ord synes Tilbøieligheden meest at tilhøre Friheden, hvorfor man ikke let siger om et Dyr, at det har Tilbøielighed for Noget; Mennesket derimod bøier sig selv til Det, hvortil Drivten kun tilskynder ham. Derfor siger Heiberg uden Tvivl rettere: man føler Drivt af

3.

Egentlig, sagde vi ovenfor, taler man kun om Drivter hos Mennesker og Dyr; dog ville vi ikke modsætte os, dersom Nogen vil udstrække Brugen af dette Ord videre. Det blotte Legemes centripetale og centrifugale Stræben, Magnetnaalens stadige Henviisning til Polen, den flydende Masses indenfra udgaaende Ordning i regelrette Krystaller o. s. fr., ere vistnok saa analoge med, hvad vi hos høiere Skabninger kalde Drivt, at dette Ord neppe kan siges at være misbrugt, naar det anvendes her. Endnu mere levende træder Drivten frem i Vækstriget. Naar Planten suger Næringen til sig, og assimilerer den med sit Væsen, naar Ranken snoer sig om den faste Stamme, naar en vis Plante i Befrugtningstiden hæver sig op fra Dybet til Overfladen o. s. fr., da er dette en indvortes Stræben, som trænger og driver, og er grundet i Plantens Natur. Saaledes har hver for sig bestaaende Ting sin Drivt; ved disse Drivter sætter Naturen det Hele i Bevægelse, fremmer det Heles Udvikling, og holder det tillige i den bestemte Orden; og Forskeren glæder sig, naar han ligesom kan skue ind i enhver Skabning, og blive vaer, hvilken Drivt der rører sig deri.

Og hvad rører sig da i Mennesket? Naturen træder ham imøde i tusinde Skikkelser, taler til ham med tusinde Røster; han fik Øie til at see, Øre til at høre; men hans Forhold til den omgivende Verden er ikke blot dette, at hans Sands blev aabnet, at han fik Modtagelighed for Det, som udenfra strøm-

---

Naturen, Tilbøielighed af Vane eller af fornuftige Bevæggrunde. (Enstydige Ords Bemærkelse, S. 227.) Dog kaldes den Tilbøielighed, hvis Yttringer allerede ere blevne til Vane, og saaledes igien mere ufrie, vel retteſt et Hang. Noget forskiellig bestemmer Eberhard (Synonymik, Th. 4., Hang, Neigung, Trieb) Begrebet af disse Ord, men det vilde her blive for vidtløftigt at giennemgaae denne Forfatters Udvikling.

mer ind til ham; ogsaa i hans Inderste er der en Røst, der ligesom kalder ad de udvortes Gienstande, er der en Trang, som giør, at han tilegner sig dem, naar de nærme sig, er der en Magt, som driver og trænger udad, hvorved Menneskет til-tager sig Herredømmet over den omgivende Verden, og danner den anderledes, end han forefandt den. Jo høiere en Plads Menneskет indtager i Tingenes Række, desto mere fortiener ogsaa den Drivt, eller de Drivter-, Opmærksomhed, som røre sig i ham.

4.

Drivter? — indvender man os maaskee allerede — skulle vi atter høre om "en Masse af Drivter"? skal Sielen saaledes splittes ad i en Mængde af Evner og Kræfter, uagtet "de dog alle falde sammen, efterdi Sielen ikke er en Fleerhed, men en Enhed, og som saadan har sit mangfoldige Liv" [1])? — Der er nemlig i de senere Tider i Videnskaben fremkommen en misforstaaet Stræben efter Enhed, som truer med at tilintetgiøre Videnskaben selv, i det den begunstiger de svævende Omrids, der ingensteds ere modbydeligere end i videnskabelige Fremstillinger, hvor vi just vente og fordre Bestemthed, Klarhed, Skarphed, og hvis Hensigt just er at lade Det, hvilket den sædvanlige Betragtningsmaade seer som en dunkel, forvirret Masse, træde tydeligt frem, og saaledes det Enkelte træde ud af Massen.

Vel bør den videnskabelige Grandskning stedse være ledsaget af den Erkiendelse, at Det, som den adskiller, ikke i Naturen staaer saaledes for sig selv, som det er at finde i de forskiellige Afsnit af Systemet. Men dette er, og just i Særdeleshed i

---

[1]) See til Exempel Stiedenroths Psychologie zur Erklärung der Seelenerscheinungen. Berlin 1824—25. De ovenanførte Udtryk findes Th. 2. S. 184. Th. 1. S. 12.

Psychologien, saa ofte erindret, at det næsten ikke behøver at gientages. Fordi vi tillægge Sielen forskiellige Evner, vil dog vel ikke let Nogen forestille sig den som sammensat af disse Evner, som et Bundt eller et Aggregat, men hellere som en Organisation, hvor det Enkelte kun er at forstaae af og i det Hele. Men saaledes kan ogsaa det Hele kun da blive tydeligt, naar først det Enkelte er det; og saa gavnlig den genetiske Fremgangsmaade er, i det man umiddelbar iagttager Sielen under dens Yttringer, og ligesom lader det Enkelte fremstaae under sine Øine, saa fører dette dog ikke til noget Resultat, naar det Enkelte ikke virkelig fremstaaer, naar Fødselen er uden Foster. Taler jeg om Haanden, da vil dog uden Tvivl Enhver tillade mig at sige, at Gud har fyldt den med mangeslags Kraft; men denne Mangfoldighed bliver mig ikke tydelig, medmindre jeg forestiller mig de enkelte Yttringer, hvorledes Haanden føler, griber, berører, slaaer o. s. v., hvorved jeg dog ingenlunde taber Forestillingen om Haandens Enhed. Saaledes har Gud ogsaa fyldt Sielen med mangehaande Kraft, og denne Mangfoldighed kan jeg ikke tydeligen blive mig bevidst, medmindre jeg forestiller mig Sielens forskiellige Yttringer, og i deres Forskiellighed. Derfor veed jeg vel, at den begierende Siel ikke er en anden, end den forestillende, og at Sielen stedse forestiller, i det den begierer, og begierer, i det den forestiller. Men disse Sielens forskiellige Yttringer eller Virkemaader forudsætte ogsaa forskiellige Evner eller Kræfter, hvilke det er Videnskabens Opgave at betragte i deres Forskiellighed, uden derfor at tabe Enheden affyne. Det, der fra Væsenets Indre sætter disse Evner i Bevægelse, kalde vi Drivt; og da denne indenfra udgaaende Tilskyndelse yttrer sig i mange Retninger, paa mange Maader, der skulle betragtes hver for sig, saa tale vi om de forskiellige Drivter, hvorved vi dog vel vide, at det er den samme

Siel, hvori disse Drivter røre sig, og heller ikke ville negte, at disse Drivter maaskee samle sig i een Grunddrivt, eller at Drivten, som yttrer sig i de forskiellige Retninger, i Grunden er den samme — en Undersøgelse, hvortil vi ved Slutningen igien skulle komme tilbage.

5.

I det vi nu skulle betragte de forskiellige Drivter, eller de forskiellige Retninger af Drivten, da møder os først en Forskiellighed, som synes at være saa væsentlig, at Tænkningen ikke igien kan lade den forsvinde, som altsaa synes at ophæve al Muelighed til at føre Drivterne tilbage til een Grunddrivt, nemlig Forskiellen mellem onde og gode Drivter.

Vel er det mig ikke bekiendt, at nogen Psycholog har opstillet en egen Classe af onde Drivter; men da der dog ideligen antages Drivter, som maae erkiendes for onde, og da i Særdeleshed den saakaldte Phrenologie synes at finde nogen Indgang med sin Paastand om en egen Myrde- eller Ødelæggelses-Drivt og om en egen Drivt til at stiele [1]), som have deres egne Organer, og altsaa maae være Menneskets oprindeligen indplantede: saa vil det ikke være overflødigt, i disse Bidrag at omhandle denne Sag noget omstændeligere. Vi begynde med at fremsætte, hvad der kan synes at tale for Tilstedeværelsen af onde Drivter.

Neppe kan den Synsmaade — hvor nær den endog tilbyder sig, hvor Meget der end synes at tale for den — udvikles tilfredsstillende, hvorefter det Onde kun skulde være en

---

[1]) I Hr. Dr. Ottos Phrænologie (Phrenologie) S. 243 antages endog, at Tilbøieligheden til at stiele er en Grundegenskab. Dog læres S. 246 at denne Grundegenskab ikke er en oprindelig Drivt, hvorfor den henføres til den almindeligere Havelyst.

Privation, i sig selv et Non-Ens, som blot kan være og yttre sig ved det Gode, som er deri, men som er tilstede i en saa ringe Grad, at det kaldes Ondt. Vi tænke os aldrig det Onde som blot i Graden forskielligt fra det Gode; og ligesom Elektricitetens modsatte Yttringer neppe lade sig forklare blot af Plus eller Minus, saaledes heller ikke det Godes og det Ondes Kamp. Det Onde træder frem med saa stærke Kræfter, det bliver ikke svagere, som det bliver mere ondt, saa at vi vel nødes til at erkiende det som noget Positivt, som en Magt [1]); og denne Magt trænger ikke blot udenfra ind paa Menneskет, men den rører sig ogsaa i hans Inderste i stærke Bevægelser, som ikke lade sig forklare af den menneskelige Naturs Dorskhed og Ladhed. Det onde Princip i Menneskets Hierte tilskynder ham ikke engang blot til at bemægtige sig, hvad han mener at maatte forøge hans Nydelse, men det yttrer sig ogsaa i Drivter, som man har fundet sig nødsaget til at kalde fiendske. Den saakaldte Drivt til at stiele har vel for det Meste sin Grund i Lyst til at besidde og nyde Det, som stieles; og selv hvor den synes at yttre sig som en reen Kierlighed til Tyveriet, som saadant, uden Hensyn til Gienstanden, som derved bemægtiges, da kan man ikke vanskeligen forklare den af den Fornøielse, Menneskет finder i Bevidstheden af sin Duelighed til at udrette, hvad Andre ville forhindre, og den er saaledes nær beslægtet med al Snedighed og Forvovenhed, der saa ofte leger med Fareme, og selv fremkalder dem [1]). Men der

---

[1]) "Djevelen var efter den christelige Betragtningsmaade ikke den meest indskrænkede, men snarere den meest uindskrænkede Skabning. Ufuldkommenhed i almindelig metaphysisk Forstand er ikke det Ondes sædvanlige Charakteer, da det ofte viser sig forenet med en Fortræffelighed i de enkelte Kræfter, som meget sieldnere ledsager det Gode." Schellings philosophische Schriften, S. 441 f.

ere ogsaa Drivter, som synes at gaae ud paa at skade, uden anden Hensigt end den at skade, at forstyrre, at ødelægge, som yttre sig i Hevngierrighed, Grusomhed, Blodtørst. Ville vi endog ikke antage en egen Drivt til at pine — hvorvel noget Saadant allerede tidligen yttrer sig hos Barnet i dets Behandling af Dyr, endog af andre Børn; ville vi endog endnu mindre gaae ind i Helvetius' konstlede Forestilling, hvorefter der skulle gives Mennesker, som attraae hvie Poster, ikke for at nyde de Fordele, de tilbyde, men for at pine Mennesker og nyde deres Ulykke[2]): saa maae vi dog tilstaae, at der dybt i Hiertet findes en Drivt, som kan bryde ud i saadanne Yttringer. Naar den Sindssyge ingen Hvile finder for en hemmelig Magt, der ideligen opægger ham til at ødelægge og at myrde, da kan man vel søge Grunden til den Forandring, der er foregaaet med ham, i det Physiske, men dette kunde dog ingen Drivt vække, som ikke slumrede, og en Drivt, der kan tilskynde til at ødelægge, maa altsaa forudsættes at være tilstede, ligesom i andre Arter af Rasen Kiønsdrivten ikke kunde udbryde saa voldsomt, dersom denne Drivt ikke var grundet i den Rasendes Natur. Naar efter et vundet Slag, eller efter en Fæstnings Indtagelse ved Storm, de vilde Skarer endnu fare frem med Ødelæggelse og Mord, længe efter at Selvforsvaret eller Begierligheden efter Seier opfordrede dertil, og ingen Røst, hvis mindste Lyd ellers maaskee tvang hele Armeer til næsten slavisk Lydighed, formaaer at standse den fnysende Blodtørst: da er den vedvarende Heftighed, Ubundenheden, Foragten for al Myndighed let at forklare; men hvorledes kunde Menneskets, naar ingen Tvang holder

---

1) See Feders Undersuchungen über den menschlichen Willen, 2 Aufl. Th. 1. S. 249.

2) De l'esprit, disc. 3. chap. 12.

det tilbage, naar det ret er sat i Frihed, blive saadant, dersom ikke det Skrækkeligste boede sammen i hans Hierte tilligemed det Saligste og det meest Velgiørende?

Digterne tale ikke sielden om Afgrundens Magter, som ved hemmelige Kræfter skulle indvirke paa deres Offere, og, hvis disse ikke itide flye fra deres Indflydelse, bringe dem saaledes i deres Vold, at de ikke igien kunne vikle sig los deraf, omtrent som Rangleslangen siges at kunne fortrylle det udseete Bytte. Af Digtere ere vi ikke berettigede til at fordre philosophisk Nøiagtighed, dog skal deres Tale ikke være grundlos, og saadanne Yttringer, som de anførte, kunde ikke ideligen klinge paany i de dybeste Toner, og ikke ideligen paany finde de meest dannede Øren villige, dersom der aldeles ingen Sandhed var indeholdt deri. Og, synderligt nok! vi høre ofte de koldeste Jagttagere sige det Samme. Saaledes har man bemærket, at paa dem, der have hengivet deres Siele til Havesygen, skal Guldet vise en næsten physisk Indflydelse. Det fængsler deres Øine, det bringer deres Nerver til at skielve, de kunne ikke modstaae Fristelsen at komme i Berørelse dermed, og da udbreder et Velbehag sig over deres hele Væsen. Saaledes berettes der om det Uhyre, i hvilket al menneskelig Forvendthed synes at have naaet sin høieste Spidse, om Caligula, at han lod umaadelige Dynger af Guldmønter udbrede over det hele Rum, og at han da vandrede derpaa med nøgne Fødder, eller undertiden væltede sig deri med hele Legemet [1]). Endnu almindeligere er den Mening, at det strømmende Blod øver en saadan Magt over Tilskueren, at det ikke blot kan angribe ham indtil Besvimelse, men at det ogsaa kan vække Blodtørst i ham [2]). Dette være nu

[1]) Suetonius in Caligula, c. 42.

[2]) See Klingberg om Dødsstraffe og deres Indvirkning paa Tilskuernes Stemning; i det skandinaviske Literaturselskabs Skrivter 1814. S. 423 ff.

som man vil, saa raabte den fristende Stemme forgieves udenfra, dersom der ikke var en Gienlyd, som svarede fra Menneskets Indre, og hvad der skal blive Menneskets Handling, maa have sin Grund i en indvortes Tilskyndelse, i en Drivt, som vel kan slumre, men som dog oprindeligen er tilstede. Saaledes have vi ikke blot en udvortes Kamp mod Mørkets Magter, som træde os imøde i Verden, men Fienden er ogsaa i os selv; hvad der hvisler giennem Skovens Løv i Slangens Bugten, hvad der hyler giennem Ørkenen i vilde Dyrs Blodtørst, det rører sig ogsaa i Mennesket, og træder umiskiendeligt frem, naar det sættes i Frihed. Og saaledes synes det, som om der maae være onde Drivter i vort eget Hierte, der overgive os i den onde Magts Vold.

Skiøndt vi nu ikke kunne indrømme, at der ere saadanne onde Drivter, som oprindeligen afsondre sig fra de gode, saa tilstaae vi dog, at dermed ingen saadan Duplicitet antages i Mennesket, som ophæver Bevidsthedens Eenhed. Dupliciteten sættes nemlig herved paa hiin Side Bevidstheden; thi, da Drivterne ikke ere Menneskets Værk, men Naturens Tilskyndelse, saa forudsættes herved vel en dobbelt Indvirkning, tvende forskiellige Magter, der søge at vinde Herredømme over Mennesket, men Menneskets Bevidsthed, hvori han fornemmer de forskiellige Indflydelser, og Menneskets Villie, hvormed han bøier sig til den ene eller til den anden, er dog udeelt. Naar derfor Schelling paastaaer, at det i strengeste Forstand er sandt, at ikke Mennesket selv, men den gode eller den onde Aand handler i ham: saa maa man tilstaae ham, at dette ikke giør Friheden noget Afbræk, efterdi dette, at lade det gode eller det onde Princip handle i sig, er Menneskets Eget [1]). Heraf forstaae vi da og den Sæt-

---

1) Philosophische Schriften. S. 473.

ning, hvortil al philosophisk og al christelig Betragtning leder os, at "vi ere os Synden bevidste, deels som grundet i os selv, deels som havende sin Grund paa hiin Side vor egen Tilværelse [1]).

Men vi maae nærmere betragte Modsætningen mellem det Gode og det Onde. Det Ondes Charakteer sætte Nogle i Forstyrrelse og Ødelæggelse. "Det Onde — siger Heinroth [2]) — er det Modsatte af det Gode. Det Gode, det Hellige er Det, som ligger til Grund for al Bestaaen og Væren, al Udvikling til Fuldendelse og Fuldkommenhed. Altsaa er det Onde Det, som modstræber alt dette, følgelig den absolute Forstyrrelses Princip. Vi ere aldrig uafhængige — bliver denne Forfatter ved — vi tiene stedse en Herre, enten Skabelsens eller Forstyrrelsens." Her synes imidlertid Modsætningen at være tagen for høit oppe; thi dersom vi forestille os Modsætningen mellem det Gode og det Onde som absolut, som evig, da ere vi komne ind i den manichæiske Betragtningsmaade, som vel ved første Diekast synes den bequemmeste, synes at forklare saa Meget, men som dog i Grunden Intet forklarer, og er ligesaa utilfredsstillende for den dybere Overveielse, som den er trøsteslos. Vi antage derved tvende Riger, i sig selv uafhængige af hinanden, et godt og et ondt; vi danne os tvende Guder, som evig føre en evig frugteslos Kamp; thi hvorledes skulde een Gud kunne bevinge den anden? Naar vi nu tillige forestille os det onde Grundvæsen som et Princip for den absolute Forstyrrelse, da have vi en Forestilling, som i Grunden ophæver sig selv, thi et Princip, der gaaer ud paa Tilintetgiørelse, har Intet til sit Maal; der er altsaa intet Positivt deri, men det er selv et Intet.

---

[1]) Der christliche Glaube von Schleiermacher. B. 2. S. 25.

[2]) Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens. Th. 1. S. 376. ff.

Det er ganske sandt, at det Onde ofte yttrer sig som en vild Drivt til at forstyrre og tilintetgjøre, men dette er ikke dets oprindelige Formaal, altsaa heller ikke dets væsentlige Charakteer, men det er kun den sidste Følge af dets hele Forvendthed, og hvorved det tilsidst arbeider paa at ophæve sig selv.

Uden Tvivl leder Kant os her, som saa ofte, paa det rette Spor. Han viser nemlig, at Forskiellen, om Mennesket er godt eller ondt, ikke ligger i de Drivefiere selv, som han optager i sin Maxime, altsaa ikke i deres Materie, men i den Under- eller Overfordring, hvori disse Drivefiere ere tilstede og virke. Saavel Selvkierligheden som Sædelighedens Lov ere Drivefiere; men hiin skulde være denne underordnet. Skeer derimod det Modsatte, gjør Mennesket Selvkierlighedens Drivefier og dens Tilbøieligheder til Betingelse for at følge Sædelighedens Lov, da først bliver Mennesket ondt. Der er altsaa Intet, som oprindeligen er ondt, men det bliver ondt, naar den oprindelige og guddommelige Orden forvendes[1]). Selvheden, det eiendommelige Livsprincip, hvorved Mennesket træder frem af den ubevidste Masse, hvorved han er et Jeg, og dette bestemte Jeg — denne Selvhed kan blive Kilden til alt Ondt, men den er i sig selv saa langt fra at være ond, at den meget mere er den guddommelige Magts og Kierligheds umiddelbare Værk, altsaa en Skabelse af Gud, og paa ingen Maade et Affald fra Gud[2]). Saalænge det menneskelige Selv, eller Jeget, bliver i den foreskrevne Orden, Intet vil være for sig selv uden paa den anviste Plads i Samfundet med det Hele og med alt

---

[1]) See die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft. 2 Aust. S. 34 ff. "Das böse Princip ist nichts Anderes, als das sich selbst verkehrende Ich." Weiß Untersuchungen. S. 479.

[2]) Dette Sidste syntes i en tidligere Fremstilling (Philosophie und Religion) at være Schellings Mening.

det Enkelte, med Gud og Skabninger, saalænge er der intet Affald, skiondt fuldt og bevidst Liv. Først naar Ordenen forvendes, naar det Enkelte river sig løs fra Samfundet, og vil være det Hele, eller dog det Øverste, først da fremstaaer det Onde med alle dets forstyrrende og ødelæggende Virkninger. Det forholder sig med Nordenerne i det Aandelige, som med dem i det Legemlige. Sygdommen fremstaaer ikke derved, at hver enkelt Deel af Legemet har sit eiendommelige Liv og tiltager sig sin eiendommelige Function; naar Hiertet slaaer, og Blodet strømmer, og Brystet aander, da er, ikke blot desuagtet, men just derved, Liv og Sundhed. Men naar nogen Deel tiltager sig, hvad den ikke tilkommer, tilegner sig, hvad der ligeligen skulde fordeles over det Hele, da forstyrres Samfundets Ligevægt, og der fremkommer Sygdom og omsider Opløsning [1]).

Dersom altsaa Begrebet af Menneskets Drivt bestemmes som den hans Væsen oprindeligen indplantede Tilskyndelse til Handling, saa er der ingen ond Drivt, men det Onde beroer paa Misbrug af det i sig selv Gode (hvilket altsaa ikke længere bliver godt). Dette vil man uden Tvivl befinde ved at giennemgaae det Ondes mange forskiellige Arter. Vellyst — hvilket Ord betegner alle Sandselighedens Udsvævelser — kaldes just derfor Udsvævelse, fordi den afviger fra den tilbørlige, oprindelige, naturlige Orden, hvorfra den er en Udskeielse. Mennesket var maaskee et fuldkommere Væsen, indtog en høiere Plads i

---

[1]) Jvnf. Schellings philosophische Schriften S. 441. Baader über Starres und Fließendes, i Marcus og Schellings Jahrbücher der Medicin B. 3. S. 203. Den af den sidstnævnte Forfatter anførte Modsætning mellem den almindelige Ild, som vild, fortærende, piinlig Brand, og den saakaldte organiske, velgiørende Livsvarme er vel ogsaa her tildeels træffende, men Lignelsen lader sig dog ikke giennemføre.

Væsenernes Række, dersom han ikke havde sandselige Drivter; men Den, i hvem nogen af de sandselige Drivter fattes, er sikkert ikke derved et fuldkommere Menneske; thi til Menneskets Væsen hører ogsaa dette, at han skal hungre og tørste og forplante sin Art. Men naar Det, der skulde være tilstede i sin Orden, træder ud af Ordenen, naar Mennesket bliver sig selv vigtigt over Gud og over andre Mennesker, naar han dertil sætter sin Tilværelses Vigtighed kun i sandselig Nydelse, da fortrænger den sandselige Drivt de høiere Drivter, og de Tilskyndelser fremkomme, som foranledige Fraadserie, Drukkenskab, Utugt o. s. v. Disse Laster, skiøndt den almindelige Talebrug i sin Fordærvelse først i deres yderste Udskeielse kalder dem unaturlige, have dog, som alle Laster, stedse noget Unaturligt ved sig; den ufordærvede Natur afskyer dem, fordi de virkelig ikke ere oprindeligen grundede i Menneskets Natur. — Dersom der gives en Drivt til Eiendom, da er denne i sig selv aldeles tilborlig; det er paa ingen Maade Uret, at Mennesket vil tilegne sig Det, der virkelig skal være hans Eget til Nydelse og Brug. Kun naar han vil tilegne sig Mere, end ham tilkommer, eller tilegne sig Det, der tilkommer ham, paa en saa udelukkende Maade, at han derved løser Samfundet med det Hele, da fremkommer efter Omstændighederne Gierrighed, Karrighed, Tyverie, Røverie, Bedragerie og det øvrige hermed beslægtede Onde, og de hindrende og ordnende Rets- og Kierligheds-Drivter trænges mere og mere tilbage. — Retsdrivten er dybt grundet i den menneskelige Natur, og det er ingenlunde blot Egennytte, naar et Menneske føler sig tilskyndet til at skaffe sig selv Ret, saavelsom Andre. Men naar Selvsygen bliver herskende i et Menneske, da anseer han Alt for Ret, hvad han selv vil, og saaledes forvendes det oprindelige Gode til det Onde, og Had og Hevn-

gierrighed fremkomme [1]). — Al den saakaldte Ødelæggelsesdrivt, Myrdelysten, det Raserie, som gaaer ud paa at forstyrre, maa uden Tvivl henføres til Frihedsdriften. Denne Drivt skulle vi siden stræbe at fremstille i dens Omfang og Retmæssighed; men naar Selvsygen bliver forherskende, naar Frihedsdriften ikke styres af Rets- og Kierligheds-Drivterne, da fremstaaer Tvileløshed og Uafhængighed; Mennesket vil kunne udvide sig selv i alle Retninger, Alt, hvad der ikke er ham selv, staaer ham iveien, han fører efterhaanden Krig med alt det Tilværende, han kunde ønske med Caligula, at den hele Menneskeslægt kun havde een Hals [2]), for at den desfør kunde udryddes. Tilsidst kan Vildheden gaae over i Fortvivlelse; hans egen Personlighed, Legemet, bestemt Tilværelse bliver ham til Hinder, og han raser mod sig selv, som mod Andre.

For at forebygge Misforstaaelse, bemærker jeg udtrykkeligen, at naar jeg har antaget det Oprindelige i Mennesket som Godt, da bruger jeg Ordet Oprindeligt i dets høieste Betydning, og mener, at enhver Drivt, som Menneskeslægtens Ophav nedlagde i den, i sig selv er god. Derimod maatte man fornegte al Erfaring, dersom man vilde paastaae, at Drivten ikke allerede nu, saasnart den yttrer sig i Barnet, i mange Henseender er forvendt, eller at Menneskets Natur endnu er ufordervet. Jeg har kun søgt at vise, at det i sig selv Gode ved Misbrug forvandles til Ondt, og at altsaa Drivterne ikke kunne adskilles i gode og onde.

---

[1]) See Kants Anthropologie S. 234. Kiesewetter antager her den forunderligste Genesis, at nemlig Drivten til Hevn er det Oprindelige, at det er denne, som bliver Grunden til det borgerlige Samfund, og at den da først deri forandres til Retsdrivt. Kurzer Abriß der Erfahrungs-Seelenlehre S. 182.

[2]) Suetonius c. 30.

6.

En anden Inddeling af Drivterne i oprindelige og afledede synes ikke heller, hverken at være grundet i Sagens Natur, eller at lede til nogen træffende Udvikling af Læren om Drivterne. Dersom man antager en Grunddrivt, da blive vel alle andre Drivter afledede eller underordnede; den ene staaer nærmere ved, den anden fiernere fra Grunddrivten, men det er denne, der aabenbarer sig i dem alle, saa at her ingen Adskillelse, og altsaa ingen Deling finder Sted. Derfor har man forsøgt den Bestemmelse, at de Drivter skulde kaldes oprindelige, som have deres Grund i Menneskets væsentlige og uforanderlige Stræben; de Drivter derimod afledede, som desuden beroe paa noget udvortes Indtryk i Legemet og nogle derved i Sindet opvakte Fornemmelser [1]). Men det synes klart, at disse saakaldte afledede Drivter kun ere forskiellige Retninger eller Modificationer af en Drivt [2]), og at man altsaa ikke kan indrømme dem Plads som egne Drivter. Herpaa have de saameget mindre Fordring, som de for det meste ere forbigaaende. Den sandselige Erfaring lærer nemlig Mennesket, at en Drivt tilfredsstilles paa en vis Maade, og derhen higer da Drivten, indtil den efterhaanden mættes af denne Tilfredsstillelse, og søger nye Gienstande. Vilde man nu for enhver saadan ny Retning, Drivten erholder, antage en egen Drivt, saa vilde ogsaa Antallet af Drivter blive uendeligt, da man f. Ex. vilde være nødsaget til at antage en egen Drivt for enhver Art af Spise.

7.

Man har fremdeles villet fastsætte en Forskiel mellem Drivter og Instincter, og det lader sig ikke negte, at man

---

[1]) Treschow om den menneskelige Natur. S. 301.

[2]) See Maaß Versuch über die Leidenschaften. Th. 1. S. 367.

efterhaanden har bragt Talebrugen til at anvende det sidste Ord i en mindre ædel Betydning, end det første, saa at det kun er Dyrets Drivter og de dyriske Drivter i Mennesket, man kalder Instincter. Men desuagtet bruges Ordet Drivt endnu, som det generiske, ligesaavel om de lavere som om de høiere Drivter, og man taler om Dyrenes Konstdrivter, om Menneskets Kiønsdrivt. Da Ordene Drivt og Instinct ere af forskiellige Sprogstammer, og i disse betegne det Samme, saa er det viensynligt, at hiin Forskiel er ganske vilkaarligen antagen, hvorfor man heller ikke har kunnet enes om, hvilket Begreb man skulde knytte til ethvert af disse Ord [1]). Dog synes de Fleste at antage Instincten for blind, Drivten for seende, altsaa, efter Maaß [2]), at, naar Drivten ikke styres af, ikke virker efter klare Forestillinger, da kaldes den Instinct; eller, efter Kants Forklaring [3]), at Instincten er en følt Trang til at giøre eller nyde Noget, hvorom man endnu intet Begreb har. Men herefter er Forskiellen ikke i Drivten selv, men i det Væsen, hos hvilket Drivten findes; det er ganske den samme Drivt, der tilskynder Dyret og Mennesket til at søge Næring, kun at Mennesket, i Følge andre

---

[1]) Vilkaarligst udtrykker Schmid (empirische Psychologie. Th. 1. 2 Aufl. S. 499.) den formeentlige Forskiel saaledes: "Begierings-Evnens Forhold til Objectet for en muelig Begiering ville vi kalde Drivt; til Gienstanden for en virkelig Begiering, Tilbøielighed; til Objectet for en nødvendig Begiering, Instinct." Det er vanskeligt, at forbinde tydelige Forestillinger med denne Leeg af Ord, men saa Meget synes klart, at herefter maatte en Drivt stedse være uudviklet; naar den træder frem, naar den virkelig yttrer sig som Drivt, som drivende, da maatte den ikke længer bære sit Navn.

[2]) Anf. St. S. 20.

[3]) Die Religion innerhalb u. s. w. S. 20 Anm. See ogsaa Treschow om den menneskelige Natur. S. 297. Olshausens Leitfaden S. 173.

Egenskaber, er istand til at sige sig selv, hvad han giør, og hvorledes og hvorfor; heller ikke er Drivten selv bleven en anden i den Uddannede og Erfarne, end den var i Barnet, og den Forskiel, Jagttageren bliver vaer i den Maade, hvorpaa Drivten rører sig i de mere bevidstløse Momenter, og i dem, i hvilke Bevidstheden er klarere, hidrører ikke fra Drivten. Dersom man da endog vil kalde de Yttringer, hvori Drivten kun fremtræder med en ringe Grad af Bevidsthed, instinctmæssige, da er dermed aldeles ingen Inddeling af Drivten begrundet, efterdi enhver Drivt ligesaavel kan være ledsaget af klare og tydelige, som af dunkle Forestillinger.

Endnu mindre kunne vi være tilbøielige til at afsondre Naturdrivter som en egen Classe fra andre Drivter, som skulle kaldes erhvervede; thi enhver Drivt er upaatvivleligen naturlig for det Væsen, hvori den findes; den kan vækkes og ledes, ogsaa forvendes, men den er grundet i Væsenets Natur, og bringes ikke ind deri. Hvad man kalder erhvervede Drivter, er neppe Andet, end hvad vi have omtalt som saakaldte afledede Drivter, eller bestemte Retninger af en Drivt, som oprindeligen og naturligen er tilstede.

8.

Saaledes have vi endnu Intet vundet i Henseende til en Inddeling af Drivterne, og vi vende derfor Betragtningen til en anden Forskiel, som man vil have iagttaget, nemlig at der i Mennesket er Drivt til Bevægelse og Drivt til Hvile. Jeg maa nu vel her tilstaae, at i een Forstand forekommer denne Drivt til Hvile, hvor ofte man endog hører den omtale, mig at indeholde en fuldstændig Modsigelse. Drivt er det Drivende, Det, som sætter i Bevægelse; hvorledes kan der da være en Drivt, som ophæver Bevægelsen, som udslukker Livet? Er ikke meget mere Det, man kalder saa, en Mangel af Drivt?

Thi naar Fieren ikke mere er spændt, ikke mere driver, da gaaer Uhrværket af sig selv istaa, og der behøves ingen egen Fier for at bringe det til Ro; naar ingen Drivt mere sætter i Bevægelse, da indtræder Inertien (Ophøret af al Drivt) og der fremkommer Hvile, Sovn, Død. Det er vel sandt, at vi ofte føle en i vor Natur grundet Tilskyndelse til at overgive os til Hvilen eller Søvnen; men dette finder kun da Sted, naar ingen egen Drivt, men kun udvortes Tvang sætter os i Bevægelse; og i det Høieste kunde man antage, at Selvopholdelsesdrivten arbeider imod den Anstrengelse, som vilde nedbryde Kraften.

Dog er hiin Bemærkning af Vigtighed, og dersom man vil forstaae Ordet Hvile i samme Betydning, som naar der siges, at Gud hvilede fra sine Gierninger, da tilkiendegiver det en anden Art af Handling, end den, der frembringer den Bevægelse, som falder i Dinene. Den hele Natur befinder sig nemlig i en bestandig Skiften mellem Udvidelse og Sammentrækning; saaledes ogsaa Menneskets Væsen. Efter Malebranche[1]) deler Selvkierligheden sig i tvende Arter: Kierlighed til Storhed og Kierlighed til Fornøielse, til Væren og Velværen (être et bien-être). Mennesket vil udvide sit Væsen, stedse optage Mere deri; men han vil ogsaa bestaae, han vil vedblive at være Det, han er, han vil nyde Det, han er og har, indtil han ikke nøies dermed, og atter udvider sig for paany at optage Mere. Denne Stræben efter at bestaae, at være, at nyde, er ogsaa en Handling; Væsenet er i Bevægelse, saavel naar det ordner og bestuer, som naar det erhverver, ligesom — for at tage Lignelse fra det Lavere — Livet saavel yttrer sig i Dyret, naar det fordøier, som naar det fortærer.

---

[1]) De la recherche de la verité. Paris 1721. Tom. 2. pag. 255.

Paa ethvert Trin af det menneskelige Liv ville vi gienfinde denne Drivt til Udvidelse og Drivt til Nydelse, eller til Bestaaen, Vedbliven, hvilket i det levende Væsen smelter sammen med Nyden [1]); og da Nydelsen ikke finder Sted uden en vis Selvbeherskelse, en Indskrænken af Drivten til Udvidelse, saa er det Drivten til Nydelse, der bringer Maal og Orden i Menneskets urolige Væsen. Den ene eller den anden af disse Drivter er i ethvert Moment af Livet den forherskende, men i intet Moment fattes nogen af dem ganske; ligesom heller ikke nogen af dem fattes i noget Menneske, hvorvel i Nogle Drivten til Udvidelse, i Andre Drivten til Nydelse er den forherskende; Nogle, som Fries siger [2]), ville leve i tilfredsstillet Lyst og i deres Ro, Andre i Begierlighedens Uro.

9.

Drivten vender sig saaledes mod nye Gienstande, eller den vender tilbage til den samme Gienstand, men den har stedse en Gienstand, og Drivtens Forhold til sin Gienstand fortiener særdeles vor Opmærksomhed. Er det nemlig Gienstanden, der først nærmer sig Mennesket, giør et behageligt Indtryk paa ham, og da ved den erfarede Behagelighed frembringer en Drivt i ham mod sig, formedelst hvilken han atter søger at nærme sig Gienstanden, saa at al Drivt i Mennesket er Erfaringens Værk? Eller er det Drivten, der først gaaer ud fra Mennesket, og bemægtiger sig Gienstanden, saa at der ingen Erfaring var for Mennesket, dersom Drivten ikke tilegnede sig, hvad Virkeligheden tilbyder?

---

1) Herpaa har Carus grundet sin Inddeling af Drivterne (Psychologie. B. 1. S. 297); men han har været heldigere paa de lavere Trin, end paa de høiere.

2) Handbuch der psychischen Anthropologie. B. 1. S. 204.

Efter Alt, hvad vi hidtil have søgt at oplyse, bestemme vi os uden Vaklen for den sidste Mening. Først vilde ingen Drivt til Udvidelse finde Sted, eller — hvis man heller vil, at det skal udtrykkes saaledes — Drivten vilde ikke udvide sig, men kun nyde, den vilde ikke søge nye Gienstande, dersom den kun var Erfaringens Datter. Fremdeles vilde ingen Tilfredsstillelse finde Sted, dersom der ikke først var en Uro, Gienstanden vilde ingen Nydelse frembringe, dersom der ikke forend dens Nærmelse var en Drivt tilstede, som gaaer paa Gienstanden. Det Virkeliges rige Flod strømmer uden Ophold forbi alle Væsener, men kun Det deraf, hvorpaa et Væsens Drivt gaaer, kan det tilegne sig og nyde. Den med Jordens nærende Dele svangrede Vædske omringer Stenen og Planten; men kun Plantens Drivt, ikke Stenens, gaaer derpaa; derfor indsuger ogsaa kun Planten denne Vædske, og finder Næring deri. Kundskabens uudtømmelige Skatte ligge aabnede for Enhver, men kun Den, i hvem Kundskabsdrivten er virksom, tilegner sig den, og finder Nydelse, finder Rigdom deri.

Men — indvender man os — ignoti nulla cupido; naar Drivten dog gaaer paa en Gienstand, hvorledes kan der da være Drivt, forend Gienstanden er kiendt? og hvorledes kan Gienstanden kiendes, uden ved Erfaring? — Betragter det nyfødte Barn! Er der ikke i dette en Drivt til Næring, skiøndt det endnu aldrig nød? Suger det sig ikke fast til Moderens Bryst, skiøndt det endnu aldrig diede? — Det er vist nok, at ingen Forestilling udvikles, bliver tydelig, uden Erfaringens Hielp; men der ere dunkle Forestillinger, før der ere tydelige; der er en Vished om Gienstanden, nedlagt i Drivten selv, med hvilken den søger, indtil den finder; der er en hemmelighedsfuld Forbindelse i Naturen, saa at det Ene stedse forudsætter det Andet, det Ene ikke kunde være, dersom det Andet ikke var. Planten

siger Fichte[1]), kunde ikke være i Naturen, dersom de Stoffer, hvilke dens indre Beskaffenhed kræver, ikke vare i Naturen. Og saaledes maa Naturen give Alt, hvad Naturen selv kræver i os; der maa være Sandhed at finde, saavist som der i vor Natur er Drivt mod Sandhed; der maa være Gienstand for Kierligheden, saavidt som der er Kierlighed i vort Hierte.

Dog, om denne høiere Anvendelse af den her fremsatte Lære komme vi siden til nærmere at tale. Her anføre vi endnu Treschows træffende Ord: "alle Drivterne have deres Oprindelse af dunkle Forestillinger; og der gives ei heller nogen saadan i Sielens Grund (abyssus animi) forborgen Forestilling, som jo tillige maa kunne føde en vis Hang eller Drivt. — — Erfaringen er det Mandlige, der bringer den, paa samme Maade som andre Spirer, til at udvikle sig. Men dette skeer alligevel ved en indvortes Kraft tillige, uden hvilken alle inciterende Potentser Intet vilde formaae[2])."

10.

Det, hvorpaa en Drivt gaaer, som søges med Savn, som findes med Tilfredsstillelse, kaldes et Gode. Disse Goder kunne være af meget forskiellig Beskaffenhed, og da Drivten er Det, hvori et Væsen yttrer sig, Livsprincipet deri, saa kunne vi sige: som Drivten, saaledes Væsenet; da Drivten stedse gaaer paa et Gode, saa kunne vi sige: som det Gode er, Drivten søger, saaledes er Drivten selv, altsaa høiere eller lavere.

Menneskket kalder mange Ting, og af meget forskiellig Beskaffenhed, sine Goder. Daaren og den Forvendte kiendes af Det, han kalder sit Gode; men ogsaa den Vise maa kalde mange Ting Goder, der ere af meget forskiellig Dignitet. Men-

---

[1]) Det hele Sted om denne Materie (System der Sittenlehre S. 158 f.) fortiener meget at efterlæses.

[2]) Om den menneskelige Natur. Fortale S. IX f.

neſket har Goder tilfælles med Dyret; disse Goder kalde vi sandselige, og de Drivter, som gaae derpaa, sandselige Drivter. Følelsen af den Lyst, som fornemmes, naar en sandselig Drivt finder sit Gode, kalde vi behagelig. Vel kalder man undertiden alle Indtryk, som frembringe Lyst, behagelige; men Enhver vil finde Udtrykket for lavt, dersom Nogen f. Ex. vilde kalde en god Samvittighed blot en behagelig Følelse. Foruden de sandselige ere der ogsaa høiere Drivter i Menneſket; blandt disse saadanne, der gaae paa høiere Goder, hvilke Menneſket kan have for sig alene. Vi tør maaskee vove, overeensstemmende med en temmelig sædvanlig Talebrug, at kalde disse Drivter aandelige Drivter, og den Lyst, som ved dem fornemmes, tilfredsstillende. Vel nødsages vi undertiden til at tale om enhver, selv den laveste, Drivts Tilfredsstillelse; men Enhver vil dog tilstaae, at dersom Nogen f. Ex. vilde kalde Følelsen af legemlig Mættelse tilfredsstillende, da maatte en Saadan tælles til dem, hvis hele Væsen synes at være Legeme, og som efter slige Nydelser hvile som efter opfyldt Bestemmelse. Derimod indrømme vi, at den Tilfredsstillelse, som fornemmes ved hine aandelige Goder, endnu ikke er fuldkommen, at der er en Uro i Menneſket, som ikke hviler selv i den fuldeste Besiddelse deraf. Der ere nemlig Drivter i vort Væsen, formedelst hvilke andre Væsener selv blive Goder for os. Disse-Drivter kalde vi selskabelige Drivter, og de høieste af dem Kierligheds-Drivter. Kierlighedens Lyst, skiøndt den ogsaa er tilfredsstillende, give vi dog et høiere Navn; vi fornemme, at den skienker os endnu Mere end Fred, og derfor kalde vi dens Lyst salig.

11.

Det hører til Menneſkets Fuldkommenhed, at alle disse Drivter ere tilstede, og i tilborlig Orden. Det er ikke givet

Menneſket at være blot Aand, og en Udſlukthed af alle ſandſelige Drivter er ikke den Fuldkommenheds-Tilſtand, der betegnes ved det gamle: mens sana in corpore sano. Faae derimod de ſandſelige Drivter Overvægten, da ſynker Menneſket mere og mere ned til Dyret. Ogſaa de høiere Drivter kunne vinde en utilbørlig Overvægt; ſaaledes Kundſkabsdrivten, naar Menneſket ſaa udelukkende følger den, at han næſten glemmer de Væſener, der ere omkring ham, og ikke ſlutter ſig til Nogen af dem; eller Kierlighedsdrivten, naar Menneſket derover taber ſin Selvſtændighed, eller derover fornegter Retsdrivten. Men ikke enhver Overvægt er utilbørlig eller forſtyrrende, ſaalidet ſom Legemets Ligevægt tabes, fordi der er et Middelpunct, hvori dets hele Vægt ſamler ſig. Thi derſom Drivten er Livsprincipet i Menneſket, og dog det ene Menneſke, uagtet Drivterne ere de ſamme i Alle, i ſin hele Individualitet ſkal være forſkielligt fra alle andre Menneſker, ſaa kan dette kun finde Sted ved den forſkiellige Blanding; altſaa ved den Overvægt, ſom nogle Drivter i dette beſtemte Menneſke have over de andre, og ved de Evner, ſom Drivterne kunne ſætte i Bevægelſe. Naar det kun er nogen af de høiere Drivter, der ſaaledes har Overvægten, uden dog at udſlukke de andre Drivter, da kunne vi ikke i Almindelighed ſige, at de, i hvilke dette finder Sted, derfor ere enten bedre eller ſlettere, end Andre, men kun at de ere anderledes, hvilket de jo og ſkulle være. Saaledes tør hverken Kundſkabs- eller Fremſtillelſes-Drivten fattes hos noget Menneſke; men derſom Kundſkabs-Drivten er den forherſkende, da fremſtiller han maaſkee kun i enkelte Glimt, ſielden og uudviklet, den Rigdom, han fandt, medens den Anden, ikke ſaa raſtløs forſkende, i ſit Bryſt finder Drivt til, i klare og udførte Skikkelſer at fremſtille, hvad Hiin kun henkaſtede i løſere Omrids. Men hvo turde her tiltage ſig at afgiøre, hvilken af Begge er den Fortrinligere?

Saaledes vaagne ogsaa i det samme Menneske de enkelte Drivter til forskiellige Tider med forskiellig Styrke, og hvo kunde altid sige, hvilken af disse Tider er den bedre?

12.

Efter hiin Inddeling af Drivterne i de sandselige, de aandelige og de selskabelige, og med Hensyn til, hvad vi ovenfor have udviklet, at enhver Drivt deels gaaer paa Udvidelse, deels paa Bestaaen eller Nydelse — hvorefter den da ogsaa faaer forskiellige Navne — ville vi nu nærmere betragte og forsøge at ordne, hvad vi kalde de enkelte Drivter, eller de Retninger, Drivten tager paa de forskiellige Trin, hvorigiennem Menneskets ideligen opstiger og nedstiger. Vi kalde disse Drivter enkelte, fordi vi her maae betragte dem enkelt, hver for sig, endskiøndt vi vel vide, at de i Virkeligheden aldrig findes saaledes isolerede, som vi her fremstille dem. Men uagtet det Princip, hvorefter Ordningen skulde foretages, her synes angivet, og uagtet al Bestræbelse for at samle, hvad der skal samles, og skielne, hvad der skal skielnes, tilstaaer jeg dog, at det ikke har villet lykkes mig at fremstille Drivterne i en ret videnskabelig Orden, saa at Omridset kunde erkiendes som nogenledes færdigt. Det er vel ikke vanskeligt, efter hvilkensomhelst Dichotomie eller Trichotomie, at udarbeide en Tavle over Drivterne; men saalænge man, for at bringe en saadan Tavle tilveie, virkaarligen maa opfinde eller udelukke Drivter, fremmes Videnskaben ikke derved. Derfor bære ogsaa disse Blade ikke Overskrivt af en Lære om Drivterne, men kun af Bidrag dertil; de indeholde Bemærkninger, saavidt ordnede, som Forfatterens Evne har formaaet det; men han har maattet indskrænke sit Ønske til, at de maatte kunne afgive noget brugbart Materiale for Den, som maatte faae Held til en fuldstændigere Bearbeidelse.

13.

Det er Livets Væsen at yttre sig; det giør dette nødvendigen, saavist som, og i den Grad hvori, det er tilstede, og dersom der intet Formaal er, hvorhen det stræber, da yttrer det sig ogsaa uden Hensigt. Saaledes blive vi i Menneskets physiske Liv en Drivt til legemlig Bevægelse vaer, som er dette Livs almindelige Drivt, der endnu ingen bestemt Retning har faaet, hvorved Intet skal opnaaes, men hvori kun Kræfterne ville yttre sig, og hvorved de ligesom ville nyde sig selv og fornemme Behagelighed ved en mere levende Bevidsthed af sig selv. Naar Drivten en Tidlang har yttret sig saaledes, da indtræder en Drivt til Hvile, som ikke just er en Tilskyndelse til at søge Sovnen, men hvori Kræfterne kun ville yttre sig og nyde sig selv paa en anden og roligere Maade, end tilforn. Disse Yttringer af Drivten kunne vel i een Henseende ansees for, og virkelig være grundede i Selvopholdelsesdrivten; Legemets Bestaaen og Velværen kan udfordre, og derfor drive til Bevægelse, og naar denne har udtømt Kræfterne, da tilskynder Selvopholdelsesdrivten til at skaane dem, og atter at styrke dem ved Hvile. Men snarere synes dog hine Drivter at kunne beskrives som Livets Yttringer i Almindelighed, hvori Mennesket intet Andet søger, end Nydelsen af Liv og Tilværelse; thi der er en egen Følelse af Sundhed, som bliver levende, snart ved Bevægelse, og snart ved Hvile, og det er derfor, at den Sunde begierer begge. Træthed er derimod paa en vis Maade Sygdom, og naar denne indtræder, er det først, at Selvopholdelsesdrivten stunder mod Sovnens lægende Ro, skiøndt denne i sig selv er en Standsning i Drivterne.

Som bestemte sandselige Drivter træde os som de mægtigste, maaskee eneste, imøde Kiønsdrivten og Selvopholdelsesdrivten, hvilken sidste ikke blot gaaer paa at op-

holde Livet, men ogsaa hvad der hører til Livet, altsaa paa at bevare Sundhed og Velværen i enhver Deel af Legemet. Neppe kunne disse Drivter betragtes fra et høiere Standpunct, end Kant har betragtet dem, i det han erkiender dem for Naturens stærkeste Tilskyndelser, som virke i den høiere Fornufts Sted, hvilken sørger for Verdens physiske Vel i Almindelighed, altsaa i Verdensstyrerens Sted, den første for at vedligeholde Arterne, den sidste for at vedligeholde Individuet [1]). I Kiønsdriften søger Naturen at udvide sig, at frembringe stedse flere Individuer; i Selvopholdelsesdriften er Naturens Drivt til Bestaaen kiendelig, den hviler deri fra sine Gierninger, den vil vedligeholde, hvad den eengang har frembragt. Selvopholdelsesdriften gaaer derfor, som Fichte bemærker, ikke ud paa den blotte Existents i Almindelighed, men paa en bestemt Existents, og er en Drivt i Tingen til at være og blive, hvad den er [2]). Men hiin Hensigt er Naturens, ikke Dyrets, sielden Menneskets, og aldrig paa det dyriske Standpunct; der yttrer begge Drivter sig som en Drivt til Fornøielse i forskiellige Retninger, Selvopholdelsesdriften ogsaa som en Drivt til at undflye Smerte.

Drivt til Næring er en særegen Retning af Selvopholdelsesdriften; den yttrer sig vel oftere, mere trængende, den omtales derfor og tiere, men er i sig selv neppe mere berettiget til at adskilles fra den sidstnævnte almindeligere Drivt, end f. Ex. den Drivt til Badning, der ytter sig hos adskillige Dyr, og kan udvikle sig hos Mennesket. Derimod vedkommer Legemets Drivt til at forarbeide den optagne Næring, at assimilere en Deel deraf og udskyde det Øvrige, os ikke her, fordi denne Drivt er aldeles legemlig og uden al Spontaneitet. Naturen

---

[1]) Anthropologie S. 243.
[2]) System der Sittenlehre S, 156.

handler her saa ganske, ikke blot i og ved, men ogsaa for Dyret, at der i Psychologien ikke kan være mere Tale om denne Drivt, end om Blodets Drivt til at strømme og Hiertets til at slaae.

De Drivter, hvilke vi her have nævnet, har Menneskет tilfælles med Dyret; dog have vi ikke villet kalde dem blot dyriske, fordi selv disse Drivter i Menneskет have antaget en vis menneskelig Charakteer. Ligesom de kun hos Menneskет forvendes til det Unaturlige, saaledes forene de sig i ham ofte med det Høiere; Kiønsdrivten forædles i Samfund med Kierligheden, saa at næsten alt det Smudsige og Dyriske forlade den; og naar de selskabelige Drivter samle opvakte Mennesker omkring et festligen smykket Bord, saa er Drivten til Næring vel virksom, men gienkiendes neppe mere som den Drivt, der ogsaa forsamler Rovfuglene om et Aadsel.

14.

Aandelige kaldte vi de Drivter, som gaae paa saadanne høiere Goder, hvilke Menneskет kan have for sig selv alene. Vi vilde dermed ikke negte, at ogsaa Selskabsdrivterne ere grundede i vor aandelige Natur; men der var intet bequemmere Navn at finde, og naar et individuelt Væsen, en Person, bliver os et Gode, da er dette vel et Gode for vor Aand, men det selv kaldes dog ikke egentligen aandeligt.

Ganske analogt med den physiske Drivt, som vi ovenfor skildrede, blive vi ogsaa i det høiere Liv en aandelig Drivt til Bevægelse vaer, eller en Drivt til Virksomhed i Almindelighed, som ikke gaaer paa nogen Gienstand, som Intet vil frembringe, men hvori det aandelige Liv blot vil yttre, føle, nyde sig selv, og hvorved der ofte kan fornemmes en høi Grad af Tilfredsstillelse.

Herpaa beroer Barnets Lyst til Leeg, en Yttring af mangehaande Kræfter med saa liden Hensigt, som muligt; thi hvor

Hensigt indtræder, er Børnelegen forstyrret. Herpaa beroer ogsaa Lyst til Spil, hvilket ligeledes ikke mere er blot Spil, naar der er Hensigt til at vinde; Lyst til Dands, hvor det ingenlunde er blot den physiske Drivt til Legemsbevægelse, der yttrer sig, men ogsaa Lyst til at fremstille det Skiønne, Lyst til at giøre sig behagelig, Lyst til at nærme sig det andet Kiøn i sømmelig Fortrolighed og i sømmelig Afstand; thi saasnart en nærmere Hensigt finder Sted derved, ophører Dandsen at være blot Forlystelse, at være, hvad den selskabelige Dands skal være, en gratiøs Leeg. Men der gives ogsaa en høiere Leeg, ligesom aandelige gymnastiske Øvelser, hvori de ypperste Sielskræfter kunne være i Bevægelse, og dog uden videre Hensigt. Lord Byron minder os selv om her at nævne hans Don Juan, et poetisk Værk af betydeligt Omfang, hvori Digteren dog aabenbar ikke har den Hensigt at frembringe et egentligt Digt, en i sig selv afsluttet poetisk Verden, men kun at lade sine høie poetiske Kræfter spille, saa at Værket er, som han selv siger:

a bubble, not blown up for praise,
But just to play with, as an infant plays [1]).

Saadan er ogsaa, hvad dette Værk i høi Grad ligner, en aandrig Conversation, hvori ogsaa ofte de høieste aandelige Kræfter ere i Bevægelse, Indbildningskraft, Følelse, Skarpsindighed, Dybsindighed, Vittighed, og dog bringes der ved alt dette Intet istand; de dybeste Ytringer af Følelse adspredes igien ved letsindigt Spøg, der ofte nærmer sig Grændserne af Frækhed, og Vittigheden standses igien i sin vildeste Flugt ved et Glimt af Alvor, der pludselig viser Livet i dets hele dybe Betydning; Bemærkningerne henkastes, undertiden saa træffende, saa omfattende, at Viisdommen ikke vilde undsee sig ved at erkiende

[1]) Don Juan, Canto 14. St. 8.

dem for fine, og undertiden saa overfladelige, at i det Høieste Vittigheden kan vedkiende sig dem, saa eensidige, at den modsatte Bemærkning strax kan kuldkaste dem. Disse Mangler skiule sig ikke, men de Talendes Forsvar er nær ved Haanden; de have ikke den Hensigt at ville bringe Sandheden for Lyset, ikke den Hensigt at ville undervise, formane, straffe, de have aldeles ingen Hensigt, men de ville oplive og forfriske Sielen, i det de, uden Anstrengelse for at opnaae noget Diemed, lade dens Kræfter yttre sig i hvilkensomhelst Retning, Øieblikkets Lune giver; de ville ikke lægge større Betydning i deres Ord, men fordre da og med Rette, at den ikke bliver lagt deri. Der gives Mennesker af fortrinlige Evner, hvis Livs egentlige Blomster er en saadan aandrig Conversation; de leve vist ikke uden Nytte ved det mangfoldige Liv, det Incitament, som de bringe i Selskabet; men deres Liv svarer dog ikke til den høie Forventning, de vække, thi Blomsteret falder af uden Frugt, og man kræver af Mennesket Mere, end Leeg, hvor store Anlæg denne end maatte udvise, man kræver fast og alvorlig Hensigt. Men hvor denne ellers lader sig tilsyne, der har hiin Leeg i Tanker og Ord noget saare Tiltrækkende, og noget saare Gavnligt, thi denne Leeg styrker og danner Sielen, som mangen anden Leeg Legemet, for høiere Diemeed.

Den her skildrede Drivt, hvorfra den saakaldte Drivt til Forandring ikke er forskiellig, viser sig ogsaa i det Mod, som søger Faren blot for Farens Skyld, uden videre Hensigt; det er Sielens stærke Kræfter, der ville yttre sig, men i Livets rolige, langsomme Gang ikke finde tilstrækkelig Sysselsættelse. Den udarter, ikke blot som Forvovenhed og Dumdristighed, men ogsaa som en Lyst til det Forbudne, som i Grunden kun er Drivten til at søge Farer i dens slettere Skikkelse. Undertiden kan den endog antage en frygtelig Charakteer, og dens Leeg

blive uhyre; saaledes hos den Fyrste, der skal have sagt: "jeg keder mig i Hovedstaden; alle Eders Lærde ere Pedanter, alle Eders Fruentimmer ere Skiøger; jeg maa begynde en Krig."

Denne Drivt til Virksomhed er, som Livets almindelige Yttring, for saavidt den oprindeligste, men den faaer sine bestemte Retninger ved de særegne Drivter, som efterhaanden udvikles i Mennesket, og stræbe mod visse bestemte Goder.

15.

En saadan bestemt Retning lader sig tilsyne i Kundskabsdrivten, i hvilken Sielen udvider sig, og erhverver større Besiddelse. Man har sammenlignet denne Drivt med Drivten til Næring, men neppe ganske træffende, efterdi deels Kundskaben ikke er Sielens eneste Næring, deels Drivten til Næring ikke, som Kundskabsdrivten, gaaer ud paa Udvidelse, men paa Opholdelse. Naar et Menneskes Drivt kun attraaer at vide og kiende det Ubetydelige, kaldes den Nysgierrighed; og denne er den Drivefier, som sætter ubetydelige Siele, og ubetydelige Selskaber i Bevægelse. Ganske anderledes er den Virksomhed, hvilken den høiere Kundskabsdrivt vækker; den driver Mennesket giennem alle Jordens Riger og over uveisomme Have, den fører ham op paa Biergets Spidser og ned i dets Kløfter, den udriver hans eensomme Timer fra Drkesløshed og Søvn, og indvier dem til ædel Idræt; den tilskynder ham mod den usynlige Verden, og leder ham til en Tilfredsstillelse, som er af en uendelig høiere Værdie, end Behageligheden ved nogen jordisk Besiddelse. Vi give denne Drivt eet Navn, men saa forskiellige, som Kundskabens Gienstande ere, saa forskielligen yttrer Drivten sig ogsaa; gaaer den endog i sig selv paa Alt, hvad der kan vides, saa yttrer den sig dog hos de Forskiellige med meget forskiellig Forkierlighed, de dvæle ikke helst ved de samme Gienstande, og disse betragte de ikke fra den samme Side, eller paa

den samme Maade. Hos Nogle er Kundskabsdrivten mere omfattende, og tilskynder til Bestræbelse for altid at vide Mere; hos Andre er den mere udgrundende, og driver til at trænge dybere ind i Det, som vides, kiende det stedse klarere, og saaledes befæste sig i dets Besiddelse. Den første Retning, som forherskende, har man kaldet Videdrivten, den sidste Sandhedsdrivten, men begge Benævnelser synes at betegne Kundskabsdrivten i Almindelighed, thi den rette Viden noies ikke med en overfladelig Knudskab om mange Ting, men maa ogsaa stræbe at trænge ind i deres Grund, og den rette Sandhedskierlighed tilfredsstilles ikke ved en Klarhed i det Enkelte, men bør og vil ogsaa optage det Hele i sin Betragtning. For Kundskabsdrivten i begge dens Retninger har det Forunderlige, det Hemmelighedsfulde noget Tiltrækkende, just fordi det aldrig ganske tilfredsstiller Drivten, og derfor stedse vækker og sysselsætter den paany.

Men hvormeget endog Drivten stunder hen mod det Nye, og vil erhverve sig stedse større Besiddelse, saa vil den dog ogsaa dvæle ved det Erhvervede, og nyde sin Besiddelse, og yttrer sig da som en Beskuelsesdrivt, der synes ligesaavel at burde adskilles som en egen Drivt, som nogen anden. Vi kunne nemlig ikke henføre denne Drivt til Kundskabsdrivten, thi denne vender vel ogsaa ofte tilbage til sin Gienstand, men kun for at lære Mere deraf og derom, esterdi det Enkelte ofte er den nyt, om end det Hele er den bekiendt; Beskuelsesdrivten derimod begierer Intet at lære, den vil kun nyde. Det er ikke for at udvide eller berigtige vore geographiske og statistiske Kundskaber, at vi lade vort Die hvile paa en skiøn Egn; det er ikke blot for at fuldkomme vor kritiske Indsigt, at vi atter stille os hen for et skiønt Malerie eller en Billedstøtte; ja selv vore Tankesystemer giennemvandre vi paany, ikke blot for at finde

Noget, vi kunde forbedre, men for at nyde dem, og glæde os ved dem.

Beslægtet med Beskuelsesdrivten, men ikke den samme, er Fremstillelsesdrivten. Hvad der lever i Menneskет, hvad der staaer for ham i indre Billeder eller Tanker, det tilskynder en mægtig Drivt ham til at ville fremstille ogsaa udenfor sig. Mangen Gang kan vel Meddelelsesdrivten være virksom herved; den Lyst, vi føle ved at meddele Andre, hvad der er os selv vigtigt og kiert, kan vække Fremstillelsesdrivten; men Enhver, i hvem denne Drivt er udviklet, vil føle, at den virker i ham uden Hensyn til Andre; han kan sige, som Oehlenschlägers Correggio:

jeg giorde det ei for at glimre,
Jeg giorde det, som Bien gior sin Celle,
Som Fuglen bygger i et Træ sin Rede.

Og gaaer det ham endog som Denne, finder han sig miskiendt, mener han sig endog uden Evne til at frembringe Noget, som fortiente Andres Opmærksomhed, da vil dog Drivten i ham ofte være uimodstaaelig,

Da vil han male, tegne, componere,
Kun for sin egen Lyst.

Vi blive denne Drivts Yttringer vaer allevegne, i det Mindste som i det Største. Naar Nogen i sit Værelse opstiller sit Huusgeraad, ikke blot til Bequemhed for Brugen, men symmetrisk, saa er det Ideen om Orden, Regelmæssighed, Skiønhed, som lever i ham, hvilken han, selv i det mindre Betydende, vil fremstille. Denne Drivt gaaer nemlig ud paa at danne det givne raae Materiale anderledes, end det modtages, og derfor have Mange kaldet den en Dannelsesdrivt; men naar vi agte paa dens Væsen, da ville vi uden Tvivl finde, at den ikke driver os til at danne for at danne, men at det er den

indre Tilskyndelse til at fremstille Tankerne og Billederne i vor Siel, som driver os til at bemægtige os det tilbudne Stof, og at danne det. Naar Opdrageren danner Barnet, da er vel Kierligheden virksom derved, men i Barnet søger den vise Opdrager at fremstille sit Ideal — nemlig ikke et Ideal i Almindelighed, heller ikke det Ideal, der svæver for ham, af hvad han selv bør være, men det Ideal, som han danner sig om Barnet efter dets Individualitet, dets Anlæg og Stilling. Saaledes søger ogsaa den vise Lovgiver og Statsmand at danne den ham anbetroede Stat. Betragte vi Fremstillelsesdrivten i dette Omfang, da maae vi uden Tvivl ogsaa antage, at Herskesyge — som er meget forskiellig fra Ærgierrighed, skiondt ofte forbunden dermed, og som egentlig bestaaer i den Villie, kun at taale sine egne Ideer udførte eller fremstillede — har sin Oprindelse fra denne Drivt, naar Selvsygen misbruger og forvender den.

Hvad man kalder Efterlignelsesdrivt synes at være Fremstillelsesdrivt uden Originalitet. Neppe tilskynder Menneskets Natur ham til at giøre det Samme, som Andre, fordi de giøre det, men den Tilskyndelse, han føler hertil, fremkommer uden Tvivl derved, at Andres Handlinger vække Forestillinger hos ham, som ere desto mere levende, fordi de Forestillinger, der ligesom opstige af Sielens egen Grund, hos ham kun ere faa og svage; disse saaledes laante Forestillinger tilskynder da Fremstillelsesdrivten ham at udtrykke, og dette giør han, ved Mangelen af Opfindsomhed, paa samme Maade, som de Andre. Hertil kan henregnes den physiske Tilbøielighed til at eftergiøre visse legemlige Bevægelser, som man seer paa Andre, f. Ex. Gaben, Krampetrækninger; man vil ikke egentligen efterligne, men Det, som er for Øinene, vækker Forestillingen, og denne har en saadan Indflydelse paa Nervesystemet, at den let gaaer

over i Handling. Tissot fortæller om et Menneske, som fra sin tidlige Ungdom havde en uimodstaaelig Drivt eller Trang til at eftergivre alle Bevægelser og Gebærder, som han saae paa Andre; holdt man hans Hænder for at hindre det, da klagede han over Smerter i Hiertet og i Hiernen[1]). Fremkommer Forestillingen paa anden Maade, end ved det umiddelbare Syn, da føles den samme Tilbøielighed til Bevægelsen, f. Ex. ved at tale om Gaben, ved at beskrive Krampetrækninger. Svage Mennesker, som kun have lidet Eiendommeligt, antage let Andres Accent og Lader. Exemplets Magt beroer ogsaa herpaa, thi det jævnlige Syn af gode eller slette Handlinger frembringer Forestillingen om det Gode eller det Onde, og den ideligen gienkommende Forestilling virker til Handling. Heraf lader det sig ligeledes forklares, at Synet af Mord eller Henrettelse kan tilskynde til at begaae Mord[2]).

16.

Frihedsdrivten er det høiere Væsens Selvopholdelsesdrivt, og forsvarer, ligesom denne, ikke blot Existents i Almindelighed, men en bestemt Existents, eller Individualitet. Vi ville ikke blot have Lov til at være paa Jorden, men til at være de, vi ere; og naar Andres Herskesyge eller Lune bryder ind i vor Sphære, og vil forme og tvinge os til at være noget Andet, end Det, vi af Naturen ere bestemte til, eller vi have Lyst til at være, da vaagner Frihedsdrivten, og modsætter sig, for en stor Deel med al Ret. Jo mindre Mennesket ved det selskabelige Liv efterhaanden er vænnet til at opoffre, eller dog indskrænke sin Frihed, desto stærkere yttrer denne Drivt sig; derfor heftigst hos vilde Folkeslag, og alle Behageligheder kunne

---

[1]) See Tiedemanns Handbuch der Psychologie S. 387.
[2]) Klingberg anf. St. 414. 434.

først langsomt eller aldrig forsone Den med det forfinede, i saa mange Henseender tvungne Liv, som var vant til at kunne bevæge sig i enhver Retning, uden at føle sig bunden. Derfor see vi ogsaa, at Mange, som tidligen vænnedes til alle hine Behageligheder, finde sig saa tilfredse ved den Ensomhed, eller ved det Ophold mellem udannede Mennesker, hvorfor Indbildningskraften først gysede tilbage, just formedelst den Frihed, det tilbyder. Hvor ofte endog denne Drivt udarter i Selvraadighed, som ingen Love vil erkiende, men kun følge det egne Vilkaar, og omsider i Tøileløshed, og hvorofte den endog undertvinger de selskabelige Drivter, og tilskynder til at søge ørkesløs eller for Andre unyttig Ensomhed, saa maa dog Frihedsdrivten regnes blandt de ædle Drivter, saavist som den ædle Mand stedse udmærker sig ved Selvstændighed, eller ved at bevare den Eiendommelighed, som er grundet i hans Natur, og ikke i Grille eller Lune, og som derfor ikke kan Andet end stemme overeens med og befordre Naturens hele Diemeed.

Frihedsdrivten gaaer ud fra Menneskets Selv, og er ligesaa retmæssig, har ligesaa megen Ret til at yttre sig, som Menneskets Selv har til at være. Men da denne Ret gielder ligemeget for alle Individuer, saa vilde heraf i Selskabet fremkomme en bestandig Krig af Alle imod Alle, dersom ikke tillige den ordnende og beherskende Retsdrivt var Menneskет indplantet. Denne Drivt betragte vi her, fordi den vel er grundet i Menneskenes selskabelige Forbindelse, men ikke har denne til sin Gienstand; den driver maaskee mere fra Selskabet, end til det. Da den imidlertid begrændser Menneskets Selv, og forhindrer dets Udvidelse, saa er det begribeligt, at den i Almindelighed yttrer sig mindre levende, end den Drivt, hvilken den skal beherske, end Frihedsdrivten. Men derfor er den dog i dem, i hvilke den er udviklet, ikke mindre stærk, og i det den tvinger den vilde Frihedss-

drivt, giør den denne igien desto stærkere for den Kreds, inden hvilken den tillader den at virke. Dersom Mennesket var alene i Verden, saa vilde hans Drivter drive ham til at bemægtige sig, det er, at tilegne sig, at bruge, at nyde den hele Verden; men da der ere utallige andre Mennesker, saa maa Enhver indskrænke sig til en vis Kreds for sin Virken, Brugen, Nyden, og denne Kreds kan i vidtløftigere Forstand kaldes hans Eiendom. Dette Begreb synes nemlig ikke at skulle indskrænkes blot til Det, der kan være Gienstand for sandselig Nydelse, eller som kan blive Middel til at erhverve sig denne; men jeg kalder, til Exempel, ogsaa en Deel af min Tiid min Eiendom, over hvilken ingen Anden har Ret at raade; jeg taler om min Virkekreds, og mener, at jeg kan være i lovlig Besiddelse deraf, hvorfra Ingen kan fortrænge mig, saalænge ogsaa min Virken er lovlig. Vel gives der i alle Sphærer en fælles Eiendom, i det de samme Gienstande kunne være indrømmede Flere til Brug, men i en vis Henseende og til en vis Tiid er dog kun den Enkelte Eieren. Hvor nødvendig nu endog Eiendom er for ethvert Menneske i det selskabelige Liv, kunne vi dog neppe antage en egen Drivt til Eiendom, thi dersom Mennesket ikke hindredes i at bruge og nyde, vilde han ingen Tilskyndelse fornemme til at tilegne sig Noget som særskilt Eiendom. Først ved Erfaringen lærer han, at det ikke kan indrømmes ham at nyde og bruge den hele Verden, og han søger da at erholde saa Meget, som han formaaer, og paa en saadan Maade, at han ikke kan fortrænges fra Brugen, det er, han søger at vinde Eiendom. Men Retsdrivten holder ham tilbage fra at bemægtige sig Det, der allerede tilhører, eller bør tilhøre Andre; desto stærkere derimod forsvarer han Det, der med Rette er hans Eiendom, og dette i det hele Omfang, hvori vi have taget dette Begreb. De Fleste forsvare maaskee deres Eiendom for

den Nydelses Skyld, som de have, eller vente at have deraf; men vi føle Alle, hvor ofte der kun lidet eller slet ikke ligger os Magt paa den Eiendom selv, som vi med al Iver søge at hævde, men at det er vor Ret, som vi ikke ville lade krænkes; og der ere Mange, som ligesaavel fornemme en indvortes Tilskyndelse til at forsvare Andres Ret, som deres egen. Denne Tilskyndelse er neppe grundet i Kierligheden, i det Mindste ikke i den alene. Rettens ivrigste Forsvarere ere stedmere de kierligste Naturer, thi disse ere ofte mere tilbøielige til at opoffre, saavel deres egen, som Andres Ret, og et "fiat justitia et pereat mundus" bliver aldrig deres Valgsprog, hvorimod Hine ofte ingen Godhed fole for, ofte endog foragte dem, for hvis Ret de dog kæmpe til det Yderste. Og saaledes synes Retsdrivten selv aldeles berettiget til at fordre en egen Plads iblandt de menneskelige Drivter.

At den forvendte, selvsyge Retsdrivt udarter til Vrede og Hevngierrighed, ligesom Frihedsdrivten til Ødelæggelseslyst, er ovenfor bemærket.

17.

Den Lyst, som fornemmes ved de aandelige Drivters uhindrede Yttring, kaldte vi ovenfor tilfredsstillende, og det er en høi Grad af Tilfredshed, Mennesket føler, naar han udvikler sine aandelige Kræfter, og fornegter sin lavere Natur, naar han lever for Sandhed og Ret, naar han selv danner sit Sind efter de evige Love, som Fornuften erkiender, og da, i rolig Betragtning, anseer Det udenfor ham, som svarer til Fornuften i ham, med Velbehag, og det Modstridende med Foragt. Dette Sindelag, som vel var det, hvorefter Stoikerne tragtede, gienfinde vi hos flere nyere Philosopher, især hos Den, hvis Moralphilosophie ogsaa ellers, efter Schleiermachers træffende Bemærk-

ning [1]), saa meget nærmer sig Stoikernes, hos Fichte. Vi anføre til Oplysning et Sted af et af hans tidligere Skrivter [2]): "Den Daad," siger han, "hvormed jeg sysselsætter mig, skal vorde fuldført, og den kan i ingen Tiid vorde fuldført, altsaa er ingen Tiid bestemt for min Tilværelse, og jeg er evig. Ved at paatage mig hiin store Opgave, har jeg tillige vundet Evigheden. Brystgængs vender jeg mig mod den truende Klippe, og mod den stormende Fos, og mod det tordensvangre Uveir, og siger: jeg er evig, jeg trodser Eders Magt. Styrter ind paa mig alle tilhobe, og du, Jord, og du, Himmel, blander Eder med i den vilde Tummel! I Elementer, skummer og raser, fortærer i tvilelys Striid det sidste Solgran af det Legeme, jeg kalder mit: min Villie ene skal med sin urokkelige Plan kold og modig svæve over Alverdenens hærjede Tomter; thi jeg har fattet min Bestemmelse, den er mere vedvarende, end I, den er evig — og jeg er evig, som den." Dette Sindelag er alvorligt og strengt, fortiener i mange Henseender Agtelse, men det er uden Kierlighed. Gud er for det, vel den fornuftige, men ubrydelige Nødvendighed, som tildeler retfærdigen, men uden Naade, Fred eller Undergang; — dog kunne vi neppe sige: tildeler, thi det følger nødvendigen af den evige Grundlov, uden Villie eller Beslutning. Dette Sindelag behøver en moralsk Verdens-Orden, men ingen levende Gud, ingen Fader, som elsker og elskes. Menneskene ere Led af den store Kiede, men den Uafhængighed, hvorefter hiint Sindelag stræber, tillægger dem kun Værd, forsaavidt de ville optage Fornuftens Lov i sig; ville de ikke dette, da seer den saaledes Sin-

---

[1]) Grundlinien einer Kritik pp. paa sl. St.

[2]) Forelæsninger over den Lærdes Bestemmelse, efter Söllins fortræffelige Oversættelse, S. 48.

dede, som fremfor Alt vil bevare sin høie Ro, uden Sorg og Savn dem at gaae tilgrunde, thi ogsaa saaledes maae de tiene det Hele, ogsaa saaledes fuldbyrdes den evige Nødvendigheds store Skuespil.

Til en vis Grad kan Mennesket vedligeholde denne Uafhængighed, men Kierligheden er ogsaa grundet i Menneskets Væsen, den yttrer sig ogsaa i stærke Drivter; Kundskabs- Rets- og Friheds-Drivterne føre snarere fra, end til Menneskene, derimod drage Selskabs-Drivterne os igien ind i deres Samfund.

18.

Blandt disse Drivter nævne vi først Meddelelses-Drivten. Vi ere ikke, kunne og skulle ikke være os selv nok; men den Trang, der fører os til hverandre, er ikke blot egennyttig, vil ikke blot modtage; vi søge andre Mennesker ikke blot som Midler, som Haandlangere, der skulle forøge vore Fordele, vor Nydelse, men ogsaa for at forøge deres, for at give. Hvad der lever i os, ville vi ogsaa giøre levende i Andre; hvad der sysselsætter, fylder, glæder os, tilfredsstiller os først da ganske, naar Andre nyde det med os, og vor Natur driver os til at meddele dem denne Nydelse. Der er ovenfor giort opmærksom paa, at, skiøndt Meddelelsesdrivten kan vække Fremstillelsesdrivten, saa er denne dog forskiellig fra hiin, thi vi søge ogsaa at fremstille Ideerne i vor Siel i udvortes Skikkelser uden Hensyn til Andre. Men Meddelelsesdrivten er ligeledes forskiellig fra Æresdrivten, thi vi føle ogsaa Drivt til at meddele Andre Det, hvorfor ingen Ære kan tilfalde os, som ikke hører os til, ikke er vor Opfindelse eller Frembringelse, hvad vi høiagte, beundre, og søge saaledes ofte ved vor Meddelelse snarere at skaffe en Anden Ære, end os selv.

Men vort Selv yttrer sig dog stedse i vort Forhold til Andre, og paa en eiendommelig Maade i Æresdrivten. Denne Drivt gaaer vel paa et Gode, som vi ønske at besidde for vor egen Skyld, men Æren var os ikke et Gode, dersom vi vare os selv nok, dersom vi ikke satte Priis paa Andres Dom, og det ikke var os magtpaaliggende at giøre os gieldende hos dem; i den fuldendte Selvkierlighed vil ogsaa Følelsen for Ære være uddød. Da nu en saadan Selvtilfredshed ikke kan være at berømme, saa er Æresdrivten oprindeligen en god Drivt. Saalænge denne Drivt er ufordærvet, tilskynder den os kun at stræbe at indtage den Plads imellem de Andre, som vi bør søge at indtage, og da tvende Mennesker aldrig ganske ere bestemte til det Samme, da endog de samme Bestræbelser kunne være meget forskiellige nuancerede, og Individualiteten maaskee baade kan og bør desto mere afpræge sig i ethvert Værk og ethvert Foretagende, jo høiere det staaer, saa er det aldeles ikke nødvendigt, at nogen Misundelse skal finde Sted herved. Med den største Grad af Ærekierhed, hvormed et Menneske tragter efter at være, og at erkiendes for at være, hvad han efter sine Anlæg og de Omstændigheder, hvori han befinder sig, skal være, kan han meget gierne indrømme Andre deres Bestemmelse og Værdighed til at indtage et høiere Sted i Samfundet, (ikke blot i det borgerlige,) end han selv; det er ham nok, at man ikke med Rette kan fordre Mere af ham, end han er. Føler han derimod, at dette ikke er Tilfældet, da vækker Betragtningen af Andres Fortrin Kappelyst, hvilken naturligviis igien forsvinder, naar man anseer det af en Anden opnaaede Fortrin som uopnaaeligt for sig. Ligesom derfor, til Exempel, udmærkede Mænds Fortienester af en Videnskab kunne skaffe denne flere Dyrkere, og hos disse vække Lyst til at erhverve sig lignende Fortienester, saaledes kan ogsaa Iveren for en Videnskab

køles just derved, at Enkelte have bragt den til en saadan Høide, at Tidsalderen mistvivler om at kunne bringe den videre. Saaledes bemærker Hume, at det astronomiske Studium efter Newton fandt færre Dyrkere i England [1]).

I Æresdrivten ere Blufærdighed, Undseelse, Beskedenhed, Følelse for det Velanstændige, grundede; derimod udarter denne Drivt som Ærgierrighed, der anseer den af Andre tilstaaede Ære for det høieste Gode, for hvis Skyld alt Andet skal opoffres; som Forfængelighed, der, fremmed for den sande Æresfølelse, i det Ubetydelige vil tiltrække sig Andres Opmærksomhed og Bifald — en Last, der ligesom udhuler Sielen, betager Livet al dets Betydning, og forvansker de ædleste Kræfter; som Stolthed, der mener allerede at have indtaget en høi Plads, og derfor sædvanligen bekymrer sig mindre om Andres Dom; som Hovmod, der fordrer, at Andre skulle indtage en langt ringere Plads. Kant bemærker træffende, at, da Hovmod er en Fordring til Andre, at foragte sig selv i Forhold til os, men en saadan Tanke kun kan opkomme hos Den, som selv under forekommende Omstændigheder kunde føle sig beredt dertil, saa er Hovmod et sikkert Kiendetegn paa Nederdrægtighed [2]). Nederdrægtig kalde vi nemlig Den, som opgiver Fordring paa Ære. Uforskammenhed, er en Mangel af Følelse for sin egen og Andres Ære; i første Tilfælde kaldes en høi Grad deraf Frækhed, i sidste Tilfælde Kaadhed. I Øvrigt kan Uforskammenhed meget vel bestaae med en høi Indbildning om sig selv, og just deri kan Ringeagten mod Andres Dom og Andres Fordringer være grundet.

---

1) See Steeb über den Menschen. Th. 2. S. 791.

2) Anthropologie S. 238.

19.

De hidtil berørte Selskabsdrivter, nemlig Meddelelsesdrivten og Æresdrivten, drage os vel til Menneskene, men i Almindelighed; efter disse Drivter alene vilde det være os nok, at der vare Mennesker omkring os, som havde Modtagelighed for Det, vi have at meddele dem, og som havde de Egenskaber, at deres Dom kunde være os vigtig, deres Bifald os kiert; men om Disse da blive de samme, eller om de vexle omkring os, vilde være os ligegyldigt, ja maaskee vilde endog Forandringen være os kierere, thi Meddelelsen vilde i mange Henseender være mere levende, naar den stedse vendte sig til nye Personer, Æren ofte synes desto større, fra jo Flere den blev frembaaren. Derimod slutte de egentlige Kierlighedsdrivter os til visse bestemte Personer, og, hvor omfattende endog det kierlige Hierte kan være, er dog den sande Kierlighed altid tro; den vil vel udvide sig, stedse vinde ny Rigdom, men den vil ogsaa bevare den vundne, den vil ogsaa nyde.

Hvor meget Mennesket trænger til Noget udenfor sig, hvortil han kan slutte sig, see vi deraf, at han endog med en vis Kierlighed hænger ved Det, der aldeles ikke kan giengielde hans Kierlighed, ved et Huusgeraad, som han længe brugte, et Træ, som han saae vore, en Egn, hvor en Deel af hans Aar ere hengaaede. Denne Vedhængenhed blander sig ogsaa i Fædrelandskierligheden, der ingenlunde blot er Kierlighed til Menneskene, Lovene, Skikkene, men ogsaa til Fødestedet selv, og som Hiemvee kan blive en, maaskee sygelig, men næsten uimodstaaelig Drivt, der ikke saa meget synes at gaae paa Menneskene, blandt hvilke, som paa Stederne, paa hvilke man levede. Imidlertid er denne Kierlighed til Stedet ofte for en stor Deel physisk, og beroer da fornemmelig paa Klimatets Indflydelse paa det legemlige Velbefindende. Mange fatte en særdeles

Kierlighed til Dyr, for dog at have Noget at slutte sig til, naar de ellers Intet finde, eller naar de føle sig krænkede og saarede i Forbindelserne med Mennesker. Men vi skulle ikke være saa let krænkede og frastødte, og ikke saa feige, at vi hellere opoffre Kierligheden, end underkaste os Det, som det kierlige Hierte maa lide i Verden. Heller ikke lader Kierligheden sig udrydde, men i mægtige Drivter fører den os stedse tilbage til vore Lige.

I Drivter, siger jeg; thi, som Kierlighedens Arter ere mange, saaledes virker den ogsaa med forskiellige Tilskyndelser i vort Inderste, og nøies ikke med een Tilfredsstillelse. Den egentlig saakaldte Elskov, eller den ømmere og inderligere Kierlighed mellem Mand og Qvinde, kan i sin Reenhed og Sandhed, i det mindste til samme Tiid, kun finde Sted imellem Tvende; og just derfor opstaaer Skinsygen fornemmelig i dette Forhold. Derimod udelukker den aldeles ikke Venskabet, som kan omfatte Mange, og ligesom dette, ikke blot i Henseende til Omfanget, men til sin eiendommelige Beskaffenhed, er forskielligt fra Elskoven, saaledes vil Enhver fornemme, at han ikke elsker flere Venner ganske med den samme Følelse, og at han ikke føler sig saaledes tilfredsstillet ved de Venner, han allerede fandt, at hans Hierte ikke skulde have Plads for anden Kierlighed. I Elskovs Favn begierer Manden maaskee stærkere, end Qvinden, Venner; Qvinden derimod med en stærkere Drivt Børn; og hvor forskiellig er ikke den Kierlighed, hvormed vi omfatte vore Børn, fra den, hvormed vi elske vor Hustru eller vore Venner! Forskiellig herfra er endnu den Kierlighed, som Foresatte føle for deres Undergivne, disse for deres Foresatte og Velgiørere; og den ene Slags Kierlighed ophæver ikke den anden, gior den ikke overflødig. Thi Kierlighedens Mangfoldighed er som Livets; dette, i sig selv det samme, opstaaer allevegne i talløse Skikkelser, den ene ikke som den anden; saaledes udgyder ogsaa

Kierlighedens rige Strøm sig i tusinde Følelser, hver med sin egen Sødhed, og hver med sine egne Smerter.

Men naar Kierlighedens Drivt tilfredsstilles, da kaldes den Følelse, som giennemstrømmer Hiertet, salig, og i Forbindelse med den forhøies og forædles enhver anden Følelse af Lyst. Saaledes er Erkiendelsen af Sandheden i sig selv ledsaget af en høi og ædel Fred; men en saligere Følelse have vi, naar vi kunne meddele Andre vor Erkiendelse, naar de modtage den, og i den fælles Besiddelse blive os dobbelt kiere. Saaledes skienker Udøvelse af Retfærdighed Sielen Fred, endog under Modstand og Miskiendelse; men den Uskyldiges Tak, hvem Retfærdighedens Haandhæver forsvarede, lønner ham med en langt ømmere Glæde.

20.

Dog have vi maaskee her endnu for tidligt brugt Ordet salig, thi midt i den hele hidtil skildrede Kierligheds Rigdom er der dog et dybt Savn, som intet Jordisk, intet Endeligt stiller; der er en Drivt i Menneskets Inderste, hvori Sielen higer mod sit Hiem, sit Ophav, og denne Drivt er saa bestemt en Kierligheds-Drivt, som nogen anden; Sielen nøies ikke med sig selv, end ikke i Besiddelsen af Viisdom og Retfærdighed, den mættes ikke ved nogen jordisk Kierlighed, men den hviler først, finder sig først ganske tilfredsstillet og salig i den evige Kierligheds Favn; og saa sikkert som der i Mennesket er en Drivt mod hans Lige, mod Væsener af samme Beskaffenhed, i samme Sphære, som han, saa klart erkiende vi ogsaa i os en Drivt mod et Væsen, der er høiere end vi, mod den Uendelige, en Drivt mod Gud.

Denne Drivt yttrer sig allevegne, hvor et menneskeligt Hierte slaaer, løfter den Enkeltes Die mod Himmelen, og forener ethvert Folkeslag i en Gudsdyrkelse, som, hvor raa den end

ofte er, dog vidner om, hvor dybt, hvor udslettelig denne Drivt er indplantet i Menneskets Hierte. Tier den nogensinde ganske, da maatte det være paa det laveste Trin, hvortil Mennesket kan synke. Nu have vi ovenfor udviklet, at enhver Drivt, som gaaer paa en Gienstand, forudsætter, at denne Gienstand virkeligen er tilstede; Drivten til Næring forudsætter, at Næringen maa være tilstede i Naturen, Drivten mod Sandhed forudsætter, at Sandhed maa være at finde. Saaledes forudsætte Kierlighedsdrivterne ogsaa deres Gienstande, indeholde ligesom en Forjættelse om disses Virkelighed. Dersom vi kunde tænke os et Menneske udviklet, med alle Drivter i sig vakte, uden menneskeligt Selskab, da vilde Kierlighedsdrivterne i hans Hierte forvisse ham om, at der eet Sted i Verden maatte slaae et Hierte, beslægtet med hans. Den samme Forvisning bærer den Eensomme, eller Den, der føler sig eensom midt i Vrimmelen, i sig, og den fremtrænger sig ofte desto stærkere, jo dybere den utilfredsstillede Drivt lader ham føle Venskabs og Kierligheds Savn. Men hiin Drivt mod det høieste Væsen, mod den Evige, hiin Kierlighedsdrivt, der ikke nøies med en abstract Forestilling, eller med et Skyggebillede, men der higer mod et bestemt Væsen, mod den levende Gud, skulde den da alene forgieves søge sin Gienstand? skulde den ikke indeholde i sig den klare Forvisning, at Gud er?

Vi have her, skiøndt vel paa en anden Maade end den sædvanlige, fremstillet det bekiendte Beviis for Guds Tilværelse af Folkeslagenes Overeensstemmelse (argumentum a consensu gentium). Her have vi forsøgt at udvikle det med nogen Nøiagtighed. Saaledes udvikler det sig ikke altid i den Frommes Siel, og dog troer han, tvivler ikke, i det mindste i Andagtens hellige Timer ikke, holder hart ved den Usynlige, som om han saae ham. Men Fromhed er en levende Drivt mod Gud; og jo mere levende denne yttrer sig, desto mere levende er ogsaa

i den Forvisningen om Gud. Drivten behøver ikke at undervises, kun at vækkes; da søger den uden Rast sin Gienstand, søger og finder.

21.

Ligesom Kierligheden først finder sin fulde Tilfredsstillelse og Salighed i det Overjordiske og Evige, saaledes ville vi ogsaa, naar vi tænke tilbage paa alle de høiere Drivter, vi have betragtet, finde, at de aldrig mættes ved den Tilfredsstillelse, der bliver dem til Deel paa Jorden, men at det, Menneskets høiere Natur dybt indplantede, Ideal af en fuldkommen indvortes og udvortes Tilstand vækker en Længsel, som vi vel kunne kalde uendelig og ubegrændset, thi ethvert Begreb er her for ringe, og at denne Længsel er ledsaget af en Tilskyndelse til en hellig Stræben efter at virkeliggiøre Gienstanden for vor Længsel, at bringe hiin Tilstand nærmere til os, eller os til den. Denne Tilskyndelse omfatter enhver Drivt i vor Natur, og vi kunne derfor kalde den Grunddrivten i Menneskет; den betegnes af Nogle som en Drivt til Fuldkommenhed, af Andre som en Drivt, der stræber efter den uendelige Væren [1]); men det skiønneste, det meest omfattende og prægnante Udtryk er sikkert det christelige: en Drivt mod Guds Rige.

Saavist nu som enhver Drivt forudsætter Det, hvorimod den stræber, saavist kunne vi ikke antage denne Drivt for en hensigtsløs Stræben ud i det Tomme, men vi forudsætte i det Heles af os uafhængige Indretning Noget, som svarer til den Beskaffenhed i vor Natur, hvoraf hiin høiere Tilskyndelse fremgaaer. Drivten mod det Fuldkomne forudsætter altsaa, at det Fuldkomne er, og at det skal være for os; og denne Betragt-

---

[1]) See Carus Psychologie, 1. S. 313.

ning aabner os Betydningen af den Bøn: Tilkomme Guds Rige.

Fortræffeligt udvikler Hemsterhuis dette i sin Dialog Alexis eller om den gyldne Tidsalder, — thi med dette Ord betegner han, hvad vi ovenfor kaldte Guds Rige — omtrent saaledes: "I ethvert Væsen maae alle bestemte Begieringer være afmaalte efter Mængden og Beskaffenheden af de Ting, som det kan nyde; og naar et Væsens Begieringer ere givne, da kan man deraf med Sikkerhed slutte de Arter af Nydelse, for hvilke det er skikket. Dersom Menneskets kunde blive staaende paa det samme Punct, hvor Dyret finder sin Tilværelses Hensigt opnaaet, og hvorudover det ikke stræber, da maatte vi ogsaa slutte, at Menneskets Bestemmelse var just den samme, som Dyrets. Stræbe derimod et Væsens Begieringer ud over den nærværende Tilstand, da maae vi deraf slutte paa en Evne til Nydelse, som overstiger Alt, hvorom det i sin nærværende Tilstand kan gjøre sig et Begreb. Betragte vi da det Haab, der synes Mennesket som medfødt — ikke det ringe Haab, der gaaer paa et i Sammenligning med den nærværende Tilstand Bedre, men som har det ubetingede, skiøndt ubestemte, Bedre til urokkeligt Maal: saa overbevises vi om, at Menneskets Begieringer, hans Drivt, hans Fuldkommelses-Princip ingen Grændser har, som vi i vor nærværende Tilstand kunne bemærke, og at følgelig Mennesket hænger sammen med en anden Tilstand. Naar vi see en nylig udkrøben Fugle-Unge, og man viser os dens Vinger, da tvivle vi ikke om, at den engang vil flyve. Naar man viser os en lille Fisk, som ved et Tilfælde nylig begyndte at leve paa Strandbredden, og man beviser os af alle dens Dele, at den ikke længe kan leve i Luften, men ifølge sin Natur maa være i Vandet: da ere vi forvisede, at den, saasnart Floden vender tilbage, vil svømme. Og naar vi da be-

tragte Menneſket, i hvem hans Natur har lagt Begieringer, der aldeles ikke ſtaae i Forhold til det Lidet, ſom denne Jord kan forſkaffe ham: hvo kunde da troe, at denne Jord er det for ham paſſende Element? Han giør det kun ſom hiin Fiſk, der bevæger ſine Finner, ſpringer frem og tilbage, og først i Bølgerne bliver glad ved ſin fulde Tilværelſe, hvilken den meget ufuldkomment lærer at kiende paa min Haand [1]." Claudius, ſom har laant denne Betragtning af Hemſterhuis, føier til: "Have vi Mennesker en medfød Attraa efter Udødelighed, (efter Fuldkommenhed, efter Guds Rige), ſaa er det klart, at vi i vor nærværende Tilſtand ikke ere, hvor vi ſkulde være. Vi giſpe paa det Tørre, og der maa etſteds være et Ocean for os [2]."

---

[1]) Vermiſchte philoſophiſche Schriften. A. d. Franzöſ. Th. 3. S. 88 ff.

[2]) Sämtliche Werke des Wandsbecker Bothen. Th. 5. S. 18.

VI.

Om Hukommelsen.

En psychologisk Undersøgelse.

(1849.)

(13a)

1.

De Vanskeligheder, der ere forbundne med en Undersøgelse om Hukommelsens Natur og Beskaffenhed, ere i den senere Tiid forøgede med den, at man ganske vil formene os at tale om Siele=Evner eller Kræfter. Forsaavidt denne Indsigelse fornemmelig er gaaet ud fra Herbart, da er han i sin Consequents, naar han erklærer, at Sielen aldeles ingen Anlæg eller Evner har, hverken til at modtage eller at producere [1]), thi da efter ham alle psychiske Phænomener fremkomme ganske mechanisk ved Conflicten mellem de Forstyrrelser, som Indvirkningen af de mange andre saakaldte "Reale" frembringe, og Sielens Selvopholdelse, kan der ikke være Tale om forskiellige Virkemaader af Sielen. Vel kan det synes betænkeligt, ikke blot at hvad Herbart kalder "den gamle Hypothese om Sieleevnerne" af ham selv erkiendes for "en Tradition, der giengiver Total=Indtrykket af alle psychologiske Jagttagelser" [2]), men at han selv ikke kan forklare Forstanden anderledes, end som en "Evne" til at forbinde vore Tanker efter Beskaffenheden af det Tænkte, og

---

[1]) Lehrbuch zur Psychologie, 2te Aufl. S. 123.

[2]) Sammest. S. 7.

Fornuften ved en Overveielse og Fornemmelse af Grunde og Modgrunde, hvilket da vel forudsætter en Evne dertil. Men naar han tilføier, at det Virkelige, som ligger bagved disse Navne-Forklaringer, ikke er Andet end visse Arter af Virksomhed i de Rækker og Masser af Forestillinger, som eengang have dannet sig i os [1]): da sees det, at det er Forestillingerne, og ikke Sielen, han tillægger Virkemaader og Kræfter, og at altsaa, til Exempel, Forstand og Fornuft kun ere ham Hypotheser, hvorved man har villet forklare, hvad der foregaaer i Forestillingerne [2]).

Besynderligere er det, at ogsaa Philosopher, som dog sætte den antydede Forskiel i Virksomheden i Sielen selv, heller ikke ville tillade os, med Hensyn hertil, at tillægge Sielen forskiellige Evner eller Kræfter. De mene, at vi derved gjøre Sielen til en mechanisk Samling af en Mængde Kræfter, et Aggregat, hvorved Kræfternes indbyrdes Forbindelse kun betragtes som et udvortes tilfældigt Forhold [3]). Men uden Tvivl træffer denne Bebreidelse alene Mængden af Phrenologerne, for hvilke maaskee Sielen viser sig som et Bundt af mangehaande Evner, der ikke synes sammensattede ved Andet end Hierneskallen; thi neppe har ellers Nogen miskiendt, at Sielen aldrig virker paa een Maade alene, eller at hvad vi i Betragtningen adskille som forskiellige Kræfter, ikke i Virkeligheden staaer isoleret udenfor hinanden [4]) I sig selv ere Rummets tre Dimensioner uadskillelige,

---

[1]) Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie. 3te Ausg. S. 270 f.

[2]) Jvnf. Herbart's kleinere philosophische Schriften, herausgegeben von Hartenstein, III. 255 f.

[3]) Hegel, Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften III. Werke VII. 2te Abth. S. 303.

[4]) Upaatvivlelig er Sielen en Enhed, og har som saadan sit mangeslags Liv (Stiedenroth, Psychologie zur Erklärung der Seelenerscheinungen

men man har dog aldrig fortænkt Mathematikeren det, at han betragter Linier med een, eller Flader med to Dimensioner, ligesaa lidet som Physikeren, at han ved at handle om Legemernes Tyngde abstraherer fra deres øvrige Egenskaber. Saaledes maa og bør Videnskaben stedse foretage Abstractioner, hvorved Noget, der i Virkeligheden ikke forekommer for sig selv alene, betragtes som et Særskilt. Physikeren stræber endog i sine Experimenter, saavidt han formaaer det, at fremstille det saadant; Psychologen tør ikke experimentere med Sielen [1]), men vel tør og bør han ved sine Jagttagelser hefte sin Opmærksomhed paa saadanne Tilstande, hvori en eller anden af Sielens Virkemaader fremtræder renest. Langtfra at dette, som Herbart mener, skulde føre Videnskaben paa Afveie, har det vel meget mere været Videnskaben til Skade, at man enten i de saakaldte "Historier af Sielen" har kastet Alt imellem hinanden, og kun adskilt Udviklings-Perioderne, som dog i de forskiellige Menneskers Liv ikke falde sammen, eller opfundet nye Benævnelser for de gamle Jagttagelser. Naar saaledes C. G. Carus taler om "Straalinger af Sielen efter forskiellige Retninger" [2]), da er dette Udtryk deels ikke tilstrækkeligt, thi ogsaa i samme Retning yttrer Sielen sig paa forskiellig Maade, deels maa der forudsættes Noget, som driver Sielen til at "udstraale" i en vis Ret-

I. 12); men naar Sielens Liv er mangeslags, hvorfor maae vi da ikke særskilt betragte ethvert af disse mange Slags, naar vi dog derhos ikke glemme, at de ere Yttringer af eet Liv? Derimod opgive vi gierne Inddelingen af Sieleevnerne i høiere og lavere. Det Høiere og Lavere beroer paa Evnernes Anvendelse.

[1]) Vel har man af J. G. Krüger et "Versuch einer Experimental-Seelenlehre", men denne uheldige Benævnelse vil egentlig ikke sige Andet, end hvad man ellers kalder "en Erfarings-Sielelære".

[2]) Psyche, zur Entwickelungsgeschichte der Seele. S. 263.

ning. Saavel i den videnskabelige som i den daglige Tale vil ingen falsk Theorie kunne bringe det dertil, at man skulde undgaae at skielne mellem Tanke, Følelse og Villie, skiøndt disse i Virkeligheden for det Meste ere ligesaa uadskillelige, som Rummets tre Dimensioner; og saaledes vil der ogsaa stedse være Tale om Hukommelsen, som en Sielens Evne til at yttre sig paa en vis Maade.

2.

Vi sige hellere "Evne" end "Kraft". Vel have flere Forfattere her antaget den Forskiel, at der i "Kraften" skulde være en bestandig Stræben til at handle, medens "Evnen" kun indeholdt Mueligheden til Handling [1]); men baade er der uden Tvivl altid i Evnen en, om endog kun svag, Stræben efter at yttre sig, og, skiøndt Talebrugen er noget vaklende, vil man ikke let tale om "Evne", uden hvor der er nogen Bevidsthed om Kraften. Saaledes vil man, hvor der er latent Varme eller Elektricitet tilstede, vel tale om Kræfter, men ikke om Evner.

Her søge vi altsaa just, saavidt mueligt, i Tanken at isolere Hukommelsen, saa at det maatte fremtræde reent, hvilken Virkemaade af Sielen vi mene. Dette er imidlertid ikke ganske let, da især Indbildningskraften næsten stedse er ikke lidet virksom ved alle Hukommelsens Yttringer. Herved have endog nogle Psychologer ladet sig forlede til blot at adskille Hukommelsen fra den reproductive Indbildningskraft derved, at hiin

---

1) Wolfii Psychologia rationalis. Ed. 2. pag. 35. Saaledes siger ogsaa P. E. Müller (Dansk Synonymik II. 114): "Kraften kaldes Evne, forsaavidt den betragtes blot som Mulighed til at kunne virke"; hvorhos det dog indrømmes, at, "hvor der findes en Evne, maa der ogsaa være nogen Kraft". Derimod siger Molbech (Dansk Ordbog I. 322), at "Evne bruges meest om det Aandelige; om Legemet og Materien bruges oftere: Kræfter".

formaaer vilkaarlig at producere den havte Foreſtilling [1]); men det er indlyſende, at Sielen virker paa en meget forſkiellig Maade, naar den blot erindrer en Gienſtand, og naar den udmaler ſig dens Billede. I Mennesker med faſt og omfattende Hukommelſe er Indbildningskraften ſædvanlig — thi der gives mange Undtagelſer — ikke meget levende, og naar Seieren ved Marathon ikke tillod Themiſtokles at ſove, da beroede dette ingenlunde paa den udmærkede Hukommelſe, hvoraf han var i Beſiddelſe, thi ſaa megen Hukommelſe at han kunde erindre den ſtore Bedrivt, havde enhver Anden i Athenen; men ikke Enhver udmalede ſig ſaaledes Seierherrens Fortieneſter og de Æresbeviisninger, der vare blevne ham til Deel, ſom hiin efter Bedrivter og Ære tørſtende unge Mand. Paa den anden Side have nyere Pſychologer, for at holde Indbildningskraftens Virkſomhed ude af Begrebet, villet indſkrænke Hukommelſen til Navne og Ord [2]). Deslige vilkaarlige Beſtemmelſer lade ſig vel give

---

[1]) Saaledes Kant, Anthropologie S. 93.

[2]) "Die Ausdrücke Wort- und Namengedächtniß enthalten einen Pleonasmus, weil es kein andres Gedächtniß gibt". Erdmann, Grundriß der Pſychologie, 3te Aufl. S. 81. Hegel, ſom først har adſondret Erindringen fra Hukommelſen, betragter derpaa denne under 3 Former, nemlig ſom den navnebeholdende, den reproductive og den mechaniſke Hukommelſe; Werke VII. 2 Abth. S. 347. Roſenkranz, ſom da og kun har villet levere en Commentar til Hegel's Udkaſt, omtrent ligeſaa; Pſychologie oder die Wiſſenſchaft vom ſubjectivem Geiſt, 2te Aufl. S, 319 ff. Her beſtemmes dog Hukommelſen ſom "das Erfaſſen einer Sache in der Aeuſſerlichkeit ihrer Bezeichnung", og denne Definition har i det mindſte den Fordeel, at man efter den ikke behøver at negte de Døvſtumme Hukommelſe, thi Diſſe giøre ſig unegtelig Tegn for Gienſtandene, ſkiøndt de, naar de ikke erholde egentlig Underviisning, intet Navn have derfor. Men det Væſentlige ved Hukommelſen er dog herved udelukt, thi vel er det Indbildningskraften, der danner Billedet af et Sted, en Perſon, en Ting, men det er Hukommelſen, der bevarer, gienkalder og gienkiender det. Daub adſkiller en productiv Hukommelſe, ſom ſkaber

i Philosophernes Skoler, men saasnart Tilhøreren kommer ud derfra, vil han befinde sig i en uophørlig Kamp imod Sproget, thi Enhver vil sige ham, at han erindrer et Huus, et Sted, en Begivenhed, en Sandhed, og han vil ikke kunne negte de Døvstumme, som endnu ikke have lært noget Navn, eller Ord, eller Tal, ja ikke engang Dyrene, al Hukommelse. Endog udfordres Hukommelse, før man kan give Navn, thi først maa Forestillingen ofte være fremkommen i Bevidstheden, og være erkiendt som identisk, før man ved en egen Betegnelse udhæver den fra de øvrige Gienstande; og først maae een Gienstands Kiendemærker erindres, før de kunne sammenlignes med andre Gienstandes Kiendemærker, og før en saadan Overeensstemmelse kan bemærkes, at man sammenfatter flere Gienstande under een generisk Benævnelse.

Man synes ved disse Bestemmelser at have overseet, hvad der dog nødvendigen hører til Hukommelsens Væsen, at Forestillingerne gienkiendes som forhen havte. Kan man end ikke være enig med Wolf, som indskrænker Hukommelsens Virksomhed til denne Gienkiendelse, i det han lader det være Indbildningskraftens Værk paany at fremkalde Forestillingerne [1]), maa man dog indrømme, at, hvor ofte endog de samme Forestillinger fremkomme i Sielen, endog ved Sielens egen Virksomhed, kan man dog ikke siges at erindre dem, naar man ikke gienkiender dem som forhen havte [2]). Vi kunne ved andre Grunde over-

---

Tegnene, og en reproductiv, som igien fremkalder dem; selv ved Tal-Hukommelsen er der tildeels et Billede tilstede, kun ved Ord-Hukommelsen er det anderledes; Vorlesungen über die philosophische Anthropologie S. 241, 253. — Vilkaarligheden i alle disse Bestemmelser falder af sig selv i Øinene.

1) Psychologia empirica. Ed. 2. pag. 123 sq.

2) Naar Herbart bemærker (Lehrbuch zur Psychologie S. 73), at man tillægger Den en god Hukommelse, som let kan lære en Tale udenad, og

bevise os om, at vi tilforn have havt den samme Forestilling, have seet den samme Person, ere komne paa den samme Tanke, men naar vi ikke umiddelbar gienkiende Forestillingerne som dem, der tilforn have været i vor Siel, sige vi dog, at vi ikke erindre det. Vigtigheden af denne Bemærkning vil i det Følgende vise sig.

3.

Her standse vi foreløbigen ved det Spørgsmaal, om det i vor Selvbevidsthed er ved Hukommelsen, vi erkiende os selv for de Samme, som forhen. Uden Tvivl vil Enhver strax være tilbøielig til at benegte dette; han vil fornemme, at det er en anden Virksomhed, hvorved vort Jeg uafladeligen og uforanderligen ligesom constituerer sig selv, og en anden, hvorved vi paany fremkalde de Forestillinger, der have skiftet i dette Jegs Bevidsthed. Naar Reid [1]) paastaaer, at Overbeviisningen om vor personlige Identitet beroer paa Hukommelsen, og til den Ende beraaber sig paa, at det er Hukommelsen, der bevidner, at en vis forbigangen Handling er foretagen af mig, som nu erindrer den, og at det er i Tillid til min Hukommelse, jeg antager, at

---

med Sikkerhed fremsige den, om han endog ikke, medens han fremsiger den, erindrer, at det er den samme Tale, som staaer trykt eller skreven paa dette eller hiint Papiir, og som han har memoreret i denne eller hiin Time: da kan man meget vel gienkiende en Gienstand, uden at erindre alle Omstændigheder, under hvilke Forestillingen tilforn fremkom, og der er ingen Tvivl om, at jo den Talende her under den hele Actus er sig bevidst, at han ikke udsiger, hvad der nu først opkommer i hans Siel, men at han fremsiger, hvad han tilforn har opfattet. Naar undertiden en Forestilling, som vi tilforn have havt, af sig selv paany opkommer i Sielen, uden at vi gienkiende den, da er det vel Hukommelsen, der fremkalder den, men denne Evne øver da ikke sin Function fuldstændigen, og naar dette jævnligen vederfares et Menneske, da sige vi, at han i større eller mindre Grad har tabt Hukommelsen. Men en Evne skal ikke beskrives efter dens ufuldkomne Tilstande.

[1]) Essays on the intellectual powers of man, pag. 318.

jeg dengang maa have existeret, og maa være vedbleven at existere fra den Tiid til den nærværende, da er heri en betydelig Forvirring. Vistnok er det ved Hielp af Hukommelsen, jeg veed, at jeg har foretaget en Handling, men denne Ihukommelse har Intet med Selvbevidstheden at skaffe; Sielens Virksomhed er meget forskiellig, i det jeg husker, at jeg har foretaget en Handling, og i det jeg er mig mig selv bevidst, og den Erindring, at jeg har foretaget Handlingen, forudsætter Bevidstheden om "den identiske Person, som jeg kalder Migselv". Rigtigere giør Locke [1]) Forskiel mellem Hukommelse og og Bestuelse, hvilken Sidste finder Sted, saalænge Sielen bevarer en Forestilling, der er opkommen i den, virkelig nærværende. Saalænge en Gienstand uafbrudt er for Diet, den samme Smerte uafbrudt fornemmes, eller den samme Tanke uafbrudt fastholdes, vil neppe Nogen sige, at det er ved Hukommelsen, han erkiender Identiteten, men Hukommelsens Virksomhed indtræder først efter en Afbrydelse, naar en Forestilling i kortere eller længere Tiid har været fortrængt. Da nu Selvbevidstheden i Menneskets hele Liv aldrig afbrydes, men ledsager alle Fornemmelser og alle Sielens Yttringer, saa hører den til Bestuelsens Sphære. Man vil maaskee indvende, at Selvbevidstheden dog afbrydes i en dyb Søvn og i Besvimelser; men dersom endog saa var, kunde Selvbevidstheden dog ikke siges at være fortrængt, der er intet Andet traadt imellem, og, saasnart Mennesket igien vaagner til Bevidsthed, vaagner ogsaa Selvbevidstheden. Desuden er det meget tvivlsomt, om Selvbevidstheden i disse Tilstande virkelig er ophørt. Det er, som bekiendt, et Spørgsmaal — som aldrig tilfulde vil kunne afgiøres, — om ikke den Sovende altid drømmer; at man ofte ikke erindrer at have drømt, afgiør ikke

---

[1]) Essay concernant l'entendement humain, traduit par Coste, pag. 101.

Sagen, thi Drømmen kan meget vel have været tilstede, fordi den ikke er bleven i Erindring, og neppe er Nogen pludselig bleven vakt af en dyb Søvn, uden at det har været ham, som om i det Samme en heel Drømmeverden adspredtes. Ligesaa lidet er det afgiørende, at man efter en Besvimelse aldeles Intet erindrer om hvad der er foregaaet, thi man seer ofte, at Søvngængere eller andre Personer i erstatiske Tilstande foretage Handlinger og holde lange Taler, hvorved der upaatvivlelig er Selvbevidsthed tilstede, og at de dog Intet vide derom, naar de igien komme i den naturlige Tilstand. Saaledes faldt, efter en aldeles troværdig Beretning, en Dreng paa omtrent 10 Aar efter en Nervesygdom i en Sovesyge, som varede et Fierdingaar. Hvad enten han stod eller sad, sov han pludselig ind, og tilbragte overalt langt mere Tiid sovende end vaagende. Imidlertid kunde man, især naar han sov staaende, og man blot holdt paa ham, saa han ikke faldt om, tale med ham, men, naar han vaagnede, vidste han Intet om Det, hvorom man under Søvnen havde talt med ham. Dog sov han snart igien ind, og da kunde man med ham fortsætte den Samtale, som man tilforn under Søvnen havde ført med ham. Naar han atter vaagnede, vidste han atter Intet om denne Samtale, men kun om Det, hvorom man havde talt med ham vaagende, saa at han syntes at have en dobbelt Hukommelse, een for den vaagne, en anden for den sovende Tilstand [1]), men i enhver af disse Tilstande var dog Selvbevidsthed.

4.

Vi have i det Foregaaende saavel benyttet Ordet Erindring, som Hukommelse. Disse Ord have dog en meget forskiellig Klang, have heller ikke samme Etymologie, men des-

---

[1]) Moritz, Magazin zur Erfahrungsseelenkunde II. St. 1. S. 69 f.

værre har Sprogbrugen ikke holdt dem saaledes ud fra hinanden, som ønskeligt var. Vel have vi ikke istnde med nogle Forfattere [1]) at adskille en Erindrings-Evne fra Hukommelsen, vi mene ikke, det lader sig gjøre at komme Noget ihu uden at erindre det, men vi kunde dog ved disse Undersøgelser have Brug for tvende nogenledes nøiagtigen adskilte Ord. Blandt Aristoteles Smaaskrivter findes et *περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως* [2]); paa Latin oversættes denne Overskrivt: De memoria et reminiscentia, men paa Dansk — bør det hedde: Om Erindring og Hukommelse, eller omvendt? Raadspørge vi vore tvende skarpsindige Sprogforskere Sporon og P. E. Müller, da finde vi dem uenige [3]). Den Første antager, at Erindring ikke er saa meget vort eget Arbeide, som Ihukommelse; han bemærker, at der er megen Forskiel paa at erindre tilføiede Fornærmelser, og at ihukomme dem, thi man erindrer, om man end ikke vil, men man ihukommer kun, hvad man vil drage til Minde og have i Minde; fremdeles, at Den, der siger, at han ihukommer sin Ven, siger Mere, end Den, der blot erindrer ham, og at Frelserens Ord: Gjører dette til min Ihukommelse, vilde tabe Meget, naar de oversattes: Gjører dette til min Erindring m. m. Derimod mener Müller, at det at erindre bruges i den bestemtere Betydning om de Forestillinger, som vi ikke blot bevare og gienkiende, men ogsaa vilkaarligen kunne kalde tilbage; han bemærker, at erindre er et nyere Ord end ihukomme, men at hiint nu bruges oftere end dette, og at, da ihukomme stelden høres i daglig Tale,

---

1) F. Ex. Treschow. Om den menneskelige Natur, især dens aandelige Side, S. 109.

2) Opera. Ed. Berol. I. 449 sqq.

3) Dansk Synonymik I. 31 ff.

men hyppig forekommer i ældre Skrivter og i det kirkelige Sprog, har dette Ord derved faaet et Eftertryk, som ligger til Grund for de anførte Bemærkninger o. s. v. Naar man nu betragter, hvad af begge Forfattere er anført, vil man uden Tvivl erkiende, at ogsaa i vor Tiid er heri "den philosophiske Talebrug ikke nokſom bestemt". Men, skiøndt ogsaa andre anseete Forfattere staae paa Müllers Side [1]), maa jeg dog være tilbøielig til at træde over paa den modsatte. Det maa først bemærkes, at Ordet huske, skiøndt det ogsaa maa udledes af Hu, ikke betegner det Samme som ihukomme. Hiint Ord, der har en triviel Klang, bruges ogsaa for det Meste kun i den trivielle Tale, og om trivielle Gienstande; og da paa den anden Side ihukomme ofte vilde være for høitideligt, bruger man i den ædlere Stiil sædvanlig Ordet erindre. Men betragter man dette Ord nøiere, da synes det at vise hen til det Indre i Menneſket, altsaa at tilkiendegive, at Noget er prentet varigen i Sindet. Naar derfor Nogen siger: "Jeg har det i Erindring", da mener han uden Tvivl, at Tanken derom stadigen, om endog ofte kun dunkelt, er tilstede i hans Sind, og han kan gierne tilføie: "Jeg skal ogsaa komme det ihu", nemlig til rette Tiid; det er blevet i hans Sind, og engang vil han ret henvende Tanken dertil. Saaledes synes Forestillingens Opbevaring mere at høre til Erindringen, dens Fremkaldelse til Ihukommelsen. Jeg tvivler ogsaa meget om, at man med Müller kan sige: "at Noget kommer mig i Hu" [2]), thi man

---

1) Treschow anf. St. Sibbern, Menneskets aandelige Natur og Væsen I. 163. Psychologie, ny Udarbeidelse S. 306.

2) Anf. St. S. 34. At en saadan "Talemaade ikke bruges, vilde maaskee have været mere i Dine faldende, naar man havde skrevet i eet Ord: "Noget kommer mig ihu", thi da vilde det let være bemærket, at hiint

siger stedse: "Jeg kommer Noget ihu", eller "at komme Noget ihu"; det kommer ikke af sig selv, men ved en frivillig Handling bringes det frem i Sindet [1]). — I Øvrigt er det vedtaget, kun for denne Sielens Handling at bruge Ordet Ihukommelse, derimod Hukommelse for Sielens Evne dertil.

5.

Men hvorledes det end forholder sig hermed, da er det unegteligt, at her er en Forskiel, og at Aristoteles har Ret, naar han siger, at ikke de Samme have lige Evne til at bevare Forestillingerne og Lethed til at kalde dem frem, maaskee ogsaa deri, at Hine for det Meste ere de langsommere — skiøndt derfor just ikke de ringere — Naturer, Disse de Hurtigere og mere Lærenemme [2]). Men ogsaa de Samme have ikke til alle Tider lige Lethed; til een Tiid finde vi os meget glemsommere, end til en anden; til een Tiid strømme de tilforn havte Forestillinger ligesom frivilligen til os, medens vi til en anden Tiid maae søge dem mvisommeligen, og ofte forgieves. Saaledes ere vi her ved et af de almindeligste, men tillige mærkværdigste, psychiske Phænomener.

Enhver erfarer det idelig med sig selv, at en Forestilling kan til en Tiid med høi Grad af Klarhed eller Styrke være

---

Udtryk maatte betyde, at Noget havde mig i Ihukommelse, og at kun en Person, ikke en Ting, kan komme ihu.

[1]) I det franske Sprog har man for denne Art af Sielsvirksomhed, foruden mémoire, endnu to Ord, hvis Betydning Leibnitz bestemmer saaledes: "C'est sensation lorsqu'on s'apperçoit d'un objet externe; la réminiscence en est la répétition sans que l'objet revienne; mais quand on scait qu'on l'a eue, c'est souvenir. Nouveaux essais I. 2. ch. 19. Opera philosophica ed. Erdmann pag. 245.

[2]) *Οὐ γὰρ οἱ αὐτοί εἰσι μνημονικοὶ καὶ ἀναμνηστικοὶ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μνημονικώτεροι μὲν οἱ βραδεῖς, ἀναμνηστικώτεροι δὲ οἱ ταχεις καὶ εὐμαθεῖς.*

tilstede i Bevidstheden, men derefter fordunkles den af andre Forestillinger, trænges tilbage, forsvinder efterhaanden af Bevidstheden; desuagtet maa den dog være i Sindet, thi den rører sig igien deri, stræber ligesom at hæve sig op over Mængden af de andre Forestillinger, kommer — for at bruge Herbart's Udtryk — til Indgangen af Bevidstheden [1]), men naar vi da ville bringe den til fuld Bevidsthed, da er dette os undertiden, uagtet al Anstrengelse, umueligt; til en anden Tiid derimod springer den ligesom af sig selv frem med al Klarhed og Vished. Forestillingen maa altsaa være bleven i vor Erindring, esterdi den igien kan komme frem, uden at Gienstanden paany har fremstillet sig for os, og uden at Nogen paany har sagt os Noget derom, og paa den anden Side svigter Hukommelsen os ofte, naar vi ville kalde den frem.

Dette kan nu hidrøre fra en almindelig Svækkelse i Evnerne, som ikke blot indtræder ved Alder eller Sygdom, men ogsaa naar vi ere trættede ved legemlig eller aandelig Anstrengelse. Men ogsaa i Øieblikke, da vi ere i Besiddelse af vor fulde Kraft, skeer det os ofte, at vi ikke ere istand til at fremkalde, hvad dog er os nøie bekiendt, og som vi til en anden Tiid have ganske paa rede Haand. Da er altsaa den Forestilling, vi søge, fordunklet af de mangehaande andre Forestillinger, der idelig tilstrømme os. Thi Enhver vil let kunne overbevise sig om, at der i den vaagne Tilstand stedse er i Sielen en Mængde Forestillinger, som vi ikke bør kalde ubevidste, thi ingen Forestilling er i Sielen uden nogen Grad af Bevidsthed, og heller ikke altid kunne kalde dunkle, thi de ere ofte ganske tydelige, saa at vi fuldkommen kunne adskille dem fra alle andre, men de gaae saa hurtig giennem Sielen, at det mangen Gang

---

[1]) "an der Schwelle des Bewußtseyns." Lehrbuch zur Psychologie S. 12.

næsten kun er ved Slutning, vi forvisse os om, at de have været tilstede. Saaledes i det af Kant[1]) anførte Exempel, naar en Musiker med ti Fingre og to Fødder spiller en Phantasie paa Orgelet, maaskee endog siger nogle Ord til en Hosstaaende, eller hører hvad Denne siger, og imidlertid enhver Tone kræver et Valg med Hensyn til Harmonien, og for enhver Tone den rette Tangent maa anslaaes med den rette Fingersætning, og Harmonien vilde forstyrres ved ethvert Feilgreb[2]). Endog naar vi blot nedskrive Noget, er der en Forestilling, eller egentlig mange Forestillinger, om Indholdet, dernæst om de Ord, der meest træffende kunne udtrykke det, ja om ethvert Bogstav, vi skrive, og dets Form. Imidlertid maa en Mængde andre Forestillinger være trængte tilbage, og det kan da let skee, at vi glemme, hvad vi skulde huske. Fornemmelig hindres Hukommelsen i dens Virksomhed, naar der ere mange Personer omkring os, som paa forskiellig Maade tiltrække sig vor Opmærksomhed, og vel især naar den Talende er opmærksom paa Tilhørernes Omdømme, og saaledes er hvad man kalder "befangen". Naar derfor et Menneske kommer i en saadan Tilstand, at han er utilgængelig for andre Forestillinger, eller ved egen Sielskraft formaaer at holde dem ude, viser Hukommelsen sig ofte i en overraskende Styrke.

Denne Kraft til at forhindre Adspredelsernes Indvirkning for uforstyrret at kunne fremkalde en vis Række af Forestillinger

---

[1]) Anthropologie S. 17.

[2]) Carus mener (Psyche S. 16), at enhver Konst først virkelig bliver Konst, naar Færdigheden gaaer over i det Ubevidste. Det er en meget lav Forestilling om Konsten, som ligger til Grund for denne Mening, thi Konsten er her identificeret med den technisk Færdighed. Desuden er selv denne Færdighed upaatvivlelig stedse ledsaget af Bevidsthed, hvilket ogsaa sees deraf, at Konstneren strax bemærker ethvert Feilgreb, han begaaer.

kan være noget meget Fortrinligt, og man kan opregne et stort Antal af de ypperste Mænd i Staten og i Videnskaben, som have besiddet en udmærket Hukommelse; men man kan ikke negte, at hos Mange beroede denne Evnes forbausende Styrke kun derpaa, at Verden ellers kun gjorde lidet Indtryk paa dem, at Sielen ikke var sysselsat med indholdsrige Tanker, og Phantasien ikke forstyrrede den ved levende Billeder. Dette var uden Tvivl Tilfældet med det eminente Talent for Tal, som nylig viste sig blandt os, og vel ligeledes med en Mand i Derbyshire i England Jedidiah Burton, som ikke engang havde lært at skrive sit Navn, men med den største Hurtighed og Sikkerhed kunde regne de sværeste Opgaver. Han kunde derved foretage sig andre Ting, indlade sig i Samtaler, men endog efter den længste Afbrydelse havde han Intet tabt af det eengang Fundne. Saaledes havde han engang paataget sig at multiplicere 39 Tal med hinanden, og efter paa dette uhyre Regnestykke at have anvendt halvtredie Maaned udbragte han det rette Facit i 78 Tal [1]).

I abnorme Tilstande tillukkes ofte Sandserne, Sielen er ikke i sin sædvanlige Virksomhed, og saaledes lade mange af Somnambulismens Phænomener sig uden Vanskelighed forklare. Søvngængeren, siger Reil, begynder med at beføle de nærmeste Gienstande for at orientere sig, derefter ligger Stedet med alle dets Gienstande i rigtige Rumforhold saa klart for ham i hans Forestilling, at han kan undgaae Alt eller gribe Alt [2]). Localiteterne ere ham forud bekiendte, men, naar den Vaagne adspredes ved mange andre Tanker og ved Frygt for Feiltagelse og Fare, da trænger intet nyt Indtryk ind giennem

---

[1]) Moritz, Magazin V. 2 St. S. 105.

[2]) See F. A. Carus Psychologie. Nachgelassene Werke II. 280.

Søvngængerens fast tilsluttede Sandser, og Sielens Virksomhed er indskrænket til paany at fremkalde de Forestillinger, efter hvilke han med Sikkerhed gaaer paa de farligste Steder, og foretager meget Andet, som han ellers ikke vovede. En ung Mand, hvem Feder iagttog under Sygdomstilfælde, der vare ledsagede af Somnambulisme, satte sig i denne Tilstand ved Klaveret, forsøgte en Tiidlang Tonerne, indtil han havde fundet den rette første Accord, hvorpaa han uden mindste Feil og med overordentligt Udtryk spillede svære Musikstykker, som han ellers ikke dristede sig til at spille uden Noder[2]). Ellers vilde Tilhørerne og deres Dom over hans Spil have adspredt ham; nu derimod var han alene opmærksom paa sin Præstation, og Hukommelsen fremkaldte uforstyrret den hele Række af Toner, som forud var indprentet i Sindet. Endnu mærkværdigere er Beretningen om en ung Geistlig paa et fransk Seminarium, der, som Søvngænger, blandt Andet udarbeidede, og meget correct nedskrev geistlige Taler. Papirets Størrelse kiendte han ved Følelsen, thi, naar man lagde et Papiir af andet Format for ham, mærkede han det strax, hvilket derimod ikke skeede, naar Papiret var af samme Størrelse. Naar han var kommen til Enden af Siden, læste han det Skrevne høit op, og naar et Udtryk mindre behagede ham, rettede han det — f. Ex. engang "ce divin enfant" til: "cet adorable enfant" — og skrev da Rettelsen ovenover ganske paa det rette Sted. At han herved ikke brugte Øinene, forvissede man sig om ved at holde et Pap under hans Hage, saa det dækkede Papiret[2]). Men Øinene behøvede han i denne Tilstand ikke heller, thi virkelig have vi ved ethvert Ord, vi skreve, været os bevidste, paa hvil-

---

[1]) Moritz, Magazin II. St. 2 S. 83 ff.

[2]) Sammest. VII. St. 2. S. 58 ff.

ket Sted af Papiret vi nedskreve det, og dersom Hukommelsen giorde sin Gierning uforstyrret, som den gjør det i den somnambule Tilstand, vilde den kunne angive os dette Sted, uden at vi behøvede at see efter. Om Florentineren Antonio Magliabecchi fortælles der — formodentlig med nogen Overdrivelse — at han ordret beholdt, hvad han kun eengang havde læst, og kunde angive, paa hvilken Side af Bogen ethvert Stykke fandtes [1]).

Utallige Exempler vise, at ogsaa det Ubetydelige, det for den Hørende eller Tilskuende ganske Ligegyldige, kan hefte sig i Sindet, og, ligesom efter lang Hvile komme frem paany. Heraf lader vel mangt Phænomen ved den dyriske Magnetisme, som man har henført til Divination, sig forklare. For endeel Aar siden vakte det nogen Opsigt her i Staden, at en ung Dame i den magnetiske Clairvoiance havde, som et Lægemiddel for sig, med dens rette latinske Navn efter Systemet angivet en sielden Plante, som skulde findes i den botaniske Have. Planten fandtes der virkelig, men viste for hende ingen helbredende Kraft. Den unge Dames Fader havde været naturkyndig, og formodentlig har hun i sin Barndom hørt en Samtale, hvori denne Plantes Navn er forekommet, hvilket derfra er blevet i hendes Erindring. Saaledes angive ogsaa de Magnetiserede undertiden, som Aarsag til deres egen og Andres Sygdomme, sieldnere Tilfælde, og da, som Stieglitz [2]) bemærker, for det Meste efter de just paa den Tiid blandt Lægerne herskende Theorier, hvor de da let forud have kunnet opfatte et Konstord eller en Bemærkning, som siden kommer frem i den somnambule Tilstand. Dette er ikke forunderligere, end at en ung Bonde,

---

[1]) Schubert, Geschichte der Seele, 2te Ausg. S. 574.

[2]) Ueber den thierischen Magnetismus S. 236 ff.

eenfoldig og udannet, som ved et kort Ophold i Præstegaarden tilfældigviis nogle Gange havde hørt nogle græske Ord, mange Aar efter i en Sygdom gientog dem ganske rigtigen [1]). Det er mig ogsaa bekiendt, at en anseet Militair her i Staden i sin høie Alder om Natten foruroligedes af nogle Ord, som trængte sig frem, og hvis Betydning han ikke vidste. Omsider befandtes det, at Ordene vare græske; han havde i sin Barndom paa et Gymnasium lært lidt Græsk, men siden sit tolvte Aar aldeles ikke befattet sig med dette Sprog.

Dog er det ikke blot enkelte Ord, der saaledes efter lang Tiid igien komme frem, men man hører ogsaa Personer i abnorme Tilstande med Færdighed at tale fremmede Sprog, som de ellers neppe vove at fremstamme. Erasmus Roterodamus fortæller, at han selv havde seet en Spoletaner, som i et Raserie, foraarsaget af Drm, talede godt Tydsk, hvilket Sprog han, da han var helbredet, hverken kunde tale eller forstaae [2]). Upaatvivleligen maa han engang have lært dette Sprog, men siden igien, som ofte er Tilfældet, have glemt det, men, som Fortællingen viser, ikke anderledes, end at det igien kunde komme tilbage. Marchese Solari i Venedig, hvis Moder havde været Fransk, men som siden havde glemt dette Sprog, glemte derimod under en Sygdom alt sit Italiensk, og talede kun færdigt Fransk. Efter Helbredelsen vendte hendes sædvanlige Færdighed i det Italienske tilbage, og hun glemte atter det Franske. Men i hendes høie Alderdom kunde hun igien ikke mere tale Italiensk, men kun endnu det Sprog, hun havde lært i sin

---

[1]) Sammest. S. 284 ff.

[2]) De laude medicinæ. Declamationes quatuor. Basil. 1525 fol. 17.

Barndom [1]). Af lignende Exempler kunde mange anføres [2]). I det Mindre erfare vi Alle, at vi kunne have lært et Sprog, saa at vi ret vel forstaae hvad vi læse eller høre, altsaa at Ordene ere blevne i vort Sind, thi, naar de atter fremkomme, gienkiende vi dem og vide deres Betydning, men naar vi ville tale Sproget, kunne vi ikke finde de os dog velbekiendte Ord. Dette hidrører fra Adspredelse og Forlegenhed — hvilken sidste er en Adspredelse ved ængstelig Opmærksomhed paa Andres Dom — thi dersom vi kunde, som det træffende kaldes, "samle os", vilde vi ogsaa kunne finde Ordet, og der komme virkelig Tider, da Sproget langt lettere, end ellers, flyder fra vore Læber.

6.

Hvad vi med det her Anførte have villet bringe til Erkiendelse, er, at Hukommelsens Mangler, naar den ikke let og fuldstændigt og paalideligt kan giengive det Forlangte, ikke vise, at dette er udslettet af Sindet, med andre Ord, at ingenlunde alt det er tabt, som synes glemt. Dersom det maaskee vilde være for dristigt at paastaae, at Alt, hvad der med tilstrækkeligt Liv har været i Sielen, er giemt i dens Dybder, og at Glemsomhed kun er et Navn for Øieblikkets Phænomener, saa tør vi dog vel sige, at, dersom en Forestilling virkelig er ganske udslettet af Sielen, da er det, fordi den ikke var rigtigen, klart,

---

[1]) Schubert, Geschichte der Seele, S. 578.

[2]) Huarte's Beretning om Personer, som i deres Vanvid have talt Latin, uden nogensinde forud at have lært det, anføres blot for at tilføie hans pudseerlige Forklaring, nemlig at det latinske Sprog stemmer saa nøie overeens med den fornuftige Siel, at Sielen, naar den faaer det Temperament, der udfordres til Opfindelsen af det ziirligste Sprog, strax vil falde paa dette, og paa intet andet. Huarte, Prüfung der Köpfe, übersetzt von Lessing. 2te Ausg. S. 77. 80 f.

levende, dybt opfattet. Vi høre ofte dem, hvilke Alderen har svækket, klage over, at de, medens de klart erindre, hvad de tidligere have seet og hørt, let forglemme, hvad nyligen er dem bibragt, hvilket da uden Tvivl beroer paa, at deres Evne til at opfatte er svovet. Overalt bevares unegtelig Det bedst i Erindringen, hvorpaa vi meest have kunnet og villet henvende Opmærksomheden, hvilket vi altsaa bedst have opfattet. Af denne Aarsag have de forskiellige Mennesker, efter deres Individualitet, Hukommelse for forskiellige Slags Gienstande. Der ere de, som besidde en overordentlig Hukommelse for Navne eller Tal, Andre beholde med Lethed en sammenhængende Række af Ord, en Tale eller et Digt, medens de vanskeligere opfatte de enkelte Ord af fremmede Sprog, hvilke Andre have et saa særdeles Talent til at lære, et Talent, der ofte ikke er forbundet med nogen anden fortrinlig Egenskab. Ogsaa maa man erkiende en egen Sted-Hukommelse, i det Nogle strax kunne orientere sig, og let finde Veien tilbage, ligesom de, ved Opmærksomhed for Orden, erindre, hvor de have henlagt enhver Ting, hvorimod Andre, fordybede i deres egne Tanker eller sysselsatte med andre Gienstande, Intet have bemærket, hvorved de kunde gienkiende Stederne. Mærkværdigt er det, hvorledes de, der have ret Sands for det Komiske, kunne i en lang Fortælling gientage ethvert pudseerligt Ord, enhver latterlig Gebærde ved en Begivenhed, hvorom Andre, der ligesaa vel vare tilstede, strax ere færdige med deres Beretning.

7.

For at forklare, hvorledes Forestillingerne vende tilbage i Sindet har man udtænkt nogle saakaldte Idee-Associations-Love, hvorom dog Hegel[1]) med Rette bemærker, deels, at de ikke

---

[1]) Werke VII. 2te Abth. S. 329.

er Ideer, der saaledes fremkaldes, deels, at de ikke ere Love, da meget mere herved Vilkaar og Tilfældighed finder Sted, hvilket er det Modsatte af en Lov [1]). Det er nu vel saa, at Gienstande, der have et fælles Kiendetegn [2]), eller der have været forbundne, eller let kunne forbindes i Bevidstheden, eller hvorledes man ellers vil beskrive dette Forestillingernes Slægtskab, vække hinanden i Bevidstheden; men dette er ingen Lov, thi meget ofte skeer det ikke, og den ene Forestilling fremkalder ikke altid de samme tilsvarn dermed forbundne Forestillinger. Naar f. Ex. flere Forestillinger have været forbundne i Henseende til Tiden, og een af dem fremkommer i Bevidstheden, da gaaer Sielen undertiden derfra til det Samtidige, undertiden til det Foregaaende eller det Efterfølgende, og kan saaledes til hiin knytte hoist forskiellige Rækker af Forestillinger. Overalt komme ideligen en Mængde Forestillinger uvilkaarligen tilbage, og da sige vi, at de falde os ind. Men for saadanne "Indfald" bør Sielen ikke for meget gives til Priis, og hvorvel mange Forestillinger uophørligen, og ofte meget ubeleiligen, ville paatrænge sig, bør vi dog ikke tabe al Raadighed derover. Thi der gives virkelig en "Konst at glemme", eller, vi formaae til en vis Grad at trænge Forestillingerne tilbage, og at gientage dette saa ofte, at de omsider, i det mindste til en Tiid, synke hen i de ubevidste Regioner af Sielen. Men saaledes formaae vi ogsaa at kalde dem frem derfra, om de endog først synes ligesom dybt skiulte, og da siges vi at besinde os derpaa. Bestindighed er altid en skiøn Sag, og saaledes er det ogsaa en

---

[1]) "De angive kun Mueligheder, og have kun Gyldigheden af particulære, ei af almindelige Sætninger". Sibbern, Psychologie S. 193.

[2]) Erdmann, Grundriß der Psychologie S. 76.

dyrebar Evne, hvorved vi formaae at stige ned i vort Væsens Dybder, og derfra at hente frem, hvad vi behøve eller ønske.

Jo mere vi, og kun med altfor god Grund, klage over vor Glemsomhed, at saa Meget, der tilforn var i Sielen, igien er forsvundet deraf, desto trøsteligere er det at overveie, at dette for en stor Deel kun er tilsyneladende, og at ikke Alt er tabt for stedse, hvad til en Tiid synes at være det. Vel foreholder man os, at med Legemets Svækkelse svækkes ogsaa Hukommelsen, og at vi maae underkaste os den Nødvendighed, at der af alle Sielens møisommeligen samlede Rigdomme tilsidst Intet bliver tilbage, uden hvad det tilforn lykkedes os at benytte til et eller andet blivende Værk, som kan være Efterslægten til Arv, men os ikke mere til Besiddelse. Men de samme Erfaringer, efter hvilke dette antages, stadfæste uden Tvivl vor Hovedsætning, at Hukommelsens temporære Mangler ingenlunde vise, at Det er tabt for stedse, som den for en Tiid ikke formaaer at kalde tilbage. At Hukommelsen svækkes ved Sygdom, er sædvanligt, og dette finder undertiden Sted i den Grad, at Reconvalescenten har glemt næsten Alt, hvad han vidste, og maa begynde at lære endog Elementerne paany. Men da seer man ogsaa, at Hukommelsen efterhaanden vender tilbage, og igien finder i Sielen, hvad denne tilforn havde giemt. Puysegur, en maaskee noget eensidig, men dog paalidelig Jagttager, beretter om en Dreng, som i sit 4de Aar havde maattet underkastes en Operation paa Hiernen. Efter denne fik han Tilfælde af Vanvid, og tabte ganske Hukommelsen, saa han ikke vidste, hvad han havde foretaget for en Time siden, og ikke gienkiendte Personer og Ting, som han havde seet faa Øieblikke forud. Ved at magnetiseres kom han i somnambul Tilstand, og i denne erindrede han sig nøie sit hele forrige Liv; han beskrev den Operation, der i saa tidlig Alder var foretaget

med ham, de Instrumenter, der vare blevne anvendte m. v. Saaledes førte denne Dreng i den Tiid, han blev magnetiseret, et underligt dobbelt Liv, eet vaagent, hvori kun Øieblikkets Indtryk virkede paa ham, og et somnambult, hvori hans hele forrige Liv var oplukket for ham [1]). Mærkelig er ogsaa Beretningen om en lærd, mangesidig uddannet Mand, som efter en Feber næsten ganske havde tabt Hukommelsen, og maatte som et Barn lade sig undervise paany. En Dag holdt han pludselig inde med Læsningen, lagde Haanden paa Hovedet og sagde, at han havde en egen Følelse deri, og at det var ham, som om han nu atter vidste Alt, hvad han tidligere havde vidst, hvilket da siden bekræftede sig. [2]).

8.

Var altsaa Erindringen i Legemet, efterdi en Forandring i Legemet løsnede dens Baand? — Det er en almindelig Mening, at Hukommelsen mere end de øvrige Sieleevner hænger sammen med Legemet. Skiøndt jeg ikke veed, med hvilken Grund man antager dette — thi, de individuelle Forskielligheder fraregnede, pleie Evnerne temmelig ligeligen at styrkes og svækkes — vil det dog her paaligge os at tage Hensyn paa de Theorier, som ville forklare Hukommelsens Phænomener af legemlige Affectioner. Vi ville herved i Særdeleshed holde os til Bonnet [3]),

---

[1]) See Tafel, die Fundamentalphilosophie I. 563 f.

[2]) Autenrieth, Rede über das Gedächtniß S. 20; efter Abercrombie.

[3]) Tetens bemærker (Philosophische Versuche über die menschliche Natur II. 240), at, skiøndt denne Theorie tidligere er fremsat (i et i sin Tiid berømt Værk, Essai de Psychologie), har Bonnet dog saaledes uddannet den, at den billigen kan bære hans Navn. Tetens kalder denne nye psychologiske Bygning et Mesterstykke af philosophisk Architektonik; imidlertid modsætter han den dog en Opposition, men som kun er lidet skarp.

thi skiøndt den af ham fremsatte Theorie siden er bleven saaledes modificeret, at den maaskee vil synes forældet, er Anskuelsen dog i det Væsentlige bleven den samme i de senere materialistiske Theorier, og hvad der gielder om hiin, vil let kunne anvendes paa disse [1])

Bonnet altsaa antager, at Hukommelsen er hestet til Legemet, esterdi de Aarsager, der kun indvirke paa Legemet, svække, nedbryde, eller styrke Hukommelsen [2]). I enhver Sandses Organ er der en utallig Mængde af Fibrer eller Nervetraade, skikkede for de forskiellige Arter af Sandsninger, som Sandsen kan opvække i Sielen, saaledes i Lugte-Organet Nervetraade for de Smaalegemer, der udstrømme fra Rosen, andre for dem, der udstrømme fra Nelliken [3]). En saadan Nervetraad, der endnu intet Indtryk har modtaget af sin Gienstand, kaldes en Jomfru-Fiber, og indvirker ikke paa Sielen; men naar Indtrykket af Gienstanden har sat den i Bevægelse, frembringer den en Modification i Sielen, men bliver ogsaa selv, ved at tabe sin Jomfrueligheed, anderledes modificeret; den faaer en større Lethed til paany at komme i Bevægelse, og af denne Nervetraadens Dispostion til at laane sig til disse Bevægelser og at gientage dem afhænger Hukommelsen [4]). Det er saaledes ikke Sielen, der beholder Følelsen af sine Modificationer, men det er Nervetraadene, og ved dem Hiernen, der beholder Begvemheden til at

---

[1]) Egentlig har Malebranche angivet den Theorie, som Bonnet videre har udført; de la recherche de la verité, livr. 2, chap. 5. (Ed. 7. I. 294). Carteſius har en anden Theorie, hvorefter Hukommelsen dog synes at udgaae fra Sielen, som derefter søger Legemets Hielp; see blandt Andet hans Skrivt de passionibus animæ Pars 1. Artic. 42.

[2]) Essai analytique sur les facultés de l'ame. Ed. 2 I. 15.

[3]) I. 60.

[4]) I. 46. 71 f.

modificere Sielen paa en vis Maade [1]). Desuden finder mellem flere Sandsninger af forskiellig Art et Forhold Sted, hvorved de henhøre til samme Slægt, og saaledes ville ogsaa de derhen hørende Nervetraade have et indbyrdes Forhold, saa at den enes Rystelse frembringer Bevægelse i de andre, og derved gienkalder Sandsningerne [2]). Naar nu en Nervetraad, som tilforn har været i Bevægelse, paany bevæges, da fornemmer Sielen, at denne Nervetraad ikke er i samme Tilstand, som forhen, dens Indvirkning er anderledes modificeret, og deraf erkiender Sielen, at Sandseredskabet tilforn har været afficeret, og det er derpaa, Erindringen (la réminiscence) beroer [3]). Erindringen (le souvenir) har saaledes den samme Oprindelse, som Sandsningen selv; den beroer paa en Bevægelse, der er kommen i Nervetraaden, men paa en svagere Bevægelse, og har derfor mindre Intensitet [4]). Hvad complicerede Forestillinger angaaer, da kan en Gienstand paa eengang sætte flere Knipper af Nervetraade, henhørende til een eller flere Sandser, i Bevægelse; disse Nervetraade staae i indbyrdes Forbindelse, de indvirke derfor gienſidigen paa hinanden, medens Gienstanden holder dem i Bevægelse, de komme derved i et Forhold til hinanden, som de forhen ikke havde, i det de nemlig faae en Vane til gienſidigen at sættes i Bevægelse; naar derfor et eller flere Knipper af disse Nervetraade ved hvilkensomhelst Aarsag paany komme i Bevægelse, meddeler Bevægelsen sig til alle de øvrige Knipper, og den hele Forestilling frembringes paany [5]).

---

[1]) I. 75.

[2]) I. 64.

[3]) II. 72.

[4]) II. 105.

[5]) II. 148 ff.

Hvor lidet tiltalende endog denne Theorie uden Tvivl nu vil synes de fleste Læsere, vil det dog, for at oplyse, hvilke Spørgsmaal herved forekomme, være tienligt at fatte den noget skarpere i Die.

Tænke vi os da en saakaldet compliceret Forestilling, for Exempel den af en Væg, behængt med Malerier. Det Hele er en Gienstand, og jeg kan, naar jeg seer en anden Væg, hvor Malerierne hænge i en lignende, eller ogsaa i en ganske forskiellig Orden, gienkalde mig hiin. Dernæst er ogsaa hver enkelt Figur en Gienstand, og paa enhver af disse Hovedet, Arme, Been, Beklædning o. s. v., og alle Enkeltheder derved. Desuden er endnu Rammen om Maleriet og dens Forziringer, hver for sig, en Gienstand. Hvilken Masse af Nervetraade, ja af Knipper af disse, vil da være forbrugt til denne ene Væg! Men nu vender jeg mig til en anden Væg i Galleriet, som ligeledes bemægtiger sig sine Knipper af Nervetraade, og paa et af Malerierne seer jeg en Figur, som enten i det Hele, eller blot i Henseende til Ansigtstrækkene eller Stillingen o. s. v. ligner en af dem, jeg saae paa den første Væg. Søger nu den derved afficerede Nervetraad den tilsvarende, med hvilken den tilforn ikke stod i nogen Forbindelse, op i et af de andre Knipper, og gienkalder saaledes Sielen den første Forestilling? Vi behøve ikke at udføre dette videre, thi Enhver vil let see, hvor utallig en Mængde af de meest forskiellige Combinationer herved vil fremstaae. Vi vende os derfor til et andet Exempel. Jeg hører en af flere Ord bestaaende Sætning fremsiges, og faaer derved en compliceret Forestilling. Ethvert af disse Ord — maaskee rettere enhver Stavelse, men vi ville nu blive staaende ved Ordet — har sat en til Høresandsen henhørende Nervetraad i Bevægelse, og ethvert af Ordene en forskiellig. Men ethvert af Ordene har jeg tilforn hørt utallige Gange i ganske andre

Forbindelser; griber nu hele Sætningen et nyt Knippe, da fremkommer ingen Erindring, og jeg gienkiender intet af Ordene; bringer derimod ethvert Ord den Nervetraad, det tilforn har anslaaet, i Bevægelse, da finder den denne Traad i eet Knippe, men det næste Ord finder maaskee sin Traad i et ganske andet Knippe, thi i denne Forbindelse hørte jeg ikke Ordene tilforn; og da Nervetraadene i ethvert Knippe staae i indbyrdes Forbindelse, vil herved den meest confuse Mængde af Forestillinger fremkomme i Sielen, istedenfor at den foredragne Sætning just skulde frembringe Klarhed. Fremdeles har den hørte Sætning ikke blot en Klang, men et Indhold; dette Indhold bliver ogsaa en Forestilling, hvilken Sielen fornemmer, og hvilken den gienkiender, naar den atter fremkaldes. Faaer dette Indhold ogsaa sin egen Nervetraad? og til hvilket af Sandse-Organerne henhører den? Jeg hører den samme Sætning i et andet Sprog; Lyden er meget forskiellig, den afficerer ganske andre Nervetraade; dog opkommer den samme Forestilling om Indholdet i Sielen. Jeg læser den samme Sætning i en Bog; her er det Nervetraade, der henhøre til et andet Sandsesystem, nemlig Synets, der afficeres, og dog opvækkes den samme Forestilling om Indholdet.

Disse Exempler kunde let mangfoldiggiøres i det Uendelige. Men dersom endog denne Theorie kunde forklare, at tilforn havte Forestillinger paany opkomme i Sielen, i det enten de samme Gienstande atter giøre Indtryk paa Nervetraadene, eller disse ved deres Rapport til andre Traade atter komme i Bevægelse, da forklarer den aldeles ikke, hvad dog er Væsentligt ved Hukommelsen, at den senere Forestilling erkiendes som identisk med den tidligere. For at dette kan skee, maa jo en Sammenligning finde Sted, hvilket forudsætter, at den tidligere Fore-

stilling endnu er tilstede i Sindet, om endog tilbagetrængt, med andre Ord, at den erindres, og at Hukommelsen kan fremkalde den paany. Men dette psychiske Phænomen var det just, man vilde forklare.

Det Sagte vil let kunne anvendes paa Undulations-Theorien, som kan være til stor Tieneste i det Physiske, men i det Psychiske aldeles Intet forklarer. Man tænke sig blot, at man læser en skreven Sætning. Ethvert Bogstav maa i Synsnerven bevirke en Svingning, som igien i Hiernen frembringer en Figur, hvilken, i Analogie med Klangfigurerne, kaldes en Lysfigur. Men jeg forstaaer ikke det Læste, med mindre jeg veed, hvilken Lyd Bogstaverne betegne, altsaa ligesom oversætter Lysfigurerne i Klangfigurerne. Klangfiguren er det her ikke Sandsen, men Hukommelsen, der frembringer eller fremkalder for Forestillingen, saa at det her ikke er Figuren, der forklarer Hukommelsen, men Hukommelsen, der forklarer, at Figuren, dunklere eller tydeligere, viser sig for Sielen. Fremdeles forstaaer den Læsende først hvert Ords Betydning, dernæst den hele Sætnings Betydning; de enkelte Ord forsvinde maaskee efterhaanden af Bevidstheden, men Indholdet bliver, kan igien fremkaldes, og da indklædes i andre Ord — har dette Indhold ogsaa en egen Figur i Hiernen? Endelig vender ogsaa her det samme Spørgsmaal tilbage: Dersom endog Tankens Fremkomst paa saadan Maade lod sig forklare, hvorledes forklarer man heraf, at den gienkiendes som en allerede havt Tanke? — Saaledes ere vi med alt dette ikke komne eet Skridt videre.

9.

Physiologerne synes nu temmelig enige om, at der i Hiernen ikke findes noget eget Organ, eller egne Organer, for Hukommelsen, men at den store Hierne med sin hele Masse er

Medium for de psychiske Phænomener [1]). Om nu virkelig Hukommelsen mere end de øvrige Sieleevner skulde være afhængig af de legemlige Tilstande, er en temmelig ufrugtbar Undersøgelse, thi da denne Afhængighed ikke kan negtes med Hensyn til samtlige Sieleevner, kommer det kun Lidet an paa, om den ved en vis Evne skulde finde Sted i en høiere eller ringere Grad.

Et Menneske fremtræder ikke i denne Verden uden en Indvirkning af Faderen paa Moderen; efter sin første Dannelse er det en Tidlang i den største Afhængighed af Moderen, hendes legemlige Beskaffenhed og Tilstande indvirke uafbrudt paa Fosteret, ja endog de aandelige, f. Ex. naar Moderen siges "at forsee sig paa Noget". Naar denne Forbindelse er løst, skiøndt dens Følger ikke ophævede, er Menneskets stedse, ikke at tale om den solariske og lunariske, under den telluriske Indflydelse, hans Tilværelse kan ikke vedligeholdes uden de jordiske Stoffer, han tilegner sig og snart igien slipper, Jordklodens mange forskiellige Kræfter indvirke, snart begunstigende og snart nedbrydende, paa ham, han bliver omsider affældig, og, skiøndt man ikke kan sige, at legemlig og aandelig Affældighed altid tiltage i samme Grad, ligger dog ogsaa den stærkeste aandelige Kraft tilsidst under, indtil Menneskets endelig giver Jorden det Jordiske tilbage.

Saavidt maae Alle være enige; men naar Spørgsmaalet opstaaer om det Aandeliges eller det Legemliges Prioritet, da dele Meningerne sig. Hvor cras-materialistisk endog det Svar er, at, som Legemet under alle hine, tildeels ganske tilfældige, Indflydelser danner sig, saadant bliver ogsaa hvad vi kalde Menneskets aandelige Væsen: saa er det dog dette Svar, der idelig paany kommer os imøde, hvorvel i forskiellige Skikkelser. Vi vide det ret vel, at i Mennesket er det Legemliges og det

---

[1]) See Autenrieth anf. St. S. 13.

Aandeliges Begyndelse samtidig, men i Ideen maa nødvendigen det Aandeliges Prioritet fastholdes. Vi see allevegne Individuations-Princípet at gjøre sig gieldende, og jo høiere vi stige op i Væsenernes Række, desto mere see vi Individerne at træde ud fra hinanden; men et Individ er ikke en tilfældig Sammenhobning, men en i bestemt Skikkelse fremtrædende Idee. Det er denne Erkiendelse, der ligger til Grund for den gamle Mening [1]), som i Særdeleshed Georg Ernst Stahl forfegtede, at Sielen selv bygger sig sit Legeme, saa at det kan svare til dens Bestemmelse, til den Sielen tildeelte Activitet (activitatis modulo) [2]). Der er aabenbar for Legemet et Schema, en bestemt Form, hvorefter de materielle Dele samle og ordne sig, forsaavidt de udvortesfra mødende Hindringer tillade det; disse Hindringer arbeider den indenfra udgaaende Kraft stedse paa at overvinde, og de nye materielle Dele, som den uophørlig tilegner sig i de afgaaendes Sted, indordner den i Legemet efter det oprindelige Schema [3]). Dersom dette Schema, eller denne Form, ikke var,

---

[1]) See Cudworthi Systema intellectuale, rec. Moshemius, pag. 151 not,

[2]) Theoria medica vera. Ed. 2. pag. 205. Negotium otiosum (adversus Leibnitium) pag. 104.

[3]) Naar Sibbern (Psychologie S. 53) siger, at "det er Livsvirksomheden, der skaber sig sit Legeme, men med det Samme constituerer sig til en i Organismen subsisterende Siel", da bemærke vi blot, at det ikke er Livsvirksomheden i Almindelighed, der skaber Legemet, men den individualiserer sig, i det den tillige danner Legemet just for dette bestemte Individuum. Vil man, som Nogle vise sig tilbøielige til, hellere kalde denne individuelle Livsvirksomhed "en guddommelig Idee," eller "en Psyche", end "en Siel", da giør dette i sig selv Intet til Sagen; men det er ganske vilkaarligt, først at ville bruge Ordet "Siel", naar Bevidstheden er vaagnet. Det er dog Sielen, der udvikler sig, Sielen, der kommer til Bevidsthed, det er den, der tilegner sig det Legemlige, og danner det efter sit Schema.

kunde vi egentlig ikke sige, at Mennesket har eet Legeme, thi det Materielle skifter uophørlig, men hiint Schema, det egentlige Legeme — ikke det forgængelige Kiød og Blod, som ikke kan arve Guds Rige (1 Kor. 15, 50) — opstaaer stedse paany i nyt Stof. Til en Tiid gaaer det frem i stedse mere udviklet Skikkelse, derefter kommer der vel en Tiid, da Kraften til at udvikle sig mere og mere forsvinder, men Træet har ikke tabt sin Spirekraft, fordi det mod Vinteren taber sine Blade, og Sielen ikke sin Kraft til at virke, danne og ordne, hverken fordi hver Aften Søvnen overskyggede den, eller fordi Legemet under en Sygdom til en Tiid tabte sin Fylde, eller fordi det jordiske Legeme tilsidst har udtient, og Sielen efter den samme Lov, ifølge hvilken den indordnede sig i denne Tingenes Orden, indordner sig i en ny, hvor den, skiøndt under andre Betingelser, ligesaa vel kan danne sig en ny Organisation efter sit Schema, som den under Jordlivets Betingelser dannede sig en saadan.

Det er her ikke Stedet at gaae videre i disse Undersøgelser, vi vilde kun, ved i Almindelighed at forudsætte det Aandeliges Prioritet for det Legemlige, ogsaa giøre den gieldende med Hensyn til Erindring og Hukommelse. Der forstaaer sig, at, ligesom en Mængde af de Forestillinger, Erindringen opbevarer, komme til os ad den legemlige Vei, saaledes er det ofte ved legemlige Incitationer, at de samme Forestillinger paany fremkomme i Sielen; vi negte heller ikke, at de legemlige Organer ere i Virksomhed, naar vi fremkalde Noget i Erindringen, og at deres Svækkelse eller Destruction hindrer Hukommelsen, endog kan giøre dens Anvendelse umuelig, thi dette finder Sted ved enhver af Sielens Functioner, endog ved den abstracteste Tænkning, der ogsaa trætter de legemlige Organer, og forhindres ved Forstyrrelser i disse. Derimod var det vor Hensigt at oplyse, til hvilke Urimeligheder det fører, naar man enten sætter Hu-

kommelsen i Nervetraadene, eller lader den uendelige Masse af Svingninger eller Billeder opbevares i Hiernen, og hvor aldeles ikke dette dog forklarer det Væsentlige ved Hukommelsen, Gienkiendelsen af Forestillingerne. Erindringerne ere i Sielen, i sine egne Dybder søger Sielen dem, naar den vil komme dem ihu, og forsaavidt de legemlige Organer derved gjøre Tieneste, er det Sielen, der sætter dem i Bevægelse; selv naar et udvortes Indtryk foranlediger de tidligere Forestillingers Gienkomst, da komme de dog frem af Sielen selv. Derfor kalder Sielen ofte ved den givne Foranledning en urigtig Forestilling frem, eller vælger mellem flere, der tilbyde sig, indtil den finder den rette; derfor blander den sine egne Opfindelser i det Spil af virkelig havte Forestillinger, der, især i den drømmende Tilstand, uvilkaarligen paatrænger sig.

10.

En aandrig Forfatter, der, uden Tvivl med Rette, i Physiologien har et berømt Navn, C. G. Carus, har nylig, men, som det synes os, med mindre Held, forsøgt sig i Psychologien. Han antager med Stahl det Aandeliges Prioritet, det er en guddommelig, evig, men aldeles ubevidst Idee, der i Timeligheden fremtræder i en Organisation, og efterhaanden udvikler sig til Siel og Aand [1]). Men hvorvel Ideen saaledes efterhaanden kommer til Bevidsthed, er der dog en Region af Sielelivet, i hvilken ingen Straale af Bevidsthed trænger ind, det absolut Ubevidste. Mod dette staaer det relativ Ubevidste, d. e. det Omraade af et virkelig allerede til Bevidsthed kommet Sieleliv, som dog for en Tiid igien er blevet ubevidst, men ogsaa igien vender tilbage til Bevidsthed [2]). I dette relativ Ubevidste gaae efterhaanden alle i det bevidste Liv vundne Følelser og

[1]) Psyche S. 153.
[2]) S. 66.

Erfiendelser over, forandre dette, og indvirke derfra stedse paa det bevidste Liv — det Ordnede og Skionne velgiørende og fremmende, det Raae og Uskionne forstyrrende og hindrende; og ligeledes indvirker det relativ Ubevidste paa det absolut Ubevidste, som forestaaer Organismens Dannelse og Omdannelse [1]). De Forestillinger, der saaledes ere gaaede over i det relativ Ubevidste, have dog et latent Liv, under visse Omstændigheder komme de, ofte længe efter, igien frem, og vi have intet Bevis for en absolut Forglemmelse. Men, da Forestillingen er betinget af en eiendommelig central Modification af Innervationsspændingen i Hiernen, maa der nødvendig finde et vist Sammenhæng Sted mellem den mulige Varighed af denne Modification i Innervationsspændingen og den mulige Varighed af en Forestilling. Ganske at tabe Forestillinger er derfor kun for saavidt mueligt, som den organiske Betingelse for deres Bestaaen ganske ophæves. Skiøndt saaledes alle enkelte Forestillinger og Følelser ikke kunne vedvare ud over Organisationen selv, følger deraf ingenlunde, at Forestillings- og Følelses-Livet ingen Indflydelse skulde have paa vor Tilværelses Grund-Idee [2]). Tværtimod maa denne Grund-Idee — Det i os, som alene kan være evigt — ved sin Tilværelse i det særskilte timelige Liv nødvendig erfare en vis Modification, en Omstemning, en Potentsering eller Depotentsering [3]). Da nu Alt, hvad der bliver til, er forgængeligt og timeligt, kunne alle særskilte Aabenbaringer af vort Væsens saavel ubevidste som til Bevidsthed komne Grund-Idee, de have hvilket Navn de ville, efterdi de blive til i Tiden, ikke være evige [4]). Men ved sin Indvirkning paa Sielens inderste

---

[1]) S. 76 f.

[2]) S. 207 ff.

[3]) S. 230.

[4]) S. 476 f.

Væsen hæves dette Forgængelige, skiøndt ikke i og for sig, dog i sine Følger til et Evigt; alt det Enkelte, skiøndt i sig selv forgaaet og forsvundet, er dog ikke ganske forsvundet og tabt, thi det har i Sandhed efterladt Mennesket som en Anden, det har fremmet Væxten af Ideens uforgængelige Væsen, og saaledes er der Det, som tillige kan være et Forgængeligt og et Evigt [1]). Men dette Evige i Mennesket kan, naar det igien har aflagt Formen af et timeligt Liv, ikke tænkes som et Bevidst, men som et Ubevidst, det er, udenfor al individuel Bevidsthed. Naar Ideen, efterat dens Tilværelse i et timeligt Liv fuldkommen er ophørt, igien ganske vender tilbage til sin oprindelige Væren, kun beholdende Det, som den under denne Tilværelse har vundet eller tabt i umiddelbar Forøgelse eller Formindskelse af sin Energie, saa tør man ikke kalde det egentlig Evige i Sielen, som stedse paany fødes, og stedse paany ogsaa opgiver det Timelige, et Bevidst, men "kun et Guddommeligt, Oprindeligt, Ubevidst" [2])

Ogsaa i dette Referat have vi været vidtløftigere, fordi ogsaa denne Forfatter kan gielde som en Repræsentant for saare Mange. Men det er ikke uden Beklagelse, at vi see en Forfatter af Aand og Fortieneste saaledes at tabe sig blandt de Mange, see ham, efter saa mangen tiltrækkende og lærerig Fremstilling, saa mangt et dybere Blik, tilsidst at ankomme ved det ganske Trivielle, thi triviellere er vel i disse Tider Intet, end denne Anskuelse af det menneskelige Liv; den er i Grunden intet Andet end den blot sandselige Betragtning af, at en Menneske-Tilværelse fremkommer, udvikler sig, og igien forsvinder. Vil

---

[1]) S. 478 f.

[2]) S. 490 f.

man sige, at denne Theorie dog hæver sig over den blot sandselige Betragtningsmaade derved, at den erkiender, at det er den samme Grund-Idee, der stedse paany aabenbarer sig i forskiellige Tilværelser, forskiellige timelige Former: hvorpaa støtter da denne Erkiendelse sig i denne Theorie? Hvorledes kan der være Tale om et "Samme", om en vedvarende Individualitet — hvor dog Individet maa være noget Særskilt fra de øvrige Individer — naar alt Særskilt, al individuel Bevidsthed er forsvunden? At i denne Tilværelse Menneskets Grundvæsen bliver det samme, erkiender han i sin Selvbevidsthed; men dersom ved denne Tilværelses Ende al Erindring, al Selvbevidsthed er aflagt som et opslidt Klæde, for hvem bliver han da den Samme? Ikke for sig selv, thi han veed Intet derom; ikke for os Andre, thi dersom han endog ved en Sielevandring opstod for vore Øine i en ny Skikkelse, da kunde vi maaskee erkiende Lighed, men ikke Identitet. Maaskee for Gud? Men efter det Foranførte synes "det Guddommelige" at være ubevidst; identificeret med Naturen, veed denne Guddom Intet om sig selv, Intet om dem, den nærer ved sit Bryst, og igien fortærer; medens i det menneskelige Væsen Grund-Ideen efterhaanden hæver sig til Selvbevidsthed, og saaledes i den, rigtignok kun korte, Tiid, denne varer, upaatvivlelig staaer paa et høiere Punct end det oprindelige, da bliver Guddommen selv i sin ubevidste Oprindelighed, og det Menneskelige staaer saaledes i sin Blomstringstiid over det Guddommelige; derfor siges der ogsaa, at det Evige, som bliver tilbage, naar Sielen har opgivet det Timelige, er "kun et Guddommeligt".

Denne Theorie kan være ret bequem for dem, der glæde sig ved at have erhvervet hvad de kalde en energisk Charakteer, men vel kunde ønske, at Livets enkelte Handlinger sank i evig

Forglemmelse [1]). Men dersom ethvert Indtryk, Livet frembragte, svinder med den Organisation, hvori Innervationsspændingen bevirkedes, da er ogsaa det Du og Jeg, hvorpaa Kierligheden beroer, al Troskab og Hengivenhed og Taknemmelighed, sunket i den redningsløse Afgrund. Bestaaer Opstandelsen til et nyt Liv kun deri, at Grundideen aabenbarer sig i en ny Livskreds, og Dommen over Sielen kun deri, at en sunken Idee ikkun kan aabenbare sig i en ringere, en udviklet Idee kun i en høiere Livsform [2]), men alt dette uden Bevidsthed og Erindring om den forrige Tilstand: da er det ikke Sielen selv, der opstaaer og dømmes, men en Anden, thi et Selv, en personlig Identitet er kun ved Selvbevidsthed. Udsigten for Sielen vil da kun være den, at der, efter dens Tilbagevenden til det Ubevidste, vil fremkomme en ny, fortrinligere eller uværdigere, Personlighed mere i Verden, men som ikke vedkommer den, thi den Personlighed, som "feilede og stræbte, som leed og levede", er evig fortabt.

Vi bede for alle Ting bemærket, at vi ingenlunde sammenblande Forfatteren med hans Theorie; tværtimod erkiende vi, at hans i mange Henseender fortrinlige Personlighed ogsaa i dette Værk er fremtraadt i mange skiønne Inconsequentser. Saaledes have vi ikke overseet det Sted, hvor han siger: "Den høieste Grad af almindelig fuldendt Bevidsthed kan ikkun forudsættes i

---

[1]) Mors, quam pertimescimus et recusamus, intermittit vitam, non eripit. Veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Seneca, epist. 36. 'Hvilken Udødelighed!" udraaber Lessing ved at anføre dette Sted. Ueber die Elpistiker. Werke, herausgegeben von Lachmann, XI. 53. Om Saint-Simonisterne bemærker V. Cousin: Leur immortalité est une suite de métempsycoses sans conscience et sans memoire. Philosophie populaire pag. 17.

[2]) Psyche S. 491. f.

selve det Guddommeliges høieste Mysterium. Dette Guddommelige, hvis Væsen for vor Erkiendelse ikkun kan vise sig (erscheinen) som en stor Hemmelighed, som et høieste almindeligt Ubevidst, maa dog i og for sig nødvendig forudsættes som allevegne og absolut i enhver Aabenbaring af dets Væsen sig selv skuende, sig selv som et Frit og Evigt erkiendende [1])". Men for denne Forudsætning synes der ikke at være Anledning, neppe engang Plads, i dette System. Dersom vi ikke kunne erkiende Andet, end at Alt oprinder af det Ubevidste, og igien vender tilbage til det Ubevidste, hvad berettiger os da til at forudsætte et seende Die, som betragter det evig verlende Skuespil, men som tilslører sig, saasnart vi ville betragte det? Dersom den Bevidsthed, der fremblusser i den menneskelige Tilværelse er en Udstraaling af en evig Bevidsthed, hvorfor tager den da tilbage, hvad den gav? Forlystes den ved at skue disse Lys omkring sig i Alverdenens vide Riger, hvorfor udstraaler den da ikke i dem en Lyskilde, saa at de ikke igien slukkes? Kan den ikke? eller vil den ikke?

Det er vist nok, at hvad der har havt en Begyndelse, ikke er evigt, men hvormed beviser man, at det ogsaa nødvendigen er forgængeligt? Kan det vedvare i en kortere Tiid, hvorfor da ikke i en længere, ja i en uendelig Tiid? Dersom Alt, hvad der bliver til, hvad der har en Begyndelse, er forgængeligt, da maa dette ogsaa gielde om den Forandring, Modification, Omstemning i Grundideen, som Forfatteren antager at bevirkes ved de i det timelige Liv vundne Erkiendelser og Følelser; thi ogsaa denne har havt en Begyndelse i Tiden. Men herimod ville vi blot anføre Forfatterens egne Ord: "Dersom det timelige Livs hele Historie ikke indeholdt et Resultat, et vist Facit for

---

[1]) S. 481.

vor Tilværelses evige Grundidee, dersom ethvert Liv uden Virkning løb tilbage i sig selv, til det samme Begyndelsespunct, hvorfra det var gaaet ud, da manglede det enhver fornuftig Grund, ja det var egentlig i sig selv en Løgn, fordi Alt i os tyder hen paa, og med Bestemthed lader vente, at de tusindslags Aabenbaringer og Yttringer af Ideen virkelig maae have en vis Følge for den evige Kierne af denne Tilværelse, og fordi da Intet svarede til hvad der saa bestemt er antydet [1])". Men var da Samvittigheden, var Kierlighedsdriften i os mindre en Løgn, dersom det Bevidstes endelige Lod var at vende tilbage i det Ubevidste?

Den anden Mening, eller — vi tør vel sige — Vildfarelse, hvorpaa den her omhandlede Theorie støtter sig, er den, at Erindringens Sæde er i det Materielle, i den legemlige Organisation, thi deraf vilde vistnok følge, at Erindringen maatte forsvinde med denne Organisations Opløsning. Vi haabe i det Foregaaende tilstrækkeligen at have oplyst, at, hvilken endog de legemlige Organers Function er ved Hukommelsen, som ved Yttringen af enhver Sieleevne, da er det ikke i det Legemlige Erindringen hefter, ikke af det Legemlige det kan forklares, at vi ere os bevidste, tilforn at have havt den samme Forestilling. Men er det i Sielens Dybder, at Erindringen maa søges, da forsvinder den ikke, fordi det jordiske Legeme nedbrydes; den kan synke i Dvale, ligesom jo ogsaa Tanke, Følelse og Begiering; men naar vi forestille os Sielen i en anden Tilværelse omgiven af et Legeme, skikket for alle dens Functioner, da vil dette Legeme ogsaa være skikket for den Sielens Virksomhed, hvorved den fremkalder, hvad der var tilbagetrængt i dens

---

[1]) S. 228.

Indre, men ikke tabt [1]). Finder man det betænkeligt, at Sielen giennem alle Tider skulde bære paa de mange, ikke blot sørgelige, men ligegyldige og tildeels usle Erindringer fra Jordlivet, da er det ikke Alt, der hefter i Sielen, Meget udslettes efterhaanden, vil især udslettes ved den store Overgang, og det kunde vel være, at Sielen, udviklet til større Frihed og Selvstændighed, kunde bedre lære, saavel den Konst at glemme, som den at erindre.

11.

Fra en af de nyeste Forfattere vende vi os til en af de gamle, thi i en Undersøgelse om Erindring og Hukommelse bør jo Plato ingenlunde forbigaaes. Ogsaa han giør, ligesom Aristoteles, Forskiel mellem *μνήμη* og *ἀνάμνησις*. Han bemærker først, at, naar en Sandsning (*αἴσθησις*) skal fremkomme, maae baade Siel og Legeme være virksomme, thi Meget foregaaer i Legemet, uden at vi fornemme det, men da have vi ingen Sandsning. Sandsningens Opbevaring (*σωτηρία αἰσθήσεως*) kaldes Erindring (*μνήμη*). Men naar Sielen uden Legemet, enten gienkalder, hvad den tilligemed Legemet har fornummet, eller selv i sig selv (*αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ*) søger paany, hvad der er glemt, da siges den at ihukomme (*ἀναμιμνήσκεσθαι*) [2]). Efter Plato's Mening ere altsaa Erindringerne i Sielen; der, i sig selv, søger

---

[1]) "Was ich auf itzt vergessen muß, habe ich denn das auf ewig vergessen?" Lessing, Erziehung des Menschengeschlechts § 99. Werke X. 329.

[2]) Philebus pag. 33 sq. Dersom man ikke vil antage, at Plato sammenblander begge Ord, i det han just vil adskille deres Betydning, da maa man efter den Sætning: *καὶ μὴν καὶ ὅταν ἀναπολήσῃ πάλιν αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ* sætte Punctum, og henføre den til det strax foran Sagte: *Τότε ἀναμιμνήσκεσθαι οὗ λεγομεν* ("Det Samme sige vi ogsaa, naar o. s. v."). Slutningssætningen: *Καὶ ταῦτα ξύμπαντ' ἀναμνήσις καὶ μνήμας οὗ λέγομεν* gaaer da paa alt det Foregaaende.

den dem, naar de ere glemte, men derfor ikke tabte; den besidder dem altsaa virkelig, skiøndt den for Øieblikket ikke har dem. Det forholder sig hermed, som — efter en Lignelse, Plato paa et andet Sted bruger — med en Mand, der i et Dueslag har mangeslags Fugle; han besidder dem vel, men, naar han vil have fat paa een af dem, maa han først giøre Jagt paa den. Herved kan han let komme til at gribe den urette, men griber han den rette, da først har han, hvad han dog allerede tilforn besad [1]).

Det er bekiendt, at Plato, naar han saa ofte lader Sokrates anvende sin Jordemoderkonst for at udvikle de Erkiendelser, hvilke Sielen ved Underviisning ikke lærer, men finder i sig selv, indklæder sin Anskuelse heraf i den Forestilling, at Sielen, før den klædtes i det jordiske Legeme, havde skuet det Sande og Guddommelige i det himmelske Lys, og derfra havde bragt Erindringerne ned med sig i denne Tilværelse [2]). Naar nu Plato endog tilskriver Erindringen det, at vi, i det selv de meest dyriske Drivter, saasom Hunger og Tørst, først røre sig i os, søge og finde de Gienstande, der kunne tilfredsstille dem, uagtet Erfaringen endnu ikke har lært os det [3]): da er dette neppe at forstaae bogstaveligen, men hvad der skal vises, er, at den Fornuft, som aabenbarer sig i det Hele, Verdens-Sielen, iboer ethvert

---

[1]) Theætetus pag. 197 sqq.

[2]) *Ὅτι ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἤ ἀνάμνησις τυγχάνει οὐσα, καὶ κατὰ τοῦτον (τὸν λόγον) ἀνάγκη που ἡμᾶς ἐν προτέρῳ τινὶ χρόνῳ μεμαθηκέναι ἃ νῦν ἀναμιμνησκόμεθα.* Phædo pag. 72. *Ἐμβιβάσας (ὁ θεὸς τὰς ψυχὰς) ὡς ἐν ὄχημα τήν παντὸς φύσιν ἔδειξε, νόμους τε τοὺς εἱμαρμένους εἶπεν αὐταῖς.* Timæus pag. 41.

[3]) Philebus pag. 35.

Levende, giver det Liv og Næring [1]), og at der formedelst denne det Heles Forbindelse er i Drivten selv en Kundskab, en Vished om den Gienstand, hvorpaa den gaaer [2]). Saameget mindre kunde Plato blot tilskrive Erindringen om det i en tidligere Tilstand Oplevede dette, som han antager, at der ogsaa om det Tilkommende ere Forestillinger og Billeder i Sielen [3]). Men skiøndt det Væsentlige i denne Lære er, at Sielen, ved dens Slægtskab med det Heles Natur, henter de høieste og vigtigste Kundskaber i sig selv, hvilket Plato kalder Erindring [4]), og skiøndt han, naar handler om Sielevandringerne, holder de nærmere Bestemmelser derom — som Brandis udtrykker det — i næsten eventyrlig Ubestemthed og giennemfletter dem med ironiske Træk [5]): saa var det dog unegtelig hans Mening, at Sielen, og som denne enkelte Siel, har havt en Tilværelse — maaskee Tilværelser — før den nærværende [6]), og derfra har bragt Erindringer med sig, som ligge skiulte i Sielen, men efterhaanden, dunklere ellere tydeligere; udvikle sig. Endog for den spøgefulde Tale, han lægger Aristophanes i Munden, om Menneskene, der tilforn vare sammenvorne To og To, men nu, giennemskaarne, søge Hver sin oprindelige Halvdeel, og ikke tilfredsstilles før ved Gienforening [7]), ligger uden Tvivl en Hypothese til Grund

---

[1]) ibid. pag. 29 sq. Jvnf. Platons Werke von Schleiermacher, II. 3 Band S. 132.

[2]) See foranstaaende Bidrag til Læren om Drivterne S. 173 f.

[3]) Philebus pag 39.

[4]) *Τὸ δὲ ἀναλαμβάνειν αὐτὸν ἐν αὐτῷ ἐπιστήμην οὐκ ἀναμιμνήσκεσθαι ἐστιν;* Meno pag. 85.

[5]) Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie II. 1 Abth. S. 445.

[6]) Jvnf. Ritter, Geschichte der Philosophie. I. 313 ff.

[7]) Convivium pag. 189 sqq.

om en Forbindelse i en tidligere Tilværelse. Men saaledes tager ogsaa Sielen herfra med sig, hvad der var trængt ind i dens Indre; thi ligesom Legemet efter Døden endnu har dets oprindelige Skikkelse og de det i Livet paatrykte Mærker af Pleie eller af Lidelse, dets Vært, dets Fylde, ogsaa Arrene af de det tilføiede Saar o. s. v., saaledes beholder ogsaa Sielen, naar den er afklædt fra Legemet, saavel hvad den havde af Naturen, som hvad der er bevirket i den ved Menneskets forskiellige Stræben [1]). Dersom, siger Plato, Døden var en Opløsning af Alt, da var den en Vinding for de Slette, som da ved Døden ikke blot bleve befriede fra Legemet, men ogsaa fra Sielen, og dermed fra deres Slethed. Men efterdi Sielen er udødelig, er der ingen Frelse for den uden i den Stræben at være god og forstandig, thi intet Andet tager den med sig i Underverdenen, end den Underviisning og Dannelse, den har erholdt [2]).

Det er her ikke Stedet at gaae dybere ind i denne Undersøgelse, ligesaa lidet som det kan være vor Hensigt at ville retfærdiggiøre Plato's Lære om Sielevandringerne, i hvilken vistnok Meget maa henregnes blot til Indklædningen, eller blot ansees som en Accommodation mod de i Folke-Religionen indflettede Myther, for hvilke han maaskee antog, at noget Sandt kunde ligge til Grund. Men unegteligt er det, at, ligesom Plato stedse erkiendte det Aandeliges Prioritet og Primat, saaledes var det ikke i Legemet, men i Sielen han anviste Hukommelsen dens Sæde. Hvad enten fra en tidligere Tilværelse, eller først her begyndende sit bevidste Liv, bærer Sielen, efterdi den "er af Guds Slægt", ved Indtrædelsen i den jordiske Tilværelse dybt i sit Indre en, skiøndt dunkel Bevidsthed af det

---

[1]) Gorgias pag. 524.

[2]) Phædo pag. 107.

Hele, af det Guddommelige og Evige. Dersom den her i et uværdigt Liv qvæler, forvanske, trodser denne Bevidsthed, da udslettes Sporene af Jordlivets Brøde ikke med dette; men efter et værdigt Liv hernede træder Sielen med den oprindelige Bevidsthed, udviklet og beriget med Jordlivets Erfaringer og Erindringer, ind i en høiere Tingenes Orden.

Saaledes hævder Erindringen sin høie Plads i Menneskelivet, og hvad der prentede sig i Sielens Indre er ikke skrevet i Havets Bølge. Denne Sammensmelten af det Oprindelige i Sielen, som har sin Rod i det Evige, med Det, som vindes i den timelige Tilværelse, er udtrykt i den sindrige Mythe, at Mnemosyne, alle Musernes Moder, selv er en Frugt af Himmelens Formæling med Jorden. Men de, der skulle optages paa "de Saliges Øer", maae allerede her have stræbt at befrie sig fra dette Livs Uselhed, og for Saadanne kunde det vel være, at der, ligesom ved Indgangen til Trophonius Helligdom [1]), Lethes Kilder randt ganske nær ved Mnemosynes.

---

[1]) Pansanias IX. 39, 4.

VII.

Logiske Bemærkninger

om

Identitet.

(1826.)

Εσι γαρ ὁπου παρα την ἀγνοιαν των λογικων
μεγαλως περιπιπτομεν.
Origenis Philocalia pag. 14.

Identitas mater satietatis est, siger en gammel Forfatter. Dette ville vi her overſætte ſaaledes: Der har været ſaa megen Tale om Identitet, at man er bleven mæt og træt deraf; og dermed erklærer Forfatteren af disſe Bemærkninger da tillige, at han meget vel veed, det er under ugunſtige Auſpicier, han nu atter begynder at tale derom. Alligevel giør han det; thi Videnſkaben taber ikke ſine Rettigheder, dens Dyrkere løſes ikke fra deres Forpligtelſer, ved Andres Ligegyldighed. Uden Tvivl findes der endnu de, ſom ikke have ladet ſig afſtrække fra philoſophiſke Underſøgelſer, uagtet disſe til en Tiid paatrængte ſig vel hyppigen, uagtet mange af dem vare uheldige, uagtet ſelv de ingeniøſeſte vare beheftede med betydelige Mangler, og uagtet det kun altfor klarligen har viiſt ſig, at Philoſophien ikke er kommen ſaa vidt, ſom den udgav ſig for at være kommen. Ere disſe Videnſkabens beſtandigere Dyrkere endog kun faa, ſaa tør vi deſto mere haabe, at de elſke Sagen for dens egen Skyld; og Enhver, ſom har vundet Philoſophien kier i dens ſtrengere Skikkelſe, vil ogſaa erkiende, hvor nødvendigt det er, at den philoſophiſke Sprogbrug beſtemmes nøiagtigen, og da haand-

hæves alvorligen, og han vil desto gunstigere modtage ethvert, endog nok saa lidet, Bidrag hertil, jo mere der i senere Tider er syndet i denne Henseende.

I mange af de nyere Philosophers Sprogbrug finde vi saavel Skarpsindighed som Dybsindighed, men ogsaa saare megen Vilkaarlighed; med og uden deres Skyld misforstaaede, yttrede de sig ofte med en Trods, der brød alle Talens Love, og syntes at ville tage sin Hevn ved at bringe Misforstaaelserne til det Yderste; Mange fandt en forfængelig Lyst i at lege med Ord, uden virkelig Interesse, som uden Ærefrygt for Sandheden; Adskillige, som havde givet sig Mine af at kunne løse alle Gaader, vilde ikke tie til Spørgsmaal, paa hvilke de dog intet Svar vidste, og svarede derfor med allehaande underlige Taler, i hvilke Tilhængerne søgte at finde den Viisdom, hvis Mangel Ophavsmændene just havde søgt at tildække. Af denne Masse af Skarpsindighed og Forvirring skal efterhaanden, som Gæringen afbruser, det Sande og Træffende drages frem, medens Opløsningen bemægtiger sig det, den fra dets Oprindelse af bestemte, Bytte.

I det vi her vove nogle logiske Bemærkninger om den nyere Brug af Ordet Identitet, kunne vi neppe finde noget Sted, som enten hidrørte fra en eminentere Forfatter, eller som var bestemt til at fremstille Meningen i større Klarhed, end følgende, hvilket vi oversætte af Schellings philosophiske Undersøgelser om den menneskelige Friheds Væsen og de dermed sammenhængende Gienstande, (philosophische Schriften B. I. S. 406 ff). Efterat Schelling har viist det Ugrundede i den Indvending, at efter Spinoza endog den enkelte Ting skulde være Gud liig, bliver han saaledes ved: "Grunden til saadanne Mistydninger, hvilke ogsaa andre Systemer i riig Maade have erfaret, ligger i den almindelige Misforstaaelse af Identitets-

Loven, eller af Betydningen af Copula i en Dom. Endskiøndt det kan gjøres et Barn begribeligt, at man i ingen muelig Sætning, som ifølge den antagne Forklaring udsiger Subjectets Identitet med Objectet, vil udsige, at begge disse ere Eet og det Samme (eine Einerleiheit dieser beiden), eller endog kun, at der finder en umiddelbar Sammenhæng Sted imellem dem — i det f. Ex. den Sætning: dette Legeme er blaat, ikke har den Betydning, at Legemet, i Det, og ved Det, hvori og hvorved det er Legeme, ogsaa er blaat, men kun denne: det Samme, som er dette Legeme, er ogsaa, skiøndt ikke i samme Henseende, blaat: saa er man dog i vor Tiid bestandig gaaet ud fra denne Forudsætning, som viser en fuldkommen Uvidenhed om Væsenet af Copula i Henseende til den høiere Anvendelse af Identitets-Loven. Er f. Ex. den Sætning fremsat: det Fuldkomne er det Ufuldkomne, saa er Meningen denne: det Ufuldkomne er ikke derved, at og hvori det er ufuldkomment, men ved det Fuldkomne, som er i det; men for vor Tiid har det denne Mening: det Fuldkomne og det Ufuldkomne er Eet og det Samme (Einerlei), Alt er lige, det Sletteste og det Bedste, Daarskab og Viisdom. Eller: det Gode er det Onde, hvilket vil sige saa meget som: det Onde har ikke den Magt at være ved sig selv; det Værende deri er det (i og for sig selv betragtet) Gode, saa udlægges dette saaledes: man negter den evige Forskiel mellem Ret og Uret, Dyd og Last, begge ere logisk det Samme (das Nämliche). Eller naar man i en anden Vending erklærer det Nødvendige og det Frie for Eet, hvoraf Meningen er: det Samme (i den sidste Instants), som er den sædelige Verdens Væsen, er ogsaa Naturens Væsen, saa forstaaes dette saaledes: det Frie er Intet uden Naturkraft, Springfier, der, som enhver anden, er Mechanismen underkastet. Det Samme skeer ved den Sætning, at Sielen er Eet med Legemet, hvilken udlægges saaledes: Sielen

er materiel, Luft, Æther, Nervesaft o. desl., thi det Omvendte, at Legemet er Siel, eller i den foregaaende Sætning, at det tilsyneladende Nødvendige i sig selv er et Frit, lægges viseligen tilside, endskiøndt det ligesaa vel kan tages ud af Sætningen. Saadanne Misforstaaelser, som, naar de ikke ere forsætlige, forudsætte en Grad af dialektisk Umyndighed, som den græske Philosophie næsten ved sine første Skridt er ude over, giøre det til unndgaaelig Pligt at anbefale det grundige Studium af Logiken. Den gamle dybsindige Logik adskilte Subject og Object som Foregaaende og Efterfølgende (antecedens og consequens), og udtrykte dermed den reelle Mening af Identitetsloven. Selv i den tautologiske Sætning, naar den ikke skal være ganske meningsløs, bliver dette Forhold. Den, som siger: Legemet er Legeme, tænker tilforladelig noget Andet ved Subjectet i Sætningen, end ved Prædicatet; ved hiint nemlig Enheden, ved dette de enkelte i Begrebet af Legemet indeholdte Egenskaber, der forholde sig til det som Antecedens og Consequens. Just dette er ogsaa Meningen af en anden ældre Forklaring, efter hvilken Subjectet og Prædicatet blive hinanden modsatte som det Indviklede og det Udfoldede (implicitum et explicitum)."

Ved at oversætte dette Sted har jeg befundet mig i megen Forlegenhed i Henseende til Ordene Einerleihet, Einerlei, hvilke Schelling her erklærer ikke at ville ansee som svarende til Identitet og identisk, ligesom han i den paafølgende Anmærkning med megen Bitterhed bebreider Reinhold, at han forverler Identitet med "Einerleiheit." Jeg har, for at udfinde Betydningen af dette Ord, eftersect mange tydske philosophiske Værker, men — forsaavidt de ikke ere skrevne i Afhængighed af Schellings ovenstaaende Yttringer — stedse fundet det brugt som Oversættelse af Identitet. Jeg anfører kun tvende For-

fattere, hvilke man dog ikke vil negte det grundige Studium af Logiken, som Schelling anbefaler. Først Lambert, i hvis Neues Organon (B. I. S, 513) vi læse Følgende: "Die Identität oder Einerleiheit wird der Verschiedenheit oder Veränderung entgegengesetzt. So fern eine Sache unverändert ist, so fern ist sie sich selbst einerlei, und so fern sie unveränderlich ist, so fern ist sie mehr oder minder nothwendig sich selbst einerlei oder eben dieselbe." Dernæst Twesten, som siger (Logik S. 28): "Einerlei (notiones identicæ) sind Begriffe von gleichem Inhalt oder gleichen Merkmalen." Verba valent usu sicut nummi, og saaledes veed jeg ikke, med hvad Ret Schelling kan adskille Identitet og "Einerleiheit." I Oversættelsen har jeg maattet bruge Udtrykket: "Et og det Samme", da Ordet: Einerlei neppe kan oversættes anderledes [1]), og heri har jeg i det Mindste en Forgænger, nemlig Dr. Heiberg, som just refererer sig til det her oversatte Sted af Schelling, idet han bebreider en Forfatter, at han synes at "ansee Identisk og Et og det Samme for selv at være identisk eller for selv at være Et og det Samme (om den menneskelige Frihed S. 73 Anm.) [2]).

Man bliver saameget desto tilbøieligere til at antage, at denne Oversættelse træffer Schellings Mening, som han paastaaer, at hvad der er identisk, derfor ikke er "logisk det Samme (das Nämliche)." Men hvis Schelling saaledes her vil er-

---

[1]) Saaledes finde vi ogsaa Ordet brugt hos Fichte (System der Sittenlehre S. 9): "Jetzt denke dich. So gewiß du dies thust, setzest du das Denkende und das Gedachte in diesem Denken nicht entgegen; es soll beides nicht zweierlei sondern eins und eben dasselbe seyn. — — Ich finde mich, würde heißen: "ich nehme das Gefundene für Einerlei an mit mir dem Findenden."

[2]) See ogsaa Dansk Literatur-Tidende for 1825. S. 694.

klære, at Begreberne: Identisk, og: Eet og det Samme, ikke maae forverles, da spørge vi først, om Ordet Identitet ikke kommer af idem, og om dette kan betyde Andet end: det Samme. Vi spørge dernæst, om ikke Identitets-Læren gaaer ud paa at vise, at Det, der i Modsætningerne træder frem som forskielligt, i Grunden (i sidste Instants) er det Samme. Til Beviis anføre vi et her meget mærkværdigt Sted af Schellings System des transscendentalen Idealismus (S. 9), hvor det hedder: "Den Modsigelse, at en Sætning, som efter sin Natur ikke kan være umiddelbar vis, dog antages ligesaa blindt og uden Grunde som en saadan, veed Transscendental-Philosophen ikke at løse, uden ved at forudsætte, at hiin Sætning paa en skiult Maade og uden at man hidtil indseer det — ikke hænger sammen, men er identisk og Eet og det Samme (Eins und dasselbe) med et umiddelbart Vist, og at opvise denne Identitet, vil egentlig være Transscendental-Philosophiens Forretning." Dersom nu Schelling her har brugt Udtrykkene: identisk, og: Eet og det Samme som eensbetydende, og dersom man ikke vil antage, at han paa dette, og paa det ovenfor oversatte Sted, hvor han med saa megen Bitterhed forekaster sine Modstandere den Forverling, hvori de skulle have giort sig skyldige, har modsagt sig selv: saa følger vistnok, at Dr. Heiberg og jeg have oversat urigtigt, og at Schelling i sit Sprog vilde sige: "freilich ist es Eins und dasselbe, dennoch aber ist es nicht einerlei." Men hvorledes skulle vi da forklare og oversætte dette sidste vanskelige Ord? — Uden Tvivl er Schellings Mening her denne: Hvad i sidste Instants er Eet og det Samme, er derfor ikke Eet og det Samme giennem alle Instantser, hvad der er Eet, er derfor ikke eens. Denne Mening er, saavidt jeg skiønner, meget ufuldkomment, eller snarere meget urigtigt, udtrykt i de anførte Ord. Men dette er ikke den eneste Sprog-

forvirring, hvorfor jeg her, med al Ærbødighed for denne Philosophs Aand og Fortieneſter, anklager ham, og ſom jeg vil ſtræbe at oplyſe.

Det er ſandt, at der i enhver bekræftende Sætning udſiges en Identitet mellem Subject og Prædicat, eller at den ſamme Foreſtilling, ſom betegnes ved Prædicatet, ogſaa maa være indbeholdt i Subjectet, thi ellers kunde hiint ikke ſom Prædicat henføres til dette. Det er fremdeles ſandt, at en Sætning endog i ſtrengere Forſtand kan kaldes identiſk, ſkiøndt Subjectet og Prædicatet ikke ganſke, ikke i alle Henſeender ere de ſamme, eller betragtes paa ſamme Maade, ja at man endog i Almindelighed venter af den Talende, at der i de Sætninger, ſelv i de tilſyneladende tautologiſke Sætninger, han fremfører, maa være nogen Forſkiel mellem Subject og Prædicat, fordi hans Sætninger ellers vilde være overflødige. Men dette ere de dog kun, fordi Identitets-Grundſætningen, hvori alle virkelig tautologiſke Sætninger ere indeholdte, eengang for alle er afgiort. Hegel indvender mod denne Grundſætning, at dens Form ſelv allerede modſiger den, efterdi en Sætning ogſaa lover en Forſkiel mellem Subject og Prædicat, men denne ikke opfylder, hvad dens Form fordrer (Encyclopädie der philoſoph. Wiſſenſchaften S. 53 [1]). Men denne Sætning ſtaaer juſt i Spidſen for al Viden, fordi den udſiger vor Grundbevidſthed om Det, ſom er; og ligeſom denne Grundbevidſthed gientager ſig i enhver Fornemmelſe, ſom vi blive os bevidſte, ſaaledes gientager hiin Grundſætning ſig i enhver anden Sætning; og dens Form vælges ſaa almindelig, at den ſkal giøre alle andre tautologiſke Sætninger overflødige: A er A. Her ere Prædicat og Sub-

---

[1]) See ogſaa Weiſs Unterſuchungen über das Weſen und Wirken der menſchlichen Seele. S. 191 Anm.

ject paa det Allerfuldkomneste identiske, og Sætningen var ikke, hvad den skal være, dersom Prædicatet i nogen eneste Henseende blev tænkt anderledes, end Subjectet. Et andet Udtryk for Identitets-Grundsætningen: A er, hvad A er, synes allerede mere afledet, og Identiteten allerede i Tænkningen lidet ophævet, saa at A paa første Sted mere tænkes som Implicitum, paa sidste mere som Explicitum, uagtet dog Subjectet og Prædicatet have ganske samme Indhold og samme Kiendemærker.

Paa en ganske særegen Maade viser Identiteten sig i Udtrykket for Selv-Bevidstheden. Det Samme træder ud af sig selv, bliver Gienstand for sig selv, og bliver dog stedse det Samme. I den Sætning: Jeg er Jeg, ere Subject og Prædicat ganske identiske; dog kan derved en Forskiel finde Sted i Tænkningen. Paa det første Sted kan man tænke sig det forestillende Væsen, paa det sidste det forestillede, og Sætningen udsiger da, at i Selvbevidstheden ere Begge, ere Subject og Object identiske. En mærkværdig Anvendelse af den logiske Lov om Identiteten, som ved den fuldkomneste Enhed ikke udelukker en vis Forskiellighed, er bleven giort paa Treenigheds-Læren. I denne kunne vi her imidlertid ikke indlade os, men henvise dem, der maatte have Lyst til disse Undersøgelser, til Abelard (theologia christiana lib. 3. i Thesaurus novus Anecdotorum, studio Martene et Durand. Tom. 5), Leibnitz (Defensio Trinitatis per nova reperta logica. Epistolæ de Trinitate etc. Opp. Ed. Dutens Tom. 1), og Lessing (Erziehung des Menschengeschlechts § 73).

Identitetens Grad kan blive meget ringere, uagtet Sætningerne dog med al Ret kaldes identiske; man seer da bort fra Forskielligheden, og hen til Det, hvori man kan udsige Enheden mellem Subject og Prædicat. I Mathematiken kaldes Størrelser identiske, naar de ere ligestore, endskiøndt de differere

i Sted, Tiid, maaskee endog i Indhold. Og saaledes vil i de fleste Sætninger Subject og Prædicat dog i nogen Henseende være forskiellige, ligesom i de Sætninger, der udtrykke en Forskiellighed, Forskiellighedeu, som Twesten bemærker (Logik S. 29), ikke kan være saaledes absolut, at det fælles Kiendemærke af Noget eller af det Tænkelige ikke tilkom begge Begreber [1]).

Men her træffe vi en besynderlig Paastand, som først blev fremført af Ploucquet, og siden understøttet af flere skarpsindige Logikere (see Sammlung der Schriften, welche den logischen Calcul des Herrn Prof. Ploucquets betreffen. Tübingen 1773), at nemlig alle bejaende Sætninger skulde være identiske. I det man sammenligner Subjectet med Prædicatet, paastaaes der, indsees enten Begges Identitet, eller det Enes Forskiellighed fra det Andet; men Erkiendelsen af Subjectets og Prædicatets Identitet er Bekræftelse (S. 48). Derfor er en bekræftende Dom kun eet Begreb, fordi Prædicatet identificeres med Subjectet (S. 91). Den bekræftende Dom forener to forskiellige Termini til eet Begreb, hvorved Prædicatet, som ogsaa kan være fælles for andre Ting, altid tages i en particulair Forstand og i en med Subjectet liig Udstrækning (S. 105). F. Ex. i den Sætning: Parabelen er en krum Linie, er Begrebet af en krum Linie, forsaavidt det er forbundet med Parabelen, ingen generisk Forestilling, men i Geometerens Forstand coinciderer det med Parabelens Begreb, endskiøndt det udenfor denne Forbindelse ogsaa kan være Eet med Cirkelen, Cykloiden o. s. v. Den anførte Sætning vil nemlig sige saameget som: Parabelen er en saadan krum Linie, som just Parabelen er (S. 100 f.). Betragtes Begrebet af en krum Linie udenfor

---

[1]) Denne absolute Forskiellighed findes dog i den Sætning: Intet er ikke Noget.

Forbindelsen med Parabelen, saa er det vistnok ikke identisk med denne, men er et blot generisk Begreb, hvorunder ogsaa Parabelen er indeholdt; giør man det derimod til Parabelens Prædicat, saa maa det nødvendigen ikke tilkiendegive Andet, end en Parabelkrumning (S. 144). Det er nødvendigt, sige hine Logikere, at enhver bejaende Sætning maa være identisk, fordi Prædicatet ikke kan være forskielligt fra sit Subject. Dersom man i den Sætning: alle Mennesker ere Skabninger, vilde tage Ordet Skabning i en videre Udstrækning, saa blev Meningen den: alle Mennesker ere Skabninger, ogsaa saadanne Skabninger, som ikke ere Mennesker (S. 175 f.). Forestiller jeg mig en Gienstand, f. Ex. den lysende Soel, saa er i min Forestilling, eller i min Fornemmelse, hverken et Subject eller et Prædicat forhaanden; men naar jeg skal udtrykke min Fornemmelse, saa er mit Sprog saaledes beskaffent, at jeg behøver flere Tegn dertil, og siger: Solen er lysende. Men her bringer Bindeordet: "er" aldeles Intet til min Forestilling. Maaskee gives der et andet Sprog, hvori disse Ord: Solen lyser, kun udtrykkes med et enkelt Tegn, ligesom pluit, ningit o. s. v. hverken er Subject eller Prædicat, men kun det enkelte Tegn for et Luft-Phænomen (S. 245).

Vi have her ganske det Modsatte af Schellings ovenanførte Paastand. Denne Philosoph mener nemlig, at selv i den meest identiske Sætning tænkes der noget Andet ved Prædicatet, end ved Subjectet; Ploucquet derimod paastaaer, at i enhver bekræftende Sætning, hvis endog andre Logikere ikke vilde kalde den identisk, er Prædicatet paa det Fuldkommeste det Samme med Subjectet. Vi ville ikke negte den Skarpsindighed, hvormed Ploucquet forsvarer sin Paastand; men da vi, saafremt Sagen forholdt sig saaledes, ved al vor Tænken, Dømmen og Talen ikke kom et Skridt videre, men stedse kun

gientoge det Selvsamme, saa fortiener det vel at oplyses, at den her anvendte Skarpsindighed dog er vildfarende. Ploucquet synes nemlig ikke at gjøre Forskiel mellem Fornemmelsen og Tænkningen over denne Fornemmelse. Dersom jeg kun vil tilkiendegive min Fornemmelse, da er det ganske sandt, at jeg kan gjøre dette ved eet Ord, ja ved eet Skriig, hvori der er saa lidet Subject og Prædicat, som man kan ønske sig. Begynder jeg derimod at tænke over min Fornemmelse, da træde Subiect og Prædicat ud af hinanden. Jeg kan herved, hvis jeg vil, blive staaende ved en identisk og tautologisk Sætning, f. Ex. denne lysende Soel er denne lysende Soel, hvormed jeg dog uden Tvivl ganske stille føier til: og intet Andet i Verden; og uden Tvivl er det just dette, man ved dette Slags Sætninger vil gjøre sig tydeligt, at enhver enkelt Gienstand er Noget for sig selv, at den ikke er fuldkommen identisk med nogen Gienstand, uden med sig selv. Tænker jeg derimod videre over den, da henfører jeg den til andre Gienstande, og gior mig det tydeligt, om den skal optages i disses Sphære, eller ikke. Siger jeg saaledes: Solen er lysende, da henfører jeg Solen til andre Gienstande, og siger, at den henhører til den Classe af Gienstande, som ere lysende. Prædicatet er altsaa af et videre Omfang, end Subjectet, og hvad jeg bekræfter, er, at Subjectet skal optages under det videre Begreb, som er indeholdt i Prædicatet. Copula betyder altsaa her ikke, hvad der i Almindelighed kaldes Identitet, men en Underordning.

Denne Bemærkning er af Vigtighed, thi, saa afvigende endog Schellings Begreb af Identitet uden Tvivl er fra Ploucquets, synes han dog enig med Denne deri, at alle bekræftende Sætninger ere identiske. Men begge afvige heri, saavel fra den almindelige, som fra den logiske Sprogbrug; thi, skiøndt der i enhver bekræftende Sætning maa finde

nogen Identitet Sted mellem Subject og Prædicat, saa have dog identiske Sætninger stedse, og med Rette, været betragtede som en egen Art af bekræftende Sætninger. Saaledes siger Lambert: "I de almindeligen bejaende Sætninger, alle A ere B, forestiller B stedse et Slags eller en Classe af Ting, og Sætningen tilkiendegiver, at alle A, eller alle Ting, som ere A, høre under denne Classe eller dette Slags. Men nu kunne, i Almindelighed, endnu flere Ting høre under dette Slags. Derfor lader B sig ikke bejae om A alene, medmindre man kan bevise, at A alene er B. I disse Tilfælde faaer Sætningen Navn af en identisk Sætning, og B er et eiendommeligt Kiendemærke for A, og A og B kaldes Verelbegreber. Man kan derfor ogsaa sige: alle B ere A, fordi i dette Tilfælde A og B ere af lige Udstrækning." (Neues Organon I. S. 80). Spørge vi Wolff, da svarer han os: Si subjecto et prædicato eadem respondet notio, propositio dicitur identica; derfor er en Definition en identisk Sætning (Logica § 213. 214.). Paa et andet Sted siger han udførligere: "Naar jeg kan sætte en Ting A for den Ting B, og Alt bliver som forhen, saa ere A og B identiske (einerley), f. Ex. naar en Bly- og en Steen-Kugle ere lige tunge, saa kan jeg paa Vægtskaalen lægge Steen-Kuglen istedenfor Bly-Kuglen, og Vægtstangen vil dog staae lige, eller beholde en saa stor Hælding, som tilforn, da Bly-Kuglen laae i Skaalen. Altsaa ere begge Kugler af samme Vægt. Her see vi nemlig blot paa Tyngden, og ikke paa Størrelsen, Materien, eller hvad Andet der er at træffe deri." (Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele. 8 Aufl. I. S. 17. Jævnf. II. § 9). Naar nu Identiteten, som i det anførte Exempel, ikke er absolut, da forstaaer det sig, at, hvis en identisk Sætning skal være rigtig, da maa den enten selv udsige, at Identiteten kun finder Sted i en

vis Henseende, (f. Ex. Bly-Kuglen og Steen-Kuglen ere i Henseende til Tyngden identiske) eller dette maa af Sammenhængen, af den Lære, hvori Sætningen forekommer, gaae saaledes frem, at det ikke behøver udtrykkeligen at siges.

Naar vi efter disse Bestemmelser see tilbage paa de ovenanførte Sætninger hos Schelling, da kunne vi ikke dølge, at vi deri kun altfor meget savne det grundige Studium af den gamle Logik, som dog derved skulde anbefales. Tage vi i Særdeleshed den Sætning for os: det Gode er det Onde, da er der i dens Form Intet, som tilkiendegiver, at den er en identisk Sætning, men den har ganske Udseendet af en almindelig bejaende Sætning. I en saadan Sætning er Subjectet det Begreb, hvilket det andet (Prædicatet) tillægges som Kiendemærke, som subsumeres under Prædicatet (Twestens Logik S. 41). Omdømmet, siger Sibbern (Logikens Elementer S. 153), er en Position; der sættes et Subject, tilligemed samme sættes et Prædicat, og hiint sættes som det, der skal tænkes saaledes, som der ved dette angives. Ligefrem efter Sætningens Udtryk subsumeres altsaa her det Gode (Subjectet) under det Onde (Prædicatet); det Onde tillægges det Gode som Kiendemærke; det Gode sættes som Det, der skal tænkes som det Onde. Denne Paastand er ikke aldeles meningsløs, thi videre udført hedder den saaledes: Hvad Menneskenes Slægt kalder Godt er i Grunden Ondt; du kalder Haabet et Gode, men vogt dig, thi Haabet bedrager, og jo gladere du nærede det i dit Bryst, med desto mere Bitterhed vil du fornemme dig skuffet; du udvider din Siel i Henrykkelse, for siden desto smerteligere at føle, at al Lyst er forsængelig; du hæver din Siel til ædle Beslutninger, men tilsidst vil du dog erfare, at Dyden er et Blendværk, og at Menneskene tiene den forgieves; altsaa er Det, du kalder det Gode, i Grunden det Onde, det, der giør

dit Liv mosommeligt, og stuffer dig med falske Forventninger. Vi vide vel, at Intet kan være længere fra Schellings Mening, men vi vilde gjøre opmærksom paa, at dette dog er Det, som hans Ord nærmest betyde.

Men Sætningen skal være identisk. Dette gaaer saavel frem af det hele anførte Sted, som ogsaa af de andre fremførte oplysende Sætninger, i hvilke, i en anden Vending, det Nødvendige erklæres for Eet med det Frie, Sielen for Eet med Legemet. I en identisk Sætning er vistnok Prædicatet ikke af større Omfang, end Subjectet, men just af ligesaa stort; og saaledes blev da her det Gode rigtignok ikke subsumeret under det Onde. Men begge Begreber maatte da, efter hvad vi have oplyst om identiske Sætninger, være Verelbegreber; man maatte kunne ombytte Subject og Prædicat, og ligesaavel, som her er sagt: det Gode er det Onde, maatte man kunne sige: det Onde er det Gode; jeg maatte, efter Wolffs Udtryk, kunne sætte det Onde istedenfor det Gode, og Alt maatte dog blive som tilforn. Dette er ogsaa Schellings Paastand, i det han siger, at det Omvendte ligesaa vel kan tages ud af Sætningerne. Den her omhandlede identiske Sætning er ikke tautologisk; den henhører vel altsaa til den Art Sætninger, hvilke Kant (Logik S. 174) kalder implicite identiske, i hvilke Prædicatet, som i Begrebet af Subjectet laae uudviklet (implicite), gjøres klart ved Udvikling (explicatio)[1]). Herpaa ledes vi saameget mere til at tænke, som Schelling selv minder om den ældre Forklaring, hvorefter Subject og Prædicat bleve hinanden modsatte som implicitum og explicitum. Saaledes blev da det Onde en Udvikling af det Gode, en Aabenbarelse, hvori dette træder frem.

---

[1]) Subjectet, siger Treschow (almindelig Logik S. 152), er det ene, endnu uopløste, Begreb, Prædicatet er et af de Stykker, hvori det ligesom sønderlemmes.

Vi ere atter langtfra at ville tillægge Schelling disse Meninger, hvorimod han ogsaa udtrykkeligen erklærer sig, men vi vilde kun gjøre opmærksom paa, at den saa hyistpaafaldende Sætning: det Gode er det Onde, ogsaa synes at kunne betyde dette: Alt, hvad der er, er Godt, og dette Gode er, iblandt Andet, ogsaa det Onde, det Onde er een af de Former hvori det Gode aabenbarer sig, det Onde er i Grunden Godt. Disse Sætninger ere nu vistnok paa ingen Maade identiske, der er ingen Identitet udsagt mellem begge Begreber, thi det Gode antages her at være af større Omfang end det Onde; men disse Sætninger ere atter saa langt fra at være meningsløse, at det tværtimod er til dem, at nu de Fleste bekiende sig, som rose sig af dybere Tænkning, af høiere Erkiendelse, i det de nemlig sige: Alt, hvad der er, er det Ene, Sande, Store, Gode, i sig selv Nødvendige og Alfuldkomne, som aabenbarer sig i Alt, hvad der træder frem; hvad Menneskenes Mængde kalder Ondt er ligesaavel en Aabenbarelse deraf, som Det, der kaldes Godt; for den indskrænkede Sands synes det ondt, men Den, der formaaer at skue Tingene i deres Sammenhæng og Totalitet, seer det som et ligesaa nødvendigt, og altsaa umisteligt og helligt Led i Tingenes Kiede, som Det, der kaldes Ædelt og Ypperligt. Det er i denne Anskuelse at Mange have meent at finde den Vises Fred, thi, som Fr. Schlegel bemærker (über die Sprache und Weisheit der Indier S. 142), den Overbeviisning, at alt Ondt kun er tomt Blendværk, fører, for koldere eller mere svækkede Naturer, et falsk Skin af Beroligelse og indre Tilfredshed med sig.

Dette er imidlertid heller ikke Schellings Mening; derimod forklarer han selv i det ovenfor oversatte Sted sine Ord saaledes: "det Gode er det Onde, vil sige saameget som: det Onde har ikke den Magt at være ved sig selv; det Værende

deri er det (i og for sig selv betragtet) Gode." Denne Betragtningsmaade af det Onde, som synes at hæve mange Vanskeligheder, trykkes imidlertid af den, at derefter kan det Onde kun fremkomme derved, at, som Schelling paa et andet Sted (Philosophie und Religion S. 34) siger, "det Godes Afglands træder i Conflict med Intet (dem Nichts)." Thi vi tilstaae, at vi ikke kunne finde en Conflict mellem Noget og Intet tænkelig, saalænge, efter Identitetens og Modsigelsens Grundsætninger, Intet er Intet, Intet er ikke Noget. Men heri ville vi her, hvor vor Undersøgelse er logisk, ikke metaphysisk, ikke videre indlade os; derimod spørge vi, efter hvilken menneskelig Sprogbrug, efter hvilken, ældre eller nyere, Logik den Paastand, at det Onde ikke har den Magt at være af sig selv, at det Værende deri er det Gode, kan udtrykkes ved den Sætning: det Gode er det Onde?

Schelling fremsætter flere beslægtede Sætninger, saasom: det Nødvendige og det Frie er Eet, Sielen er Eet med Legemet. Disse Sætninger ere efter deres Form virkelig identiske, hvorfor og Schelling siger, at man kan vende dem om, og f. Ex. ligesaavel sige: Legemet er Siel. Meningen af disse Sætninger angiver han saaledes: det Samme (i den sidste Instants), som er den sædelige Verdens Væsen, er ogsaa Naturens Væsen. Vi ere her komne til den schellingske Philosophies Dybder, og til det Punct, hvorfra vi først ret kunne see, om hvilken Identitet Talen her er. Schelling lærer nemlig, at der over det Nødvendige og det Frie er noget Høiere, som altsaa hverken er det Ene eller det Andet, men fælles Kilde til begge. "Naar nu hiint Høiere intet Andet er, end Grunden til Identiteten mellem det absolut Subjective og det absolut Objective, det Bevidste og det Bevidstløse, saa kan hiint Høiere selv hverken være Subject eller Object, heller ikke begge Dele tillige,

men kun den absolute Identitet, i hvilken der slet ingen Duplicitet er, og hvilken just derfor, efterdi al Bevidstheds Betingelse er Duplicitet, aldrig kan komme til Bevidsthed" (System des transscendentalen Idealismus S. 433. Jævnf. Kritisches Journal der Philosophie von Schelling und Hegel B. I. St. I. S. 12 ff.).

Vi lægge det her ikke an paa at bestride den schellingske Philosophie i dens egentlige Kierne, vi ønske overalt ingenlunde at tælles blandt visse Modstandere af denne Philosophie; men hvad vi her ønske at vise, er, at selv efter denne Philosophies egne Principer ere hine Sætninger aldeles urigtige. Ordene: Nødvendigt og Frit, Siel og Legeme, formodentlig ogsaa: Godt og Ondt, betegne nemlig, efter Schellings Mening, de Modsætninger, den Duplicitet, som "sættes med Bevidstheden og for Bevidstheden"; naar denne Duplicitet er sat, da er der jo ikke mere Eenhed, ikke mere Identitet; Adskillelsen er foregaaet, Modsætningen finder Sted, og i en saadan kan aldrig det Ene af de tvende Modsatte være Et med det Andet. Ordene: Godt og Ondt, Nødvendigt og Frit, Siel og Legeme betegne jo just en Forskiellighed; (Forskiellen mellem Ret og Uret, Dyd og Last, kalder Schelling jo selv en evig Forskiel;) men Forskiel betyder jo just, at der ingen Identitet finder Sted; forsaavidt som Forskielligheden indtræder, er Identiteten ophævet.

Men, indvender man os maaskee, dette er just, hvad vi ville tilkiendegive, at Identiteten aldrig ganske ophæves, at i Grunden er det det Samme, som træder frem i alle Modsætninger. Vi lade denne Paastand staae ved sit Værd, men paastaae igien fra vor Side, at den umueligen kan udtrykkes ved de anførte Sætninger, efterdi Ordene Godt og Ondt o. s. v. just betegne det Forskiellige, som forskielligt, og ikke som identisk. Dersom det Høiere, som er over Modsætningerne, det Absolute,

er Aand eller aandeligt — og dette synes Schelling at tilkiendegive, naar han taler om, at det tilsyneladende Nødvendige i sig selv er frit — saa er Legemet ikke Eet med Aanden, thi Legemet er ikke absolut. Dersom derimod — og dette synes egentlig at være Schellings Lære, hvor ofte endog han, eller dog hans Tale, bliver inconsequent — dersom hiint Høiere hverken er godt eller ondt, nødvendigt eller frit, Siel eller Legeme, saa tabe jo disse Ord ganske deres Betydning i den absolute Identitet. Først naar "Tingene træde ud af Evigheden, afsondre sig fra Universet (dem All), og gaae over i en timelig Tilværelse", først da faae de Navne, hvilke Navne ikke betegne det Identiske, men Tingene i deres Forskiellighed. Maaskee giør et Exempel Sagen tydeligere. Det Absolute, det over Modsætningerne Ophøiede, er det Evige. Dette kan træde frem, kan sættes i Bevidstheden som Udødeligt, og som Dødeligt eller Forkrænkeligt; thi saavel Det, som vedvarer giennem Tiderne, som eengang sat, ikke igien opløses og forsvinder, som ogsaa Det, der viser sig, der virkeligen er i de forgængelige Former, er jo det Evige; men kun forsaavidt det træder saaledes frem, at det bliver et virkeligt Livsprincip, ophøiet over de forstyrrende Kræfter, kaldes det udødeligt; kun forsaavidt det træder frem i forgængelige Skikkelser, Forkrænkelighed underkastet, kaldes det dødeligt. Skiondt nu det Værende i det Udødelige og det Dødelige antages for at være det Samme, hvo turde dog bruge de Ord, der just skulle betegne Forskielligheden, til at udtrykke Eenheden? Først naar det Værende træder ud af Dødens Sphære, kaldes det Udødeligt, og afsondres i det Samme fra det Dødelige; men just derfor er det Udødelige ikke det Dødelige; og saaledes er heller ikke Siel Legeme, og det Gode ikke det Onde. Ved Ordet: "det Gode" betegnes det

Værende kun under een Beskaffenhed, og ved Ordet: "det Onde" under en ganske anden.

Vi indsee meget vel, at Schelling vil sige, at det Samme, der i een Henseende træder frem som Siel, træder i en anden Henseende frem som Legeme, Det, der i een Henseende viser sig som nødvendigt, viser sig i en anden Henseende som frit o. s. v. Vi ville her ikke indlade os i Undersøgelse, om virkelig Det, der er Tingenes forborgne Grund, der træder frem i dem alle, det ubekiendte X, som Bevidstheden standser ved, hvorom man mener, at Bevidstheden kun ved Anelse, ikke i tydelig Erkiendelse kan optage det i sig — om dette virkelig ingen Prædicater har, om det ligesaa lidet er godt, som ondt, ligesaa lidet aandeligt som legemligt o. s. v. Vi have her kun paastaaet, at hiin Mening ikke kan udtrykkes med de ofte anførte Sætninger; og saalidet som vi tillægge Schellings Philosophie de Consequentser, som man har uddraget af hans Yttringer, saa maa det dog indrømmes, at han har givet kun altfor megen Anledning dertil ved en Vilkaarlighed, som ingenslags Logik kan retfærdiggiøre. Overalt gives der ingen grundig Logik, som ophæver den Logik, der er tilgængelig for Alle, eller som tillader, ligesaavel at stille Sætningerne paa Hovedet som paa Benene, eller tillader Underforstaaelser, hvorved Ordene ikke beholde deres naturlige og eneste Mening.

Saaledes har Schelling vistnok Uret, naar han paa Grund af hine Misforstaaelser tillægger sine Modstandere en "dialektisk Umyndighed", og ligesaa megen Uret, naar han forsikrer, at "den græske Philosophie næsten ved sine første Skridt var ude herover"' For nu ikke her at indlade os i vidtløftige Undersøgelser, opslaae vi Schleiermachers med Rette berømte Sammenstilling af Heraklits Fragmenter i Wolfs og Buttmanns Museum der Alterthums-Wissenschaft B. I, hvor

vi finde (S. 437 ff.), at Heraklits Lære for en stor Deel har været overeensstemmende med Schellings, og at den er bleven misforstaaet paa samme Maade, som Schelling klager over at være bleven misforstaaet af sine Modstandere.

Der siges nemlig, at den store og hvitprisede Heraklitus har sat dette som Hovedsætningen i Spidsen for sin hele Philosophie, at det Ene er Det, som bestaaer af begge Modsatte, og ved hvis Deling eller Sonderlemmelse Modsætningerne træde frem (ἐν γαρ το ἐξ ἀμφοιν των ἐναντιων, οὐ τμηθεντος γνωριμα τα ἐναντια). Man anførte de Ord af ham, at det Levende og det Døde, det Vaagende og det Sovende, det Unge og det Gode er det Samme. Man tillægger ham den Lære, at Godt og Ondt er det Samme, at i Henseende til Væsenet er Menneske og Dyr, det Gode og det Onde, og overalt alle Modsatte det Samme. Man finder endog den Sætning uddraget af hans Lære, at Talen ikke kan være derom, at alle Ting ere Eet, men snarere, at de ere Intet; just ligesom Fr. Schlegel (über die Weisheit der Indier S. 140) paastaaer, at den Lære, at Alt er Eet, ganske naturligen fører til den, at Alt er Intet. Den nu, som stod i Spidsen for dem, der saaledes forstode, eller saaledes misforstode, Heraklit, er ingen Ringere, end Aristoteles, og denne Philosoph vil man dog vel ikke tælle blandt de dialektisk Umyndige, eller, dersom man vil det, saa sees det dog, at den græske Philosophie endnu paa denne Tiid ikke var ude over denne dialektiske Umyndighed.

I Øvrigt have vi ikke anført Aristoteles, fordi vi mene, at han rigtigen har opfattet Herakilts Lære, eller at alle hans Indvendinger (Metaphys I. 3.) træffe Læren i sig selv. Vi ville meget gierne indrømme, hvad Simplicius anfører til Heraklits Forsvar, at han ikke har foredraget alle de Sætninger, der tillægges ham, men at det kun synes saa formedelst

hans Udtryk, som manglede den skolemæssige Bestemthed. Men paa den anden Side fordre vi af Den, der vil tale i Skolen, at han taler skoleret, og naar han ikke gjør det, da maa han tilskrive sig det selv, naar han bliver misforstaaet. Ogsaa ere der iblandt Aristoteles' Indvendinger de, som ikke blot træffe Formen, men ogsaa Læren selv. Istedenfor altsaa fornemt at afvise Logikens Fader, naar han vil tale med om disse Materier, ville vi hellere slutte med hans sindige og billige Ord (Metaphys. a. 1.): "Undersøgelsen om Sandheden er vel i een Henseende vanskelig, men i en anden Henseende let. Et Beviis herpaa er dette, at hverken Nogen ganske naaer Sandheden, men at dog heller ikke Alle forfeile den; men Enhver siger Noget derom, og den Enkelte bidrager vel Intet eller Lidet, men af Alle tilsammentagne fremkommer dog en vis Størrelse. Maaskee er ogsaa, da der gives to Slags Vanskeligheder, Grunden til Vanskeligheden ikke at søge i Tingene, men i os selv. Thi ligesom Natfuglenes Øine forholde sig til Dagens Lys, saaledes ogsaa vor Siels Fatteevne til Det, der af Naturen er det Klareste af Alt.' Derfor er det billigt, at vi ikke alene takke dem, hvis Meninger vi bifalde, men ogsaa dem, hvis Yttringer vare mindre grundige; thi ogsaa Disse have bidraget Noget, i det de forud øvede vore Evner. Af Nogle have vi faaet bestemte Meninger, men Andre have været Grund til, at disse kunde fremtræde."

Dersom da endog disse Bemærkninger skulde befindes mindre fyldestgjørende, saa haaber dog Forfatteren nogen Tak for sin Flid, hvis han derved kunde foranledige en grundigere og klarere Fremstilling af de omtvistede Puncter.

VIII.

Over

Lessings Nathan den Vise.

(1814.)

[illegible]

"Det er blevet et næsten almindeligt Lysthaverie", anmærker Fr. Schlegel (über Lessing, Charakteristiken u. Kritiken B. 1. S. 170), "ved Leilighed at sige noget Betydende over Lessing. Naturligviis træder Ingen frem for at sige Noget, som han selv anseer for Ubetydende eller Ubetydeligt; og ligesaa naturligviis maatte Lessings Navn giennem flere Decennier ofte forekomme paa deres Blade, som skreve for Dieblikkets Tarv. Lessing, skiøndt jeg ikke med den anførte Forfatter (S. 171) vilde kalde ham en revolutionær Aand, og ikke troer, at nogen Omvæltning er gaaet ud fra ham, levede i revolutionære Tider, og udmærkede sit Liv paa en saadan Maade deri, at man vel maatte ønske alle slige Tider mange saadanne Kæmpere. Hvilket Partie skulde ikke glæde sig ved at tælle Lessing blandt Sine? Men denne Glæde undte han intet ganske eller længe. Kunne vi end ikke i den egentligste Betydning tillægge ham den Berømmelse, som Kant tillægger Hume, at han syntes skabt for Dommekraftens Ligevægt; streed han ikke altid som fra Midten mod alle Overdrivelser, traadte han end undertiden nogle Skridt hen til den ene Side, og ikke altid til den samme: da syntes han dog, og tildeels just derved, ligesom skabt til at frembringe Ligevægt i Andres Domme. Thi det Partie, der tiltog sig, eller fik, utilborlig Overvægt, kunde stedse være vis paa, at han

lagde sin Kraft i den stigende Skaal — og hvilken Kraft! Udrustet med mangfoldig Lærdom, og stedse rede til at udvide den, interesserende sig for alle Kundskabens Grene, altid virksom, uforfærdet, vidste han stedse at sende den forstandige Tales skarpeste Pile mod sine Modstanderes svageste Sider, hvilket det rolige, faste Blik strax opdagede. Og da Striden for det Meste gieldte saadanne Gienstande, der allerede sysselsatte de fleste dannede Mennesker, da hans klare Foredrag stedse satte Flere istand til at dømme derom, maatte hans Skrivters Virkning være stor og almindelig; og saa længe den samme Gæring brusede fort, maatte man ogsaa vedblive at laane Vaaben hos ham, saavel til Angreb som Forsvar. Ja, da saamangen Strid, hvori han kæmpede, aldrig ganske vil bilægges, da han aldrig førte den blot indviklet i Dieblikket, men af en ærlig og fri, for Sandhed og Ret varm Siels Dybde, vil der være Tale om Lessing, saalænge videnskabelige Fortienester formaae at give et hæderligt Navn Udødelighed.

Det er mærkværdigt, at vi saa ofte finde Lessing mod Strømmen, til hvor forskiellige Sider den end bevægede sig under hans lange Virksomhed. Det er mærkværdigt, siger jeg; thi her vil Ingen tænke paa Det, vi saa ofte maae see, tomme Hoveders og kolde Hierters Spotten over det Agtværdige, der omsider vinder Agtelse ogsaa i Mængden, saalidet som paa Misundelsens eller Særhedens foragtelige Adfærd. Det var den selvstændige Mands Vænmelse over Eftersnakkerne, over dem, hvis forfængelige Digten og Tragten, hvis Roes selv nedværdigede det Gode, som de hyldede. Der synes kun at have manglet Anledning, for at den hamburgske Dramaturgies Forfatter havde vendt sine Vaaben mod den Smag, som blev herskende i Skuespillet, som vel ikke var hans, men hvis Vei han selv havde banet; thi han klager, at han "virkelig lob Fare

for at blive ærgerlig over det theatralske Uvæsen og at binde an med Goethe, trods hans Genie" (Lessings sämmtliche Schriften Th. 30. S. 329). Men her ligger det os kun nær af kaste et Blik paa hans theologiske Banes — ikke Vacillationer, men snarerr elliptiske Omsvingninger.

I Lessings tidligere Dage, da man i Tydskland med en vis sukkende Beundring studsede over, hvorledes den samme franske Esprit kunde frembringe saadanne Mesterstykker, som de Tragoedier, man kappedes om at oversætte, og saadanne Uhyrer, som de letsindige Skrivter over Religionen, hvilke man kun varligen turde angribe, for ikke at gjøre dem endnu bekiendtere: vare Lessings Følelser ganske forskiellige, og en stærkere Modsætning mod den da herskende Mening kan man neppe tænke sig, end den, der er indeholdt i hiint Gravskrivt over Voltaire, som Lessing vel har skrevet senere, men hvori han har udtrykt meget gamle Tanker:

Der liebe Gott verzeih' aus Gnade
Ihm seine Henriade,
Und seine Trauerspiele,
Und seiner Verschen viele;
Denn was er sonst ans Licht gebracht,
Das hat er ziemlich gut gemacht.

(Th. 2. S. 185).

Men da efterhaanden det franske heroiske Sorgespil var overvundet i Tydskland, og derimod det franske religiøse Lystspil begyndte at opføres, indigneredes Lessing over den høitberomte berlinske Frihed i at tænke og skrive, "som ene og alene reducerede sig til den Frihed, at bringe saa mange Sottiser til Torvs imod Religionen, som man vilde; en Frihed — føiede han til — som en ærekier Mand snart maa skamme sig ved at benytte" (Th. 27. S. 256); og han begyndte at frygte, "at

han, i det han havde bortkastet visse Fordomme, havde bortkastet lidt vel Meget, som han vilde komme til at hente tilbage". (Th. 28. S. 329). Endnu mere oprørtes han over dem, som i en modbydelig Blanding vilde forene det Nye og det Gamle, i det de bortkastede Hiints Vittighed og Dettes Grundighed, og af begges Forfegtere kun lærte det Sletteste, deres Hovmod. Lessing havde altid med Agtelse og en vis Kierlighed betragtet det gamle theologiske System; uden at antage det, erklærede han dog, "at han ingen Ting vidste i Verden, hvorpaa den menneskelige Skarpsindighed mere havde viist og ovet sig;" og nu bød man ham "et Flikværk af Stympere og Halvphilosopher" (Th. 3. S. 287), "en fornuftig Christendom, som vistnok endnu var meget mere, end fornuftig Religion; kun Skade, at man ikke egentlig vidste, hverken hvor Fornuften, eller hvor Christendommen var at finde deri" (Th. 5. S. 14). Han havde, tildeels veiledet af Leibnitz, erkiendt adskillige af Christendommens væsentligste Sandheder som dybt grundede i Fornuften, og dem vilde man nu udslette baade af Fornuft og Christendom; han havde aldrig været, blev aldrig, en Modstander af positiv Religion som saadan, han følte vel, hvor tom Verden vilde blive uden den, han erkiendte deri et af de vigtigste Midler til Menneskeslægtens Opdragelse, og derfor vilde han ogsaa bidrage Sit til, at Saltet ikke skulde miste sin Kraft.

Naar en Mand omsider fremstiller Resultatet af sin Kundskab og Tænkning i et Værk, fuldendt, saavidt menneskelige Værker kunne kaldes saa, da bebreider man ham med Rette enhver Uovereensstemmelse med sig selv, enhver betydelig Vaklen. Men hvo vilde fordre, at en saadan Meddelelse skulde være den eneste Tanke-Vexel mellem Mennesker, endog formedelst Skrivt og Prent? Og naar Ingen fordrer eller venter, endog af den forstandigste, sindigste Mand, at han i Samtalen Intet udsiger,

uden Det, han tilfulde har betænkt, hvorom han nøie har bestemt sin Overbeviisning, og som han aldrig vil behøve at modsige: hvo vilde da fordre det af Lessing selv i hans Skrivter? Thi hans Virksomhed som Forfatter var for en stor Deel en Samtale med Tydsklands læsende Mængde; han skrev om Det, hvorom der da taledes, og vilde skrive, medens man endnu talede derom, og lod det sielden beroe ved den første Fremstilling af sin Mening. Undertiden henledede han vel og ligesom denne offentlige Samtale til de Gienstande, hvorom han følte Drivt at tale og høre. Saaledes ved Udgivelsen af de bekiendte Fragmenter. De indeholdt ikke Lessings egen Mening; det var ingenlunde hans Hensigt dermed at nedbryde den christelige Religion, hvortil han sikkert ogsaa indsaae, at de vare lidet skikkede; men til at dæmpe visse Forsvareres fornemme Tone, til at vække begge Partier og bringe dem til virkelig at vende deres Vaaben mod hverandre, og ikke at slaae i Luften, dertil fandt han dem tienlige, og dertil brugte han dem. Theologernes første Taushed bestyrkede ham i den gode Mening, han altid havde havt om dem; "med den tilborlige Forsigtighed kan man for dem skrive, hvad man vil" (Th. 30. S. 399). Han mærkede snart, at han havde forregnet sig; og da han fandt, at de endnu havde Villie og tildeels Magt til at anvende Forfølgelse istedenfor Grunde, var han strax rede, ikke blot til at forsvare sig selv, men til at ydmyge de Overmodige.

I det han var sysselsat med denne Striid, besøgte Musen ham; hans Manddoms fulde alvorlige Kraft formælede sig ligesom med hans Ungdoms tidlige Tilbøielighed, den dramatiske Digtekonst, og Frugten blev: Nathan den Vise — et forunderligt Barn, som interesserer Venner og Fiender, som arvede Modstandere nok fra sin Fader, selv heller ikke syntes at frygte for at skaffe sig dem, og som dog aldrig er blevet egentlig for-

fulgt og forhadt. Hvo betragter ikke endnu den mærkværdige Frembringelse med Forundring? Den synes strax saa polemisk, og dog er Fredens Mildhed udbredt derover; det Enkelte synes mangen Gang saa overfladeligt, og det Hele bevæger dog saa dybt; Ytringerne synes mangen Gang saa skieve, og mangen Gang saa træffende, at den eftertænksomme Læser ofte tvivlsom spørger sig, naar det kun er de handlende Personer, der tale, og naar Forfatteren selv, og ved Slutningen af den underholdende Læsning føler det klarere, at man har villet lære ham Noget, end hvad det var, han skulde lære.

Denne Stykkets umiskiendelige Bestemmelse til et Læredigt, endog til et Indlæg i en theologisk Stridighed, kunde gjøre det tvivlsomt, om man tør vente at finde den æsthetiske, og ikke blot den polemiske Konsts Fordringer opfyldte. Men Stykket var allerede udkastet mange Aar tilforn (Th. 30. S. 455), det skulde allerede tre Aar tidligere have været fuldendt og trykt (S. 471); det var altsaa ikke den nærværende Stridd, der begeistrede Lessing til dets Opfindelse, kun i det Høieste ved dets sidste Udarbeidelse; Stykkets væsentlige Indhold var til og interesserede Digteren, han havde ventet at interessere Læsere dermed, for denne Stridighed var til, og man dømmer sikkert eensidigt om Lessings Hensigt, naar man kun anseer Nathan for "en Fortsættelse af Anti-Götze, Nummer Tolv," (über Lessing S. 206), ligesom sikkert selv den ivrigste Beundrer af Lessings Polemik vil finde, at der her virkes anderledes paa ham, ikke polemisk, men poetisk.

Man har med Rette bemærket, at Personernes Gruppering om en berømt historisk Charakteer, at Korstogene i Baggrunden, Skuepladsen i Jerusalem, de forskiellige Nationers og Religions-Forvandtes Sammentræffen paa denne østerlandske Grund, giver det Hele et romantisk Anstrog (A. W. Schlegel üb. dram.

Kunst u. Literatur Th. 2. Abth. 2. S. 392). Hvor sandt dette er, vil Den bedst føle, der læste dette Digt i sin Barndom, og, endnu ikke modnet til at fatte dets egentlige Betydning, dog giemte Erindringen af Tempelherren under Jerusalems Palmer, af Klosteret, det underlige Forenings-Punkt for Patriarchens Hovmod og Eremitens fromme Enfoldighed, af Udsigten til Ganges' frie Bredder, og af den seierrige, ødsle Sultans Pragt der, hvor det Lifligste, der tidlig sysselsatte Phantasien, er bevaret uforglemmeligt. Men denne Sammenstilling er ogsaa Fabelens største poetiske Fortieneste. Ikke fordi Begivenhederne ere saa selsomme; thi Tempelherren siger med Rette, at det Land, hvor Handlingen foregaaer, er det Underfuldes Land —

kan det heller
Vel være Andet? Hele Verden trænger
Jo her sig sammen.

(Act. 3. Sc. 10.) [1])

Paa denne Tiid og dette Sted undrer man sig ikke over, at Tildragelserne blandes usædvanligt. Snarere finder man dem trivielle; thi hvad der i den virkelige Verden kun samler sig sielden, og derfor mærkværdigt, naar det skeer, dette have Digterne for saa let Kiøb, at Læseren ved det første Vink opfinder det efter dem. Saaledes vække disse Tildragelser, efterat man er stuffet i sin Forventning om Recha og Tempelherren, kun liden Deeltagelse, de vinde sig uden betydelige Forviklinger den snart forudseete Opløsning imøde; og, hvor forstandigt de end ere anordnede til en anden Hensigt, nemlig til at bringe Personerne i den Berørelse, hvori de skulle bringes, erkiender man dog let, at det ikke er for deres Fremstilling, Stykket blev til.

---

[1]) Stederne anføres for det Meste efter Rahbeks Oversættelse.

Men ligesom man vel tillader en Digter at fremstille en interessant Handling, uden altid at fordre, at de Handlende ogsaa udenfor denne Situation skulde fortiene særdeles Opmærksomhed, saaledes ogsaa omvendt. Charaktererne ere her det Vigtigste; men hvo turde sige dette som en Dadel? Thi naar den Digter henriver os, der opfinder nye, uventede Begivenheder, og i dem fremstiller samlet, hvad Skiebnen ellers adspreder giennem lange Tider og i forskiellige Menneskers Liv: da fortiener Den ikke mindre Priis, er ikke mindre Digter, der ligesom skaber nye Mennesker, og forstaaer i faa Timer at lade Det blive tilsyne, som flere Aar ellers udvikle enkelt. Fra denne Side betragtet har ogsaa dette Stykkes Fabel Nyhed og stor Fortieneste. Det underholder os maaskee ikke meget, at Sultanen finder sin Brodersøn og Denne sin Søster; men de mærkværdige Forhold, hvori de mærkværdige Mennesker komme med hverandre, hvori de have Leilighed til at yttre deres Tænkemaade saa klart og frit, underholder os desto mere.

Det er virkelig en ny Verden, Digteren her aabner os, og hvori Phantasien neppe før har bevæget os. Paa denne Grund, under disse Omgivelser ventede man vel snarest at see Mennesker fremtræde, som med dristig Higen efter Eventyr kæmpede for Religion eller Ære; men dermed finder man disse næsten ikke sysselsatte. Ogsaa Elskov spiller her en ganske underordnet Rolle; de Handlende have næsten ikke et Fædreland, i det Mindste føler kun den eneste Daja derfor. Saaledes har Digteren her opgivet Det, som pleier at bevæge Sindet stærkest og dybest, at bringe Liv i de Handlende, og at vække Deeltagelse hos Tilskuerne. Hvad havde han da tilbage? Egentlig er Æmnet for dette Drama, hvad der pleier at være lange, keedsommelige, i Sprog og Aand prosaiske Værkers Indhold, hvad man pleier at kalde Menneskehedens almindelige In-

teresse, men som ogsaa pleier at være noget saa almindeligt, saa form- og livløst, at det Ingen interesserer; som, bedre behandlet, dog kun synes at kunne sysselsætte de Forstandiges Tænkning, men ikke Digterens eller Tilskuerens Phantasie. "Hvo har selv lært dig at giøre Forstanden romantisk?" har en Digter senere tilraabt Lessing; og det er vistnok beundringsværdigt, hvorledes dette er lykkedes ham. Han har med sielden Konst vidst at berøre de ellers stærkeste Motiver for Menneskenes Handlinger, men at føre dem hen til den lavere Sphære, hvor de lede sædvanlige Mennesker iblinde, han har vidst at fremstille det som noget Høiere at være befriet derfra; denne Sielens Frihed fra de sædvanlige Fordomme har han vidst at skildre i mange Nuancer, i bestemte Charakterer; til at sætte disse i Bevægelse og Handling har han valgt den mildeste af alle Følelser, den faderlige Kierlighed, ikke blot som Naturen ved den næsten instinctmæssig sammenknytter Forældre og Børn, men som den yttrer sig i den Velvillie, hvormed de Ældre og Mægtigere bøie deres Hierter til Ungdommen, der betroer sig til dem. Hvor stærkt derfor endog Personerne afficeres, er dog dette Dramas egentlige Charakteer Ro; og just Dette er det Tiltrækkende, det Poetiske deri. Medens den vide Verden bruser i religiøse Bevægelser, hvor Lidenskaberne ingen Afgiørelse tillade uden Sværdets, mødes nogle Mennesker, som have opløftet sig over alt dette, hvis Sind er roligt midt i Forvirringen, og som derfor have Sindighed til at lede deres egne Handler til en fredelig Udgang, hvilken Lidenskaberne snart vilde have giort umuelig. Deres Stands, deres Folks, deres Religions Fordomme have de Fleste af dem afkastet, skiøndt Hver næsten paa sin egen Maade; saasnart de derfor have truffet hverandre, ere komne til at forklare sig for hverandre, maae de føle, at de høre sammen; hvis endog Enhver af dem bliver paa sin Plads,

danne de dog et eget Broderskab mellem den fordomsfulde Mængde, og dette aabne Frimurerie er ligesom Stykkets Grundtone.

Af de Optrædende høre kun To endnu til Mængden. Af disse er den Ene, Patriarchen, ingen Ziir for Stykket. Det var maaskee efter Lessings Hensigt nødvendigt, at den geistlige Hovmod maatte træde frem i den plumpeste Troes Maske, men derfor var det ikke nødvendigt, at den Person, i hvem dette skulde vises, i alle Henseender skulde være saa plump, saa forladt endog af den Snedighed, der pleier at tiene saadanne Mennesker istedenfor alle øvrige Fortrin, som vi her finde Patriarchen. Han er snarere en Carricatur, end en Charakteer, og er ligesaa lidet paa sin Plads i Digtet, som et saadant Menneske i Virkeligheden vilde have kunnet naae og vedligeholde en saadan Plads under saadanne Omstændigheder.

Desto ypperligere er den Anden af hine Tvende tegnet. Daja er en af de Personer, der i det virkelige Liv ofte ere ligesaa nødvendige som besværlige, over hvis gode Egenskaber man nødes til at taale de onde, men hvilke der udfordres en Nathans hele Fasthed og Godmodighed for nogenledes at styre. Hendes snevre Hoved og Hierte betager selv hendes Tilhængelighed til Religion og Fædreland det Elskværdige, og kun hendes Sands for huuslig Orden fortiener at agtes, kun hendes Hengivenhed for Nathan og Recha at elskes. Med hvor liden Forstand hun end yttrer denne, er den dog saaledes hævet frem, at man tilgiver hende, hvad der hos en Anden vilde synes Utaknemmelighed; et let Anstrøg af Komisthed giver hendes Fremtræden noget Liv, uden dog at skade Stykkets øvrige Tone; og den hele Maade, hvorpaa hun er behandlet, fortiener at anprises som et Mønster paa, hvorledes en Digter bør fremstille nødvendige

subordinerede Personer saaledes, at de underholde Tilskuerne, uden dog at afdrage Opmærksomheden fra Hovedpersonerne.

Til disse vilde jeg endnu ikke henregne Tempelherren og Recha, thi, hvorvel Handlingen fornemmelig angaaer dem, ere de dog ikke de egentlige Handlende, i det Mindste ikke de, som det var Digterens første Hensigt at fremstille. Tempelherren er blandt de Mange, som her have losrevet sig fra positiv Religion, den egentligste Indifferentist, fordi Intet har ret Vigtighed for ham. Hans Talenter ere mere uddannede, end hans Charakteer; Lidenskab og Trods føre ham ofte nok nær hen paa Grændserne af det Slette; han handler med Mod og Fyrighed, men disse ere hos ham mindre Yttringer af sindig Kraft, end af Foragt næsten for Alt, baade for Skiebner og Mennesker. Hans Kierlighed er vel heftig, men neppe dyb; han udtaler den vel i prægtige Ord i den Monolog:

Her Offerdyret staaer udmattet stille

(Act. 3. Sc. 8),

men skiøndt hans Følelse bruser, saalænge Strømmen varer, synes denne ikke at rinde af utømmeligt Væld. Hans bedste Egenskab er vel den frie Oprigtighed, som Lidenskaben undertiden fordunkler, men ikke fordærver, og hvorved han er værdig til at optages i de Øvriges Selskab.

Det er maaskee Recha, der meest har foranlediget den ubillige Beskyldning, at i dette Stykke de maadeligste Fordringer om Consequents i Charaktererne ofte nok fornærmes og skuffes (üb. Lessing S. 202); dog skiønner jeg ikke rettere, end at ogsaa denne Charakteer i det Hele er sammenhængende, hvis det endog her er hændt Lessing, hvad næsten hændes alle dramatiske Digtere, undertiden selv at træde frem istedenfor den Person, hvem Ordene ere lagte i Munden. Recha er et uskyldigt, aabent, levende og kierligt Væsen; som et saadant har Nathan søgt at

udvikle og vedligeholde hende. Han har ogsaa lært hende adskilligt Andet, og det lader sig ikke negte, at hun undertiden anbringer sin Viisdom som et klogt Barn, der er glad ved at lade den høre. Saaledes synes hun i Scenen med Sittah næsten ligesaa forsængelig af ingen Bøger at have læst, som Andre af deres Læsning, og taler meget forstandigt om:

den kolde
Boglærdom, som ikkun med døde Tegn
Indpræger sig i Hiernen
(Act. 5. Sc. 6);

saaledes anmærker hun meget dybsindigt for Daja, at

Hengivenhed i Gud aldeles ei beroer
Paa vores Drøm om Gud.
(Act. 3. Sc. 1).

Men hvis man end ikke ret billiger disse Sententser, hvis man end vilde finde Recha elskværdigere uden dem, strider det dog slet ikke mod hendes Charakteer, at hun yttrer dem. Naar Opdragerne afvige fra de sædvanlige Midler og Maader, mene de Opdragne ofte derved at være blevne klogere, end deres Jævnlige, skiøndt denne Mening undertiden er den eneste Virkning af hiin Afvigelse, som ikke forandrer deres Natur, og hvis Spor for det Meste snart igien udslettes ved Livets sædvanlige Gang. Saaledes vil den abstracte Underviisning — thi saadan har den været, hvorvel Nathan synes at have lagt det an paa det Modsatte — der har oplyst Rechas Forstand, neppe have dannet den for stedse; den er et Frøkorn, faldet paa en Bund, der ikke skikker sig for den. Man seer let, at de almindelige Sætninger kun have heftet sig løst og yderligt; derfor ere de hende vel ved Haanden, og hun kan lege med dem, naar Livet er hende let som en Leeg; hun bruger dem til Modsætning mod Daja, naar Denne keder hende ved sine sneverhiertede Forestil-

linger. Men naar Livets Ro afbrydes, naar Hiertet bevæges dybere, da forlade hine Sætninger hende; fordi de egentlig kun ere Modsætninger, yttrede paa Kriig mod andre Forestillinger, give de hende intet Bestemt og Fast, som hun kunde holde sig til; fordi de gaae i det Almindelige og Abstracte, give de hende intet Levende og Fuldt, som kunde tilfredsstille det længselfulde Hierte, og derfor maa hun selv søge at opfinde sig noget Saadant — hun sværmer. Hvor ofte dette ogsaa ellers er Anledning til Sværmerie, hvorledes derfor de kolde Lærdomme af en almindelig Fornuft-Religion, hvormed man just mener at dæmpe Sværmerie, saa let give de varmeste, ømmeste Hierter til Priis derfor, ville vi her kun i Forbigaaende bemærke. Rechas Charakteer tillader at haabe, at hun kan blive frelst derfra, men hendes religiøse Tænkemaade vil i Tiden sikkert ikke blive, hvad den nu er. Hun er intet selvstændigt Væsen, men med alle sine Kræfter vil hun stedse som en Vedbende slynge sig om enhver fast Stamme, der staaer hende nær. Saaledes hænger hun nu ved Nathan, og saalænge hans Kierlighed fylder det ømme Hjerte, saa længe hans Kraft betrygger den Svage, ere ogsaa de udenad lærte Maximer hende tilstrækkelige; men de vakle alle, saasnart hun skal styre sig selv, og det er af sit Inderste, hun udsiger den Begiering:

> Fader, lad Eders Recha aldrig meer
> Alene.
>
> (Act. 1. Sc. 2).

Saaledes vil hun snart slutte sig til en Elsker; men hvis Denne ikke har Nathans Grundsætninger, eller hvis han er koldere eller svagere, end at han kan være hende Alt, hvis hun nogensinde kommer til at staae alene, da ville uden Tvivl Dajas Formaninger opstaae igien i en anden Skikkelse, og let seire over den Undervisning, der ikke er bleven hende kier ved sit

Indhold, men kun ved Den, af hvem hun modtog den. Jeg troer vel ikke, at Lessing har tænkt sig alt dette tydeligt, i det han anlagde Recha; men ogsaa Digteren ledes ofte rigtigere ved sin Instinct, end ved sin Indsigt.

Roligere og mere uddannet er Sittah, en elskværdig Fyrstinde, men hvis første Blomstringstid synes at helde; derfor ere de søsterlige, endog paa en vis Maade de moderlige Følelser mere udviklede hos hende; hun betragter Tingene omkring sig nøiere, og bedømmer dem forstandigere; hun er stormodig som, endog egentlig ædlere, end hendes Broder, og tildeels bittrere, end nogen af Stykkets øvrige høiere Personer. En skiøn Drøm er forstyrret for hende, og skiøndt hun

Strax loe ad denne skiønne Drøm,

(Act. 2. Sc. 1.)

har hun dog glædet sig ved den, uden Tvivl lønligen fundet den muelig; dens Virkelighed vilde have opfyldt hendes kiereste Ønsker saa skiønt, dens Forstyrrelse afbryder dem saa ubehageligt, giør dem maaskee for hendes hele Liv til blotte Ønsker, saa man ikke kan undres, at hun er forbittret mod dem, som ikke vilde modtage et saa hæderligt Forliig, især da hun ingen Aarsag seer, uden Fordom og Fanatisme.

Man har bemærket, at Tonen i dette Drama kun er lidet orientalsk og heroisk (üb. Lessing S. 212), og det er vist, at dersom det ikke var affattet i Vers, og dersom Scenen ikke var hensat paa en saa romantisk Grund, vilde Personerne, hvis Charakterer for det Meste ere ganske borgerlige, neppe have beholdt den Værdighed, der sømmer dem. Hvad det i Særdeleshed angaaer, at "Kongen her undertiden ikke taler ædelt," da strider dette maaskee mere mod den Forestilling om Saladin, vi efter Historien danne os, end mod den Saladin, Digteren har viist os, som kun har lidet af Konge og Helt. Denne er forfænge-

lig og slov, derfor næsten uden Forudseenhed og Anger; hverken Glæde eller Sorg foler han dybt; og naar han undertiden synes tilbøielig til at hevne Fornærmelser strengt, da er det mindre i Lidenskab han gior det, end med ligegyldig Følesløshed. Hans Gavmildhed indtager os ikke meget til hans Fordeel, thi Enhver siger med Alhafi:

Det var da ikke Giekkerie,
I hundredtusindviis at trykke, plyndre,
Udsue, pine, myrde Mennesker,
Og ville synes Ven mod Enkelte?
(Act. 1. Sc. 3).

Hans letsindige Omgang med Penge er kun lidet hoimodig, thi, hvis "han neppe værdiger at nævne dem, hvis de synes ham saa overflødige, naar han har dem", da "synes de ham ligesaa unødværlige, naar han ikke har dem". Dog kan man ikke negte ham Træk af fyrstelig Mildhed og af mandig Ro, og især er han elskværdig ved sin inderlige Hengivenhed for Sittah, og sin levende, dybe Erindring af Assad.

Det er et skiønt Træk af Billighed, at, i det Digteren saaledes har fremstillet adskillige Mennesker, som have afkastet de sædvanlige Meningers Tvang, uden dog at være blevne meget uafhængigere af Skiebner og Omstændigheder, end Andre, har han ladet Een af dem, i hvilke han vilde vise Hiertets indre Frihed, være indviklet i de sædvanlige Fordomme, have bundet sin Tanke under et Aag, hvorfra dog hans Villie vinder sig los, saasnart det gielder om at handle. Klosterbroderen er i sig selv ikke saa svag i Forstand, som han undertiden synes; men mod Tankens Tvivl finder han kun Ro ved selv at underkaste sig Kirkens Myndighed, uden at tiltage sig at dømme dem i den eller dem udenfor den; ligesom han mod Livets Forvirringer, hvilke han ikke har Kraft til at overvinde, kun finder

Tilflugt i from Ensomhed. Hans Livs stille Gang har Skiebnen for en kort Tiid afbrudt, men saa besværlig endog denne Afbrydelse er ham, vil han dog ogsaa deri prise Forsynets milde Forelse, som kaldte ham hen at hielpe til at fuldende, hvad han var sendt til at begynde. Snart vil Patriarchen maatte føie hans Ønske, og unde ham at forlade Klosterets skumle Mure med den tvetydige Virksomhed, hvortil han nu idelig opfordres; og naar han finder en rolig Celle paa Thabor, vil han der bede for Venner og Fiender, vederqvæge den trætte Vandrer, saavidt hans ringe Leilighed formaaer, trøste, tiene, hielpe Enhver, der vender sig til ham i hans Ensomhed, og lægger Nogen igien et hielpeløst Barn i hans Haand, da vil han ogsaa bringe det, hvorhen han skal, om det end var ad en anden Vei, end den, hans Foresatte vilde vise ham.

Hvad vil derimod Alhafi udrette ved Ganges? Jeg tænker, Mindre, skiøndt han er istand til Mere. Hans klare Forstand, der snart giennemskuer Tingenes udvortes Forhold, hans Villie, stærk ved at have brudt Sædvanens og Undseelsens Baand, give ham noget Imponerende, som dog tildeels forsvinder ved nøiere Bekiendtskab, thi hans Sarcasmer ere dog ikke Viisdom, og hans Trods mod alle Indskrænkninger ikke Dyd. Man har med Rette gienkiendt Cynikernes Sindelag i hans, og ligesom Alhafi's Optrædelse her bringer meget Liv i Dramaet, saaledes nytter Cynismen i Virkeligheden til en Modsætning mod det Sædvanlige, og til at vedligeholde Følelsen af den Frihed, som Enhver kan bevare mod al Omstændighedernes Magt. Men vistnok er det lettere, som hovmodigere, at finde Giekkerie i alle menneskelige Foretagender, end at erkiende det Gode mellem det Onde; lettere, som egenkierligere, at sønderrive alle Forviklinger, end at lede dem til en mild Opløsning; og hvo der strax forlader sit Sted, naar dets Pligter blive vanskelige, undgaaer vel

det Uværdige, hvorom han anmodes, men handler derfor ikke altid værdigt. Dog slaaer her i Dervischens Bryst under den haarde Skal et menneskeligt Hierte, og neppe vil han heller længe blive i Ro ved Ganges' Bredder, han vil snart igien i eet eller andet

Giekkerie opspore
Den gode Side, og for dennes Skyld
Selv tage Deel deri;
(Act. 1. Sc. 3.)

indtil det snart atter bliver ham besværligt, og han paany løber bort derfra.

Meget mere end denne Uafhængigheds-Drivt er Nathans Frihed værd, i hvilken Lessing har fremstillet noget langt Bedre, end enhver Cynismus, nemlig en patriarchalsk Charakteers Adel. Modsat Saladin, kan Nathan undvære, og veed dog at erhverve; han kan opløfte sig over Tingene, i det han bruger dem, istedenfor at Alhasi maa undvige deres Forvikling, eller og beherskes deraf; og naar derfor endog Nathan siger:

Den sande Betler
Dog ene er den sande Konge,
(Act. 2. Sc. 8).

da kan hverken han selv eller Tilskuerne troe dette længere, end i Dieblikkets Følelse, thi længere kan det ikke miskiendes, hvor den rette fyrstelige Værdighed er. Ligesom Stykket bærer Nathans Navn, saaledes samler sig i ham det Lys, hvis Straaler ellers saa forskiellige brydes deri; han er valgt til at sige, hvad Digteren her i Særdeleshed vilde have sagt, men ogsaa til at handle, som Digteren vilde, at en Mand skulde handle. Thi det kiendes let, at Lessings Interesse ved denne Fremstilling ikke blot var didaktisk, men ogsaa poetisk; han vilde ikke blot paa en ny Maade fremsætte de Sandheder og Tvivl, hvilke

han lægger Nathan i Munden, men han vilde lade Det, der levede i hans Inderste, træde ud i bestemte Skikkelser, glæde sig ved i Konstens Verden at betragte, hvad der ikke undtes ham af see i den virkelige. Man fornemmer strax, at denne Skildring er fra Digterens Hierte, og naar man ellers, ogsaa i dette Stykke, finder Mærker nok af den ængstelige Maade, hvorpaa Lessing udarbeidede sine Dramer, da han, som han selv siger (see Slutningen af Dramaturgien), maatte have sin hele Læsning nærværende, maatte ved hvert Skridt kunne giennemløbe alle Bemærkninger, han nogensinde havde giort over Sæder og Lidenskaber: da spores dette ikke i Skildringen af Nathan selv, saa lidet som i det, Lessing skrev i sit eget Navn; og naar Versene ellers ikke sielden ere haarde, da ere de i Nathans Tale ofte endog sonore.

Hvad der frembringer Lyst i Læserens Siel, har først frembragt den i Digterens, og vi see her med Glæde en Mand, der endnu ved Slutningen af sin Bane havde Fyrighed nok til at fremkalde de skiønneste Billeder af alle, hvormed hans Phantasie nogensinde havde sysselsat sig. Overalt veed jeg ikke, hvorfor nogle nyere Forfattere have betragtet Lessings Liv som mindre lykkeligt. At han ofte fandt sig ene, ofte utilfredsstillet, at han mangen Gang miskiendtes, stundom klagede: dette havde han tilfælles med Alle. En vis fornem Keedsommelighed begyndte dengang at blive Tone; men fordi Lessing ikke sielden yttrer denne, fornemmelig i Brevene til hans Broder — en Mand, der som Ven ikke kunde være Lessing Meget — behøver man ikke at forestille sig den udbredt over den største Deel af hans Liv. I Brevene til Fru König — siden hans Hustru — skildrer han sig ofte tilfreds med sin Eensomhed, sund og fornøiet, og han ønsker sin Veninde Noget af den Letsindighed, der lettede ham selv Livets Byrde. Med en saa

mangesidig Aand, idelig sysselsat med saa mangeslags Forsk-ninger, og ofte lønnet med saa klare Blik, med en saadan Kraft, aldrig bøiet, aldrig trættet; med en saadan Indvirkning paa sit Folk, der dengang for det Meste havde rolige Tider, blandt hvilket dengang saa mange ypperlige eller dog duelige Mænd fremstode, og Dannelsen udbredte sig med de mægtigste Frem-skridt; selv ogsaa uddannende sig saaledes giennem sin lange Forfatterbane, at det især er hans senere Arbeider, der redde mange af de tidligere fra Forglemmelse: var det umueligt, at hans Liv kunde være ulykkeligt. Vel var hans Hierte mindre dannet for de ømmere Følelser, vel blev Religionen ham ikke, hvad den kunde have været, og under andre Omstændigheder uden Tvivl vilde blevet; imidlertid er det sikkert en falsk Dom, naar man anseer ham for irreligiøs, og istedenfor at beundre "den høie An-stand, hvormed han bar Vantroens Tornekrone, hvoraf ingen Roser kunde fremblomstre" (Frantz Horn, die schöne Litera-tur Deutschlands S. 108), burde man hellere bemærke, hvor-ledes aldrig Skepticismens Lyst eller Stridens Bitterhed bragte ham til at fornegte den Overbeviisning, at Menneskene behøve Christendommen, aldrig til at spotte over dem, der besidde den i virkelig Følelse. Han selv havde sikkert stedse modtaget det som en Velgierning, dersom Nogen havde kunnet gjøre ham dens Sandhed ret indlysende fra hans Standpunct, ligesom han aldrig fraskrev sig Andeel i dens Trøst.

Thi hvorvel der undertiden, især i hans Breve, forekomme stærke Ytringer mod den af ham ellers mod de Nyhedssyge forsvarede Orthodoxie, kan man dog ikke hos ham miskiende det ofte frembrydende Ønske, at kunne være Christen; og jeg tænker ikke, Nogen vil ansee hans høitidelige Forsikkring, at han ved Udgaven af Fragmenterne ogsaa nærede den Attraa, at see dem giendrevne saa snart som mueligt, for uredelig (sämmtl. Schr.

Th. 6. S. 249 f.). Han kiendte meget vel de Grunde, hvormed man dengang pleiede at forsvare Christendommen, men han kiendte ogsaa de Tvivl, som dermed endnu ikke vare løste. Disse Tvivl ønskede han at bringe i Omtale; men hvor vanskeligt er det for den sandhedskierlige Mand at fremsætte Tvivl! Havde hans Overbeviisning været, at Alt, hvad hine Forsvarere anførte for deres Sag, var urigtigt, havde han havt den samme Villie, som saa Mange paa hans Tiid, at undergrave Christendommen, da havde han havt let ved at tale, og da vilde han vistnok have valgt ganske andre Midler til at bringe sine Meninger i Omløb. Men efterdi han fandt Det, han, med Ret eller Uret, ansaae for falskt, blandet med meget Sandt, efterdi han følte Skiønheden af mangen christelig Lære, som han dog ikke vidste tilfredsstillende at retfærdiggiøre for Tanken, efterdi det under saadanne Omstændigheder er saa vanskeligt at tale i sit eget Navn, da man, som han selv siger (Th. 30. S. 301), altid skriver for Meget eller for Lidet, naar man endnu ikke hos sig selv har draget et Resultat: saa søgte han en Maade til at sige Det, han ønskede sagt, uden derfor at behøve at forsvare det i alle dets Dele. Hertil frembøde Fragmenterne sig ham meget beleiligt, og endnu heldigere opstod Ideen af det nærværende Drama hos ham.

Det er en af den dramatiske Digters egne Glæder at tænke sig levende ind i forskiellige Menneskers Sind, at giøre, hvad der kun tildeels, kun undertiden, var i ham selv, til Middelpunctet i det Væsen, han selv skaber, ligesom at forsøge, hvad der kommer ud af en saadan Tænkemaade, og hvorledes den kan retfærdiggiøre sig for sig selv og Andre. For en Deel iværksættes dette allerede i den philosophiske Dialog; men jo mere didaktisk et saadant Værk er, desto nødvendigere synes det ogsaa, at En af de Talende maa repræsentere Forfatteren selv.

I Dramaet derimod fordrer Ingen, at de Optrædende skulle føre deres Ytringer til en endelig Afgiørelse; anseer man end undertiden Digteren forpligtet til at fremstille en Modsætning mod det Slette og Daarlige, som Konsten ellers maaskee vilde lade synes for tilgiveligt, da er dette snarere hans Pligt som Menneske, end som Digter; man nyies gierne med enkelte Vink, og man tør paa ingen Maade forlange, at Digteren selv skal staae til Ansvar for Alt, hvad han ikke udtrykkelig har misbilliget. Det er derfor med største Ret, Lessing fordrer, at man skal agte paa, af hvilken Mund Ordene komme, og ikke holde Personerne for Forfatteren (Th. 30. S. 483); ligesom han og erindrer, at han maatte rette sine Vaaben efter sin Modstander, og at hvad han skrev *δογματικως*, vilde han ikke altsammen skrive *γυμναστικῶς* (S. 432).

Vistnok findes her mange enkelte Sophismer, som man maa sætte paa Digterens egen Regning, men hvorved han dog stedse beholder den Undskyldning, at han ikke har villet give dem videre Udstrækning, end i den bestemte Modsætning, hvori de forekomme. Naar saaledes Recha siger:

Kiere Daja! du
Har sandelig dog dine synderlige
Begreber! "Hans, hans Gud! for hvem han kæmper!"
Hvis er da Gud? Hvad er det for en Gud,
Som er eet Menneskes? maa lade kæmpe
For sig:

(Act. 3. Sc. 1).

da er det let at svare, at de kun ere faa, som tilegne sig den sande Gud, og at Enhver, der giør dette, har Ret til at tale om sin Gud, i Modsætning til de Mange, der danne sig Afguder, hvem de tiene; at de, der forsvarede Guds Sag, altid have været sagte at kæmpe for Gud, og at det vel ikke blot er ved Syndfloder og Forstyrrelser, men ogsaa ved retskafne Menne-

skers Kraft, som han betroede dem, at Gud udfører sin Sag til Seier. Men herved kunde Digteren erindre, at det ikke er imod disse Forestillinger, men mod Dajas rigtignok noget synderlige Begreber, at han har lagt hine Ord i Rechas Mund.

Dog, ved saadanne Enkeltheder ville vi ikke opholde os, men hellere agte paa den Lære, som gaaer giennem hele Stykket, som det var dets didaktiske Formaal at fremstille. Vi kunde ikke miskiende den, om vi end ikke havde et Brev fra Lessing (sämmtl. Schr. Th. 30. S. 605), hvori han siger, at det var ham nok, naar hans Nathan lod sig læse med Interesse, og naar iblandt tusinde Læsere endog kun Een lærte deraf at tvivle om sin Religions Evidents og Almindelighed. Han har ogsaa ellers fremsat den samme Lære; saaledes lader han i Ernst og Falk den Sidste udvikle Nødvendigheden af, at Menneskene maae dele sig i flere smaa Stater, og derefter paastaae, at af disse mindre Stater "maae mange have et ganske forskielligt Klima, følgelig ganske forskiellige Sædvaner og Sæder, følgelig ganske forskiellige Sædelærer, følgelig ganske forskiellige Religioner" (Th. 7. S. 254). Læseren vil uden Tvivl finde, ligesom Ernst i Dialogen, at det er et vældigt Skridt, den raske Tænker her med Eet gior fremad, og uden Tvivl føle sig tilbøielig til at giøre ham den Plads stridig, hvorpaa han saa kiekt stiller sig. Men Raskhed hielper ofte ligesaa meget som Kraft, og, medens Læseren grunder, har Falk allerede revet ham hen til nye Forestillinger. Thi af hine Forudsætninger slutter han strax videre, at altsaa maae Menneskene nødvendig være Jøder og Christne og Tyrker og deslige, at de altsaa "maae forholde sig mod hverandre, som Christne og Jøder og Tyrker stedse have forholdt sig mod hverandre; ikke som blotte Mennesker mod blotte Mennesker, men som saadanne Mennesker, der giøre hverandre et vist aandeligt Fortrin stridigt,

og derpaa grunde Rettigheder, som aldrig kunne falde det natur=lige Menneske ind." For nu at disse Adskillelser ikke skulle vorde større, end Nødvendigheden udfordrer det, finder han det meget at ønske, at der i enhver Stat maatte gives Mænd, opløftede saavel over andre Fordomme, som ogsaa over deres medfødte Religions, som ikke troe, at Alt nødvendigen maa være godt og sandt, hvad de erkiende for godt og sandt (S. 262). Hvad Lessing her har ladet Falk ønske, har ladet ham tilkiendegive, at Frimureriet tildeels skulde stræbe at realisere, det har han fremstillet levende i nærværende Drama. Thi Enhver gienkien=der let samme Forestillingsmaade, naar Sittah siger:

> At være Christne, ikke Mennesker,
> Er deres Stolthed;
>
> (Act. 2. Sc. 1.)

naar Nathan siger til Tempelherren:

> Foragt
> I kun mit Folk saa meget, som I vil!
> Vi have begge os ei valgt vort Folk.
> Er vi vort Folk? Hvad er da Folk? Er Christen
> Og Jøde Christen eller Jøde før,
> End Menneske? O dersom jeg i Eder
> Een mere havde fundet, hvem det
> Var nok, at hedde Menneske!
>
> (Act. 2. Sc. 5.)

eller naar Tempelherren igien foreholder Nathan det Samme:

> Jeg Eder
> Besværger ved Naturens første Baand —
> O, foretræk ei sildigere Lænker
> For disse! Lad det være Eder nok
> At være Menneske!
>
> (Act. 3. Sc. 9.)

Alt dette klang, især i de Tider, ret smukt; alligevel synes der ikke at udfordres svær Eftertanke for at indsee, hvilke Naturens

første Baand ere. Ingen fødes nemlig som et abstract Menneske, men i visse Forhold, bunden til Forældre, til Slægtninge, til Fædreland og Folk, altsaa og til Folkets Skikke, Sæder, Religion. Disse ere følgelig Naturens første Baand, og hvorfor skulde man da ikke snarere omvende Sætningen, og sige: Lader ikke sildigere Abstractioner løse disse? Hvo vilde agte Den, som sønderrev dem uden Smerte, hvis endog Pligt og Samvittighed siden bød ham det? Ja, dersom Menneskenes Lod var saa sørgeligt, at de Intet kunde erkiende som slethen sandt, at det Gode ikke blot verlede i sin Anvendelse, men i sit Væsen, efter Tiid, Klima, eller hvad man videre vil: burde da ikke saa meget mere Enhver agte Formerne, som da bleve det eneste Væsentlige, hvis temporære Gyldighed maatte være desto større, naar der Intet var, som var evig gyldigt? Den Indsigtsfulde kunde da vel erkiende de forskiellige Formers Retmæssighed for deres Tiid og Sted; men hvori skulde han selv hvile, naar han blev viis nok til at opløfte sig over dem alle i den fuldkomne Tomhed? — Man behøver kun at gjøre sig disse Sætningers Følger tydelige for at overbevise sig om, at Lessing saalidet, som nogen Anden, kunde indføre dem med fuld Consequents i sin Tænkning; thi lykkeligviis ere, som Tempelherren siger,

ei Alle frie,
Som spotte deres Lænker.
(Act. 4. Sc. 4.)

Men vi maae træde nærmere, om ikke til Stykkets inderste Helligdom, dog til Spidsen af dets Philosophie, hvis jeg saa maa sige, til den navnkundige Fortælling om Ringen. Det er bekiendt, at Lessing laante denne af Boccaz (Decamerone. Giorn. 1. Novell. 3.), men Enhver, som sammenligner begge Fortællinger, vil let finde, hvor Meget der tilhører Lessing

selv baade i Henseende til Opfindelse og Foredrag. Hvad der hos Boccaz er en sindrig Novelle, ret artigt fortalt, er her blevet til en mægtig Tale, som griber Enhver der hører den, som eengang hørt aldrig igien glemmes, med hvilken Ingen, hvem den tydske Literatur ikke er ganske fremmed, tør være ubekiendt, og om hvilken vi vel tør spaae, at den skal omtales, saalænge det tydske Sprog varer. Selv Den, hvis Synsmaade er meest forskiellig fra Nathans, maa dog beundre den Konst, hvormed han giør sin beskuelig; selv Den, hvis Forstand meest sysselsætter sig dermed, bifaldende eller modstræbende, vil dog tillige føle sit Hierte bevæget, vil paa mange Steder endog finde Foredraget opbyggeligt.

Jeg sagde, at Nathan i denne Fortælling med beundringsværdig Konst giør sin Synsmaade beskuelig, ikke at han begrunder den; han giør det klart, hvad han mener, han leder maaskee Tilhøreren til at sige sig selv tydeligere, hvad han tilforn dunkelt har meent, derimod bringer han neppe sin Mening ind i nogen Siel, hvor den ikke allerede var. Vi have erkiendt disse Sceners Fortræffelighed som Konstværk, men de, som endnu deri see Forstandens Triumph, give os dermed den Ret at spørge dem, hvad hiin Mathematiker ikke havde Ret til at spørge Racine: Hvad beviser saa alt dette? Maaskee at ingen Religion har Evidents og almindelig Gyldighed? Der udfordres virkelig kun liden Opmærksomhed for at indsee, at, dersom endog denne Slutning med Folgerigtighed kunde udledes af disse Præmisser, da ere Præmisserne kun antagne, ikke beviste. Dersom nemlig Slutningen skulde gielde, da maatte det være afgiort i Henseende til de tre Religioner, hvad der i Fortællingen antages som afgiort i Henseende til Ringene; det maatte virkelig have været Faderens Hensigt, at Ringene ikke skulde kunne adskilles, det maatte aldeles ikke kunne lade sig bevise, at den Ene af Brødrene havde lov-

ligere Adkomst til sin Ring, end de Andre, de maatte Alle have Hver sin Ring umiddelbar af Faderens Haand, der maatte ingen Ring gives, som havde den Kraft at gjøre Den, der bærer den, hvad Menneskene ellers ikke saa let ere, sagtmodig, fordragelig, velgjørende, inderligt hengiven i Gud. Men alt dette er just Det, hvorom man strider, og hvor findes her det mindste Bidrag til at afgjøre denne Strid?

Paa en skjønnere Maade har Lessing i et andet Skrivt forestillet de forskiellige Religioners Forhold, i det han antager Aabenbaring som Opdragelse, der tildeles Menneskeslægten. Denne Forestilling er i mange Henseender anvendelig og frugtbar, forsaavidt nemlig Religionerne ere af guddommelig Oprindelse, thi Ingen vil vel negte, at der i de fleste af dem er Noget, som tilhører de Opdragne, og ikke Opdrageren, at Religionernes Historie for en stor Deel er en Fortælling om Vildfarelser. Men selv forsaavidt den ikke er dette, er den dog en Fortælling om Udvikling; den vise Opdrager indbilder sin Lærling intet Falskt, derimod kan han heller ikke strax sige ham alt Sandt, og hvis endog den tidligere Underviisning indeholder Spiren til den senere, vil denne dog være saa meget fuldkommere, som Træet er i sin Blomstring fremfor i sit første Skud. Hvorvel altsaa Nathans Allegorie neppe lader sig overtræffe som Konstmiddel til sin Hensigt, maatte ikke vanskelig en anden Allegorie kunne dannes, hvori mere omfattende, mere glædelige Forestillinger vare indklædte. Kun paa dette Sidste gjør følgende Parabel Fordring, som vi hidsætte for at tale i samme Sprog, som det, vi have at besvare.

En Mand anlagde en Have ude i den vilde Skov. I dens Midte plantede han et Træ af fremmed Art og Skjønhed, hvorom han sagde, at det i sin Tiid skulde blive stort over alle Træer, og bære Frugter, saftrige og sunde fremfor alle Træers

Frugter. De øvrige Plantninger i Haven ordnede han efter dette Træ, at de skulde give det Ly og forhøie dets Skionhed; Noget var der ogsaa i Anlæget, som ikke ganske kunde bringes i Sammenhæng med hvad der var inden Havens Gierde. Thi Urtegaardsmanden havde omgierdet Haven og tillukt den, paa det Ingen, uden hans Egne, endnu skulde komme derind, og beskadige Træerne, og forvirre Anlæget. Men han havde sagt, at, naar Alt havde naaet den tilbørlige Vært, da vilde han borttage Gierdet, da skulde Alle gaae ind, da skulde Skoven forene sig med den omhyggelig vogtede Plantning, og det Hele blive som een stor Have. Hans Tienere og Venner vare vante at troe hans Ord; de dyrkede Haven, Nogle med Flid, Andre efterladent; og efterhaanden vorede Træet i Midten, Fuglene sang deri, og Menneskene sadde ofte i dets Skygge, og forlystede hverandre med Fortællinger om de forbigangne Tider, talede ogsaa mangen Gang om det Træ, hvorunder de sadde, hvorledes det var plantet, og hvad Urtegaardsmanden havde sagt, der skulde skee med det i Fremtiden.

De, som ellers lystvandrede i Skoven, spottede over det affondrede Anlæg, brøde ikke sielden ind ved Nattetide og anrettede alleslags Skade. En Deel af Skoven lode de ligge vild, som den var, andre Strækninger forskiønnede de; Urtegaardsmanden skal selv undertiden ukiendt have blandet sig imellem dem, og raadet dem ved deres Arbeide; thi det var jo hans Hensigt, at deres Anlæg skulde kunne passe til hans, naar han engang aabnede sin Have. Det var mangen Gang godt at være derude i Skoven, Solen skinnede ogsaa derover, Træerne grønnedes, Fuglene sang ogsaa der. Kun havde de, som vandrede der, ingen videre Tanke derved, end den, nu at forlyste sig; de tænkte ikke paa at samle alle Anlægene til et Heelt; heller ikke groede der noget Træ i Skoven, ypperligt fremfor de andre.

Omsider kom Tiden, at hiint Træ i Havens Midte bar Frugt. Da sammenkaldte Urtegaardsmanden sine Venner, og sagde til dem: See I, som jeg saa længe har lovet Eder, de gyldne Frugter mellem Løvet? Jeg giver dem til Priis for Enhver, og de skulle dog aldrig mangle. Naar Nogen med et sundt Hierte spiser deraf, skulle de styrke og vederqvæge ham; og naar den Syge afholder sig fra alt Ureent, og da nyder af Træets Frugter, skal han vorde sund. Derpaa lod han Gierdet nedbryde, og blev siden i lang Tiid ikke seet, eller ikke kiendt. Da Haven var aabnet, strømmede snart Mange til. Nogle fandt strax Behag i de skionne Anlæg, Andre gik ligegyldige derigiennem, Andre følte Drivt til at forstyrre og ødelægge dem. De, der vogtede Haven, forsvarede den saa godt, de kunde; hvad der var nedtraadt, istandsatte de igien, ja det syntes som om alle Plantninger vorede frodigere, jo mere Modvillie eller Misundelse søgte at hindre deres Vext. Og snart vandt Anlægets Skionhed Seier; næsten Alle tilstode, at der ikke var nogen Plet i Skoven, hvor der var saa godt at være, og Faren blev kun den, at de Mange, der gave sig til at arbeide deri, og at udføre mangeslags daarlige Opfindelser, tilsidst skulde forderve det Hele. Men det lykkedes dem aldrig ganske; Skionheden var bleven Anlægget saa naturlig, at den ikke igien kunde udryddes; Træet i Midten vedblev at bære sine Frugter, de Syge vedbleve allevegnefra at komme derhen; Mange vistnok uden Gavn, men Mange bleve ogsaa helbredede.

Ikke faa Forstandige harmedes imidlertid over alt dette, og skielnede ikke de rette Domme fra de skieve, ikke Ophavsmandens skionne og velgiørende Hensigt fra de daarlige Tilsætninger. De fandt især den Tillid, man viste det underfulde Træ, overtroisk, og, hvis de endog tilstode dets Frugter lægende Kraft, meente de, at mange andre Træer besad den samme; de syntes

at mene, at Intet kan være det Fortrinligste, det Eneste i sit Slags, og at hvad man fortalte om hiint Træ først maatte nedværdiges til det Samme, som man allevegne kunde see, før det kunde troes. De sagde, at mange andre Træer vare lyste-lige at see til og gode at nyde af, som det da ogsaa virkelig forholdt sig saaledes; de sagde, at ikke Alle, som havde nydt af den saa høit prisede Frugt, vare blevne helbredede, som da og Urtegaardsmanden kun under en vis Betingelse havde lovet de Syge Helbbredelse; de sagde, at ikke Alle, som meente at være blevne sunde derved, virkelig vare det, som da dette var at for-mode. Der vare ogsaa de, som sagde, at de havde været syge, og at et andet Træes Frugt havde helbredet dem; men mon de da og havde været syge til Døden? —

Dog, vi ville ikke udmale, hvad Enhver let kan tilføie; det kan heller ikke være vor Hensigt at kappes med Mesteren i et af hans fortrinligste Konstværker. Men er det da blot som Konstværk, denne Fortælling er at beundre? har dens Betyd-ning ingen Sandhed og altsaa intet Værd? Vi føle uden Tvivl det Modsatte, og saalidet den vil gjøre Nogen vaklende i Hensеende til den Religion, hvoraf han er i virkelig og levende Besiddelse, vil dog Enhver fornemme, at der ere saakaldte reli-giøse Forestillinger, mod hvilke her føres stærke Vaaben. I alle Religioner driver nemlig et Væsen sit Spil, som er bekiendt under Navn af Bogstav-Troen, og som med Føie er ilde be-rygtet. Ikke fordi Bogstaverne i sig selv ere noget Ondt, heller ikke fordi det skulde være en uformuftig Bestræbelse at udtrykke sin Tro i saa nøiagtige Sætninger, saa vel sammenhængende, som mueligt, men fordi Troen aldrig maa blive blotte Tanker, endnu mindre blotte Ord, fordi Ingen kan eie det Hellige i Forstanden alene, og endnu mindre i Sætninger, som han laaner af en Andens Forstand. Dog ansees disse Sætninger

undertiden som magiske Formler, ved hvis blotte Gientagelse Menneskehedens Frelse kan bevirkes, og Dumhed, Dovenskab, Hovmod, Forfølgelsessyge finde ikke let bequemmere Midler til at tvinge Aandens Virksomhed, end denne slette Anvendelse af hvad der egentlig er givet til at bevæge alle de dybeste Kræfter. Da er det Tiid at minde om det gamle Ord: Af deres Frugter skulle I kiende dem, at fordre, at Ingen skal rose sig af den Trolddoms-Ring, han bærer, medmindre den viser den berømte Kraft at giøre behagelig for Gud og Menneskene; da er det Tiid at sige det stærkt og tydeligt, at ingen Trolddom kan frembringe denne Virkning, intet nok saa dyrebart Klenodie, som man kun bærer udvortes; da er det Tiid at vise hen til de Mange, som med ganske andre Sætninger paa Læberne have havt Kierlighed til Gud og Menneskene i Hiertet, og viist den i deres Levnet, tildeels consequent med deres Overbeviisning, fordi ikke Alt er ganske usandt, som derfor ikke er ganske sandt, tildeels ogsaa ret inconsequent, fordi et Menneskes Villie ofte er bedre end hans Tænkning, ligesom ofte omvendt. Dette var, hvad Lessing vilde vise, ikke blot i disse Scener, men i hele Digtet; og naar Domme og Slutninger deri mangen Gang synes os ligesaa skæve, som de, mod hvilke de ere stillede, da kan Ingen miskiende den Hiertets Rethed og Oprigtighed, den Sindigheds, Mildheds og Forsonligheds Aand, som sikkert var Forfatterens egen, som han her, mere eller mindre, lod fremskinne i de fleste af de handlende Personer, og hvormed han i Særdeleshed forherligede Nathan.

Med denne Retsindighed, som var dybere grundet i ham, end at nogen af hans Tvivl kunde rokke den, fængsler Nathan strax Tilskueren. Denne seer det med Glæde, hver Gang han paany træder frem, seer ham, overbærende som fast, at slutte alt Det til sig, som nærmer sig ham, med Ømhed og Ro at

styre Andre tilrette i Livets Forviklinger, med Mod og Smildhed at løse sig ud af dem, der ville besnære ham selv, indtil han ganske henriver ethvert følende Hierte i den store Scene, hvor han fortæller Klosterbroderen sit Livs skrækkelige Hemmelighed, men fortæller den saaledes, at vi sielden have hørt noget saa Opløftende, ja jeg maatte sige, saa Trøstende, som denne Fortælling om en af de rædsomste Skiebner, hvori nogensinde et Menneske blev forsøgt. Jeg behøver ikke mere levende at gienkalde, hvad ingen Læser har forglemt, og jeg vil kun til Slutning tilføie een Bemærkning:

Da Nathan efter sin Ulykke
havde trende Dage, trende Nætter
I Støv og Aske ligget ned for Gud,
Og grædt; — — — vel ogsaa gaaet irette
Med Gud, og raset, harmet sig, forbandet
Sig selv og Verden — —
kom Fornuften
Igien, og sagde blidelig: "Og dog
Er Gud! Dog var og dette Herrens Raad!"
(Act. 4. Sc. 7.)

Denne Overbeviisning var det altsaa, som opreiste ham af Fortvivlelsen, som lærte ham strax efter at giengielde Ondt med Godt, og gav ham Mod til at leve de Aar, der siden ere henrundne for ham saa hæderligen, og sikkert ikke uden mange Glæder, uagtet alle svære Erindringer. Jeg vil nu ikke spørge, om denne Overbeviisning virkelig staaer fast i Menneskets Hierte uden nogen Støtte af hvad der kaldes positiv Religion; men jeg spørger, om ikke en saadan Forvisning, som ikke vakler, om end Himmelen og Jorden bevæges, som binder Mennesket til sin Pligt, om end Alt løser sig fra ham, hvorved hans Hierte hængte i Verden, om den ikke kaldes Tro? og om det uden en saadan Tro er mueligt at bestaae, som Nathan be-

stod, at handle, som han handlede? Saaledes, synes mig, kunde Nathan ogsaa efter sin Overbeviisning, baade forstandigt og redeligt, have talt om

"den store Pligt at troe" —

den samme, hvorom Patriarchen taler saa forargeligt (Act. 4. Sc. 2). Saa forskiellig Betydning kunne de samme Ord antage i forskiellig Mund, og vi kunne vel ogsaa herpaa anvende Tempelherrens Bemærkning, at

Hver Ting i Verden har saa mange Sider
Hvorom det tidt er vanskeligt at sige,
Hvordan de passe sammen.

(Act. 4. Sc. 4.)

IX.

Recenſioner

og mindre

polemiſke Skrivter.

1.

Om den foreslagne Forandring

ved

den offentlige Gudsdyrkelse.

(Ny Minerva 1806.)

Der anordnes efterhaanden paa forskiellige Steder, at flere Timer, hvilke det tilforn ansaaes nødvendigt eller nyttigt at anvende til den offentlige Gudstienste, ikke mere skulle bestemmes dertil, og Fornødenheden synes ofte kiendeligen nok at have foregaaet Anordningen, da de, der skulle høre, ikke komme tilstede, da de, der skulle tale, ikke ret vide, hvad de saa ofte skulle finde at sige; og i de Time, der endnu bruges dertil, sees vore Kirker alt tommere og tommere. Det er aabenbart, at dette Phænomen maa have sin Grund i nogen Tænkemaadens Forandring; det være sig nu, at denne Forandring er til det Bedre eller til det Værre, saa have dog de, der offentligen tale om deslige Gienstande, ikke ligegyldigen kunnet ansee den, esterdi de for det meste ere de Samme, hvis Embede det er, at forestaae Gudstienesten, og som derfor snarest og ubehageligst maatte fornemme den tiltagende Eensomhed paa de hellige Steder. Hvori man endog ellers troede at maatte søge Grunden hertil, saa var man dog næsten almindeligen enig om, at een

blandt de fornemste var Gudstienestens uhensigtsmæssige Indretning. Prædikenerne vare i lang Tiid ansеete for det vigtigste Stykke ved den offentlige Gudsdyrkelse; hvad var rimeligere, meente man, end at de mystiske Lærdomme og de orientalske Udtryk, der fandtes i disse, endnu dertil udstrakte i en trættende Længde, maatte afskrække Tilhørerne. Saasnart denne Klage begyndte at blive almindelig iblandt Prædikanterne selv, maatte ogsaa Det, hvorom man klagede, snart blive afhiulpet, efterdi det jo stod i disses egen Magt, hvorledes de vilde prædike; naar man begyndte forsigtigen, naar man udholdt det første Skrig, saa var Alt vundet; virkelig bleve ogsaa Lærdommene, som foredroges, efterhaanden hvad man kaldte fattelige, Udtrykkene, hvori de foredroges, hvad man kaldte populære, og Talerne kortere, men Kirkerne tomme. Hvad var ogsaa rimeligere, end at man maatte savne Tilhørere, saalænge Psalmerne, der slet ikke vare gaaede frem med Tiderne, vare saa lidet passende til Talens Aand og til Menighedens Oplysning? En Forandring heri var forbunden med flere Vanskeligheder, den skeede derfor og senere, men skeede dog, uden at det derfor synes, som havde de nye Sange lokket flere til at synge. Men Feilen ved vor Gudstieneste bestaaer ikke i dette eller hiint Enkelte, dens Indretning er bleven i Tider, hvis Tænkemaade var saa grundforskiellig fra vor, den maa derfor omdannes fra Grunden af, at den kunde passe sig for sandselige, oplyste Mennesker: Liturgiens Forandring synes en almindelig Trang, som den er et almindeligt Ønske. Maaskee kunde en hemmelig Frygt indsnige sig, naar man saae dette Ønskes Opfyldelse altfor nær, thi hvad om dette sidste, radicale Middel ogsaa manglede den tilsigtede Virkning, hvad om det uheldige, gienstridige Phænomen endda vedblev? hvad havde man da endnu at gjøre, uden at see til, eller i det Høieste at prædike derimod — for de tomme

Stole? Men Haabet er Menneskets troe Ledsager, og stelden har Nogen, som først begyndte at bygge paa Sand, afladt dermed: den offentlige Gudstienestes Forandring synes at være blandt de kiereste Forestillinger, hvormed især geistlige Forfatteres Iver nu beskieftiger sig.

At lade Skikkene ved Gudstienesten beroe paa enhver Præsts Tykke, eller ganske at overlade Formularernes Affattelse til Enhver, der skal fremsige dem, derom har man vel talt, men de Fleste synes dog end ei at have behøvet Erfaringens Underviisning, for ikke at finde det raadeligt. Man har derfor været betænkt paa, saavel at anordne Skikkene i Kirken, som at foreskrive de Formularer, der skulle bruges; uden Tvivl for at man des sikkrere skulde finde deri den Værdighed, Fromhed og indtrængende Kraft, som bør findes deri, for at være forvisset om, at de skulle passe til deres særdeles Hensigt, ligesom man vel og er berettiget til derved at antage en vis regulativ Bestemmelse. Det egentlige Lære-Embede er nemlig, og maa være, Lærerne mere overladt; hvilke Forholdsregler man end vil vælge til Sikkerhed for den Lærdom, der skal foredrages, er dog disses Anvendelse baade vanskelig, let uretfærdig, og næsten altid odiøs; desuden betiener Taleren sig vel af mangt et Udtryk, mangen Sætning, som han ikke nøie har veiet, men som heller ikke nøie bliver veiet, fordi vox audita perit. Kirkebønnerne derimod fremføres i Menighedens Navn, Formulærene indeholde Menighedens Bekiendelse, man venter i Ord og Handling at finde den egentlige Kirkelæres Udtryk, og Ordene blive vigtigere, saavel formedelst Anledningen, hvorved de siges, som fordi de oftere gientages, og derved blive i Menighedens Erindring; thi om man end forfatter flere Formularer, vil dog hver af dem saa ofte høres, at de tilsidst fæste sig i Hukommelsen, hvilket de ogsaa bør. Det kan vel ikke besvære nogen Præsts Samvittighed,

at fremsige det Foreskrevne, da han her egentlig kun taler som Menighedens Repræsentant, og egenmægtig Forandring heri er uden Tvivl utilladelig.

At der i vort nu brugelige Ritual ogsaa findes matte og upassende Tanker og Udtryk, at i flere dets Dele Forbedring kunde finde Sted, derom agter vel Ingen at trættes. Men hvo der lever under en Regering, som, i det den opmærksom hører de Manges Ønske, endnu først indbyder det offentlige Omdømme at bidrage til Bestemmelsen, om en saa almindeligen ønsket, saa almindeligen fordret Forandring bør finde Sted, han maatte vel bebreide sig, om han tøis saae det at skee, som han ikke erkiender for tienligt. Uden derfor at see hen til de vistnok meget betydelige Vanskeligheder ved Indførelsen af en ny Liturgie, vover jeg at spørge: er det nu Tiid at foretage denne Forandring? og vover at negte det.

Hvordan endog en Liturgie ellers bør være, da bør dog dens Tone være from, thi til det Guddommelige skal den opløfte os. Naar nye Religionspartier have dannet sig, da have de og mestendeels kort efter deres Opkomst indrettet sig nye Liturgier, og neppe vælges heller noget heldigere Øieblik dertil, end da, naar den levende Følelse af Religionen, som samlede dem, nu aander og lever i det hele Samfund. Hvad Værd endog den Forandring i Tænkemaaden, som, skiøndt længe forberedet, i de senere Tider er brudt fuldeligen frem — den Forandring, hvorefter man troer sig nødsaget at omdanne vor Gudstieneste — hvad Værd den endog har, hvilke Følger den endog herefter vil bringe med sig: er det en religiøs, eller ikke snarere en irreligiøs Begivenhed? og er det efter, eller under en saadan, at man retteligst omdanner det endnu Bestaaende? er det strax efter, eller under et ødelæggende Uveir — det rense Luften, saa meget man vil, det frugtbargiøre Agrene for mange Tider! —

er det, naar Alting ligger i Gruus, at man nedbryder det endnu staaende Pallads, for at bygge det skiønnere og varigere? — Jeg veed ikke, om to Dine kunne see saa forskielligt, at det ene seer hvidt, hvad det andet seer sort; jeg veed ikke, om der kan være tvende Svar paa det Spørgsmaal: er den Tone Fromhed, eller udvældet deraf, som nu hersker i vore Taler og Skrivter og Gierninger? Men hvis ikke, er det da af denne Tiid, man vil lære, til Behag for denne Tiid man vil begynde, at indrette en Gudsdyrkelse?

De Formularer, der skulle bruges ved Gudstieneften, bør ogsaa ved det Sprog, hvori de ere affattede, være det værd at høres paa det Sted, ved de Anledninger, og høres saa ofte fremfor andre Taler. Er det da ogsaa i denne Henseende nu Tiden, man helst skulde vælge til deres Affattelse? Man seer, at mange Skribenter have ladet det være sig magtpaaligggende at opsøge og anvende ældre Udtryk og Former, de have troet at smykke det sædvanlige Sprog ved Archaismer, vistnok med Følelse af, at det oprindelige Sprog havde en Kraft, som siden efterhaanden tabtes; og helst valgte man de ældre Ord og Ordføininger til de Tanker, der skulde trænge dybere ind, og blive varigere i Erindringen. Naar altsaa Formularerne allerede have denne Fordeel, gior man da vel, hvis man søger at berove dem den? gior man vel, naar man udsletter de gamle Ord, hvortil Tanken var vant at knytte sig, og i deres Sted vælger dem, hvilke en, sikkert ikke dybere eller religiøsere Tænkemaade har udkaaret sig? Vort Sprog har meget forandret sig, men naar de Talende stedse ere blevne blødagtigere, er det da formodentligt, at Sprogets Aand har vundet, og at man for den tabte Styrke har fundet Erstatning nok, om det end var saa, at Sprogets Udvortes var blevet regelrettere? Men dette Sidste vilde man end ikke være berettiget til at antage, om det

endog var lykkedes en vilkaarlig Grammatik, som, istedenfor at lære Reglerne af Sproget, vil lære Sproget Regler, at undertvinge Talen; meget mindre, naar mange Vilkaarligheder ogsaa her stride mod hverandre. Det var ellers ansect for en Ypperlighed, at bruge Sproget vel; naar man nu roser sig af, at næsten Enhver, der tager Pennen i Haanden, om han end intet Andet kan, dog i det mindste kan skrive et smukt Sprog: da kunde man maaskee endog deraf lære, at man har seet bort fra den høiere Skiønded, som kun er Faa tilgængelig, til den, som bequemmer sig til Alle. Jeg veed ikke, om det skal henføres til Sprogets Forfald, naar Sallust's Klage allerede længe paany er bleven klaget: jam dudum vera rerum vocabula amisimus; men neppe skulde den Tidsalder, hvori dette finder Sted, udkaare sig til Religionens Tolk — thi man tænker dog vel at forandre Liturgien til Bestandighed for flere Slægter.

Endelig skulde vel ogsaa Bønner og Formularer, der bruges offentligen og jævnligen ved Gudstienesten, indeholde en Religionslære, og være Udtrykket af Menighedens Tro; maaskee er det just i denne Henseende, man fornemmelig finder en Forandring nødvendig. Men hvilken er da nu Menighedens Tro? Den christelige? Vi vide, hvor mange Betydninger det Navn har faaet; er ikke Alt, hvad hertil henhører, rystet i sit Inderste? og af de endnu vaklende, endnu faldende Ruiner tage vi Afbildningen, og sige: seer Staden i dens Skiønhed! Hvor mange Mennesker have endnu en Tro? hvor mange kunne sige, hvad de troe? og hvor mange kunne imellem de Fragmenter, de løselige eller tomme Ord, de fremføre, anvise Sammenhæng? Mængden, siger man, har altid blindt hen, ubevidst, fulgt Strømmen. Var dette endog ganske saa, da havde dog de, der ledede den Tænkemaade, hvoraf vor nuværende Liturgie er et Udtryk, sikkert et System; kan man rose det Samme om dem,

der lede den Tænkemaade, af hvilken den nye skal være et Udtryk? og søger man endnu om Grundvolden, hvor vil man da bygge, hvis man allerede begynder, uden i Luften? naar man lader alle Himmelens Vinde bruse sammen i een Dynge, hvad før var adskilt som Pol er fra Pol, hvilken Forening er da ventelig eller muelig, uden en chaotisk? Skal endog et Ritual ikke indeholde et fuldstændigt System, da vil det dog indtil i de mindste Dele være fiendeligt, hvis det ikke er grundet derpaa. Det er frygteligt, har man nylig sagt, naar den ulærde Hob seer dem vakle, af hvilke den venter Beroligelse og Trøst; og modbydeligt bliver det for den Underviiste, som seer det. Jeg veed det vel, hvad Tiderne i deres Gang have taget med sig, og hvad de endnu ikke have bragt, jeg veed det vel, at den gærende Masse først omsider kan klares; men hvi begynder man da med Slutningen? Jeg gientager det: den Lære, hvis Præg vor nuværende Liturgie saa fiendeligen bærer, var et, dog vel af religiøse Mennesker begyndt, dog vel af consequente Mennesker fortsat Værk; den Lære, der skal stemple den nye Liturgie, er den da ogsaa et saadant Værk?

Anderledes have Andre dømt, blandt dem Hr. Biskop Boisen, som, ved at fremlægge en Plan til Forbedring ved den offentlige Gudsdyrkelse, ikke, liig de fleste af hans Forgængere, har indskrænket sig til almindelige Forslag, men saanær udført endog de enkelte Dele, at der kun skulde udfordres lidet Arbeide mere, før man kunde begynde dermed. Ved at giennemgaae Overskrifterne, seer man vel, og jeg formoder, de Fleste ville see det med Fornøielse, at Hr. Forfatteren har erindret sig, det var en christelig Cultus, der skulde bestemmes. Man finder ikke talet om Alderdoms- Barndoms-Venskabs- Ægteskabs- eller Døds-Fester, som Andre have foreslaaet; savner man endog en Allehelgensdag eller en St. Stephansdag, hvilke

vel ikke uden Grund hidtil have været bibeholdte i vor Kirke, saa finder man dog de fleste af vore forrige Festdage, og under deres forrige Benævnelser. Imidlertid vil det første Diekast strax lære, at det her ikke gielder Mindre, end en total Reform ved Gudstienesten; ikke enkelte Formularer eller enkelte Udtryk ere forandrede, men alle Formularer, hvoraf man hidtil betiente sig, ere syntes Hr. Forfatteren upassende, og næsten alle Udtryk uheldige. Luther rigtignok, som dog grundede et nyt Religionspartie, og saa let havde kunnet sætte igiennem, hvilken Reform han vilde, fandt det dog tienligt, at bibeholde saa Meget mueligt af det Gamle; Grunden, hvorfor man nu derimod skulde beholde saa Lidet mueligt, er vel ligesaa vanskelig at indsee, som det er let at bemærke, hvorledes næsten alle nyere Forslag sigte hertil. Men saa enige de ere heri, saa uenige ere de i Hensеende til Udførelsen; saaledes indsees det ikke heller, hvorledes Mange skulde enes om det nærværende Forslag, thi hvor der ingen Regel haves at dømme efter, hvor man først har bortkastet alt Hensyn til Gudstienestens forrige Indretning, hvor Forslagene end ikke kiendes at være uddannede ved Studium af Det, som man til andre Tider og paa andre Steder har fundet høitideligt og passende med Gudstienestens Hensigt, men kun erkiende den vilkaarlige, subjective Følelse for deres Kilde: der vil der være at forandre, at tage fra og lægge til i det Uendelige, og Enhver vil ansee sig bøiet dertil, som kun ogsaa troer sig i Besiddelse af en sensus pulchri, hvilken Ingen let troer at mangle.

Hr. Forfatterens Forslag sigte altsaa til en total Reform i Gudstienesten, thi efter hans Mening "bør i Kirken herske fra Begyndelse til Ende fornuftig hiertelig Andagt. Forstand og Hierte bør være lige bestiæftigede.... Opbyggelsen bør være fornuftig, og have sin Grund i, at Sang, Tale, Bøn,

Daab og Altergang bære Fornuftens Præg" (S. 12); men denne Fornuftighed har han ikke fundet i vore Kirker. Det høre nu til Forstand eller Hierte, saa "ere de fleste Mennesker saa sandselige, at Undervisningen giennem Sandserne maa bane sig Vei til Hiertet, at vi i Undervisningens Timer maae have Noget for Øiet, saavelsom for Forstanden" (S. 5), paa det der kan "være kraftig Modvægt mod Sandselighedens Vælde," og "at vi Svage stundom fra den sandselige Verden kunne drages ind i os selv" (S. 6). Jeg har ofte hørt lignende Raisonnement — stiøndt ikke, det jeg mindes, saaledes fremsat — dog har jeg altid troet, at de Huse, hvor "Dyderne træde lige hen for vore Øine, hvor vi see den Sædelære, som fra Talestolen lyder i Ord" (S. 5. 6.), ikke vare vore Kirker, og at, saa vist som vi i Kirken bringe vore Øine og Øren med, saa vist som Kirkens Bygning, og Orgelets Klang, og Andagts-Øvelsens bestemte Maader ikke er for Intet, saa vist skulde dog Gudstienestens Høitidelighed beregnes paa noget Andet i den menneskelige Natur, end Det er, hvorpaa Hr. von Kotzebue beregner sine Theaterstykkers Effect. Vil man, for at giøre Gudstienesten høitidelig, jage efter Afverling, vil man giøre ret meget af udvortes Ophævelser, vil man da endnu give Enhver Frihed til at variere efter eget Tykke; da troer jeg ikke andet, end at man snart skal forundre sig over den Gudstieneste, man vil faae at see. Dog, siger Forfatteren, "maa udvortes Scener komme Undervisningen til Hielp" (S. 5), han har derfor søgt at anordne Adskilligt, hvorved man i Gudstienesten kunde erholde deslige — udvortes Scener.

Disse skulle for en stor Deel frembringes derved, at Menigheden deeltager i alle Gudstienestens forskiellige Handlinger, især er det anseet for nyttigt, at saavel Prædikenen, som andre kirkelige Foredrag, skulde blandes med Sang. Men fordi et

pludselig indfaldende Chor har været regnet blandt de, endog forbrugte, coups de theatre, derfor er Virkningen ikke den samme i en Kirke. Naar Menigheden midt under Talen skal oplede Psalmer, skal — naturligviis langsomt — afsynge et eller to Vers, som maaskee kunne svare til Talens Thema, men næsten aldrig til Talens Gang: da er vel den rimeligste Følge, at, naar Taleren igien begynder, veed Ingen, hvor han ophørte. Klager man over, at Tilhørerne ei kunne samle en sammenhængende Tale, mener man da, at de bedre kunne samle en sønderhugget? En ganske anden Beskaffenhed har det med de Vers, som nu afsynges paa Høitidsdagene for eller efter Evangeliet, thi disse sigte ikke til at forstærke Talen, men de ere Lovsange over den Begivenhed, hvilken Evangeliet forkynder.

Til at formere Virkningen, er det ogsaa foreslaaet, at Collecterne af Præsten skulle læses eller synges knælende. Hvorvidt dette udvortes Væsen er høitideligere, veed jeg ikke, men underligt er det dog, om Den, der skal tale, saa han kan høres i en stor Forsamling, helst skal lægge sig paa Knæ. Heller ikke skulde man vdsle med dette Udtryk paa den dybeste Devotion ved Fremsigelsen af lange, og til at læses knælende slet ikke affattede Bønner. Man forestille sig saaledes, at Præsten paa Knæ for Alteret synger eller læser: "Hist synger den lille Fugl en Lovsang til sin Skabers Priis! hvor den er underfuld dannet! hvor dens Bygning er indrettet med Viisdom! vi see Luftens glade Sanger" o. s. v.

Andre Høitideligheder ere, at Confirmations-Børnene skulle staae til Skue ved Alteret, at Kirkegangs-Koerne ligeledes skulle knæle der, og Menigheden, i større Sogne næsten hver Søndag, anhøre Formanings-Talerne til dem, at Sangen skal ophøre under de Ord, der ved Communionen siges efter Uddelingen — "denne Pause er saare opbyggelig" (S. 160.) —

at der skal hænge en sort Tavle paa Væggen, til at skrive Sententser paa, og andet deslige.

Efter de almindelige Forslag fremlægger Hr. Forfatteren en Samling af Kirkebønner. Han har først udarbeidet et Antal Collecter, og til hver af dem en Slutningsbøn, der svarer til Indholdet, hvilket vistnok er meget rigtigt. Hr. Forfatteren vil ikke, at Præsten skal være indskrænket til at prædike over de sædvanlige Evangelier og Epistler, en Sag, der, som man veed, har været meget omtvistet, men som neppe skulde paadømmes imod de sædvanlige Texter efter en af de Grunde, her anføres, at nemlig "Andagt og Interesse mindskes derved, at Menigheden kan Texten udenad, og nogenlunde kan vide i Forveien, hvorover der skal prædikes" (S. 20.), thi uden Tvivl vilde det Modsatte finde Sted, da dette just er en af de vigtigste Fordele ved de bestemte Texter, at Menigheden kiender dem saa nøie, og derfor desbedre kan følge Taleren, hvis han holder sig til Texten. Man undres, naar man to Sider efter læser: "kunde det ikke være nyttigt, at Menigheden giordes Søndagen i Forveien bekiendt med den Text, hvorover Præsten vilde prædike? Maaskee den gode Tilhører vilde da hiemme i Forveien efterse og eftertænke samme." — Raadeligst vilde det vel være, dersom man ansaae Fordelen ved at afskaffe de sædvanlige Texter større, end Ulejligheden, da i deres Sted at indføre nye Perikoper til hver Søn- og Hellig-Dag, og i dette Tilfælde giorde man vel bedst i at indrette Collecterne efter disses Indhold. Maaskee vilde man indvende, at der over den samme Perikope kunne holdes ganske forskiellige Prædikener, og at Collecterne "for alle Ting maae staae i den nøieste Forbindelse med Dagens Tale og Sang" (S. 35.). Men hvorledes er dette mueligt? Her findes 19, og med dem, der skulle bruges paa Communions-Dagene, 26 Collecter, men om her fandtes dobbelt saa mange, vilde

man da i dette Antal for enhver Tale kunne finde en Collect, som paa det Nøieste, eller dog kun nøie passede til den? Skulle Bønner og Psalmer ikke gives nye til enhver Søndag, da maa man ikke regne paa en saadan Overeensstemmelse. Efter vor Gudstienestes nuværende Indretning, skulde Indlednings-Psalmerne først ved almindelige religiøse Forestillinger vække Andagten, derpaa Collecten gjøre opmærksom paa Evangeliets Hoved-Indhold — hvilket dog vel aldrig i Prædikenen ganske skulde forbigaaes — og da først de paafølgende Psalmer nærmere forberede Talen. En nøiere Sammenhæng mellem Gudstienestens Dele vil man neppe være istand til at tilveiebringe.

Ved at affatte disse Bønner og de øvrige Formularer, sees det, at Hr. Forfatteren har bestræbt sig for, at bringe dem i Overeensstemmelse med den tiltagne Oplysning. "Et andet, et fra orientalske Udtryk mere renset Sprog hersker nu i de fleste Bøger" (S. 16.), derfor har han ogsaa søgt, at det skulde herske her. Jeg har allerede ovenfor yttret min Formening, at, fordi Sproget er blevet et andet, det derfor vel ikke just er blevet et bedre, og jeg kan heller ikke ansee det for en Renselse, at man har forjaget de kraftfulde Ord, de stærke Billeder, som tilforn fandtes især i gudelige Skrivter. Er det kun med egentlige Ord, man vil handle om de guddommelige Ting? er det i Sange, Bønner og høitidelige Taler, at man fornemmeligen vil betiene sig deraf? eller bliver Talen bestueligere, klarere, sandere, fordi man kun bruger det Sprog, hvori det ikke bemærkes, at man taler i Billeder, og man derfor indbilder sig at have fanget Tanken i Ordet? Enig med mig, men uenig med sig selv, finder jeg Hr. Forfatteren, naar han siger: "Fadervor og Velsignelsen oplæses uforandret i den bibelske Form. Ved enhver Omskrivning tabe de Noget af det Korte, Indholdsrige og Høitidelige, som udmærker dem" (S. 27.); thi tabe

disse, hvorfor skulde da ikke ogsaa ellers det Samme tabes? og hvori bestaaer da Fordelen, uden deri, at Sproget er blevet renset fra det Korte, Indholdsrige og Høitidelige?

Men fordi jeg ikke troer det nu i de fleste Skrivter herskende Sprog fortrinligen skikket til at foredrage det Hellige og Ærværdige, saa veed jeg dog, at det er ret vel skikket til, at et sammenhængende Foredrag kunde føres deri. Dertil synes Hr. Forfatteren imidlertid ikke at have anseet det dygtigt, thi virkelig vidste jeg ikke noget Skrivt, hvori saa afknappede Perioder gaae saa stødeviis frem, uden Sammensmeltning, uden Forbindelse, hvori Talen, der ellers har været lignet ved en Strøm, saa dryppviis blev Læseren tildeelt. Beviserne herfor findes uden Undtagelse paa enhver Side. Hvorvidt Foredraget ellers er heldigt, ved Brugen af de ved hyppige Streger antydede Pauser, ved Vendinger og Udraab; hvorvidt mange Udtryk og Udladelser have tilbørlig Værdighed; hvorvidt adskillige Forestillinger virkelig ere saa bevægelige, som de her ere anseete for, (f. Ex. den, at Jesus just døde paa Golgatha, hvilket omtales tre Gange i Collecten Nr. 10, to Gange i den første, atter to Gange i den fierde Formular til Communionen, foruden ellers utallige Gange): dette og andet deslige maa Enhvers Følelse bedømme. Men til at gjøre opmærksom paa den Løselighed, hvormed ogsaa det Udvortes er behandlet, kunne vel følgende Exempler tiene. Man finder her Perioder, som denne: "Det fromme Forsæt, som vi ikke kunde udføre, seer du, og saae det med Velbehag" (S. 47.); man finder i en Bøn ønsket: "at Religionen maa lyde fra enhver Talestoel, maa lyde, som den lød, da Jesus græd over Jerusalems Feil" (S. 130); man finder i en Bøn i vedholdende Tørke det Tilfælde betænkt, om den bestod i vedholdende Regn (S. 135.), hvilket da ogsaa vilde passe vel til de foregaaende Klager: "vort Korn

visner hen paa vore Agre, og vore Agre, og vore Enge torres bort." Man finder Udtrykkene ubestemte, saaledes naar i Collecten Nr. 11. et reent Hierte, et godt Hierte og et fromt Hierte bruges som Synonymer. Man finder, foruden den forborgnere, ogsaa den meest uskiulte Tautologie, f. Ex. "vi kunne ikke tælle de utallige Stierner" (S. 43.); "Naar vi i Lykkens Dage glemme den Nød, som saarer Broderen; naar Høihed, Overdaad og Lykke saa let kan hærde os mod ham" (S. 83); "Naar Moder og Fader kaldes fra Uopdragne; naar Graven giemmer elsket Fader, og den efterladte Flok savner Hielp ꝛc." (S. 100.); "Lær os at være forsigtige, og at bruge de Midler, som forstandige Læger anbefale.... Lad os ikke endnu mere udbrede Sygdommen ved Uforsigtighed og Uforstandighed. Lad os raadføre os med en fornuftig Læge, og følge hans Raad" (S. 145. Dette er en Bøn). At Collecterne næsten alle ere lange, at Sætningerne efter Evne ere fuldstændigen ledsagede af de behørige Restrictioner, at saaledes, hvad Underviisningen tilhører, er optaget i Bønnen, giør dem ogsaa desmere uskikkede til deres Bestemmelse.

Men hvilken er da den Underviisning, som her meddeles? En af de fornemste Bestræbelser har været, at giøre Alting forstaaeligt og fatteligt, hvilket da er meent paa den samme Maade, som man finder det i næsten alle nyere moralske Nød- og Hielpe-Boger, nemlig: at sørge for, at der Intet skulde være, som ved Nyhed i Tanke eller Foredrag, ved sin indvortes eller ved Formens Kraft, var værd at bemærkes, at Alt skulde fortyndes til deres Tieneste, som ikke kunne, eller ikke menes at kunne, nyde fast Føde. Virkelig fordrister jeg mig at sige, at det allerede rigeligen Fortyndede findes her endnu engang opspædt, og at der i det hele Værk — et eller andet sieldent bibelskt Sprog undtaget — ikke findes end een eneste Sætning,

som fortiener at lægges Mærke til, eller giemmes i Sindet, og at denne Hverdagshed er dobbelt ubehagelig i Foredrag, som efter deres Bestemmelse prætendere at ville høres ved de helligste og høitideligste Anledninger, og høres saa ofte.

Det saa mange Gange misbrugte Ord, den aldrig nokſom paaraabte Moralitet er ogsaa dette Skrivts Løsen. Det er vanskeligt at gribe dette glatte, versatile Væsen, og holde det fast, medens man kan spørge det, af hvilken Aand det er. Kun disse faa Ord forarge man mig ikke! Ere der i Menneskets Inderste ligesom tvende Gemakker, hvoraf det ene har til Opskrivt Moralitet, og det andet Religiositet? er det ene som en Arbeidsstue, det andet bestemt til Hvile? farer maaskee Sindet, søgende sin Fred, fra det ene i det andet, og finder den ingensteds? Eller er der i Menneskets Inderste kun een Kilde, som opvælder til et evigt Liv, er Menneskets Viisdom, Styrke og Fred kun i eet eneste stort Gode, som bringer Den, der fandt det, en evig Trøst? Maaskee siger man, at de ikke ere hinanden modsatte, men underordnede. Sætter endog istedenfor det udvortes Ord Moralitet det indvortes og christelige Retfærdighed, er da Ordenen, at først "Følelsen for Moralitet, og (da) med den Følelsen for Religiositet aftager" (S. 15.), og kommer? eller maa ikke Sindet først være henvendt til de guddommelige Ting, før Mennesket kan begynde at leve gudeligen og retfærdigen i denne Verden? Hvorledes end Ordenes Betydning vakler i Menneskets Tale, da har man dog for det meste ved Troen forstaaet den klare, ikke tvivlende Overbeviisning om de usynlige o: de guddommelige og evige Ting. Sikkert var det saaledes, at Luther forstod Ordet, derfor var Troen ham det Ypperste, hvorefter vi skulle stræbe, Kilden til alt Godt, derfor lærte han, at Eet var, at gjøre Lovens Gierninger, og et Andet at opfylde Loven; thi ved Hiint, sagde han, bliver endnu i

Hiertet Ulyst og Tvang til Loven, men at opfylde den, er: med Lyst og Kierlighed at gjøre dens Gierninger, og fri, uden Lovens Tvang, at leve gudeligen og vel, som var der ingen Lov eller Straf; men en saadan Lyst af fri Kierlighed kommer kun i, med og ved Troen [1]), Troen er derfor saa meget ypperligere og tidligere, end gode Sæder, som Kilden er fremfor de enkelte Draaber.

Hvad skal altsaa den Lærdom, der høres paa de hellige Steder? skal den helst stige ned, blive hængende i Menneskenes sædvanlige Forhold, snakke dem adskillige smukke Formaninger for om denne eller hiin enkelte Stilling, denne eller hiin enkelte Dyd? eller skulde den ikke hellere hæve dem op til sig, til det Himmelske, at skabe i dem et nyt Hierte, hvoraf Virkningen da vilde kiendes i alle Forhold, til alle Dyder? Skulde ikke fornemmeligen den øvrige Gudstieneste beskieftige sig især med de egentlige religiøse Forestillinger, paa det at, naar Taleren træder frem, og han finder det nødvendigt eller nyttigt at handle om deres Anvendelse i det Enkelte, han da maatte finde den religiøse Sindsstemning vakt, hvorfra han skal udlede Alt, hvortil han igien skal henføre Alt? [2])

---

[1]) Man har nyligen anført disse Ord ved en Stridighed, hvori jeg ikke ønskede at tælles til nogen af Parterne, men Ordene fortiente sikkert at bringes i Erindring. — I de seneste Tider synes man vel at have antaget, at Troen kun er en anende Siels uvisse Formodning om noget Dunkelt; men dette Begreb vilde man snarere kunne forbinde med Ordet Religiøsitet, som mere synes at tilkiendegive en Tendents, end en Besiddelse.

[2]) Kun af den Mening, at Alt ikke skal henføres til det Høieste, og at Noget kan være Gienstand for religiøs Betragtning, naar det sees isoleret, kan man forklare de mærkelige Yttringer, "at naar en geistlig Taler ikke bringer flere paa hinanden følgende Foredrag i naturlig Forbindelse, saa staaer han Fare for i et følgende Foredrag altid at nedrive og tilintetgjøre, hvad han i de næstforegaaende troede at have opbygt og til-

Saaledes har ikke Hr. Forfatteren meent. "At skildre enkelt Livs Handling" (S. 4.), synes ham ikke alene Prædikenens Pligt, men ogsaa, som man af hele Værket seer, Kirkebønnens; dog er vel ingensteds denne enkelte Application mere ubeqvem, end hvor der tales i Alles Navn, og hvor altsaa Bønnen derved ofte maa være lige tværtimod Manges udvortes Stilling. Har det allerede ved vort nuværende Ritual været dadlet, at dets Bønner undertiden, dog virkelig kun stelden, gik for meget i det Enkelte, og derved bleve upassende, hvorledes vil man da finde de her fremlagte? Thi ikke blot at Forestillingerne allevegne føres ind i de enkelte Scener, disse Scener ere ogsaa valgte med det meest indskrænkede Hensyn; det synes, som var der intet Forhold mellem Mennesker, uden som Mænd og Hustruer, som Forældre og Børn, som Herrer og Tienere, og hvit undertiden som Naboer og Sognemænd, derfor ere ogsaa disse Forhold betænkte næsten i hver Bøn; det synes, som skulde Ingen møde i Kirken uden Agerdyrkere, derfor er ogsaa Agerdyrkerens Held og Vanheld, hans Sæd, hans Kreature jævnligen erindrede. Her kiendes ingen Glæder, uden de "paa Ageren og i den huuslige Kreds" (s. f. Ex. S. 126), heller ingen Sorger, uden de individuelleste, Faders eller Barns Død, Fattigdom o. desl.; denne Slags Sorger opregnes snart med en Fuldstændighed, som kiendte vi dem ikke, eller Gud dem ikke, snart derimod hedder det: "saa mange Aar gik hen, og aldrig,

---

veiebragt;" eller at man efter Bede- og Communion-Dage maa "vogte sig for, at man ikke næste Søndag afhandler en Gienstand, hvorved man kunde staae Fare for atter at tilintetgiøre eller dog svække de gode Indtryk, som opnaaedes paa deslige Dage." (S. det theologiske Maanedsskrivt f. A. S. 235 og 239.) Thi vare alle Foredragene virkelig religiose, hvorledes var det mueligt, at det ene kunde tilintetgiøre eller svække det andet? hvorledes kunde noget af dem tilintetgiøre eller dog svække g o d e Indtryk.

aldrig leed vi Nød." (S. 91.) For de landlig-huuslige Betragtninger er altsaa tilstrækkeligen sørget, men er Nogens Vei giennem Verdens Tummel, har han intet stille Hiem, ere hans Sorger ikke af huuslig Oprindelse: hvorledes skal han bede disse Bønner? Hvor langt bedre havde det været, om Menigheden med hinanden havde paakaldet Gud, som Den, der trøster os i al vor Trængsel; Anvendelsen havde da Enhver, som behøvede Trøst, vel fundet.

Jeg har allerede omtalt Vanskeligheden ved nu at forfatte Noget, der skulde indeholde Menighedens Troesbekiendelse; dog paatager vel Den, der vil det, sig den Forpligtelse, ikke efter eget Vilkaar at bibeholde eller forbigaae Læresætningerne, og har vel ikke frit Valg til kun at berøre dem, der synes ham fattelige eller af praktiskmoralsk Tendents. Hvorvidt denne Pligt her er opfyldt, vil enhver med disse Ting lidet bekiendt Læser selv let see, og særdeles paafaldende vil det vel bemærkes, at den gamle hellige Lære om Treenigheden, som nu erindres i hver Kirkebøn, her er forsvundet. Jeg veed vel, at denne skal høre blandt de "uforstaaelige, ufattelige Lærdomme," men saalænge man bekiender sig til Christendommen, saa betænke man dog, om der i denne bliver nogen Forstand uden hiin Lærdom. Heller ikke kan den giemmes alene til Systemet, thi naturligere er vel intet Spørgsmaal end dette: hvo dog den Herre er, hvem vi saaledes tilbede?

De følgende Afdelinger handle om de enkelte Acter ved Gudstienesten; først omtales Skriftemaalet. Det har vistnok sin store Vanskelighed, nu at bestemme nogen ret passende Indretning for denne Skik, efterat dens forrige Hensigt ikke mere finder Sted; thi naar Ingen mere har Noget især at andrage for Præsten, Ingen mere ønsker at høre de specielle Formaninger, hvorfor skal det da holdes privat? og holdes det offent-

ligt, hvad er det da, uden en Prædiken eller Katekisation mere? Dog troer jeg ikke, at Handlingen, som den foretages, skulde være mindre høitidelig, fordi "den er saa hemmelighedsfuld, og saa Faa kunne deeltage." (S. 147.) Tværtimod er dette maaskee just derfor høitideligere, fordi det ikke skeer ganske i Gudstienestens sædvanlige Form; ogsaa kan man vel med al Sikkerhed antage, at de, der "i Tillid til Haandspaalæggelsen blive ved at synde" (S. 148.), ifald der virkelig er nogen Eneste saadan, vilde blive ved alligevel.

Efter holden Katekisation og Bøn foreslaaes (S. 150), at Præsten skal staae op, og sige til dem Alle: "Hvo, som troer paa Jesum, og ligner ham.... han høre til sin Beroligelse de dyrebare Ord —" Men hvad, om Nogen var kommen med tilstede, hvis Sorg det just var, at han ikke lignede Jesus? er dette ophørt at være en Sorg for Menneskene? eller har Religionen ikke mere Trøst for dem, som saaledes sørge? — De Ord, der skulle høres, ere disse: "Saa høit elskede Gud Verden, at han gav sin eenbaarne Søn, paa det Enhver, som troer paa ham, og er god, ikke skal fortabes —" Man kan vel ikke miskiende Hensigten af den med Christi Ord foretagne Forandring — skiøndt Omsorgen for at forebygge Misbrugen vel ogsaa her kunde være overladt til Lærerens Omhu — men man kan vel ogsaa heraf see, hvor Meget det egne Godtbefindende maa have tiltaget sig i en Liturgie, i hvilken man endog har tilladt sig en saadan Forandring, uanseet, at der er skrevet: Ingen er god, uden Een, som er Gud. Strax derpaa siger atter Præsten til de Yngre: Ville I blive ved at være gode? og de svare uden Undseelse: Vi ville med Guds Hielp blive ved at være gode.

Fra Skriftemaalet gaaer Hr. Forfatteren over til Altergangen. Allerede foran har han klaget, at "Indledningen til

Communionen hver Søndag lyder eensdan... uden mindste Hensyn paa den vigtige Hensigt, hvorfor Jesus indstiftede Nadveren" (S. 12.); og hvad man end ellers vil dømme om denne Indledning, da har man dog Aarsag til at undres over en saadan Beskyldning, efterdi Indledningen erindrer de Christne om, at Christus er der selv tilstede, at han stadfæster dem deres Synders Forladelse, og at de skulle giøre dette i hans Ihukommelse. Men naar man nu læser (S. 155.), at i den sædvanlige Indledning er "ikke et Ord om at komme Jesum ihu," da vilde man neppe troe sine Øine, dersom man ikke læste videre, og fandt, at i de nye Formularer "er ene og alene taget Hensyn til Jesu Vandel, fordi han selv siger, at vi skulle samles ved Herrens Bord, for at komme ham ihu," og altsaa begreb, at der ved Jesu Ihukommelse intet Andet er at komme ihu, end hans Vandel. Alting er derfor ogsaa heri saaledes indrettet, at den hellige Skik kunde passe til det nye og vel sammensatte Navn: "Dydens Maaltid" (S. 162.)

Herpaa afhandles Confirmationen — før Daaben. Hr. Forfatteren har allerede forhen sagt, at "ingen Forretning i vor Gudsdyrkelse fortiener mere Opmærksomhed, end Confirmationen" (S. 33.), og saalidet man end maatte være sindet at underskrive denne Sætning, er det vistnok en meget høitidelig Handling, her omtales. Men efterdi denne Høitidelighed er i Tingens Natur, saa ville udvortes Ophævelser destomindre behoves derved; jo simplere det Udvortes er, desto mere passende vil det være, og dersom Handlingen paa denne Maade intet Indtryk kan giøre, da forsøger man sikkert forgieves alle Konster. Hvis derfor den Opmærksomhed, Confirmationen fortiener, skal være henvendt til nye Indretninger, da lod den forrige vel Intet at ønske, uden maaskee Afkortning i visse Dele. At lade Lovtet aflægges ved Alteret, har vel ingen anden Virkning, end

skal være henvendt til nye Indretninger, da lod den forrige vel Intet ønske, uden maaskee Afkortning i visse Dele. At lade Løvtet aflægges ved Alteret, har vel ingen anden Virkning, end at Menigheden des vanskeligere kan høre det; derimod mener Hr. Forfatteren, at "det vilde være opbyggeligt og nyttigt, dersom det næstforbigangne Aars Confirmationsbørn stod denne Dag oppe ved Alteret. De erindredes derved mere beskueligt om deres egen Confirmation," end om de sadde i Stolene ved Siden, "og deres Tilstedeværelse vilde uden Tvivl forøge Høitideligheden og Andagten." (S. 201.) Disse og deslige Forslag, f. Ex. ogsaa den skrivtlige Confirmationspagt, (som man ikke seer, hvorfor her er afdeelt under flere Nummere, da dog Tankerne følge paa hverandre saaledes, som de just faldt ind), maatte man vel helst ønske dem overladt at forsøge, som ved denne Handling tilforn have savnet Midler til at vække Andagten; de Samme vilde vel og foretrække de her foreslagne Spørgsmaal, som dog have den Fordeel for de hidtil brugte, at et vist slemt, forhadt og overtroisk Navn her ikke skurrer i velopdragne Øren.

Iblandt vor Kirkes Skikke er der vel ingen, i hvis Udvortes man med større Ret kunde anbringe nogen Forandring, end Daaben. Uagtet jeg ikke troer, "at den Tiid, i hvilken denne Handling foretages, er for den største Deel af Menigheden spildt" (S. 13.), saa veed jeg dog vel, at der er noget Stødende i den Form, hvori den foretages. Man veed, at allerede Luther, ved de ogsaa derom i Begyndelsen af Reformationen opkomne Stridigheder, kaldte det et Saar, hvis Berørelse han frygtede, og da de Grunde, hvormed han dog forsvarede den brugelige Form, vel nu ville finde end mindre Bifald, saa kunde man maaskee især ønske, at Spørgsmaalene henvendtes ikke til Barnet, men til Fadderne. Dog fulgte deraf

endnu ikke, at den christelige Kirkes Troesbekiendelse ei skulde høres derved, og til den korte Igientagelse deraf har man vel hidtil intet mere passende, end det saakaldte apostoliske Symbolum, som endnu desuden er ærværdigt ved sin Ælde, og i saa mange Aarhundreder har været Udtrykket for de Christnes Bekiendelse. Hvorvidt i Øvrigt de her foreslagne forskiellige Formularer, i hvilke Opdragelses-Pligterne og Huusligheden, som sædvanligt, spille Hovedrollen, fyldestgiøre deres Bestemmelse, og ved den Anledning, at et Menneske optages i det christne Samfund, ogsaa kraftigen erindre om, hvad der i dette Samfund er at søge og at vinde, vil jeg ikke vidtløftigere undersøge; denne Afdeling vil staae eller falde med Værkets øvrige Dele. Dog erindrer jeg endnu, at det tredie Spørgsmaal: "er det Forældrenes Villie, at Barnet, til ydermere Forpligtelse for dem, modtages som Medlem af vor Menighed," end ikke udtømmer de Hensigter af Daaben, Hr. Forfatteren selv har angivet, hvorefter den jo blandt andet "er et kraftigt Opmuntrings-Middel for den Lille." (S. 203.)

Vielses-Formularen har ligesaalidet behaget Hr. Forfatteren, som nogen anden. Han har derfor udarbeidet nye, thi her, som ved Daaben og ellers, findes flere til Afverling. Denne Afverling har det tilforn været Vielses-Talen overladt at bringe i Handlingen, og man troede ikke, at Menigheden saa let kededes ved at anhøre en kraftig, velklingende og gudfrygtig Formel. Desuden troede man vel ogsaa, at Handlingen just derved blev høitideligere, naar man altid helligede den med de samme hellige Ord; til den Ende vidste man intet Bedre, end af Bibelen at samle de vigtigste Sprog, der angaae Ægteskabet, i disse fandt man dets Hensigter og Pligter saaledes fremsatte, at de ikke kunde vinde ved at varieres i et sædvanligt, koldere og tommere Sprog, saaledes indbegrebne, at der Intet kunde

tages fra, hvis det Alt skulde siges, som ved denne Leilighed burde høres; og det er vel sandt, at jo mere man i en saadan Formular uden Hinder kan forandre, des vissere svarer den ikke til sin Hensigt, thi indeholdt den strax Alt, hvad, og ikke Mere, end den burde, da var der jo Intet at lægge tileller tage fra, men i det Høieste kunde man kun indklæde Tanken i andre Ord, hvilket vel ikke lønnede Umagen, og hvilke man vel heller ikke kunde finde bedre, end de bibelske. En saadan Formular skal nemlig ikke indeholde et Par Sider af alleslags moralske Sentiments — dertil kunde Vielses-Talen tiene — men Det, som bør siges, og som er nødvendigt til ordentligen at forpligte de Paagieldende. Enhver lovligen Ægteviet skal man siden kunne foreholde, at det ogsaa blev ham sagt, at Manden skal forlade Fader og Moder, og hænge fast ved sin Hustru; at hvad Gud har tilsammenføiet, skal intet Menneske adskille. Hvorledes nu de her foreslagne Formularer ere udarbeidede, kan man vel slutte deraf, at disse Sprog end ikke findes deri.

Værkets sidste Afdeling handler om de Dødes Begravelse. Hvad heraf angaaer Liturgien, er, at Jordspaakastelsen efter Hr. Forfatterens Mening er nødvendig, som en — politisk Indretning (S. 244.), men at de Ord, som derved siges, ikke synes ham at svare til de vigtige Hensigter ved Begravelsen, og at han derfor foreslaaer ganske andre. Han har altsaa ikke bemærket, at fordi man ogsaa tilforn havde "Agtelse for Menneskets Legeme til den Jord, hvoraf det er taget, og hvortil det skal blive. Derfor anordnedes, at man ikke jo før jo hellere skulde kaste Jorden sammen derover, men at dette skulde begynde at skee med religiøs Høitidelighed; og fordi dette skeer saaledes, derfor siges de saa passende Ord, hvilke vi nu derved sige.

Sige vi derimod andre Ord, hvorved der slet ikke tages Hensyn til Jordspaakastelsen, da bliver denne til en blot Grimace, af ligesaa liden religiøs, som politisk Betydning.

Men det var at vente, at i en Plan, som den nærværende, flere Mangler ved de Dødes Begravelse vilde blive opdagede og efter Evne afhiulpne. Da Hr. Forfatteren ikke paatvivler, at jo "Høitideligheden ved Begravelsen maa staae i et ikke ubetydeligt Forhold til den Levendes Moralitet" (S. 239.), saa lader han rigtignok de øvrige Høitideligheder beroe paa Skikke og Egnens Cultur, men Kirkegaardens Indretning har han ikke turdet overlade dertil. Hans Forslag er derfor dette (S. 243.): "Kirkegaarden slettes og jævnes. Den indrettes i Form af en Hauge. Ingen Gravhøie. Ingen Liigstene paa Gravene". o. s. v. Og da mener han (S. 245.), at til de "Scener, der maae virke paa Mennesket, hører ogsaa en høitidelig Jordefærd "paa en Kirkegaard, som er indrettet i Form af en Hauge". — Men hvad, om den var i Form af en Kirkegaard? Jeg mener: hvad, om man begreb, at vore Fædre dog vel ogsaa havde Sands for deslige Ting, at de vel ogsaa "med Følelser af Haab, Veemod og Glæde" havde betragtet de Dødes Steder? Have de dog tænkt og sagt:

De Begravelser, skiønne og rene,
Klæder, Kister, Gravskrifter og Stene,
Betyde, at Det, som i er lagt,
Ikke er dødt, men sover sagt'.

Paa deres Efterkommere kan derimod Intet giøre Indtryk, uden det er ziirligt og følsomt, og kun disse kunde det synes bedre, at indrette Hauger, hvilke vel ogsaa ellers findes iblandt os, og over hvis Indgange der da maatte skrives: Dette skal være en Kirkegaard! end saadanne Steder, hvis hele Udvortes strax viser, at de ere de Dødes Boliger; kun i Disses Hierter kunde den,

mig synes sacrilegiske, Tanke opkomme, at ville udslette Gravhøiene, bortkaste Liigstenene; kun Disse kunde endog paa Kirkegaarden ville formilde Dødens Tanke, at den for alle Ting ikke for tydelig skulde fremstille sig, og indrette det saaledes, at Graven ikke mere skulde see ud, som en Grav, men som et Blomsterbed.

Hvilken Virkning vil nu den hele Forandring i Liturgien have? Hr. Forfatteren siger selv: "Bør vi ikke vogte os for Alt, hvad mueligen kunde støde den gode Almue? Uden Tvivl vilde den ikke være glad ved, at Evangelierne og Epistlerne reent afskaffedes. Hvorfor ikke læmpe os efter den? Almuen kiender dem saa nøie. Ved Vane og Opdragelse ere de blevne hellige for den." (S. 22. 23.) Jeg elsker vel ikke den Forsigtighed, der saa omhyggeligen vogter sig for Alt, hvad mueligen kunde støde; jeg veed, at Gudstieneſten ikke bør indrettes for Almuen alene; men vil man læmpe sig efter denne, er det da blot Evangelier og Epistler, den ønsker bibeholdt? er ikke Gudstieneſtens hele Indretning, og alle Formularer, der bruges ved den, ved Vane og Opdragelse, ja uden Tvivl ved noget langt Bedre, blevne hellige for den? Og det er vel ikke Almuen alene, der ugjerne saae, den Gudstieneſtens Form forsvunden, hvilken allerede vakte vor Barndoms Andagt, hvilken vi altid vare vante at finde paa det hellige Sted; det er vel ikke Almuen alene, som ugierne der fandt Alting indrettet efter de Tiders Smag, hvori det dog vel dagligen viser sig, hvor liden Sands man har for den offentlige Gudsdyrkelse. Er det Almuen, er det dem, som flittigen søge Kirkerne, hvilke helst attraae denne Forandring? og imod deres Villie, som besøge Kirken, efter deres Villie, som ikke komme der, vil man omstøbe Gudstieneſten! Eller venter man, venter man virkelig, at de Sidste derefter flittigere skulle indfinde sig? venter man det endnu,

naar den første Nyhed ikke mere lokker en eller anden nysgierrig Tilskuer? Vilde de komme, da vare de vel for lang Tiid siden komne, thi sandelig! det har ikke manglet paa Indbydelse til dem. Prædikenerne ere dog Det, hvorefter Almue og Ikke-Almue fornemmeligen spørger, og har ikke Tidernes Aand allerede længe høit og tydeligen talet igiennem disse?

Vel hører jeg efterhaanden Flere tvivle om Talens Magt, men mig synes, den har endog historisk Beviis at føre for sig, som Ingen vil kunne omstyrte. Vare de Foredrag, hvorved Christendommen fra først af blev udbredet og befæstet, end ikke ganske som vore Prædikener, de vare endnu langt mindre som vore Katechisationer; og vist er det, at Reformatorernes og deres Efterfølgeres fornemste Middel var Prædikener, lange, af mystiske Lærdomme fyldte, med orientalske Udtryk smykkede, med Sang ikke afverlende Taler; Prædikener have kunnet oprøre hele Steder, hele Lande, og igien stille Oprøret: synes de derfor nu, som uden Virkning, hvori mon da vel Aarsagen skulde søges?

Trindt omkring i Landet, i Stæder og i Byer, byggede ogsaa vore Forfædre Kirker; de opreiste ikke deres Altere iblandt Livets Glæder, men de udbredede Gravenes Stilhed deromkring. Dog lode de Bygningen hæve sig over de andre Huse, de gave den ligesom Røst, og vilde, at den ved Klokkernes Klang daglig skulde minde om Menneskenes Vrimmel om sig, de anordnede bestemte Tider, da hver Mand der skulde samles, og at paa disse Tider Stilhed ellers overalt skulde herske. Hvormed kan Kirken retfærdiggiøre de Fordringer, med hvilke den har krævet saadan Ærbødighed for sig? Tage vi vore daglige Handeler med os ogsaa derhen, snakke vi ogsaa der kun med hverandre om alleslags borgerlige, huuslige, nyttige og curiøse Materier: men hvorfor bleve vi da ikke hiemme? hvorfor have vi valgt et saadant Sted til saadanne Forhandlinger? Vil du bringe

Oeconomie=Medicinal= eller Politie=Forbedringer iblandt Folk, saa gaa om i din Menighed fra Huus til Huus, du finder i hvert af dem Mennesker nok, der ville tale med dig derom; vil du overbevise dem om dine Forslags Gavnlighed, saa spørg dem ikke paa et Sted, hvor der er dem foreskrevet, hvad de skulle svare, og hvor du ingen Indvendinger taaler, men spørg dem i dit eller i deres Hiem; og hvad skal da Kirke og Alter og den Korsfæstedes Afbildning? Jeg veed vel, hvad Hensyn baade kan og bør tages paa de enkelte Forhold, men jeg veed ogsaa, at den Tale, der skal høres der, bør være det Sted værd; som Orgelets Tone hersker over enhver Lyd, saa bør den herske over enhver anden Tale, gielde de Ting, der trænge dybt ind i, og bevæge det hele Menneske, fornemmeligen gielde det Vigtigste, ei de enkelte Omstændigheders Betingelse Underkastede, men det alle Mennesker Angaaende, alle Tider og Forhold Omfattende. Medens Prædikanternes Lærdom var derom, synes den ikke uden Virkning; men naar man nu registrerer vore Prædikener under Lægernes Literatur, naar det er vor Lærdom, man udfører i "moralske Almanakker for Unge og Gamle, afhandlende den Konst at blive riig og lykkelig": da lader os ikke slutte fra Det, disse Taler kunne virke, til Talens Magt i Almindelighed; lader os hellere tænke: Har endog Saltet mistet sin Kraft, hvormed ellers kan der da saltes?

Liturgien er vistnok ingen ligegyldig Sag, men desto mere Forsigtighed udkræves, før man afskaffer den ældre, som i saa lang Tiid har viist, at den var istand til at vække Andagten, og indfører en ny, med hvilken Forsøget endnu skal giøres. Man siger vel, at den ældre, nu ikke mere er istand dertil, men deels er dette, i saadan Almindelighed sagt, ingenlunde sandt, deels vilde de Grunde, hvorfor der maaskee nu hersker liden Andagt ved Gudstienesten, vedvare under enhver Indretning. Den nu=

værende Liturgies Mangler havde vel let kunnet være afhiulpne, dersom man med beskeden og varsom Haand havde villet gjøre det ved Indførelsen af den nye Psalmebog; dog troer jeg det heldigst, at det ikke skeede, efterdi Arbeidet nu kan, og uden Tvivl nødvendigen maa forbeholdes andre Tider. De Vanskeligheder, som Indførelsen af en ny, endog den ypperligste, nu vilde finde, hvor ugierne den vilde modtages, hvor ubehageligt for Præsterne selv, og hvor lidet gavnligt for deres Embede, det vilde være, naar de nu atter skulde begynde at tale om en Forandring, og om en saa betydelig: dette vil eller kan Enhver let indsee; og den Virkning, hvilken en Liturgie, der, ikke blot først, som noget Nyt, men ogsaa siden, efter den Aand, som herskede deri, ikke svarede til Menighedernes Ønske, der i Anvendelsen befandtes koldere, svagere, uhensigtsmæssigere, end den forrige — den Virkning, en saadan Liturgie vilde have til at føle det allerede saa Lunkne, de sørgelige Følger, den vilde føre med sig, i Henseende til den offentlige Gudstieneste, og derved i saa mange andre Henseender, kan intet Menneske beregne.

Men skulle vi da endnu længere beholde vor nuværende Liturgie, som den er? Mig skrækker den Forestilling ikke. Jeg skiønner ikke andet, end at vor Gudstieneste, anstændigen holdet, er høitidelig, og skikket til at opvække og vedligeholde Andagt, og jo nøiere jeg er bleven bekiendt med de os nu foreskrevne Bønner og Formularer, desmere har jeg ogsaa — uagtet Det, jeg i enkelte Dele kunde ønske anderledes — fundet, at de tale om det Høieste og Helligste ofte med saadan Kraft og Velklang, ofte med saa simple, gudfrygtige Ord, ofte med en saa brændende Længsel og inderlig Begiering, at jeg ikke har troet vor Tidsalder istand til at sætte noget Bedre istedet. Hovedsagen er, hvorledes vi bruge Det, vi have; thi vistnok kunde vi lade det Alt være tomt og dødt, vi kunne gjøre vor Tieneste, for-

ladte af dens Aand, os selv til Grænmelse og Verden til Spot; men at det ogsaa kan skee anderledes, derom vidner alt flere Aarhundreders Erfaring; og dersom endog Liturgien nu svarer mindre til Tidernes Tænkemaade, er det da saa vist, at en Liturgie skal svare til disse Tiders Tænkemaade?

Betænker dog vel dette: i saa mange Aar ere vi gaaede frem, og hvor meget! hvor megen Oplysning er ikke udbredt, hvor er ikke Alt blevet praktiskmoralsk og smukt og populært! og under Eders Hænder — I klage det selv! — forsvinder tillige baade Religiøsitet og Moralitet. Thi sandt er det, vor Slægt mangler virkelig Gudsfrygt, eller den Tænkemaade, hvorved man gaaer frem med stadigt Hensyn til den Evige, den mangler virkelig Dyd eller den Kraft, som duer til noget Godt. I ere selv saa meget forandrede fra de forrige Tider, men, I Menneskenes Lærere! ere I kun forandrede til det Bedre, hvorfor er det dog skeet saa anderledes med Eders Lærlinger?

2.

Recension af:

Om (den) herskende Ringeagt for de kirkelige Skikke og den udvortes Gudstieneste overhovedet; en Anke fremført til Menigheden og dens Foresatte af C. H. Visby.

(Maanedsskrivt for Literatur 1831.)

Enhver kiender uden Tvivl den Følelse, som opkommer, naar man selv er greben af det Indtryk, en høitidelig Handling er bestemt til at frembringe, og Sidemanden da begynder at giøre opmærksom paa virkelige eller formeente Uordener og Mangler, som man selv havde overseet, eller hvorfra man forsætligen havde afdraget Sindet, for at Indtrykket ikke skulde tabe sin Kraft. En lignende Følelse paatrængte sig Rec. ved Læsningen af nærværende Skrivt. Vor offentlige Gudstieneste er ham saa kier, han er saa overbeviist om, at alt Væsentligt er tilstede, for at det staaer i Præstens Magt at giøre den opbyggelig, at han altid med Glæde tænker saavel paa den simpleste Landsbykirke som paa det pragtfuldere Tempel. Og nu fandt han sig indbudet til ligesom at optage et Syn derover, at gaae omkring i Krogene for at søge efter Brøstfældigheder, og føre disse til Protocols saa nøiagtigen som mueligt.

Den i sine Embeder nidkiere, af dem allerede meget fortiente Forfatter, er i dette Skrivt gaaet saa angrebsviis tilværks, at han vist ikke undres over at finde Modstand. Rec. vilde imidlertid neppe have tilbudet sig som Organ for den Misbilligelse, hvormed Mange have læst de Nummere af Borgervennen, som her findes særskilt aftrykte, dersom ikke denne sidste Omstændighed var kommen til. Et særskilt udgivet Skrivt har nemlig en anden Charakteer, end en Meddelelse i et af Dagens Blade. Skiøndt det aldrig er priseligt at fremtræde offentligen med løse Yttringer, er man dog hos en Medarbeider i et saadant Blad villig til at undskylde, dersom den, for det Meste, korte ham tilstaaede Tidsfrist har ligesom revet ham Ordet af Munden, inden han nøie havde veiet det; man betænker ogsaa, at han maaskee ikke selv har tillagt sin Ytring synderlig Vægt, men fremsat den til et Forsøg, om den kunde giøre Indtryk og vinde Samtykke; hvis ikke, da synes han villig til at lade den synke i den Forglemmelse, der sædvanligen snart bortskyller det Blad, hvori den er indført. Anderledes forholder det sig, naar det Samme tillige særskilt udgives. Forfatteren vil da ikke nøies med den mere indskrænkede Kreds, hvor Bladet kommer hen, med den kortere Tiid, hvori det læses, men Det, han har at sige, synes ham vigtigt nok til at fordre de Kyndiges Opmærksomhed og alvorlige Overveielse.

Hvad Rec. finder sig dreven til at misbillige ved det foreliggende Skrivt, er først og fremmest dets hele Tendents. Den Stemning, i Følge hvilken man hellere opfatter det Enkelte end det Hele, hellere søger Mangler end benytter Fortrin, er allerede kun altfor almindelig. Saafremt derfor Nogen vilde tale til Menigheden om de her berørte Gienstande, da synes han fornemmeligen at burde minde om, at, hvorledes endog Gudstienesten indrettes, vil Indretningen aldrig kunne være Alle til-

maade, at af de virkelige Mangler ere nogle uundgaaelige, saa det ikke nytter at snakke vidt og bredt derom, at andre, som kunde undgaaes, først vinde Betydning, naar Opmærksomheden henledes derpaa, og saaledes afdrages fra Det, hvorpaa den burde fæstes; men at Menigheden ikke kommer sammen i Guds Huus for at bedømme Manglerne, eller for at opfinde nye Indretninger og Skikke, men for at nytte, hvad der er beredet, og at det er noget ganske Andet, man skal bringe med fra sit Kirkebesøg, end et Bidrag til Politievennen. Forfatteren derimod stiller sig for det Meste paa Dadlernes Side, han anbringer mange smaalige, og mange tvivlsomme Bemærkninger, hvorom der kan disputeres frem og tilbage uden Ende og uden Resultat, og saaledes maa det befrygtes, at dette Skrivt, ganske imod Forfatterens Hensigt, snarere vil bidrage til at forstyrre Gudstienestens Høitidelighed end til at befordre den.

Da der imidlertid vistnok findes Mangler ved vor Gudstieneste, som baade kunne og bør afhielpes, og da nogle af disse ere af den Beskaffenhed, at Menigheden selv kunde afhielpe dem, saa kunde det ogsaa være gavnligt, fra Tiid til Tiid at minde herom. Hertil var ogsaa "Borgervennen" et passende Sted — et Blad, hvis Titel og hvis almindelige Udbredelse i Hovedstaden opfordrer til en omhyggeligere Benyttelse, end man i en lang Række af dets Aargange er bleven var. Men de Erindringer, der saaledes henvendes til Menigheden, burde da være baade rigtige og vigtige, i det Mindste vigtige nok til at gjøres til Gienstand for en offentlig Deliberation. De fleste af Forfatterens Ankeposter mod Menighedens Forhold under Gudstienesten synes derimod Rec. høist ubetydelige; man læser her om Handsker og Hatte og Børnehuer m. v. Men da Det, som ikke fortiener at siges, heller ikke fortiener at modsiges, saa vil Rec. ikke nærmere indlade sig paa, hvad der heri

forekommer ham urigtigt. Kun tvende Poſter bør han ikke forbigaae med Taushed.

Det er uden Tvivl en Forfatter eiendommelig Paaſtand, at Menigheden vel ſkal reiſe ſig, naar Evangelierne meſſes eller forelæſes i Kirken, men derimod ikke ſkal giøre det, naar Epiſtlerne meſſes for Alteret — formodentlig heller ikke, naar de oplæſes fra Prædikeſtolen — fordi det er paſſende for en chriſten Menighed at giøre Forſkiel paa Meſterens Ord og hans Diſciplers (S. 13). Man gienkiender her adſkillige nyere Theologers Formening, at den i Epiſtlerne indeholdte Lære er ringere end den, der indeholdes i Evangelierne — hvilken vi dog alene have ved Apoſtlernes Meddelelſe; — men det er uden Tvivl første Gang, Menigheden er opfordret til, allerede ved ſit udvortes Forhold i Kirken at tilkiendegive, at det tiltræder denne Formening. Derſom denne Strid ſkal føres videre, end allerede ſkeet er, da er Kirken viſt ikke Stedet dertil; tværtimod burde Menigheden ſtyrkes i at viſe den hele Samling af prophetiſke, evangeliſke og apoſtoliſke Skrivter Ærbødighed ſom et Guds Ord, og vel at adſtille dette fra Det, ſom Prædikanten ſiger derover.

Mere almindelig Opmærkſomhed har en anden af Forf. Ankepoſter vakt, ved hvilken han ſelv ogſaa er meget udførligere. I de ſenere Aar har en Slethed mere og mere udviklet ſig i Menighederne, ifølge hvilken ſaavel Forældre ſom Confirmander lægge en høiſt uanſtændig Vægt paa den høiere eller lavere Plads, ſom anviſes diſſe paa Kirkegulvet. Derſom denne Sag offentligen ſkulde omtales, da ſynes Alt at opfordre til at ſtille den i et ſaadant Lys, at Vedkommende ſelv maatte ſkamme ſig over, ved en ſaadan Anledning at have Sands for ſaadanne Uſelheder, og at ſaavel de Ældre ſom de Yngre ret levende maatte føle, hvor aldeles ligegyldigt det er, hvor diſſe

staae, hvor vigtigt derimod, hvorledes de staae. Forfatteren omhandler denne Gienstand S. 28—32; han fortæller om en Fiante, der skal have sagt: "Jeg har tilbedet N. N., men jeg skal hade ham saalænge jeg lever, fordi han har sat mig nedenfor en Fuldmægtigs Datter"; og om en anden, som af en lignende Aarsag paa enhver Maade søgte at vise sin Forbittrelse imod Præsten; men af disse Fortællinger tager han ikke Anledning til at straffe Menigheden, men Præsterne, hos hvilke det er ham ubegribeligt, at de ikke ere komne overeens om noget Middel herimod, nemlig ikke til at modarbeide denne Tænkemaade, men til at rette sig derefter; og han fremsætter derpaa et Forslag til en fast Regel for Confirmandernes Opstilling, som neppe har vundet nogen Stemme for sig. Paa denne Maade er det virkeligen allerede lykkedes Forfatteren at giøre denne Sag til Gienstand for Ventilation i Dagbladene, han har derved formodentlig skærpet det kritiske Blik, der under Confirmations-Handlingen sysselsætter sig med Betragtninger over hiin Opstilling; derimod vil det forhaabentligen ikke lykkes ham at formaae Hovedstadens Præster til at sammentræde for at tage Forholdsregler — en Synode, hvori Rec. for sin Deel ikke begiere Sæde eller Stemme [1]).

I Øvrigt slippe Præsterne temmelig let. Nogle Erindringer S. 50 f. ere vistnok velgrundede; kun nytter det lidet at sige dette til dem, der ikke kunne sige sig det selv. Noget Mere siges om de underordnede Kirbetiente, hvorved Rec. ikke kan tilbageholde den Bemærkning, at en Præst synes at have andre og bequemmere Midler til Meddelelse for sine Kirkebetiente, end

---

[1]) Hiin Slethed i Mængdens Tænkemaade har siden saaledes udviklet sig, at det maaskee har været Hovedstadens Præster nødvendigt at træffe en Overeenskomst i denne Henseende.

end at ſkrive dem til i Borgervennen, og maaſkee kunde overlade det til andre Præſter at formane deres.

Men først og ſidſt klager Forfatteren over Ritualet, "et Ritual, der ſætter os tilbage i vore Tipoldefædres Tiid" (S. 60). Det er meget langt fra at Rec. vil formene Forfatteren den Ret, hvoraf han her har betient ſig. I ethvert Land, hvor der herſker nogen Frihed, er enhver Skribent Medlem af Stændernes raadgivende Forſamling, og er beføiet til paa ſømmelig Maade at fremſætte ſine Beſværinger og Forſlag. Men derſom dette virkeligen ſkal ſtifte Gavn, da maa ingen falſk Høflighed afholde den modſatte Menings Tilhængere fra at føre deres Sag ſaa godt ſom de kunne; kun ved en ſaadan fleerſidig Prøvelſe vil det Rette kunne findes. Det er derfor ingen Modſigelſeslyſt, men det er en Pligtfølelſe, der driver Rec., i det han her vedkiender ſig den ſamme Overbeviisning, ſom han allerede for 25 Aar ſiden offentligen har yttret.

Dette Forſvar gielder imidlertid ingenlunde ethvert Bogſtav i vort Ritual. Det er upaatvivleligen aldeles tilbørligt, at Præſterne tilholdes til i det Hele at følge det foreſkrevne Ritual; dog ville, endog ſtrax efter et Rituals Affattelſe, Tilfælde møde, paa hvilke der ikke er taget Henſyn, hvor derfor een eller anden Afvigelſe er fornøden, ſom maa overlades til Præſternes Skiønſomhed. Meget mindre vil det efter ſaa lang en Tiid, ſom den der er forløben ſiden vort Ritual blev udarbeidet, være mueligt at overholde et Forbud mod enhver Udeladelſe og ethvert Tillæg, naar dette Forbud ſkal forſtaaes bogſtaveligen. Saaledes vilde det neppe være giørligt, nu atter i Hovedſtadens Kirker at faae alle de Kirkebønner indførte ved Gudstieneſten, hvilke vor Alterbog indeholder, da nogle af dem ikke ere vel ſkrevne, og da de ſamtligen ere for lange, iſær for vore nuværende Tilhøreres Taalmodighed. Et Ritual kan og ſkal ikke

foresætte sig ganske at binde Hænderne paa den udøvende Liturg; men da det heller ikke bør indrømme ham for stor Frihed, saa er det uden Tvivl gavnligere, at de Forandringer, der efterhaanden blive fornødne, ogsaa efterhaanden foretages i Ritualet selv, end at de overlades alene til de Udøvende. Det havde derfor, endog blot for at opnaae den tilsigtede Eenhed i vor offentlige Gudstieneste, uden Tvivl været rigtigere, ved det nyligen foranstaltede nye Oplag af Alterbogen med vaersom Haand at have foretaget de ikke meget betydelige Forandringer, som Omstændighederne gjøre fornødne. Vel havde man ikke kunnet vente at forene alle Stemmer over enhver saadan Forandring, men man seer, at det Princip, aldeles Intet at forandre, har foranlediget langt flere, og uden Tvivl mere grundede Klager. Dog fristes man til at formode, at det maa beroe paa en Misforstaaelse, naar Forfatteren siger (S. 46), at det er blevet formeent at forandre Udtrykkene: "Ægteskabs Stat" til "Ægteskabs Stand," hvilken Forandring allerede synes indbefattet i den foreskrevne Revision af Orthographien, eller: "Død og Pine" til "Lidelse og Død," hvilken Forandring ikke vilde sige stort mere end hiin. I ethvert Sprog faae enkelte Udtryk efterhaanden en noget anderledes modificeret Betydning, hvorved de i en vis Sammenhæng ikke mere ere passende, og saaledes maae ogsaa enkelte Forestillinger efterhaanden vige enten for en forandret Smag eller for nyiere Eftertanke.

Men skiøndt Rec. saaledes formener, at Revisionen her burde have angaaet Mere end Orthographien, saa er det hans faste Overbeviisning, at den aldeles ikke burde have forandret vort nuværende Rituals Charakteer. De os nu foreskrevne Collecter og Formularer have en saadan Kraft og Fylde, der udtaler sig i dem en saa sammenhængende Troeslære, at vore Tider neppe ville være istand til at sætte Noget istedet, der i

det Hele og Væſentlige var bedre, og ſelv mangen virkelig Forbedring vilde let vække mere Strid, end Forbedringen var værd. Uagtet altſaa Rec. erkiender Mangler i vort Ritual, er han dog meget langt fra, med Forfatteren at betragte disſe Mangler ſom en ikke ubetydeligt medvirkende Aarſag til den offentlige Gudstieneſtes ſtedſe ſparſommere og ligegyldigere Bivaanelſe hos os" (S. 41). Forfatteren kommer ſaa ideligen tilbage hertil, og giør ſaa mange Erindringer mod det Enkelte i Ritualet, at vi maae ſkienke disſe nogen Opmærkſomhed.

Det er besynderligt, at Forfatteren erklærer Daaben for en af de kirkelige Handlinger, hvorved de færreſte Uſkikke finde Sted (S. 25). Derſom han endog kun havde meent, fra Menighedens Side, da ſynes ſelv det nokſom bekiendte Ord "Fadderſladder," — hvilket, ſom Erfaringen viſer, ikke blot finder ſin Anvendelſe i Barſelſtuen — at tilkiendegive, at Forholdet ved denne Handling ikke altid er ganſke ſømmeligt. Men da Forfatteren ved de andre kirkelige Handlinger finder ſaa Meget at udſætte paa Ritualet, ſaa ſynes dette her at have tilfredsſtillet ham. Dog er Formularen ved Daaben — ſkiøndt af nyere Datum — maaſkee den uheldigſte i vort Ritual, fordi ſaa mange Bibelſprog ere ſamlede deri, ſom kun have deres rette Betydning ved den Voxnes Daab, eller naar den Voxne giør ſin Daab gieldende, men ikke paſſe paa Barnedaaben. Ogſaa er Rec. endnu ſaa upoetiſk, at han intet Spørgsmaal ønſkede giort til det ſpæde Barn.

Deſto Mere finder Forfatteren at udſætte paa Confirmationshandlingen, ja ſaa Meget, at han neppe veed, hvor han ſkal begynde eller ende (S. 26). Saa forſkiellige ere Menneſkenes Domme. Rec. har holdt omtrent halvtredſindstyve Confirmationer, og — med Undtagelſe af endeel Uro og Støi i de større Kirker, ſom det ikke er mueligt at forebygge uden Politie-

Foranstaltninger, der vilde være endnu mere forstyrrende — har han i det Udvortes aldrig fundet Noget at klage over; mangen Confirmations-Handling hører til hans kiereste Erindringer. Forfatteren derimod klager først over den Overhøring, som de Unge underkastes paa Kirkegulvet. At denne ikke tiltaler Følelsen, er unegteligt, men dette er sikkert ingen Grund til at afskaffe den, thi hvorfor skulde denne Handling fra Først til Sidst alene vende sig til Følelsen og lade de andre Sieleevner uberørte? Vi indrømme ogsaa, at det kun er i de mindre Menigheder — men disse udgiøre jo det langt større Antal — hvor Overhøringen kan give Menigheden et Begreb om Ungdommens Fremgang. Men i alle Menigheder er denne Overhøring et Regnskab, Præsten aflægger om den Lære, hvori han underviser de Unge, og om den Maade hvorpaa han søger at bibringe dem den, og dette Regnskab er han sin Menighed skyldig. Vel forlænges Handlingen derved, men kun i de talrigste Menigheder bliver den for lang, naar Præsten ellers sætter sig selv de tilbørlige Grændser. Man seer derfor og, at de Præster, som have forlagt Overhøringen til en særskilt Dag, ikke have giort Lykke dermed. Ogsaa Det, at Løftet affordres hver Confirmand i Særdeleshed, forlænger Handlingen, dog vilde det være aldeles utilladeligt her at forkorte; thi skiøndt Confirmationen intet særskilt Sacrament er, hører den dog, som et Complement til Barnedaaben, til de sacramentale Handlinger, og det er væsentligt ved Sacramentet, at det vender sig til Hver især. Uagtet den længere Tiid, Confirmations-Handlingen nødvendigviis udkræver, naar den skal forrettes tilbørligen, har dog ingen Præst, hvem det lykkedes ved Slutningen at finde Andagtens og Fromhedens Tone, fundet sine Tilhøreres Hierter lukkede derfor.

Forfatterens anden Bemærkning ved Ritualet for Confirmationen angaaer det Spørgsmaal: Forsager du Djevelen o. s. v. Da han imidlertid ikke i ringeste Maade vil indlade sig i Materien (S. 33.), — hvilket vistnok udfordrede langt dybere christelige Undersøgelser, end de, hvilke her ere berørte — saa finder Rec. kun Lidet at sige derom. Forfatteren maa selv afgjøre det med den "venlige lille 8 Aars Pige," som fandt det fælt, at Præsten sagde Djevelen til alle Confirmanderne, at han har giort hende til Gienstand for offentlig Omtale; men — for at bruge Forfatterens Udtryk — "det er kommet vidt," naar man vil have Ritualet forandret efter saadan Børnesnak.

Det Øvrige, Forfatteren har at klage over ved vore Confirmationer, gielder meest den Forsængelighed, som ogsaa herved yttrer sig blandt Gamle og Unge. Rec. har ovenfor tilkiendegivet, at han ikke kan tiltræde Alt, hvad Forfatteren siger herom, men derfor negter han ikke, at der vel i denne Henseende kunde behøves den "giennemgribende Reform," som Forfatteren fordrer ved Confirmationen (S. 34); kun hører denne til Artikelen *Μετανοια*, hvorom det her ikke er Stedet at handle.

Næsten endnu Mere finder Forfatteren at udsætte paa vore Brudevielser, og i Henseende til Ritualet paastaaer han, at ikke Een af hundrede Præster vilde, om Valget stod til ham, oplæse for Brudeparret adskillige af de Steder i den hellige Skrivt, som ere ham foreskrevne (S. 42). Rec. maa da atter her høre til Undtagelserne, thi han bekiender, at hvor utallige Gange han endog har oplæst disse Steder, er han endnu ikke træt deraf, og skiøndt han — af Grunde, som strax skulle anføres — ønskede nogen Forkortning i Ritualet, finder han Anordningen i det Hele saa simpel, skion og høitidelig, at han tæller den her foreskrevne Formular blandt de bedst lykkede Dele af vort Ritual. Hvad kan være mere passende, end, i det et

Ægteskab indvies, først at forelæse Guds Ord om denne Stand, hvoraf dens Væsen og Betydning fremlyser, dernæst af Guds Ord at minde Brudgom og Brud om hvorledes de skulle skikke sig i denne Stand, om det Kors, Gud har lagt paa den — hvilket ikke borttages, fordi man ikke taler derom — men da ogsaa om den Velsignelse, Gud har tildeelt den? Men vistnok maa Præsten ikke forelæse disse Skriftsteder efter et saa vrangt Begreb om Declamation, at han kunde falde paa at udtale noget deraf "med Tordenstemme" (S. 60); heller ikke maa han "fare saa hastigt og flygtigt hen derover som mueligt," hvilket jo ikke kan giøre andet Indtryk paa Menigheden, end at dens Præst stammer sig ved Guds Ord.

Hvad Rec. ønskede forandret i Ritualet, angaaer kun noget ganske Uvæsentligt. Han begierer vist ikke med Forfatteren det første Spørgsmaal til Brudeparret forandret saaledes, at det ei mindede om den Pligt, ved et saa vigtigt Skridt at beraade sig med Gud i Himmelen og med Slægt og Venner; thi der kan vist ikke ventes meget Godt af et Ægteskab, som heri "begynder med en Løgn" (S. 41). Derimod ønskede han det tredie Spørgsmaal udeladt, deels fordi dette angaaer en Sag, hvorom de fornødne Beviisligheder forud maae være fremlagte, deels fordi de Fleste ikke tage Ordet "Ægteskabs-Løfte" i juridisk Betydning, og det stundom leder til mangen sørgelig Erindring. I Stedet af Eph. Cap. 5 — hvor Ritualet allerede har foretaget en her aldeles passende Omsætning — ønskede Rec. V. 26 og 27 udeladte, fordi Apostelen efter sin Hensigt her dvæler ved en Forestilling om Menigheden, som ikke angaaer Ægteskabet. I det af 1ste Mos. B. Cap. 3 tagne Sted kunde det vel her være nok at paaminde Manden med de Ord: I dit Ansigts Sveed o. s. v.; og af Stedet 1 Mos. B. 1. 28 kunde maaskee de Ord: og Gud sagde til dem: vorder frugtbare o. s. v. ude-

lades for delicate Ørens Skyld, hvorvel det ellers ikke lønner Umagen at tage Hensyn paa saadanne Tilhørere, om hvilke Mirabeau's Udtryk ofte gielder, qu'ils n'ont rien de chaste que les oreilles. Endelig burde i Slutningsbønnen Ordene om Christi og Kirkens Sacrament udelades, skiøndt i Øvrigt denne Bøn bør bevares som et Vidnesbyrd mod den Vranglære, der stedse er rede til at indsnige sig i Kirken, hvorefter Ægteskabet næsten ansees som noget Vanhelligt; til et Vidnesbyrd om, at Ægteskabet er "Guds Skabning, Ordning og Velsignelse." Naar da endnu et Par Ord i Oversættelsen af Skrivtstederne bleve rettede — f. Ex. "en god Ting" til "en god Gave" da veed Rec. Intet, som kunde hindre ham i at ønske, at ethvert christeligt Ægteskab blev indviet efter denne Formular.

Saadanne Forandringer udslette aldeles ikke Ritualets Charakteer, og vilde uden Tvivl — saameget mere, da de tillige ere Forkortelser af de vel lange Formularer — gierne modtages af Menighederne; hvorimod jeg mere end tvivler om, at en "gjennemgribende Reform" vilde være disse velkommen. Det er besynderligt, at Forfatteren selv giør den Bemærkning om vore Kirkers Architectur, "at hvor meget skiønnere endog adskillige af de nyere Kirker ere, ville de dog vanskeligere kunne virke saa mægtigt paa Folkets religiøse Følelse, som de ældre gothiske Kirker (— blandt hvilke man ellers med Forundring finder Frelsers Kirke paa Christianshavn tællet —); thi i disse ere vi fra Barnsbeen af vante at bede til vor Gud, vi ere hiemme deri, som i en Faders Huus, medens derimod de nyere, opførte i en for os fremmed Smag, virke paa os, som naar vi træde ind i et fremmed Huus" (S. 58) — det er besynderligt, siger jeg, at Forfatteren selv giør denne Bemærkning, og at den samme Bemærkning ikke har paatrængt sig ham i Hen-

seende til vort Ritual. Thi ogsaa til dette ere vi fra Barnsbeen vante, i denne Form af Gudstienesten ere vi hiemme, hvorimod en væsentligen forandret Form, var den endog ligesaa god, var den endog noget bedre, vilde være os fremmed. Denne Menighedernes Uvillie mod væsentlige Forandringer i Ritualet har jo og viist sig i de Bevægelser, som derved paa saa mange Steder ere foranledigede. Til væsentligen at forbedre et Ritual er vel og vor vaklende, overfladelige Tidsalder kun lidet skikket.

Kaste vi endnu et Blik paa dette Skrivt i det Hele, da finde vi følgende Overskrivter over Afdelingerne: Indledning — Søndagstienesten — Sacramenterne — Confirmationen — Vielsen. — Om Aarsagerne til denne Ligegyldighed og Ringeagt: 1. Mangler ved Ritualet, 2. Kirkens Tieneres egen Opførsel, 3. Kirkernes egen Uhyggelighed. Det Ulogiske i denne Anordning falder af sig selv i Øinene, og dette gientager sig giennem hele Skrivtet; man er snart hist, snart her, først og sidst rigtignok ved Ritualet. Men naar man har giennemgaaet samtlige Artikler, spørger man sig: Er dette det Hele? Dersom der virkeligen nu hersker Ringeagt for den udvortes Gudstieneste, er da Feilen alene paa Kirkens, dens Bygningers, dens Foresattes, dens Tieneres Side, og slet ikke paa Menighedens? Vi finde ingen særskilt Rubrik derom, og dersom Forfatteren endog i Forbigaaende har dadlet Eet og Andet ved Menighedens Forhold i Kirkerne, da griber dette aldeles ikke dybt ind, gielder aldeles ikke den herskende Tænkemaade. Det synes næsten, som om Forfatteren mener, at Tidsalderen er nu eengang, som den er, derved er Intet at giøre, og derefter maa Kirken bequemme sig, dersom den fremdeles agter at bestaae.

Ja, det synes saa, naar Forfatteren paa sidste Side udbryder: "jeg udtaler en Sandhed, som jeg er dybt giennemtrængt af, naar jeg siger, at Præstestanden bliver i Folkets Øine stedse

mindre og mindre nødvendig. Og hvorfor? fordi den for ſtørſte Delen ikke kan eller vil følge med Tidens Aand og være Det, ſom den til vor Tiid alene kan og bør være." Jeg for min Deel mener, at aldrig findes i nogetſomhelſt Samfund Nogen overflødig, uden Den, ſom giør ſig ſelv overflødig, men at Enhver, ſom griber gavnligt, befordrende, opmuntrende ind i Samfundet, er ogſaa velkommen deri. Og er dette da Præſten kun mueligt ved at følge med Tidens Aand? Jeg ſpørger Forfatteren, ſpørger Enhver af vore Læſere, om de nogenſinde have kiendt nogen — for at bruge det her meeſt træffende Ord — gammeldags Præſt — en Form, jeg for Reſten er langt fra ubetinget at billige — der ſelv var ſikker i ſine Fædres Tro, og med ſaa meget Anlæg for det offentlige Foredrag, ſom udfordres hos Enhver, der vil indtræde i den geiſtlige Stand, prædikede den med grundig Indſigt og med ſtadig Troſkab, der i alle ſine Forhold, ikke blot "naar han var i Embedsdragt og Embedsforretning" (S. 57), ſtræbte at leve overeensſtemmende dermed, ſom var ſin Menighed til Hielp i Raad og Daad, hvor han kunde, ſom med kierlig og forſtandig Omhu, ikke for at herſke ved Hielp af den verdslige Lovs Bogſtav, antog ſig dens Ungdom, dens Fattige, dens Syge — om de have kiendt nogen ſaadan, der i Folkets Øine ſyntes overflødig? Denne var vel ingenlunde gaaet iſtaa, men han var dog ikke fulgt med Tidens Aand. Jeg erkiender aldeles, at mangen ſaadan hæderværdig og hædret Præſt mindre end tilbørligt kiendte ſin Tiid, var altfor utilbøielig til at lære af den — thi enhver Tiid bringer Noget, ſom kan tiene til Lærdom, Underviisning og Rettelſe; jeg erkiender aldeles, at Præſteſtanden, ſom enhver Stand, til enhver Tiid bør ſtræbe at være, hvad den bør være; men juſt derfor mener jeg, at den meget ofte ikke tør eller bør følge med Tidens Aand. Skal da ogſaa Den, der er ſat til

at bevare, hvad der skal bestaae giennem alle de bevægede Tider, hvad der skal give det skiftende Liv i Folket Holdning og Regel, hvad der saa ofte skal stille sig hen som en Dæmning mod indbrydende Meninger og Sæder — skal han ogsaa give sig hen til Tidens Strømme? Og naar det da bliver Tidens Aand — hvorover Forfatteren jo just vilde klage i dette sit Skrivt — at ringeagte de kirkelige Skikke og den udvortes Gudstieneste overhovedet, naar det bliver Tidens Aand tillige kun at bekymre sig lidet om den indvortes Gudstieneste, naar Troen bliver vaklende og svag, og Kierligheden kold, er det da ved at følge med denne Tidens Aand, at Præstestanden skal blive mere og mere nødvendig i Folkets Øine?

Jeg veed meget vel, at dette er langt fra Forfatterens Mening, men jeg klager over den Uilfærdighed, hvormed han her har tænkt og skrevet. Jeg kiender faa blandt vore Skribenter, der besidde et saa skiønt Talent for det populære Foredrag, som denne Forfatter; det har viist sig næsten glimrende ved den Interesse, han har vakt for de Bestræbelser, ved hvilke han har vundet saa fortient Roes. Der talte Forfatteren med Kyndighed — smaa Feiltagelser har han selv aldrig vægret sig ved at erkiende — og af Hiertets Fylde, og tiltalte derfor baade Forstand og Hierte. Men Intet frembringer saadan Virkning, Intet er i Sandhed populært, uden Det, som gaaer frem af grundig Indsigt. Derfor synes dette Skrivt mig ofte kun tvivelt, ikke populært, o: det vil give Anledning nok til at snakke frem og tilbage, men det vil ikke tiltale Folket, og ikke virke Overbeviisning.

I Øvrigt giør jeg ingen Undskyldning for hvad der i denne Recension kan synes haardt; Forfatteren har selv ikke været skaansom mod os, der aldrig have lagt Skiul paa vor modsatte Mening. Jo mere Deeltagelsen i det offentlige Liv

vaagner, desto mere vil det erkiendes som fornødent, at Talen ikke overlades til eet Partie alene, desto mere vil det blive Skik, at sandhedskierlige Mænd ved afvigende Meninger staae mod hinanden i fri og levende Discussion, uden Skade for alle øvrige Forhold, og for alle Følelser af Agtelse og Velvillie i det Øvrige.

I Anledning af Begyndelsen og Slutningen af ovenstaaende Recension ere tvende Bemærkninger Recensenten venskabeligen meddeelte, hvilke han tillader sig her offentligen at besvare, da flere Læsere maaskee ville indvende det Samme.

Rec. har misbilliget det her anmeldte Skrivts Tendents, fordi det nærer den Stemning, ifølge hvilken man hellere opfatter det Enkelte end det Hele, hellere søger Mangler end benytter Fortrin. Man har meent, at denne Misbilligelse træffer enhver kritisk Bedømmelse i Almindelighed, at det dog er nødvendigt at optage Syn, søge efter Brøstfældigheder o. s. v., og at Rec. selv har indrømmet Nytten heraf, i det han tilstaaer, at der findes Mangler, som baade kunne og bør afhielpes, om hvilke det derfor er gavnligt fra Tiid til Tiid at paaminde. Rec. kan imidlertid ikke her finde sig skyldig i nogen Modsigelse enten mod sig selv eller mod Sandheden. Enhver ægte Kritik — være sig af en Bog, en Bygning, en Indretning, eller af hvilketsomhelst Andet — gaaer ud fra en Opfattelse af det Hele, og kun naar Bedømmeren har bemægtiget sig dette, vil hans Kritik være gavnlig; hvad han erkiender som vrangt, vil han da ikke angribe ligesom ved Forpost-Fegtninger, der ikke føre til nogen Afgiørelse, men i dets inderste Kierne; og han vil da

ogsaa kunne opfylde sin anden, ligesaa hellige Pligt, at udvikle Fortrinene i Det, han erkiender som skiønt og godt; og ved saaledes at forøge Indsigten deri, vil han befæste Agtelse derfor og Kierlighed dertil. Da imidlertid intet Skiønt og Godt fremtræder uden Mangler, saa tilkommer det Kritiken — vel ikke skadefro at opsøge disse, eller med Velbehag at dvæle derved, og saaledes at forhindre Virkningen af det i det Hele Vellykkede — men vel at giøre opmærksom paa Manglerne, forsaavidt de kunne afhielpes, eller Indsigten derved forøges. Men ogsaa her maa en dybere Opfattelse af det Hele gaae forud, dersom denne "Bemangling" skal opfylde de Fordringer, der med Billighed giøres til den, at den er rigtig og af den Betydenhed, at det lønner Umagen at henvende den offentlige Opmærksomhed derpaa.

Den Stemning, hvorover Rec. har klaget, bekymrer sig kun lidet om at trænge ind i det Hele, men anholder strax det Enkelte; den bemærker naturligviis let de umidgaaelige Mangler, kun ikke, at de ere umidgaaelige; den mener at finde Mangler, hvor ingen vilde findes, naar Sagen betragtedes fra det rette Standpunct og fra alle Sider; den kalder Alle hen at betragte en virkelig Mangel, som ikke vilde have skadet, dersom der ikke var giort saa megen Ophævelse deraf. En saadan Kritik — der vistnok i sig selv er aldeles ukritisk — frembringer ingen synderlig Virkning, uden at forstyrre Nydelsen og forhindre Indtrykket; og Rec. kan efter sin fulde Overbeviisning ikke Andet end misbillige det, naar denne Stemning begunstiges.

Man kan indvende, at en Kirke eller en anden Pragtbygning ikke blot er Gienstand for Konstnerens Bedømmelse, men at det ogsaa er fornødent "at optage Syn derover, at søge efter Brøstfældigheder, og at føre disse til Protokols". Dette Haand-

værks-Arbeide fortiener ſikkert al Agtelſe, naar det udføres ret, og naar det bliver inden ſine Grændſer, ſaa at Protokollen ikke udgiver ſig for et Værk over Architekturen. Dog maa det ſelv her fordres, at Synsforretningen omfatter det Hele, og ikke bliver ſtaaende ved det Enkelte, derſom man ikke ſkal ſtaae Fare for at antage enhver Ridſe for en Revne, der truer Bygningen med Fald, eller omvendt, at overſee de Beſkadigelſer, der virkeligen kunde blive fordærvelige.

Imod Slutningen af foreſtaaende Recenſion er blevet erindret, deels at Recenſenten ſynes at have misforſtaaet Forfatteren, fordi der ikke ſkal være tilſtrækkelig Grund til at lægge anden Mening i Dennes Ord, end at det er Præſteſtanden nødvendigt at opfatte og forſtaae ſin Tidsalders Charakteer og Tendentſer, for at indrette ſin Virkſomhed derefter; deels at Rec. let kan ſynes for meget at nedſætte Vigtigheden af denne Leven i og med ſin Tiid, og det er et Spørgsmaal, om det ikke ifølge den nu herſkende Aand og Tone hos Geiſtligheden vilde være ønſkeligere, at det rigtige Begreb om denne Fremadſkriden blev udviklet, end at dens Unødvendighed blev taget i Forſvar.

Hvad den første Modbemærkning angaaer, da ſynes det ikke at kunne antages, at Forfatteren, i det han ved Slutningen af ſit Skrivt taler i en høitideligere Tone, ikke har villet ſige Andet, end hvad der forſtaaer ſig af ſig ſelv, at den Geiſtlige ikke kan virke paa ſin Tiid uden at agte paa den. Betragte vi Forfatterens Ord, da kan Formaningen til Præſteſtanden om "at være Det, ſom den til vor Tiid alene kan og bør være" dog ikke have anden Betydning, end at Standen i vor Tiid ſkal være noget Andet, end den var tilforn; og det Udtryk "at følge med Tidens Aand" pleier dog ikke at bruges om Den,

der blot gaaer med som Betragter, men om Den, der lader sig føre. Ogsaa synes alt Foregaaende og det nærmest Paafølgende i dette Skrivt at stadfæste, at Forfatteren fordrer af Præstestanden, dersom den vil vinde Agtelse hos Folket, at den ikke blot skal opfatte og forstaae sin Tidsalders Charakteer og Tendentser, men at den ogsaa selv skal bære og nære disse.

Dersom Nogen behovede at retfærdiggiøre sig mod den Beskyldning, at han ansaae Fremadskriden som unødvendig for nogen Stand eller for noget Menneske, eller meente, at nogen Enkelt kan skride fremad, uden paa mangfoldige Maader at være tilskyndet og fremhiulpen af sin Tiid: da formener Rec., at hvad han har sagt herom i Recensionen, er aldeles tydeligt og tilstrækkeligt. Hvad den i vor Geistlighed herskende Tone angaaer, da kan Rec. ikke indrømme, at Præstestanden i Danmark, saavelsom i det protestantiske Tydskland, ikke i en lang Række af Aar skulde i det Hele — thi de mange Undtagelser tilstaaes, som vet forstaaer sig — have levet i og med sin Tiid. Vil man herimod anføre, at dog Bogstavtrældommen og Forkiettrelsessygen yttrer sig paa mange Steder, da maa Den meget lidet have agtet paa vor Tidsalders Beskaffenhed, som ikke erkiender, at dette i de fleste Tilfælde ingenlunde er et Residuum fra en forbigangen Tiid, men just en af den nyeste Tids Frembringelser; hvormed det meget vel kan bestaae, at denne Aand i sig selv er en gammel Aand, som er vendt tilbage fra Orken, hvorhen den en Tiidlang var banlyst, og som nu finder sin Bolig tilberedet og smykket af den nærmest forangaaende Tiids Ligegyldighed og Overfladelighed. Da det var Tidens Aand og Tone, at spotte over alt Gammelt, at foragte grundig Indsigt, at sætte Skolen over Kirken, at ringeagte den offentlige Gudsdyrkelse, at fornegte eller skamme sig ved den christelige Tro,

da fulgte Geistligheden kun altfor meget med sin Tiid, giorde sin Gierning nødig og sukkende, prædikede kort, koldt, vaklende, tog sin Tilflugt til alt Andet end til sit egentlige Embede, og følte sig selv naturligviis stedse mindre og mindre nødvendig. Saaledes bidrog Geistligheden selv mægtigen til at fremme den Aand og Tone, der nu hersker blandt en stor Deel af Folket. Thi — som en tydsk Forfatter siger — hvad for 50 Aar siden endnu kun nogle faa "Oplyste" hviskede hinanden i Øret som en Hemmelighed, det prædikes nuomstunder fra Tagene, og er i mange Egne ret egentligen blevet til Almuens Religion. "Ligesom man — bliver denne Forfatter ved — kan bestemme, naar Blodet fra Hiertet maa være ankommet i Legemets yderste Extremiteter, saaledes kan ogsaa den Sætning med Sikkerhed opstilles: En religiøs eller philosophisk Lære, naar den virkelig er praktisk indgribende, maa nødvendig giøre sit Kredsløb gien-nem det hele Folks og alle Stænders Tankeverden, og endelig ankomme hos de saakaldte simple Folk, maaskee til en Tiid, da de Dannede i Nationen allerede igien begynde at forlade den". (Jarcke, die Lehre von der Aufhebung der Zurechnung durch unfreie Gemüthszustände. Berlin 1829. S. 42.)

Overalt er den megen Tale om Tidens Aand jo nødvendigen en los Tale. Thi hvor skulle vi søge denne Tidens Aand, som man snart priser og snart fordømmer? hos det saakaldte simple Folk eller hos de Dannede? Indskrænke vi os endog til een af disse Kredse, og søge der at holde Tidens Aand fast og nøiere at udspørge den, da svarer den os endnu stedse: Legion er mit Navn, thi vi ere mange. Men har enhver Tiid saa mange og tildees saa forskiellige Aander, da kan det ikke atter være efter Tidens Aand, at vi prøve Aanderne, om de ere af Gud.

De, der tale meest om Tidens Aand, mene egentligen deres egen Aand. Hvad der smigrer denne, ville de gierne ophvie til den hele Tidsalders Aand; hvad der modsiger den, kalde de en Røst fra gamle, vankundige Tider.

"Denn was man so den Geist der Zeiten nennt,
Das ist im Grund der Herren eigner Geist,
In dem die Zeiten sich bespiegeln."

3.

Oplysninger

angaaende

Udkastet til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark.

(1840.)

Efterat det nu allernaadigst er blevet tilladt, at det af mig, efter Befaling, udarbeidede Udkast til et Kirke-Ritual og en Alterbog paany maa trykkes og komme i Boghandelen, er Enhver sat istand til at bedømme, hvorvidt de imod samme fremførte Beskyldninger ere grundede, eller ikke. Men da det ikke er at vente eller forlange, at Alle, som træffe paa de haarde Domme, der i allehaande Flyveskrifter ere henkastede derimod, skulde have Tiid og Lyst til selv at undersøge Sagen, og da adskillige nærmere Oplysninger kunne være fornødne for den i disse Ting mindre kyndige Læser, har jeg anseet det for min Pligt at meddele disse. Jeg skal stræbe at giøre dette saa kort og klart, som jeg formaaer, og kan derfor ikke opholde mig ved enhver historisk eller logisk Urigtighed, jeg møder paa Veien; imidlertid haaber jeg ikke at forbigaae nogen Indvending af Betydenhed, og tør da tillige haabe, at forstandige og redelige

Medchristne, som ville have en Dom om denne Sag, ville skienke disse Blade deres Opmærksomhed.

Hvad først mit personlige Forhold til Sagen betræffer, da har jeg ikke givet nogen Anledning til, at den nu er bleven sat under Forhandling. Endog da det kiøbenhavnske Ministerium 1832 indgav en Begiering om en Revision af Ritual og Alterbog, havde jeg ikke underskrevet samme. Grunden hertil var ikke den, at jeg ei skulde have erkiendt Begieringens Retmæssighed, men deels at mine Ønsker i denne Henseende dog i Grunden ikke stemmede overeens med flere af deres, som ivrigst attraaede Forandringen, deels og fornemmelig, at det var at forudsee, at, dersom en Revision blev iværksat, vilde jeg faae en betydelig Andeel i Arbeidet derved. Hvis dette skeede, burde jeg efter bedste Evne stræbe at fyldestgiøre hvad saaledes blev mig paalagt, og stikke mig i de unndgaaelige Følger; men jeg ønskede derved at have den Beroligelse, ikke paa nogen Maade at have paatrængt mig eller selv at have givet Anledning til et Foretagende, hvis Vanskelighed jeg intet Øieblik kunde miskiende.

Senere blev det, under forandret Embedsstilling, min Pligt at afgive Betænkning derom, og da burde jeg ikke tilbageholde min Overbeviisning. Kirke-Ritualet af 1685 er endnu gieldende Lov for den danske Geistlighed, dog er det ikke at erholde uden underhaanden, hvorfor det ogsaa er ubekiendt for mange Præster. At aftrykke det uforandret i en ny autoriseret Udgave, kunde ikke lade sig giøre, efterat saa Meget deraf ved senere Anordninger udtrykkeligen er forandret, efterat flere, tildeels vigtige Spørgsmaal, om hvorvidt adskillige Bestemmelser i Ritualet endnu skulle ansees som gieldende, ere fremsatte, men hidtil ikke have fundet Afgiørelse, og Meget er blevet upassende for de forandrede Forhold. En Revision af Ritualet var altsaa en paatrængende Nødvendighed. Hvad Alterbogen angaaer, da

fordrede dengang Mange, og tildeels de Samme, der nu forlange den meest ubundne liturgiske Frihed, af Præsterne den nøiagtigste Fremsigelse af ethvert Bogstav; man stod med Bogen i Haanden ved Siden af Præsten, medens han forrettede de ministerielle Handlinger, og man fremkaldte de forargeligste Optrin i Kirkerne. Ved saadanne Stridigheder maae Anordningerne, forsaavidt de ikke ere ophævede, stedse blive de seirende; Cancelliet paalagde under 12te August 1828 Biskopperne alvorligen at paaminde samtlige Præster, at de ved alle ministerielle Handlinger "nøie følge de foreskrevne Formularer uden nogen Udeladelse og uden noget Tillæg". Herved er det siden forblevet; de fleste Præster følge derfor nu Formularerne, og saafremt nogen Klage indløb over, at en Præst havde foretaget Forandringer deri, vilde Denne blive tilholdt nøie at følge det Foreskrevne. Naar man da endnu siger: "vel have vi foreskrevne Formularer, men de have dog saalænge været opgivne af Regeringen, at hele Folket veed, man behøver i det Hele slet ikke at følge dem, uden man selv vil" [1]): da hører dette til de dristige Paastande, man tillader sig at henkaste til Trods for de aabenbareste Kiendsgierninger.

Jo strengere Præsterne saaledes bleve bundne til de foreskrevne Formularer, og jo lettere Fordringen kunde udstrækkes til det hele Ritual, forsaavidt det ikke udtrykkeligen var ophævet, desto mere maatte Ønsket paany vorde levende hos Geistligheden om at erholde et Ritual, der kunde følges, om i det Enkelte at fritages for at fremsige, hvad der var dem selv og de Forstandige i Menigheden til Anstød, og i det Hele at vinde en Form for den offentlige Gudstieneste, som kunde svare til det christelige Livs nærværende Udvikling, og kunde tiene til at

---

[1]) Grundtvigs Frisprog S. 19.

fremme denne. Dette af den allerstørste Deel af den danske Geistlighed ved den udsendte Forespørgsel desangaaende yttrede Ønske forudsætter dog en Trang til en Ritual-Forandring; og saa fremmede ere dog sandeligen de Geistlige ikke blevne for deres Menigheder, at de skulde ønske denne Forandring, dersom de ikke meente, at Menighederne vilde finde sig tilfredse med den, naar de først vare blevne fortrolige dermed. Naar man derfor siger, "at der aldeles ingen Trang findes" til en saadan Forandring, da nødes man strax til at tilstaae, "at en Deel af det danske Folk er bleven fremmed for, misfornøiet med, eller endog Fiender af det bestaaende Ritual"; men — paastaaer man da — dette vil Intet sige, "thi et Ritual for den danske Kirke kan intet Andet være end et Ritual for den lutherske Kirke i Danmark; — — og spørger man, om den lutherske Menighed er misfornøiet med det gieldende Ritual og længes efter et nyt, vil man faae et eenstemmigt Nei til Svar" [1]). Men da det nu vel kunde være, at der blev giort Indvending mod denne Forudsætning om Eenstemmighed, saa hielper man sig ved at sige: "skulde det være Tilfældet, at den hele Menighed var villig til at modtage et Ritual som det foreslaaede, da var det aabenbar et Beviis paa, at der i Danmark ikke mere var nogen luthersk Menighed [2]). Vi skulle i det Følgende oplyse disse Ivreres virkelige Forhold til den lutherske Kirke; her bemærke vi kun den Cirkel, hvori de bevæge sig; de beraabe sig paa Menighedens Vidnesbyrd, men naar dette falder ud imod dem, da negte de Menigheden Navn af luthersk, og saaledes ere de da let færdige. Det Sande er, at dersom Stemmerne skulde og kunde tælles, da vilde upaatvivlelig de Fleste efter sædvanlig

---

[1]) Nordisk Kirketidende 1839. Nr. 47. S. 820.

[2]) Sammest. S. 834.

Slendrian erklære, at de helst ville blive ved det Gamle, hvilket man ved denne Leilighed kalder "trofast Vedhængen ved det Bestaaende" [1]). Adspørge vi derimod den store Mængde af dannede, forstandige og fromme Christne, som vi, i det mindste i Hovedstaden, hver Søndag see at fylde vore Kirker, da vil der sikkert iblandt disse kun findes saare Faa, som ikke skulde ønske en Forandring i de Dele af Ritualet, hvormed de ere blevne nøiere bekiendte, nemlig ved Barnedaab, Communion og Brudevielse; og hvis der endog blandt disse findes Adskillige, som ikke have fulgt de religiøse Stridigheder, og derfor ikke klart have udviklet sig Forskiellen mellem den lutherske og de andre christelige Kirker, saa findes der dog deriblandt tillige Mange, hvilke den lutherske Kirke med Glæde tæller blandt sine kiereste Medlemmer, endog blandt sine ypperste Prydelser.

Det er ganske sandt, at jeg i Aaret 1806 meente, at den daværende Tiid ikke var skikket til deri at foretage en Ritualforandring; men deraf følger dog ingenlunde, at jeg skulde have den samme Mening om den nærværende Tiid. I de mellemliggende 30 Aar er der skeet Meget, ogsaa i Kirken; vor Kirkes hellige Lærdomme ere atter fremtraadte i Klarhed og Kraft, og dersom vi end ikke tør sige, at de have giennemtrængt Menighederne, saa erkiendes de dog allevegne med Agtelse, og det fattes ikke vore Menigheder paa Forstandere, som besidde al fornøden Indsigt til heri at raade til det Bedste. Vel kunde der nu ventes langt større Modstand, end dengang; men en saadan Modstand, blottet for alle tilstrækkelige Grunde, burde dog ikke hindre Kirken i at skride frem til det Bedre, ligesom man i næsten alle andre lutherske Lande ikke har ladet sig hindre deraf. Der ere Mange, som staae i den Formening, at en

---

[1]) Sammenst. Nr. 45. S. 792.

saadan Ritualforandring kun har fundet Sted i vore Hertugdømmer og i den preussiske Stat, hvor de Bevægelser, som derved bleve foranledigede, ere blevne mere kundbare; men denne Forandring er foretaget i næsten alle lutherske Stater i Tydskland, i de lutherske Kirker under østerrigsk og russisk Herredømme, saavelsom i Sverrige, saa at der udenfor Danmark neppe er nogen luthersk Kirke tilbage, hvori man ikke har forladt de gamle Agender — ikke: den gamle Agende, thi ogsaa tilforn havde næsten enhver Stat sin egen Agende — undtagen i Hamburg og Lübeck. Det er altsaa ikke for at stemme overeens med de øvrige lutherske Kirker, at vi skulde beholde vort gamle Ritual.

Uagtet jeg altsaa ikke tør rose mig af at "have taget mig ivrig af Sagen" — thi skiøndt jeg veed, at vort Ritual trænger til en Fornyelse, saa har jeg aldrig deraf ventet vor Kirkes Fornyelse — har jeg dog tilraadet den; men da, som ovenfor anført, den allerstørste Deel af Geistligheden var af samme Formening, saa vilde Sagen upaatvivlelig have faaet det samme Udfald, om jeg end ikke "var bleven Biskop i Sielland" [1]). Men da det var besluttet, at Ritualet skulde underkastes en Revision, blev det, som bekiendt, ved Kongelig Resolution af 22de Julii 1837 mig overdraget at udarbeide Forslag til Forandringer i Kirke-Ritualet og den dertil hørende Alterbog, saaledes at det skulde staae til mig at benytte som Medarbeidere hvem jeg dertil maatte finde skikkede og villige, hvornæst Arbeidet skulde overgives en Commission til Prøvelse, forinden det blev Kongen forelagt. Jeg benyttede den mig givne Tilladelse saaledes, at jeg vel selv udarbeidede hele Forslaget, men at jeg formaaede fire indsigtsfulde og erfarne geistlige Mænd til at

---

[1]) Frisprog S. 145.

giennemgaae det, før det blev indsendt. Deres Bemærkninger skylder mit Arbeide mangen Forbedring, men da jeg ikke allevegne fandt mig foranlediget til at følge deres afvigende Mening, saa forstaaer det sig, at Ansvarligheden alene paahviler mig, men tillige, at denne Ansvarlighed kun er som for et Forslag. Thi det fremgaaer jo dog, saavel af Sagens Natur, som af den Kongelige Resolution, og af Titelen paa mine Udkast, at disse ikke ere, ikke skulle eller kunne være Andet, end just Forslag, som først skulle underkastes Andres Prøvelse, inden jeg engang selv erklærede dem for i Alt at indeholde min endelige Mening, endsige inden de anbefaledes til at erholde Lovs Kraft.

Som anført, var denne Prøvelse efter den første Kongelige Resolution kun overdraget til en Commission. Sammensætningen af denne Commission beroede ikke paa mig, men de Mænds Indsigt og Selvstændighed, som ere udnævnte til at tage Sæde i den, er altfor bekiendt til at ikke Enhver af vore Medborgere skulde have den fuldeste Tillid til, at de ville stemme efter deres Overbeviisning; og naar man fremhæver den aldeles tilfældige Omstændighed, at jeg har Forsædet i Commissionen, da viser man kun den gode Villie til at paabyrde mig saa Meget som mueligt, thi Enhver veed, at en Commissions Formand kun i det Høieste kan have Indflydelse paa Forhandlingernes Gang, men at han i Henseende til Resultatet kun har sin enkelte Stemme. Men ved under 9de Marts 1839 at indsende de af mig udarbeidede Udkast, bemærkede jeg først, at det i det mindste burde meddeles Biskopperne og det theologiske Facultet, og derefter tilføiede jeg: "Meget kierere vilde det dog være mig, dersom det maatte tillades, at begge Udkast saavelsom de vedføiede Bemærkninger bleve, inden de overgaves til Commissionens Overveielse, bekiendtgiorte ved Trykken. Paa denne

Maade vilde ikke blot alle Geistlige, som maatte føle Kald dertil, have Leilighed til at yttre sig over Sagen, men da den ligesaavel vedkommer Menighederne som Geistligheden, vilde i Almindelighed den offentlige Stemme desangaaende høres. En lignende Fremgangsmaade blev brugt i Aaret 1806, da en Commission blev nedsat i Anledning af Biskop Boisens Forsøg til Forbedring i den offentlige Gudstieneste, ligeledes ved Udarbeidelsen af den evangelisk-christelige Psalmebog og af Lærebogen i den evangelisk-christelige Religion; og saaledes er det ogsaa befalet, at Prøver af den reviderede Oversættelse af det Gamle Testament skulle offentlig udgives. Vel er det at vente, at Adskillige ville søge forud at indtage Menighederne mod den tilsigtede Forandring; men dette skeer allerede, og vil skee desto ivrigere, jo mere Tidspunctet til Indførelsen rykker nær, og naar Actstykkerne ere offentlig fremlagte, vil Enhver kunne overbevise sig om Beskyldningernes Grund eller Ugrund. Skulde Forslagene da ikke være saa heldige at vinde de fleste kyndige og retsindige Mænds Stemmer for sig, ville de ikke heller fortiene at iværksættes". At dette mit Andragende dengang ikke blev bifaldet, kan dog ikke tilregnes mig.

Denne Fremstilling vil være tilstrækkelig til at vise, hvorvidt den Beskyldning er grundet, at jeg har villet "have den danske Statskirke min Liturgie paatvunget", eller at jeg "ved den verdslige Øvrighed vil have mit Arbeide med Magt indført, uden virkelig foregaaende Prøvelse" [1]).

Uagtet jeg nu ikke veed, i mine Forslag at have anraabt den "verdslige Øvrigheds" Bistand anderledes, end det nødvendigen følger af Sagens Natur, og end den stedse har været ydet, saa vender dog Klagen derover saa idelig tilbage,

---

[1]) Frisprog S. 2. 102 o. fl. St.

at jeg troer at burde nærmere oplyse denne Klages Beskaffenhed. Det var en Anordning, hvortil det var mig paalagt at gjøre Udkast; et Kirke-Ritual er en kirkelig Lov, den nubrugelige Alterbog hedder "forordnet Alterbog", og anden Titel vilde den nye neppe kunne bære. Da vi nu ingen Pave og ingen anden geistlig Autoritet have, hvorfra kirkelige Anordninger kunde emanere, men den øverste Styrelse af de kirkelige Anliggender er nedlagt i Kongens Haand, saa følger det af sig selv, at det er Hs. Majestæt Kongen, og altsaa den verdslige Øvrighed, der maa sanctionere alle vore kirkelige Love, og lade dem haandhæves. Det kunde synes overflødigt at sige, at dette stedse er skeet saaledes; men da Hr. Grundtvig i Anledning af den hellige Nadvere siger: "Vilde nu endelig den verdslige Øvrighed bestemme hvad vi maae eller ikke maae sige til Giesterne i Herrens Navn, da tiltog den sig endnu meget mere Myndighed i Herrens Huus end Paven" [1]): saa maae vi bringe i Erindring, at, ligesom det ved Kong Christian III's Kirke-Ordinants blev foreskrevet, at "at naar Præsten udskifter Brødet og Kalken, da skal han Intet sige til dem som berettes", saaledes blev det ved Kong Christian IV's Rescript af 2den Mai 1646 befalet Biskopperne, i deres Stift at gjøre den Anordning, at Præsterne ved Uddelingen skulde sige: det er Christi Legeme, det er Christi Blod; og atter blev det ved det af Kong Christian V under 25de Julii 1685 approberede Kirke-Ritual foreskrevet, at der skulde siges: dette er Jesu sande Legeme, sande Blod. Ligeledes blev den nubrugelige Daabsformular befalet ved Kongelig Forordning af 7de Mai 1783, der begynder saaledes: "Eftersom Gud har betroet Kongen høieste Opsyn over sin christelige Kirke i disse Riger og Lande, og derved forpligtet Ham

---

[1]) S. 49.

saavel til at vaage for Lærdommens Reenhed, som til at fremme og vedligeholde sand Opbyggelse i den offentlige Gudstieneste o. s. v."

Ligesom Kong Christian III erkiendte, at der er Det i Kirken, hvorover han ikke havde Magt at raade, fordi det er Herrens Befaling, saaledes har vist Ingen af vore følgende Konger villet negte dette. Hvad dette Uforanderlige, over menneskeligt Vilkaar Ophøiede er, skulle vi i det Følgende stræbe at oplyse; men hertil høre ikke de blotte Kirkeskikke; og da disse dog, saafremt de virkelig skulle tiene til sand Opbyggelse, ikke kunne være overladte til hvad man nylig træffende har kaldt "det subjective Liebhaverie", maae de, efter foregaaende omhyggelig Prøvelse, foreskrives af den Autoritet, som har den øverste Styrelse af de kirkelige Anliggender. Derfor lærer den augsburgske Confession i Afsnittet om den kirkelige Magt, at Biskopperne ikke have Magt til at bestemme Noget imod Evangeliet, og at det er imod Skriften at opstille Traditioner og fordre deres Efterlevelse, som om man dermed kunde gjøre Fyldest for sine Synder eller fortiene Guds Naade og Retfærdiggjørelse; derimod er det dem tilladt at gjøre saadanne Anordninger, at Alt kan gaae ordentligen til i Kirken, hvilke Anordninger Menighederne bør holde sig efterrettelig for Kierligheds og Roligheds Skyld, saa at den Ene ikke forarger den Anden, og at Alt i Kirkerne kan foretages med Orden og uden Forvirring, men ikke for at besvære Samvittighederne, saa at de skulle ansee saadanne Ting nødvendige til Salighed [1]). Den Magt, som her indrømmes Biskopperne, er siden i vore Lande gaaet over til den verdslige Øvrighed, der sikkert med al Ret udøver samme, naar kun, inden Bestemmelse tages i vigtige

---

[1]) Reichenbachs Udg. S. 40. 42.

Anliggender, Geistligheden forud høres. Thi saa megen Agtelse som Menighedernes Stemme fortiener, og saavist som hverken Regeringen eller i det Hele Geistligheden selv vil overhøre den, saa maa dog Indsigt i de kirkelige Anliggende nærmest forudsættes hos de Geilstlige, som ogsaa ere beskikkede til at varetage Kirkens Bedste (Eph. 4, 11. 12).

Herom skulde man formode at finde Alle enige. Imidlertid, ligesom vi have seet, at Hr. Grundtvig ikke vil indrømme den verdslige Øvrighed Ret til at foreskrive et Ritual, saa vil han sikkert endnu mindre tilstaae Biskopperne denne Ret; han vil overalt ingen Forskrivt eller Regel, han vil ligesaa lidet have Præsterne bundne til det Gamle som til det Nye, han vil "Stadfæstelse saavel af den liturgiske som dogmatiske Frihed, ærlige og dygtige Præster nu slet ikke kunne undvære" [1]). Præsten maa for alle Ting ikke være bunden til Tider og Dage og Klokkeslet [2]); dersom han, med Hr. Grundtvig, ønsker, "at Store Bededag burde bortfalde, som slet ikke passer i den christelige Tankegang" [3]), eller, med ham, "for sin Deel har opgivet alle Helligdagene, paa Søndagen nær, som papistisk Suurdei" [4]), skulde han vel egentlig have Lov til at lukke sin Kirke; men naar han lukker den op, kan han deri skalte og valte, som han vil, det maa være "ham overladt, hvem han tør tage til Alters" [5]), han maa ikke blot tage Texter, men Collecter og Formularer, nye eller gamle eller selvgiorte, som han finder for godt. Imidlertid er denne kirkelige Tilstand endnu kun et

---

[1]) Frisprog S 22.

[2]) S. 46. 135.

[3]) S. 80.

[4]) S. 85 f.

[5]) S. 61.

Ideal, og "hvor vis Hr. Grundtvig end er paa, at en fuldkommen aandelig Frihed vilde skaffe Statskirken de bedste Præster, tør han dog for Diebliket ikke vente et saadant Mirakel"[1]); men det er aabenbart, at han vil, vi mere og mere skulle nærme os dette kirkelige Anarchie, og jo mere dette skeer — jo mere altsaa i enhver Kirke Gudstjenesten blev indrettet "efter en Enkeltmands Hoved"[2]) — desto mere vilde han troe at kunne "sikkre vore Børn og Børneborn til de seneste Tider vore Fædres Evangelium og Sacramenter[3]).

Det forstaaer sig, at da tillige det radicale Middel mod alle Kirkens Onder maa anvendes: Sognebaandets Løsning. Vi kunne her ikke indlade os nærmere i denne saa ofte drøftede Gienstand; men det er aabenbart, at naar der, med Sognebaandets Løsning, tillige blev tilstaaet fuldstændig liturgisk Frihed, da vilde det ofte være Tilfældet, at Menighedens Medlemmer, selv hvor der i en By ere flere Præster ansatte, hos Ingen af disse vilde finde den Anordning af Gudstjenesten eller den Administration af Sacramenterne, som tilfredsstillede dem; og man synes ganske at overse, at paa Landet ligge Kirkerne for det Meste langt fra hverandre, og at det er meget uvist, om man hos Nabopræsten vilde finde, hvad man savnede hos sin egen. Hvad Prædikener og Confirmand-Undervisning anguaer, da formaaer Øvrigheden ikke at fremtvinge det Opbyggelige; derfor er det Enhver uformeent at høre Prædiken, hvor han kan og vil, og forsaavidt der endnu skulde være Hindringer for at kunne erholde sine Børn confirmerede af en anden Præst, da er Det, som formenes at kunne tilstaaes uden at

---

[1]) S. 136.

[2]) S. 10.

[3]) S. 22.

foranledige meget skadelige Misbrug, foreslaaet i mit Udkast til et nyt Kirke-Ritual § 52. Derimod have Menighederne Ret til at fordre af Øvrigheden, at den skal lade Gudstjenesten anordne overeensstemmende med vor Kirkes Lære og, efter bedste Indsigt, opbyggelig, at da Anordningerne skulle overholdes, og at Præsterne ikke skulle have Magt til vilkaarligen at negte dem Altergang, eller at sende dem, maaskee mange, Mile bort for at faae deres Børn døbte, deres Syge berettede, eller deres Ægteskaber velsignede efter Kirkens Anordning. Og naar man ikke engang bliver staaende herved, men fordrer, at der ikke maa "fastsættes nogen bestemt Tiid, inden hvilken Børn skulle døbes og confirmeres", men vil, at "Daaben og Confirmationen bør være overladt til Enhvers frie Valg"[1]), naar man derhos ideligen ivrer imod al Skoletvang, saa vil man altsaa, at Regeringen skal være en uvirksom Tilskuer, naar ligegyldige eller ugudelige Forældre, ikke blot selv afholde sig fra alt Samfund med den christelige Kirke, men heller ikke ville lade deres Børn indlemme deri, og lade dem opvore i Vankundighed, uden "Tugt og Herrens Formaning". Paa denne Maade er det, at man vil have den vor Stats Grundlov, at Landets Indbyggere skulle holdes ved den rene og usorfalskede christelige Tro, overholdt, som man saa ofte har anført, og endnu jævnligen, naar det falder beleiligt, beraaber sig paa[2])!

Fra denne almindeligere Betragtning af al den Forvirring, som man nu saa voldsomt søger fra Tankerne at bringe ud i Livet, vende vi os til det Speciellere. At man "ved en paatænkt Ritual-Forandring nøie bør skielne hvad der kan forandres, fra Det, som ikke paa nogen Maade kan eller tør for-

---

[1]) Nord. Kirketidende Nr. 45. S. 787.

[2]) Frisprog S. 51 f.

andres": deri ville vel Alle være enige. Men naar man da videre siger, "at det Uforanderlige i Kirken fornemmelig maa søges ved de hellige Sacramenter", og at "ved Sacramenternes Anordning bliver der altid at giøre Forskiel imellem Det, der ikke hører, og Det, der hører til Herrens Indstiftelse" [1]), da er det vistnok aldeles rigtigt, at Ingen tør røre ved hvad der i Sacramenterne er Herrens egen Indstiftelse; men enhver kyndig Læser vil dog strax see, at ved dette Svar er det rette Standpunct forrykket. Thi det Uforanderlige i Kirken er Guds Ord; i dette er Herrens Indstiftelse af Sacramenterne indbefattet, men tillige meget Mere; Sacramenterne var Intet, dersom de ikke vare grundede i Guds Ord, og det gavnede os kun Lidet, dersom vi ikke tillige havde det øvrige Guds Ord.

Ved Udarbeidelsen af mit Forslag til en Alterbog har jeg stadig havt for Øie, at vor Kirkes Lære i Bønner og Formularer kunde finde et reent, levende og klart Udtryk. Imidlertid synes det just at være dette, som mine Modstandere ville benegte, og vi ville derfor vende os til de Theologer, som Ingen vil negte Navn af lutherske, og adspørge dem, hvilken vor Kirkes Grundlære er. De svare os da eenstemmig, at den lutherske Kirke har een formal, og een materiel Grundsætning for al sin Lære.

Om den formale Grundsætning ville vi først høre et af de nyeste Vidner, Dr. Guericke, da han er bekiendt som en af de Theologer, der strengest have holdt sig til den lutherske Lære, og da hans Tidsskrivt blandt os er anmeldt som "et literært Organ for hele den lutherske Kirke, hvis Stemme ikke let vil kunne ignoreres eller supprimeres" [2]). Denne Forfatte udtrykker

---

[1]) Nord. Kirketidende Nr. 40. S. 709 f.

[2]) Nordisk Tidsskrivt for christelig Theologie, H. 1. S. 118.

sig da saaledes herom: "Hvad der stedse bevægede og drev en Luther, hvad der begrundede Reformationen og bestemte den i dens Løb, hvad der i Bekiendelses-Skrifterne staaer i Spidsen og ligger til Grund for alle deres Udviklinger, er Guds Ord, og Intet uden dette; og Guds Ord, Guds Ord alene, viser sig derfor klarligen som den lutherske Kirkes formale doctrinelle Princip" [1]). At dette virkelig forholder sig saaledes, derom kan Ingen tvivle, som har læst det Mindste af Luthers Skrifter, eller endog kun hørt om hans Erklæring paa Rigsdagen i Worms; en udtrykkelig Erklæring findes i de af Luther i hans modneste Alder forfattede saakaldte Schmalkaldiske Artikler, hvor det hedder: "Af Fædrenes Ord og Gierninger skal man ikke bygge Troes-Artikler: men vi have en anden Regel, at nemlig Guds Ord skal giøre (condat) Troes-Artiklerne, og ellers Ingen, end ikke en Engel" [2]). Derfor begynder ogsaa den saakaldte Formula concordiæ, hvis Forfattere man vel ikke vil negte Navn af "gammeldags Lutheranere", med disse Ord: "Vi troe, bekiende og lære, at den eneste Regel og Rettesnor, efter hvilken alle Læresætninger og alle Lærere skulle prøves og bedømmes, er ingen anden, end de prophetiske og apostoliske Skrifter, saavel af det Gamle som det Nye Testament" [3]).

Jeg opfordrer nu ganske rolig mine Modstandere til at vise, om jeg er afveget fra dette Princip, opfordrer Enhver af mine Læsere til at vidne, om ikke mit Udkast aander den dybeste Ærefrygt for Guds Ord, ligesom den sandelig ogsaa lever i mit Hierte. Det er meget ugierne, at jeg vender mig til det Spørgsmaal, hvorledes det i den Henseende forholder sig med

---

[1]) Zeitschrift für die gesammte lutherische Theologie, H. 1. S. 61.

[2]) Art. Schmalcald. Ed. Reichenbach. pag. 308.

[3]) Ed. Reichenbach, pag. 570.

Modstanderne, og Ingen skal sige, at jeg her offentlig giør det, for man har tvunget mig dertil. Det er bekiendt, hvorledes i de senere Aar hos os Flere, som ivrigst gave sig Mine af at ville forsegte den gamle lutherske Kirke, have arbeidet paa at ophøie Traditionerne over den hellige Skrivt, og i sit nyeste Skrivt har Hr. Grundtvig udtrykkelig erklæret, at det "at bygge paa Skrivten er ingenlunde Veien til aandelig at undgaae Paven, men fører os lige i hans Arme, eller dog for hans Fødder; at netop Skrivtens Ophøielse til Troes-Regel, og den deraf udsprungne Trang til en ny ufeilbar Fortolkning, giorde Roms Biskop til Pave, og maa, hvor den vedvarer, uden at dog Troen uddøer, føre Protestanterne tilbage til Paven"[1]). Det er hvist besynderligt, at just Det, som Paven paa enhver Maade har søgt og søger at undgaae, Det, som Alle har været enige om at ansee for det virksomste Middel til at styrte Pavens Herredømme i de protestantiske Lande, nemlig Skrivtens Ophvielse til eneste Troesregel[2]), nu erklæres for Det, som har grundet Pavens Magt og igien maa opreise den; men det er indlysende, at man ved en saadan Paastand sætter sig i den aabenbareste Opposition mod den hele lutherske Kirke, og at en saadan Grund-Vildfarelse maa føre, som den og allerede har ført, til mange andre Vildfarelser.

Vor Kirkes materiale Princip, eller, efter Luthers Udtryk, den første og fornemste Artikel, fra hvilken man i Intet

---

[1]) Nordisk Tidsskrivt f. chr. Theol. S. 2.

[2]) Den romerskkatholske Kirke gaaer dog ikke saavidt, at den skulde negte, at den hellige Skrivt er Troes-Regel; kun erklærer den, at Den "traditiones tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tanquam vel oretenus a Spiritu S dictatas et continua successione in Ecclesia Catholica conservatas, pari pietatis affectu et reverentia (cum libris scriptis) sustinet et veneratur". Concil. Trident. Sess. IV. § 12.

kan vige, hvoraf man Intet kan eftergive, om saa Himmel og Jord og Alt hvad ikke vil bestaae falder sammen[1]), er den Lære, at Menneskет retfærdiggjøres ved Troen, uden Lovens Gierninger, uforskyldt, af Guds Naade, ved den Forløsning, som er i Christo Jesu (Rom. 3, 28. 24). Jeg spørger nu atter ganske rolig, ikke blot om Nogen i mit Udkast til Alterbogen kan vise den mindste Afvigelse fra denne Lære, men om Nogen kan negte, at Alt i denne Alterbog hviler paa, gaaer ud fra, den Erkiendelse, at der i Verden er indkommen en dyb Fordærvelse, som giennemtrænger Menneskets hele Væsen, at Menneskет nu fødes i denne Fordærvelse, men at den dog ikke er oprindelig, heller ikke en nødvendig Betingelse for Menneskets Udvikling, men at den er grundet i et frivilligt Frafald fra Gud, at der derfor hviler Brøde og Skyld paa hele Menneskeslægten og paa ethver Menneske, at denne Skyld ikke betales, denne Brøde ikke borttages ved nogen Menneskets Fortieneste, ikke ved gode Gierninger, ikke ved Bods-Øvelser, ikke ved udvortes Skikke, ikke ved noget Andet end den Forløsning, som er i Christo Jesu, at denne Forløsning alene tilegnes ved Troen, og at den sande Tro, eller formedelst Troen Christus, da vorder et nyt Livsprincip i Menneskет, der bereder ham for den Hellige Aands Indvirkning, ved hvilken han mere kan helliges fra Fordærvelsen, eller aflægge det gamle Menneske og iføre det nye, som er skabt efter Gud i Sandhedens Retfærdighed og Hellighed (Eph. 4, 24), og saaledes faae Deel i Guds Rige. Saaledes har jeg stedse lært, saaledes skal jeg med Guds Hielp stedse lære, og det vilde dog være besynderligt, om jeg her var afvegen fra denne Lære.

---

[1]) Artic. Schmalc. p. 304 sq. efter den tydske Text.

Imidlertid finder man Behag i at fremstille mit Udkast som "Forenings-Forsøg" [1]), man paastaaer, at det "bærer Præg af den Anskuelse, at Ritualet skulde være en Form, der kunde passe til mangehaande aandelige Retninger" [2]), man gaaer endog saa vidt, at man deri finder Forslag, der maae "betragtes som et Unions-Forsøg imellem det Kirkelige og Ukirkelige, det Christelige og Uchristelige, Troen og den kiødelige Fornuft" [3]). Sligt er nu vistnok let sagt — naar Samvittigheden ellers ingen Modstand giør imod at henkaste saadanne ubeviste og ubeviislige Beskyldninger; men man skulde dog forsøge at vise, at Det, hvorover man fører Anke, virkelig er ukirkeligt og uchristeligt; man skulde dog angive, hvilke de mangehaande aandelige Retninger ere, mellem hvilke en Forening her skal være forsøgt: da vilde kyndige og redelige Læsere kunne sammenligne Paastanden med vor Kirkes Lære, og derefter fælde Dommen. Thi det er dog efter vor Kirkes Lære, og ikke efter Enkeltes Griller og Hiernespind, at det skal bedømmes hvad der er kirkeligt og christeligt, og hvad ikke; og forsaavidt der gives forskiellige aandelige Retninger, som dog samstemme i Anerkiendelse af vor Kirkes Lære, da skulle de vistnok kunne forenes under det samme Ritual. Hvad derimod saavel den Retning angaaer, der stræber bort fra vor Kirkes Grundanskuelse, som den, der efter vilkaarlige Paafund stræber at opløse vor Kirke i mange mindre Partier, der hverken ville have Tro eller Daab eller Nadvere tilfælles, da skal man vist ikke, hverken i det her omhandlede Udkast eller i mit hele Liv, finde nogen Bestræbelse for at forene mig med nogen af disse Retninger.

---

[1]) N. Kirketidende Nr. 45. S. 787.

[2]) Sammest. Nr. 47. S. 822.

[3]) S. 830.

En af de anførte Forfattere har yttret, at "den Preussiske Agende vistnok har havt Indflydelse" paa det af mig fremlagte Udkast [1]). Her ere kun to Tilfælde muelige. Enten kiender denne Forfatter den Preussiske Agende, og da har han sagt forsætlig Usandhed, thi i mit Udkast er, mig vitterligt, ikke optaget det Mindste af den nævnte Agende; eller han kiender den ikke, og da have vi her en af de sædvanlige Machinationer; først stræber man at giøre een Agende forhadt, og derefter paadigter man en anden, hvilken man ogsaa ønsker at lægge for Had, at være udarbeidet under Indflydelse af hiin. Jeg har naturligviis giort mig bekiendt saavel med den preussiske som med de betydeligste af de øvrige fremmede Agender, men jeg fandt deres Anordning for Gudstienesten saa afvigende fra vor Kirkes Skik, jeg tilstaaer ogsaa, at de deri indeholdte Bønner og Formularer, hvorvel jeg gjerne kunde have fremsagt dem, dersom de havde været mig foreskrevne, for det Meste tiltalede mig saa lidet, at jeg ikke følte mig dreven til ved de mig paalagte Udarbeidelser at benytte dem.

Hvorvidt det er lykkedes mig i mit Arbeide at bringe Noget af den Aand og Kraft, jeg ofte savnede i de andre, hvilke ogsaa for det Meste ere affattede i en Periode, der var mindre gunstig for denne Slags Arbeider: derom kan jeg selv ikke tiltage mig nogen Dom; kun er jeg mig bevidst, efterat Arbeidet var mig paalagt, ikke blot efter Pligt at have stræbt at udføre det saa godt, jeg kunde, men at have levet mig ind deri, og, i det jeg søgte at glemme, hvilken Løn jeg vel fra en vis Side maatte vente mig derfor, at have udført det med Lyst og Kierlighed. Saavel i de indkomne Betænkninger, som ellers, har jeg havt glædelige Beviser paa, at mit Arbeide har behaget

---

[1]) N. Kirketidende Nr. 45. S. 787.

mange indsigtsfulde, forstandige og christeligsindede Mænd. Offentlig derimod har det hidtil næsten kun været omtalt af et Partie, som stedse har søgt at sætte sig i Opposition mod mig, og af hvilket den Ene pleier troligen at gientage den Anden. Imidlertid har jeg dog ogsaa fra denne Side et Vidne at fremføre, som man neppe vil beskylde for Partiskhed mod hvad der kommer fra mig, nemlig Hr. Birkedal, som ikke blot erklærer, at "nu, da vi have seet det i det Hele fortræffelig udførte Forslag til Ritual og Alterbog, er der vist ingen christelig Præst, der jo føler, at han godt kan betiene sig af dette Arbeide, naar man undtager den uheldige Forandring af Daabspagten", men ogsaa, "at det nye Ritual ligesaa skarpt og alvorligt (som det gamle) udtaler de gamle Lærdomme, men det saa friskt og nyt, at de (rationalistiske Præster) ikke kunne skyde sig ind under den Trøst, at Lærdommen selv tilligemed Sproget ere forældede" [1]). Jeg skal saameget mindre rose mig af dette Vidnesbyrd, som Forfatteren i en vedføiet Anmærkning synes at have forbeholdt sig, efter Omstændighederne at tage sit Vidnesbyrd tilbage; imidlertid viser det dog, hvilken Virkning Læsningen har giort paa hans Sind, inden det var forud indtaget mod Bogen.

Gaae vi over til det Enkelte i Ritualet, da har jeg (Bemærkninger S. 4) anseet en forøget og forbedret Samling af Texter til Prædikener for en af de væsentligste Fordele, det nye Ritual skulde bringe. Jeg holder endnu fast ved denne Mening, og beder dem af mine Læsere, der maatte anse Ritualforandringen for noget Ligegyldigt, ret at tænke sig ind i denne Sag. Der have været de Tider, da man maatte være glad ved, at Almuen kunde blive nøie bekiendt med Søndags-Evan-

---

[1]) Nødtvunget Svar S. 71.

gelierne, og ret hefte disse i Sindet; men disse Tider ere forbi, Almuen er skredet saa vidt frem, at den meget vel kan, ikke blot læse — hvilket i forrige Tider ofte ikke var Tilfældet, da Mange blot kiendte Texterne saa nøie ved saa ofte at have hørt dem oplæse — men ogsaa fastholde langt Mere af det Nye Testament, end forhen, og hertil bør der derfor ved vor offentlige Gudstieneste være Anledning og Tilskyndelse; disse flere Dele af den hellige Skrivt bør udlægges for Almuen, og Præsterne ville kunne bringe mere Liv i deres Foredrag, naar de ikke saa ofte skulle vende tilbage til de samme Texter; og jeg har derfor foreslaaet tre Aargange af Texter til Brug i alle Kirker. Fordelene herved tør man nu ikke ganske negte, og selv Hr. Grundtvig finder, at forsaavidt "kunde Intet derimod være at indvende", kun føier han til, at "slige Smaating" (Almuens Bekiendtskab med en meget større Deel af det Nye Testament, og saa mange flere Texters Udlæggelse for Folket) "dog vist ikke var saa store Ophævelser værd midt i det nittende Aarhundrede" [1]), og derpaa kaster han sig over hele Forslaget med en Strøm af Haan og Forvirring, som det vilde være meget for vidtløftigt her nøie at giennemgaae. Hoved-Indvendingerne skal jeg imidlertid berøre.

Foruden at bebreide mig, at jeg skal have forflyttet Evangelierne "uden Plan efter Indfald" [2]) — uagtet jeg ved de faa Evangelier, for hvilke jeg har foreslaaet en anden Plads, stedse har angivet Grunden — klager han over, at de af mig foreslagne tre Aargange ikke ere "noget ganske Andet end hvad de ere, at de ere atomistiske, ikke organiske, saa at man enten havde en historisk, en dogmatisk og en moralsk Række, der udgiorde et

---

[1]) Frisprog 88.

[2]) S. 87.

fuldstændigt Begreb af almindelig bibelsk Christendom, eller at disse Rækker af psychologiske Grunde med Konst vare saaledes blandede, at de samlede udgiorde en naturlig Lære-Cyclus" [1]). I Bemærkningerne S. 8 skal jeg have "erklæret det for ugiørligt at ordne Evangelierne historisk" [2]). Saaledes citerer Hr. Grundtvig. Paa det anførte Sted har jeg sagt, at "ved Anordningen af Texterne lader det sig ikke giennemføre, ved de Afsnit, som fortælle Begivenhederne af Christi Liv, strengt at følge den chronologiske Orden, som desuden ofte er uvis. — — Imidlertid bør den historiske Følge dog ikke ganske forsømmes". Enhver seer, hvor forskielligt Det, jeg har sagt, er fra Det, Hr. Grundtvig lader mig sige [3]); og Enhver veed, at der i Evangelierne for den første Halvdeel af Kirkeaaret er en, skiøndt ikke altid vedligeholdt eller efter nøiagtig Chronologie giennemført, historisk Orden, ligesom Enhver kan see, at den i nogle væsentlige Ting er i mit Forslag bleven nøiagtigere, end den var i den gamle Alterbog. Men naar man nu vil have de historiske Texter strengere afsondrede fra de dogmatiske og moralske, da vil man formodentlig, at vi i een Tid af Aaret skulle prædike Dogmatik, i en anden Moral, og atter i en egen

---

[1]) S. 94. 90.

[2]) S. 87.

[3]) Et andet Exempel paa den Uredelighed, hvormed Hr. Grundtvig idelig behandler sine Modstandere, kan jeg ikke forbigaae med Taushed. I sin "Tale til Folkeraadet" S. 21 f. siger han: "Jeg har jo nok hørt, at Forskiellen mellem vore Præsters Tro og Lærdom skal for det Meste være meget uvæsentlig, og har jeg forstaaet Biskop M. ret, hvilket jeg dog ingenlunde tør paastaae, da helder den imellemstunder til samme Mening." Hr. Gr. giorde vel i ikke at paastaae det, thi jeg har aldrig yttret noget Saadant. Desuagtet siger han i sit, i samme Aar udkomne, "Frisprog" S. 15 som en afgiort Sandhed: "Da selv Biskop M. har stræbt at indbilde sig, det er kun om det Uvæsentlige, vi ere saa uenige".

Tiid prædike Historie uden at gaae ind i det Dogmatiske og Moralske! Skulde da endnu Terterne ordnes systematisk, saa at vi fik visse Søndage til at prædike over enhver Læresætning, da vare vistnok "de aandelige Baand giorte strammere, end de hidtil vare"[1]), ja saa stramme, at ingen Prædicant kunde bevæge sig frit; thi en Prædikestoel er intet Katheder. Viselig have derfor vore Forfædre blandet Texter af forskielligt Indhold mellem hverandre, paa det hverken Lærere eller Tilhørere skulde trættes ved en altfor lang Eensformighed i Texterne; og det er besynderligt, at den gamle Alterbogs ivrige Tilhængere kunne misbillige, at dennes Texter for det Meste ere bibeholdte i samme Orden, hvori de forefandtes, og at de nye slutte sig til dem omtrent i samme Orden, thi for det Meste har en af de gamle Texter givet Anledning til, at den nye blev foreslaaet just for denne Søndag.

Den anden Hoved-Beskyldning i denne Henseende bestaaer i, at jeg, ved at foreslaae en vis Orden, hvori der skulde prædikes over de tre Rækker af Texter, har villet indføre "en større Tvang", end der fandt Sted efter "det gode Gamle"[2]), ja en Indretning, "der ikke blot var tre Gange værre (end den gamle), men, hvor den traadte i Kraft, maatte virke som Død og Opløsning baade paa Præst og Menighed", og lade Præsten "giennemgaae Døden engang hver Uge"[3]). Sagen forholder sig efter de nugieldende Anordninger saaledes: Efter Danske Lov 2—4—6 "skulle Præsterne i deres Prædikener forklare de forordnede Texter"; disse ere efter Ritualet S. 21 "til Fropræ-diken og Høimesse det sædvanlige Evangelium, og til Aftensang

---

[1]) Frisprog S. 91.

[2]) S. 96.

[3]) S. 99.

Epistelen". Ved Rescript af 7de Dec. 1787 blev det tilladt "Præsterne paa Landet i Siellands Stift at prædike verelviis den ene Søndag over Evangelium og den anden over Epistelen, samt at Capellanerne i Kiøbstederne, som hver anden Søndag prædike til Høimesse i den annecterede Landsbykirke, og samme Dag skulle prædike til Aftensang i Kiøbstederne, maae paa begge Steder lægge Epistelen til Grund". Denne sidste Tilladelse er ved særskilte Bevillinger udvidet til nogle Kiøbsteder i andre Stifter. Kun for Ribe Stift er det ved Canc. Skr. af 20de Marts 1813 samtykket, at Biskoppen indtil Videre kan meddele Præsterne i dette Stift Tilladelse til, efter egen Skionsomhed at bruge de anordnede Epistler ved deres Høimesse-Prædikener. Denne "Tvangs-Lov", som Hr. Grundtvig kalder det, er endnu "i Kraft", og dersom endog en enkelt Prædicant "oplæser Evangelium eller Epistel, som han selv vil" [1]), da er det dog vitterligt, at de allerfleste Præster ikke engang benytte Friheden til at verle med Evangelium og Epistel, hvor den er tilstaaet. Herefter kunne de ovenanførte Udtryk bedømmes. Dersom i Øvrigt de fleste Præster skulde ønske, hver Søn- og Helligdag at have frit Valg mellem de tre Texter, da formener jeg, at dette ogsaa kan tilstaaes. For min Deel har jeg som Prædicant for det Meste hellere fundet mig en bestemt Text anviist, end først at skulle blive enig med mig selv om Valget mellem flere; og dersom der er nogen Sandhed i Hr. Grundtvigs Paastand, at, saalænge der paa Landet altid skulde prædikes over Evangeliet, bleve Prædikenerne naturligviis Aar for Aar koldere, stivere og dødere, opramsede som en Udenads-Lere" [2]), da var der vist Grund til at lægge nogen Hin-

---

[1]) S. 83.

[2]) Sammesteds.

dringer i Veien for denne Opramsen, og søge at fremkalde noget mere Liv ved ikke at tillade hvert Aar at vende tilbage til de samme Texter.

De fleste Collecter for Prædiken i den gamle Alterbog ere oversatte af Tydsk, og man undrer sig derfor over nu med Eet at finde en saa stærk "tydsk Retning", at de ansees som umistelige. De ere unegtelig forfattede i en smuk og christelig Tone, men de ere ubetydelige, indeholde undertiden mindre heldige eller forældede Udtryk, Hentydningen paa Evangelierne er ikke sielden søgt, og de gientage sig selv vel megēt. Disse Gientagelser ere vistnok uundgaaelige, især naar der skal haves saa mange Collecter; men at da disse hinanden indbyrdes meget lige Collecter indskrænkes til et mindre Antal, skulde vel de allermindst misbillige, som endog finde, at een Collect efter Prædiken kunde være nok hele Aaret igiennem [1]); og naar Hr. Grundtvig mener, at Messen nok paa Landet er meget aflagt, og i Kiøbstederne sædvanlig holdes enten for tomme Stole, eller under stor Forstyrrelse [2]), da synes Tabet af Collecter, som ikke bruges eller ikke høres, ikke at kunne være meget følelig. At en Forøgelse af Texterne maatte medføre en Forandring med de gamle Collecter, som kun passe til Evangelierne, synes de Fleste at erkiende, men man undseer sig da ikke ved at paastaae, at hiin Forøgelse skulde opgives, da den "krævede saa store Offere" [3]), eller, efter en anden Forfatters Udtryk, at det ikke er tilraadeligt "at offre de gamle Collecter for de nye Texters Skyld" [4]), og saaledes aabenbar at vise, hvor langt

---

[1]) S. 104.

[2]) S. 101.

[3]) S. 104.

[4]) N. Kirketidende N. 50. S. 893.

større Priis man sætter paa det vedtagne Menneske-Ord, end paa Guds-Ord.

"Om de lange Kirkebønner — siger Hr. Grundtvig — kan jeg fatte mig kort"; han paastaaer nemlig, at de "for længe siden have været aflagte, undtagen vel paa Bornholm og langt inde i Jylland" [1]). Hvorledes Hr. G. har holdt det hermed, er mig ubekiendt; jeg har som Præst paa Landet forelæst dem, og saaledes giorde, saavidt jeg veed, ogsaa mine Naboer, og sikkert vilde mangen i sit Embede nidkier Præst gierne forelæse, og Land-Almuen gierne høre dem, naar vi fik bedre Bønner for Nytaarsdag og Alle-Helgenes-Dag, end de mislykkede, Resen har givet os.

Ved at gaae over til Daaben, som den Deel af mit Forslag, der har mødt meest Modsigelse fra det Partie, der — som det Følgende vil vise, meget urettelig — kalder sig "det gammeldags Luthersk-Christelige" [2]), skal jeg begynde med at oplyse nogle mindre vigtige Puncter.

Iblandt de mange ubegribelige Beskyldninger, Hr. Grundtvig henkaster, er ogsaa den, at jeg skal have "foreslaaet daglig Mulct for hvem der ikke vil lade sine Børn døbe, mens de ere smaa" [3]). Dersom Hr. G. ikke tilforn kiendte Forordningen af 30te Marts 1828, vilde han have kunnet lært den at kiende af det Sted i mit Forslag, han selv citerer. Det er denne Forordning — i hvilken jeg ikke har mindste Deel, og om hvilken Hr. G. dog vel ikke, efter Sædvane, vil sige, at den for længe siden er traadt ud af Kraft — der, vistnok aldeles i Overeensstemmelse med vor ældre Lovgivning, har bestemt Mulct for

---

[1]) Frisprog S. 108 f.

[2]) S. 2.

[3]) S. 27.

dem, der ere ligegyldige nok til ikke at ville lade deres Børn indlemme i christelige Samfund; men jeg har i denne Henseende aldeles intet Forslag giort, uden om Rettelse af en i Forordningens 1ste § indløben Feil.

Ligeledes ubegribelig, skiøndt af en anden Beskaffenhed, er en anden Forfatters Yttring, at i den af mig foreslaaede Intimation ved Barnedaaben det Udtryk: "efter dets naturlige Fødsel" bør forkastes som aldeles tvetydigt, og at derved "Alle, som negte Arvesyndens Virkelighed, ville finde sig tilfredsstillede" [1]). Stedet lyder saaledes i Udkastet til Alterbogen S. 68: "Paa det altsaa at dette Barn, som efter dets naturlige Fødsel er Synden og Døden undergivet som alle Andre, maa see Guds Rige o. s. v." Det vil være enhver Læser aldeles indlysende, at Ordet "efter" her er brugt i Betydningen af "ifølge", hvilket sidste Ord tilhører det nyere Sprog, hvorimod Ordet "efter" endnu er almindelig bekiendt og brugt i denne Betydning, saasom i det saa ofte anforte Sted om Daaben Tit. 3, 5: "efter sin Barmhiertighed frelste han os o. s. v." Anden Betydning kan dette Ord her aldeles ikke have, thi skulde Meningen være, at Barnet siden sin naturlige Fødsel var blevet Synden og Døden undergivet, da maatte jo Ordet "blevet" nødvendig være tilføiet. Saadanne aabenbare Fordreielser tillader man sig for hos dem, der ikke selv eftersee Stedet, at kunne vække nogen Mistanke!

Sammesteds paaankes, at i Evangeliet om de smaa Børn, der førtes til Jesus, det Vers: "hvo som ikke annammer Guds Rige som et lidet Barn, han skal ingenlunde komme derind" er udeladt. Fortolkningen af dette Vers har nogen Vanskelighed, og da det neppe er almindeligt forstaaet og det her ikke kunde

---

[1]) N. Kirketidende Nr. 46. S. 801.

udlægges, samt da Beviset for Barnedaabens Retmæssighed blot ligger deri, at Herren ikke vilde, at det skulde formenes de smaa Børn at komme til ham, saa ansaae jeg det rettest her at forbigaae dette Vers. Finde Andre, at det hellere bør optages, da skal jeg ikke indvende Meget derimod; men hvorledes "Giendøberne skulle fryde sig over Udeladelsen" er vanskeligt at see; thi at Herren her skulde have tænkt paa Daaben, og at han skulde have villet sige, at hvo der ikke ved Daaben annammer Guds Rige som et lidet Barn, ikke skal komme derind, saa at altsaa den Vorne ikke ved Daaben skulde kunne erholde Adgang til Guds Rige: dette kan dog Ingen mene.

Ved Troes-Artiklerne bebreider man mig, at jeg ikke har indskudt nogle formeentlig oprindelige Udtryk "istedenfor de noget forandrede, der beviisligen som noget Nyere have indsneget sig alt i den ældre Alterbog"[1]). Besynderligt! Det er bekiendt, hvilke Ophævelser der for nogle Aar siden bleve gjorte over nogle høist ubetydelige Afvigelser heri fra Alterbogen af 1783, — hvilken man ellers ofte synes at ansee næsten som falden ned fra Himmelen, saa at ikke en Tøddel tør forandres deri — som først ved en nøiagtig Oversættelse af Luthers Text vare indførte i Katechismus, og derfra vare gaaede over i Alterbogen af 1830; og jeg erindrer dengang at have læst, at "den Helligaand selv havde tilhvisket vore Fædre", indtil med hvilke Bogstaver ethvert Ord skulde skrives. Nu derimod, da man selv er kommen paa andre Tanker, er det en Forseelse at blive ved Texten fra 1783; men Enhver veed, at vilde man først begynde at disputere om Læsemaader i det saakaldte Symbolum apostolicum, da vilde der ingen Ende være; og dersom Nogen endnu ikke kiender, hvor stort et Antal af forskiellige Læsemaader her

---

[1]) Nr. 40. S. 714.

tilbyder sig, da kan han i Korthed overse det i Twestens Udgave [1]). Imidlertid trøster man sig over "det mindre rigtige Udtryk paa Papiret af Troes-Artiklerne, navnlig den tredie", thi "Troesbekiendelsen er ikke fæstet til Papiret, men lever — — i Hiertet og paa Læberne, saa den bliver hvad den er og som den er, hvad enten den opskrives rigtig eller urigtig eller slet ikke" [2]). Dette vil da, saavidt jeg kan forstaae, sige, at ved Troesbekiendelsen behøver Præsten ikke at holde sig til det Foreskrevne, som han finder for sig, men kan fremsige den, som han efter sin subjective Formening finder det rettest. Og dette anbefales os fra denne Kant!

Men med hvor megen Bitterhed man endog udtrykker sig over disse Dele af Formularen ved Barnedaaben, saa ere der dog andre, hvorved Lidenskabeligheden udgyder sig i langt større Fylde. De, der ikke selv have seet Udkastet, maatte troe, at der var skeet et Forsøg paa at omstyrte den lutherske Kirke her i Landet, at der vare giorte Forslag, som, hvis de gik igiennem, paa det Grueligste maatte besvære enhver luthersk Christens Samvittighed, hvorefter ingen luthersk Christen mere kunde lade sine Børn døbe i vore Kirker, ingen luthersk Præst mere forrette Barnedaaben deri. Jeg udbeder mig mine Læseres rolige Overveielse, og da ved Slutningen af vor Undersøgelse deres Dom, om der findes mindste Grund til disse Beskyldninger, og hvorvidt det er tilbørligt, uden nogen Grund at fremføre saadanne Beskyldninger.

Hr. Grundtvig har i denne Afdeling af sit "Frisprog" været ualmindelig kort, han har næsten ganske indskrænket sig

---

[1]) Die drey ökumenischen Symbola, die Augsburgische Confession und die repetitio confessionis Augustanæ. Kiel 1816. S. 24.

[2]) N. Kirketidende Nr. 47. S. 824.

til de omtalte lidenskabelige Udbrud, - og er kun lidet gaaet ind paa Sagen selv. Maaskee skulle de "Kirkelige Oplysninger især for lutherske Christne", som han har meddeelt i det første Hefte af "Nordisk Tidsskrivt for christelig Theologie", tiene til at erstatte denne Mangel; men det vil vel gaae de fleste Læsere, som mig, at de efter Læsningen have Vanskelighed med at gjøre sig Rede for, hvad der er Forfatterens egentlige Mening, og endnu mere med at udfinde de Grunde, hvormed han mener at kunne støtte sin løse Tale. Thi at Den, som "læser", ikke i Ordets bogstavelige Forstand "hører" [1]), behøvede vel ikke at siges; ligeledes kan der vel heller ingen Tvist være om, at ethvert af Herrens Ord, som er os bevaret i de hellige Skrivter, var et mundtligt Ord, inden det blev et skrivtligt; heller ikke kan Nogen negte, at naar det skrevne Ord oplæses eller fremsiges, da bliver det atter et mundtligt; ligesom det vel indrømmes af Alle, at dersom Christi Evangelium skal finde Indgang, hvor det tilforn ikke har været hørt, dersom det skal vorde frugtbart, hvor det er kiendt, og dersom de Unge skulle oplæres deri, da vil dette ikke let skee blot ved de skrevne Bøger, men at dertil ogsaa behøves Ordets Prædiken og anden mundtlig Underviisning. Men Hoved-Stridspunctet er dette, at, medens vi indsee, at den christelige Sandhed ikke kunde vedligeholdes i Reenhed og Kraft, dersom Prædiken og Underviisning ikke i den hellige Skrivt havde sin Regel og derfra hentede sin Fylde, og at vi Intet med Sikkerhed kunde vide om Herrens Ord og Indstiftelser, om hans Levnet og Værk, dersom ikke den samme guddommelige Naade, ifølge hvilken Frelseren kom, ogsaa havde draget Omsorg for, at Vidnesbyrdet om ham blev nedlagt og bevaret i hellige Skrivter: saa paastaae vore Modstandere, at

---

[1]) Nordisk Tidsskrivt S. 34.

der ved Siden af den hellige Skrivt er et fuldgyldigt Vidnesbyrd i den mundtlige Overlevering ved Sacramenterne; ja, medens ellers Alle maae anſee den blot mundtlige Overlevering giennem en lang Række af Aarhundreder ſom høiſt upaalidelig, ſaa paaſtaaes det her, at denne Overlevering har den høieſte Myndighed, ſaa at Skrivten ſkal udlægges efter den og fuldſtændiggiøres af den. Naar derfor de gamle lutherſke Theologer eenſtemmigen lære, at, hvorledes Sacramenterne ſkulle adminiſtreres, "er ved Guds ſikkre og aabenbare Ord udtrykt i Skrivten, og foreſkrevet", og at der "ved enhver Reform af Skikkene ved Sacramenternes Forvaltning fornemmelig ſkal ſees paa, hvad der er foreſkrevet af Gud ſelv, og hvad der har Skrivtens Vidnesbyrd" [1]); at "den almindelige Lære om Sacramenterne maa udledes af Det, ſom haves i Skrivten om hvert Sacrament i Særdeleshed" [2]); at "Regelen eller Retteſnoren for Sacramenterne ere Indſtiftelſens Ord, ſom de af de Gud inſpirerede Forfattere ere antegnede i de hellige Bøger" [3]): ſaa lære vore Modſtandere tværtimod, at det er urigtigt at ville "danne Sacrament-Ord efter Skrivten, thi Nadveren ligeſaavel ſom Daaben beſtaaer i Kirken uafhængig af Bibelen [4]), at det er aabenbar reent bagvendt, af det Nye Teſtament at ville udlede og forklare hvad der væſentlig hører til Daaben" [5]), hvorfor det ogſaa "er langt fra, at de ville bygge Barnedaabens Retmæsſighed paa Skrivtſteder" [6]) Saaledes viſe de os alt-

---

[1]) Chemnitii Examen Conc. Trident. 1634. p. 227 sq.

[2]) Gerhardi Loci Theol. ed. Cotta. VIII. 207.

[3]) Quenstedt Systema Theol. 1715. p. 1190.

[4]) N. Kirketidende Nr, 46. S. 808.

[5]) Sammeſt. Nr. 50. S. 886.

[6]) Nordiſk Tidsſkrivt S. 178.

saa, i fuldstændig Modsætning mod den lutherske Kirkes Principer, fra den hellige Skrivt til Traditionen. Forlanger man nu af dem noget Beviis for Gyldigheden og Paalideligheden af deres Tradition, viser man dem, at der i de forskiellige Kirker ere forskiellige Traditioner, da sige de os, at den romerske Kirke er en ægte apostolisk Kirke, og "at den danske Kirke kun er et Brudstykke af den romerske Kirkestat, hvorfra vi have faaet Troen og Sacramenterne" [1]), hvorfra Hr. Grundtvig ogsaa i en anden Anledning uden Videre beraaber sig paa, hvad der er Skik "i den Pavelige Kirkestat" [1]).

Saaledes ere vi da lykkelig ankomne for Pavens Fødder. Derfra kunde vi nu faae syv Sacramenter og meget Andet at bringe hiem; men blive vi her staaende ved Barnedaaben, da finde vi i den romerske Kirke en Mængde Skikke, saasom, at Præsten tre Gange aander over Barnets Ansigt, at han lægger nogle Korn indviet Salt i dets Mund, lægger den yderste Deel af sin Stola over Barnet, tager med sin Finger noget Spyt af sin Mund, og dermed berører Barnets Øren og Næse, salver det paa Brystet og mellem Skuldrene med den hellige Olie, paa Næsen med den hellige Salve, at han rækker det eller Fadderne et brændende Lys — skulle disse Skikke nu ogsaa ansees for apostoliske, siden de findes i den romerske, af en Apostel grundede Kirke? eller hvis ikke, hvor er da Grændsen? hvorefter skal det bestemmes, hvad der er "papistisk Suurdei, papistisk Overtro", og hvad der hører til Daabens Væsen?

De gamle lutherske Theologer vare ikke i Forlegenhed med Svaret, thi de holdt sig til den hellige Skrivt. Derfor var det deres bestandige Lære, "at Daabens Væsen bestaaer i den

---

[1]) Frisprog S. 64.

[2]) S. 66.

Handling og i de Ord: døber dem i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellig Aands, og at det Øvrige, som ved Daabshandlingen siges eller foretages i vore Kirker, ikke hører til Daabens Væsen, men at ogsaa uden dette er Daaben en ret og fuldstændig Daab"[1]); og at "der ikke skal tillægges de øvrige Skikke nogen aandelig Kraft, at man ikke skal paastaae, at saadanne Skikke høre til Daabens Fuldstændighed og Væsen, og ere nødvendige, men at man i saadanne Ting skal bevare den Frihed, som Christus har erhvervet og tilstaaet sin Kirke, og at Kirkerne ikke skulle lastes formedelst Uovereensstemmelse i saadanne Skikke, eller fordi de bruge deres Frihed i at udelade eller forandre dem"[2]). Dette veed ogsaa Hr. Grundtvig ret vel; han indrømmer, at jeg har min "Forestilling om Daaben efter Christi Indstiftelse tilfælles med vore ældre Theologer"[3]); han siger paa et andet Sted, at Lutheranerne "selv erklærede, at den verdslige Øvrighed, skiøndt den ei maatte forgribe sig paa Troen og Lærdommen, dog frit efter sine Skriftkloges Raad kunde forandre Ritualet"[4]); men med hvad Ret vil han da paalægge den lutherske Kirke et Aag af uforanderlige Skikke, som den aldrig har kiendt? eller med hvad Ret tæller han sig blandt de "gammeldags Lutheranere", naar han dog afviger fra dem i de væsentligste Puncter? — Ingen kan forlange af os, at vi skulle være "gammeldags"; men Enhver har Ret til at fordre, at vi ikke frivillig skulle tillægge os andre Navne end dem, hvortil vi ville svare, og at vi ikke skulle indbilde Andre,

---

[1]) Chemnitii Loci Theologici. 1623. p. 161.

[2]) Gerhardi Loc. Theol. IX. 306.

[3]) Frisprog S. 29.

[4]) N. Kirketidende Nr. 42, S, 745.

at vi holde fast ved det Gamle, naar det dog er "splinternye" Lærdomme, vi ville bringe ind.

Det er fornemmelig tvende Anker, som ere fremførte mod den af mig foreslagne Formular ved Barnedaaben. Den første er, at den i nogle Dele er forskiellig fra den, jeg har foreslaaet for vorne Menneskers Daab. "Hvorledes dette skulde kunne være christeligt, formaaer man ikke at indsee, thi Kirken har kun een Daab for Alle" [1]). Jeg for min Deel formaaer ikke at indsee, hvorledes det skulde kunne være christeligt at henkaste saadanne Beskyldninger, hvis Ugrund den mindste Eftertanke vilde vise. Dersom der var foreslaaet nogen Forandring ved Daaben selv, da vilde man have Grund til at "frakiende en saadan Barnedaab Gyldighed af en ret Daab". At der derimod ved Affattelsen af de Formularer, hvormed vi indlede eller ledsage Daaben, bør tages Hensyn paa, om det er et voxent Menneske eller et Barn der døbes, dette synes saa indlysende, at det neppe behøver at siges. Eller vilde virkelig Nogen finde det passende, ved den Voxnes Daab at forelæse det skiønne Evangelium om de smaa Børn, der førtes til Jesus, hvilket vi saa aldeles passende læse ved Barnedaaben? Men saaledes ogsaa omvendt. Naar det er aldeles rigtigt, at vi til den Voxne, som døbes, henvende Apostelens Formaning: "du skal vandre i et nyt Levnet", da passer denne Formaning ikke ved det spæde Barns Daab. Barnet medbringer til Verden en fordærvet Natur, det er "efter sin naturlige Fødsel Synden og Døden undergivet"; men denne Natur har endnu ikke viist sig i noget Levnet, det spæde Barn har endnu aldeles intet Levnet ført, og der kan derfor her ikke være Tale om et nyt Levnet. Ligeledes, naar vi sige til den Voxne, som med en sand Tro har

---

[1]) Sammenst. Nr. 47. S. 825.

annammet Daaben: "Gud har forladt dig alle dine Synder", da sige vi dette med fuld Overbeviisning. Men da der ved det Udtryk "alle dine Synder" ikke kan tænkes paa Andet, end paa de enkelte Giernings-synder, og Fordærvelsen hos det spæde Barn endnu ikke kan have yttret sig paa saadan Maade, saa hører dette Udtryk ikke til Barnedaaben. Just dette er en af Mangler, som ved en ny Alterbog skulde søges afhiulpne, at det ved Affattelsen af den gamle Formular for Barnedaaben altfor meget er glemt, at det er et spædt Barn, som er Gienstand for Handlingen.

Dette gielder nu ogsaa i Henseende til Daabspagten, hvis Forpligtelse vistnok er eens for Alle, men som dog ikke skal fremsiges paa samme Maade, hvor Den, der skal døbes, veed hvad der siges, og hvor han ikke veed det. Men inden dette nærmere oplyses, vil jeg begynde med den Erklæring, at, dersom man istedenfor det gamle Spørgsmaal: "vil du paa denne Tro være døbt?" hellere ønsker: "vil du i denne Pagt være døbt?" eller et lignende, da skiønner jeg vel ingen Grund til denne Forandring, thi hvo der veed hvad Troen er, maa ogsaa indsee, at det hele Daabsløvte er indbefattet i hiint Spørgsmaal, men jeg skiønner heller ingen Hindring derfor; fremdeles, at, da saa mange, ogsaa kyndige og forstandige, Mænd — formodentlig af Kierlighed til det Tilvante — foretrække, at alle de gamle Spørgsmaal henvendes til Barnet, saa skulde jeg for min Deel, naar Enighed derved kunde opnaaes, gierne samtykke i, at den blot declarative Form blev opgivet, og dette saameget lettere, som jeg ikke noget Øieblik har kunnet overse, at man i sig selv ligesaa vel kan henvende mange Spørgsmaal til Barnet, som eet, og kun har meent, at denne Form bliver desto mere stødende, jo oftere den gientages. Dersom altsaa dette, som det synes, er Hovedsagen for Modstanderne, da havde vel ikke saa

mange Ophævelser og saa megen Bitterhed været fornødne for at kunne sætte dette Punct igiennem — nemlig hvad mig angaaer, thi af hvad Mening mine ærede Colleger i Commissionen ere i denne Henseende, er mig hidtil ubekiendt.

Men ligesaa uforbeholdent erklærer jeg ogsaa, at, som det kun er af Agtelse for Andres liturgiske Tact, at jeg i mit Forslag har bibeholdt det ene Spørgsmaal, saa ønskede jeg langt hellere, at vi kunde enes om ganske at opgive den spørgende Form, om hvilken jeg aldeles ikke veed, hvorledes man vil retfærdiggiøre den. Thi selv efter den crasseste Theorie om den indgydte Tro antager man dog, at Troen først indgydes ved Daaben, og at altsaa det udøbte Barn endnu er i den naturlige Tilstand. Denne Tilstand skildrer den 2den Artikel i den augsborgske Confession saaledes: "at alle Mennesker, som efter Adams Fald avles paa naturlig Maade, fødes med Synd, det er, uden Gudsfrygt, uden Tillid til Gud (efter den tydske Text; daß sie keinen wahren Glauben an Gott haben können)" — og det udøbte Barn, som endnu er i denne Tilstand, spørger man, om det troer!

Men om denne indgydte Tro behøve vi her saameget mindre at tale, som Hr. Grundtvig paa det Ivrigste protesterer mod "den papistiske Overtro, at Guds-Ordet i Daaben ikke blot levendegiorde, beseglede og himmelsk bestyrkede Troen, hvor den fandtes, men skabte den af Intet, hvor den fattedes", mod "den papistiske Indbildning om Troens Indgydelse ved Daaben" [1]). Naar jeg sammenholder disse Yttringer med andre af samme Forfatter, tør jeg ikke sige, om jeg ganske har fattet hans Mening om Troens Oprindelse i Menneskets Hierte; men naar han med Rette forkaster Læren om en Indgydelse af Troen ved

---

[1]) N. Tidsskrivt S. 46.

Daaben, da maa han uden Tvivl antage, at der til Troen udfordres en aandelig Selvvirksomhed fra Menneskets Side, som kan modtage eller modstaae den guddommelige Naades Indvirkning; men denne Selvvirksomhed findes ikke hos det spæde Barn. En af vore yngre Theologer har nylig beskrevet Troen saaledes: "den christne Tro er ingenlunde en umiddelbar, ufri og uklar Følelse, men en bevidst, frivillig og hiertelig Tilegnelse af noget aldeles Bestemt, som den modtager i Ordets Form, og til enhver Tiid og paa ethvert Standpunct kan gisre Rede for i samme" [2]). Udtrykkene ere uden Tvivl her valgte for stærke og skarpe, men ogsaa Paulus siger: "hvorledes skulle de troe paa Den, om hvem de ikke have hørt? Altsaa kommer Troen derved, at man hører" (Rom. 10, 14. 17), og altsaa, føie vi til, kan Barnet ikke troe, førend det hører om Den, paa hvem det skal troe. Man indvender, at Herren dog selv taler om "de Smaa, som troe paa ham" (Matth. 18, 6), men det er for længesiden bemærket, at dette Barn havde Herren forud kaldt til sig og stillet midt iblandt Disciplene (V. 2), at det altsaa var saa vorent, at det kunde høre og komme; og hvo vilde negte, at et saadant Barn kan have en, om endog uudviklet, dog sand og levende Tro, istand til at tilegne sig de himmelske Naadegaver? Men dette gielder ikke om det spæde Barn.

Om den fremmede Tro, som efter Andres Mening skulde ved Daaben træde istedenfor Barnets egen, behøve vi her saameget mindre at handle, som det er aabenbart, at, naar Barnet ikke har nogen egen Tro, men skal hielpes ved Andres, da kan man ikke spørge Barnet, hvad det troer, men maatte snarere spørge Fadderne, hvad de troe.

---

[1]) Lic. Kierkegaard. Sammest. S. 74. Anm.

Uagtet nu dette synes aldeles klart, ere der dog de, som holde deres Samtykke tilbage, fordi de befrygte, at Forestillingen om Barnedaabens Kraft derved vilde forringes. Det vil være saameget nødvendigere i denne Henseende at komme til nærmere Forstaaelse, som virkelig en Forestilling om Daaben mere og mere truer med at indsnige sig, hvorved den ansees som en magisk Operation, saa at Meddelelsen af de høieste aandelige Goder var bundet til visse Formler, og at den mindste Afvigelse fra den foreskrevne Formular kunde ophæve Fortryllelsen, og forhindre den tilsigtede Virkning. Hvor ganske anderledes fremstilles denne Lærdom i Luthers lille Katechismus — den af vor Kirkes symboliske Bøger, som fuldstændigst afhandler Daaben! Der læres, at det Virkende i Daaben er Guds Ord, som er forbundet med Vandet, og Troen, som forlader sig paa dette Guds Ord. Den i Guds Ord indeholdte Forjættelse om Guds Naade i Christo, om Frelse fra Synden og Døden og om det evige Liv henegnes i Daaben just paa dette Barn, det erholder i Daaben den fuldeste Tilsikkring om, at Christus ogsaa er dets Frelser, og at det har Adgang til alle de Velgierninger, som Christus har forhvervet. Saaledes er Pagten fuldbyrdet fra Guds Side. Fra Barnets Side maa endnu Troen komme til; og saasnart Barnet virkelig "troer, hvad Guds Ord og Forjættelse siger", da har det, "hvad Ordene sige, og som de lyde". Derfor er det saa lastværdigt at formene Barnet at komme til Herren ved Daaben, thi, ligesom det Barn, der er født af christne Forældre, strax naar det bliver sig sig selv bevidst, bør kunne blive sig bevidst som Lem af Christi Menighed, saaledes bør det ogsaa, saasnart det virkelig troer Guds Ord og Forjættelse, kunne tilegne sig den fulde Ret, som det i Daaben har erholdt til Syndsforladelse og Salighed. Døer Barnet, inden endnu Bevidstheden har udviklet sig i det, da

døer det med Herrens Velsignelse, og det kan da i en anden Tilværelse, maaskee i Skuen, tilegne sig hvad her er Troens Gienstand. Bliver det i Live, men det siden ikke vil i Troen tilegne sig Daabens Forjættelse, da kan Daaben Intet give eller nytte det, da har det forspildt Daabens Ret, indtil det omvender sig til Gud. Men naarsomhelst det i en sand Tro tilegner sig Guds Ord i Daaben, da er ogsaa fra dets Side Daabens Pagt fuldbyrdet, hvorved det ingen Anden kan lade træde i sit Sted, og dette er den egentlige Daabens Bekræftelse, i det indre Menneske, som kun har Den til Vidne, der seer i Løndom. Men paa det der kan være Veiledning og Opfordring til denne indre Bekræftelse, er den høitidelige udvortes Bekræftelse, Confirmationen, saa priseligen indført i vore Kirker, og først naar den Unge herved har "fuldstændigt aflagt Samfundets Løvter", erkiender den udvortes synlige Kirke ham for et "ligeberettiget Medlem af Kirken" [1]), i det den først da tilstaaer ham Adgang til Herrens Nadvere.

Skal man endnu behøve at svare paa saadanne Indvendinger, som følgende? "Kunde man — siger en af Modstanderne — endog sige, at der der (ved Forslaget til det nye Ritual) paalagdes Barnet den Forpligtelse, at det skal forsage og troe, saa er der dog ikke nogen Forsikkring for, at Barnet virkelig giør det. Denne Vished, som Menigheden nødvendig maa fordre, kan den ikke erholde paa anden Maade end netop ved at spørge Barnet selv, ikke: vil du forsage o. s. v.? ikke heller: veed du, at du skal forsage o. s. v.? men ligefrem: giør du det? hvorpaa maa svares et bestemt: Ja" [2]). Altsaa ved at spørge det spæde Barn, som ikke kan svare, og at lade en

---

[1]) See N. Kirketidende Nr. 46. S. 806.

[2]) Sammest. 302.

Anden svare i dets Sted, derved erholder Menigheden Vished om, at Barnet virkelig forsager og troer!

En Mand af Almuen har, som jeg troer af et oprigtigt Hierte, spurgt mig: "Naar en Stemme taler og raaber høit i vores Indre: det er galt, det er Vildfarelse, det er falsk Lærdom, det er ikke efter Herrens egen Anordning, det er Menneskebud, Menneskepaafund, Menneskeværk; hvad skal vi arme Mennesker da giøre?" [1]). Jeg vil svare ham af et ligesaa oprigtigt Hierte: Naar en Stemme i Dit Indre raaber saa høit, da bør dette allerede giøre Dig mistænkelig imod den, thi Herrens Røst pleier ikke at lade sig fornemme i høie Raab, men stille og sagte (1 Kong. B. 18, 11. 12), ligesom det blev sagt om Guds Elskelige, i hvem han vilde give sin Aand: han skal ikke trætte, og ei raabe, og der skal ikke Nogen høre hans Røst paa Gaderne (Es. 42, 1, 2. Matth. 12, 18. 19). Vogt Dig derfor, saa kier som Din Siels Frelse er Dig, at Du ikke giver Vanviddets urolige Aand, som vil ophidse os til Trods mod guddommelige og menneskelige Love, Samvittighedens hellige Navn; thi i Menneskets Indre røre sig mange Aander, og det gielder ogsaa her, troer ikke hver Aand, men prøver Aanderne, om de ere af Gud (1 Joh. 4, 1). Og Regelen, hvorefter Du skal prøve dem, er Guds Ord i den hellige Skrift. Hvad Du efter alvorlig og redelig Forskning, efter oprigtig og ydmyg Bøn — thi Mange bede, og faae ikke, fordi de bede ilde (Jak. 4, 3); Mange bede kun, at de maae styrkes i deres forudfattede Mening, og ikke, at Gud vil oplyse dem, saa de kunne fatte den rette Mening — og efter Raadførsel med forstandige og prøvede Christne erkiender at være Guds Ords faste og

---

[1]) Et Par Ord i Anledning af vores hellige Daabspagt af O. P. H Larsen S. 49.

klare Udſagn, ja derved ſkal Du holde faſt, derfor ſkulde Du, om det krævedes, offre Liv og Blod. Men naar Nogen kommer og ſiger Dig, at Ord i vor Alterbog, hvilke Du dog ikke finder "ſaaledes udtrykte i Skrivten", ſkulde være "fra Apoſtlerne af, og altſaa ældre end det Nye Teſtament" [1]), da ſkal Du ikke ſtrax troe, at dette er Sandhed, men Du ſkal fordre Beviſer derfor. Og hvoraf vil Nogen beviſe, til Exempel, hvad Form og Maade Apoſtlerne have havt at døbe efter, naar det ikke ſtaaer i Skrivten? thi hvad Gud har agtet at være os fornødent at vide om vor Herres og Frelſers og om hans Apoſtlers Anordninger, det har han vel ſørget for at lade os bevares i den hellige Skrivt, ſaa at det kunde være vor Regel og Retteſnor indtil Dagenes Ende. Kunne de nu ikke føre noget ſaadant Beviis, da ſkal Du ſvare dem: jeg kan og vil og tør ikke troe Eder, thi ſaa kunde I jo indbilde mig hvad I vilde, ſaa kunde I ogſaa indbilde mig, at det var Apoſtlernes Anordning, at Paven ſkulde være Chriſti Statholder paa Jorden, at vi ſkulde troe hans Ord ſom Chriſti, at vi ſkulde tilbede Jomfru Maria og alle Helgene, og ſaa fremdeles. Det er juſt Saadanne, der ville paabyrde os Menneſke-Bud og Menneſke-Paafund ſom Herrens egen eller hans Apoſtlers Indſtiftelſe og Anordning; thi vi Andre udgive kun Det for Herrens Indſtiftelſe, ſom vi finde i Skrivten; det Øvrige ſige vi ſelv at være Menneſke-Værk; og da Alt hvad der er fra Mennesker er ufuldkomment, ſaa forandrede vore Fædre baade ved Reformationen og ſenere den menneſkelige Anordning, ſom de fandt for ſig, paa det Skikkene i Kirken kunde blive mere overeensſtemmende med Skrivten og opbyggeligere; ſaaledes tør ogſaa vi foretage Forandringer i Skikkene efter vor bedſte Indſigt, og

---

[1]) S. 25.

saaledes overlade vi gierne vore Efterkommere at forandre og forbedre vort Værk; thi saalænge Jorden staaer, skulle vi Christne stedse voxe til Guds Erkiendelse (Kol. 1, 10), og hele Christi Kirke skal voxe en guddommelig Vært (Kol. 2, 19); kun Guds Ord lever og bliver evindeligen (1 Petr. 1, 23). Alt dette skulde Du betænke, inden Du imod Mænd, om hvilke Du selv erkiender, at de "saaledes lære og prædike Christendom", saa de "bygge paa den Grundvold, som lagt er, som er Jesus Christus" [1]), fremfører saa hæslige Beskyldninger som den, at de "bukke og give efter for Vantroens Aand" [2]). —

Vi vende tilbage til Hr. Grundtvigs "Frisprog". Den Bitterhed, hvormed i hele dette Skrivt vor hele kirkelige Indretning og vor kirkelige Tilstand, vore Menigheder og deres Lærere angribes, udgyder sig i Særdeleshed over Confirmationen. Jeg overlader til Læserne at bedømme, hvorvidt det kan ansees for tilbørligt, at en Præst i vor Kirke tillader sig at skildre denne hellige Handling, hvilken alle retsindige Præster ere enige i ansee, som for en af de ansvarfuldeste, saa for en af de velsignelsesrigeste, der er dem overdraget, og hvorom han selv — med sædvanlig Overdrivelse — siger, at den, "saavidt han har kunnet mærke, er det Eneste, hvori alle Præster, som der var det Mindste ved, dog fandt nogen Glæde, og hele Ungdommen, der ei var reent forstokket, dog fandt lidt Opbyggelse" [3]) — at skildre den som en "paatvungen Kirkeskik" [4]), som en "i sig selv ligegyldig Handling", "Noget af det meest Trykkende for christelige Forældre" [4]), og erklære, at "allerbedst var

---

[1]) S. 47.

[2]) S. 48.

[3]) Frisprog S. 47.

[4]) S. 33.

[5]) S. 34.

det vistnok, naar den befalede Confirmation reent ophørte at være en kirkelig Handling, og blev en Religionen aldeles uvedkommende Skolesag" [1]).

Saadanne Paastande behøve ingen Giendrivelse, og jeg skal derfor herved kun erindre, hvor lidet Hr. Grundtvig ogsaa heri stemmer overeens med de "gammeldags Lutheranere". Vistnok erklærede Reformatorerne det pavelige Sacrament, der bar dette Navn, og som endog kunde foretages med Børn paa 7 Aar, for en tom og unyttig Ceremonie, og afskaffede den derfor i deres Kirker. Desuagtet erkiendte dog baade Luther og Melanchthon Nytten af, at de Unge, efter foregaaende Underviisning bleve overhørte, og selv bekiendte deres Tro; og i Særdeleshed anbefaler Chemnitz omtrent en saadan Form af Confirmationen, som den nu brugelige, og tilføier, at en saadan Confirmation vilde bidrage saare Meget til Ungdommens og hele Menighedens Opbyggelse [2]). I saadan Skikkelse blev ogsaa Confirmationen allerede ved de ældste Kirke-Ordinantser indført i flere lutherske Kirker, blandt andre i den Würtembergske ved den af Bugenhagen affattede Kirke-Ordinants af 1534 [3]). Hvorledes den siden har udbredt sig, og hvilken Yndest den har vundet i de lutherske Menigheder, er almindelig bekiendt — undtagen for Hr. Grundtvig, som uden Betænkning fortæller, at "denne Nyhed [4]) aldrig i Hol-

---

[1]) S. 45.

[2]) Examen Conc. Trid. p. 258 sq.

[3]) See Hüffel über das Wesen u. d. Beruf des ev. chr. Geistlichen. 3 Aufl. II, 154.

[4]) At Confirmationen ikke var saa ganske ny i vore Kirker, kan sees af J. Møllers Mnemosyne IV, 216 ff.

steen eller noget andet lutherſk Rige er bleven almindelig" [1]). Hvo der ikke ellers kiender Uefterretteligheden af denne Forfatters hiſtoriſke Beretninger maatte antage, at Hr. Gr. havde erkyndiget ſig om en Sag, hvorom han taler i en ſaa afgiørende Tone, og maatte forbauſes over, at man tilforn end ikke fra det nærforbundne Holſteen havde hørt Noget om, at Confirmationen der ikke var almindelig. Men i Virkeligheden er Confirmationen i Holſteen indført henved 100 Aar før hos os, nemlig ved Kgl. Conſtitution af 24de Oct. 1646 [2]), og der ere ſiden ved en Række af Reſolutioner ſaa mange nærmere Beſtemmelſer givne desangaaende, at Antallet uden Tvivl nærmer ſig dem, der ere givne for Danmark [3]). Heller ikke har jeg kunnet opdage noget "lutherſk Rige" eller Land eller By, hvor Confirmationen nu ikke ſkulde være bleven almindelig, undtagen maaſkee i Sachſen [4]). Derimod er det gaaet langſommere med Confirmationens Indførelſe i de reformeerte Kirker, og den engelſke Kirkes Confirmation er endnu nærbeſlægtet med den romerſk-katholſkes.

Ogſaa i Henſeende til de hos os gieldende kirkelige Anordninger for Confirmationen viſer Hr. Grundtvig ſamme Ukyndighed. Naar han ſaaledes antager, at "dengang Confirmationen anordnedes var det en fri Sag, hos hvilken af Statskirkens Præſter man vilde lade ſine Børn gaae til Læsning" [5]),

---

[1]) S. 44.

[2]) Corpus Constitutionum Holsaticarum I, 250. Møller bemærker endog (S. 218), at Arnkiel søger at vise, at Confirmationen fra Arilds Tiid har været brugelig i Hertugdømmerne.

[3]) Callisen Anleitung für Theologie Studirende u. ſ. w. 2 Aufl. S. 114 ff.

[4]) Augusti Denkwürdigkeiten aus der chriſtl. Archäologie VII. 388.

[5]) Friſprog S. 24.

og at der "for Dieblikket intet Lovbud er imod at confirmere Born fra fremmede Sogne, og intet Lovbud, der giver vedkommende Sognepræst Ret til at negte sin Tilladelse" [1]), da kunde han af Frd. 13de Jan. 1736 § 12 have seet, at "paa saadanne Steder, hvor der ikkun er een Lærer, der beholder han Examen og Confirmation". Ligesom dette følger af vor hele kirkelige Indretning, saaledes er det ogsaa stedse forudsat i den senere Lovgivning, hvorfor Canc. Skr. af 9de Dec. 1720 endog bruger det Udtryk, at det, paa Grund af særlige Forhold, "tillades en vis Sognepræst at meddele Børn af hans Annersogn Tilladelse til at forberedes og confirmeres i et Nabosogn, naar Omstændighederne maatte fordre Saadant". Det er saaledes paa en aldeles falsk Grundvold, Hr. Gr. vil bygge sin Beviisførelse for, at den af mig i Ritualet § 52 foreslagne Frihed i denne Henseende i sig selv skulde være en Indskrænkning. Naar han ikke kan begribe, hvilken den befrygtede Misbrug er, som giør nogle Restrictioner herved fornødne [2]), da kunde han af Frd. af 25de Mai 1759 have seet, at man allerede dengang fandt det fornødent at træffe Foranstaltninger, "paa det Forældre ei skulle skikke deres Børn hen til et andet Sogn, hvor Præsten er mindre nidkier". Naar han dolerer over en "Confirmations-Codex", jeg skal have opstillet, med "smaalige Bestemmelser om Confirmations-Alderen [3]) og Tiderne og Dagene og Klokkeslettet" [4]), da kunde han af førstmeldte Forord-

---

[1]) S. 37.

[2]) S. 38.

[3]) Hr. Grundtvig synes ogsaa her at dele den romersk-katholske Mening, "in Confirmatione non exspectandum esse usum rationis". See Examen Conc. Trid. p. 259.

[4]) S. 46 f.

nings § 6 have seet, at det allerede, da Confirmationen først blev befalet, blev bestemt, at Børnene skulde komme til Præsten for at undervises "i det Mindste et Fierdingaar forud, og to Gange ugentlig"; og naar han mener, at jeg, ved at foreslaae Underviisnings-Tiden til fire Maaneder, har "glemt de Kiøbenhavnske Confirmationer, eller ogsaa der vil have Underviisnings-Tiden fordobblet", da forstaaer jeg ham slet ikke, thi det er mig ikke bekiendt, at nogen Præst i Kiøbenhavn anvender mindre Tiid paa Confirmandernes Forberedelse, derimod vel, at næsten alle Præster, der kun eengang om Aaret holde Confirmation, anvende langt mere. Naar han endelig — for ikke at trætte ved at giennemgaae Alt — siger, at efter mit Forslag "maa Præsten ikke selv raade for, hvorledes Confirmanderne skulle opstilles" [1]), og atter, at jeg "vil have Præsterne bundet til den Opstilling af Confirmanderne, jeg finder passende" [2]), da maa vel Læseren troe, at jeg virkelig har foreslaaet "smaalige Bestemmelser" for denne Opstilling. Hvor forundret vil han da ikke blive, dersom han efterseer mit Forslag § 57, og da der kun finder følgende Ord: "Confirmanderne opstilles i tvende Rækker, Drengene paa den ene, Pigerne paa den anden Side, i den Orden, Præsten bestemmer".

Ved mit Forslag om Ritualet ved Nadverens Sacrament ere langt færre Erindringer fremkomne, end ved Daaben. Foreløbigen bemærkes derfor kun, at Hr. Grundtvig i de Ord i Intimationen: "dersom I nu ere komne frem for Herren med et ret christeligt Sind og Forlængsel" har meent at finde en "skærende Modsigelse" mod en af mine tidligere Ytringer, da jeg nemlig imod et Forslag om, at der skulde siges til Commu-

---

[1]) S. 47.

[2]) S. 135.

nicanterne: "hvo som troer paa Jesum, og ligner ham", har erindret: "hvad om Nogen var kommen tilstede, hvis Sorg det just var, at han ikke lignede Jesus? er dette ophørt at være en Sorg for Menneskene? eller har Religionen ikke mere Trøst for dem, der saaledes sørge?" [1]) Men enhver tænkende Læser vil strax bemærke, at her aldeles ikke er nogen Modsigelse; thi dersom Nogen er kommen til Herrens Bord med oprigtig Sorg over, at det endnu er saa langt fra at han turde sige, han lignede sin Herre og Mester, men tillige med den inderlige Begiering, at hans Skyld maa udslettes, og at han maatte isøres Kraft fra det Høie til mere og mere at vorde ham liig: vilde vi da negte, at der i ham er "christeligt Sind og Forlængsel"?

Den egentlige Striid i Henseende til dette Sacrament angaaer altsaa Bibeholdelsen eller Udeladelsen af Ordet "sande" ved Uddelingen. En af Modstanderne er saa billig at indrømme, at dette Ord "ikke nogensinde behøvede at tilsøies, og maaskee i sin Tiid ikke burde have været tilsøiet" [2]); men er dette saa, da var det vel ingen Forbrydelse at forespørge, om vi ikke skulde enes om nu at udelade, hvad ikke burde have været tilsøiet. Men jeg tilstaaer, at dette Forslag ikke blot er meent som en Forespørgsel, men snarere som en Fordring til Menighedernes Forstandere og Enhver, som har at raade ved denne Sag, og at jeg for min Deel her ingenlunde vil findes saa eftergivende som i Stridsspørgsmaalet ved Daaben; thi ved hiint gielder det kun den menneskelige Anordning, de Skikke, hvormed vi ledsage Daaben efter Herrens Indstiftelse, her derimod om Herrens egne Ord.

---

[1]) See i nærværende Samling S. 327. Frisprog S. 57.

[2]) Nordisk Kirketidende Nr. 50, S. 715.

En Mand, som i sin Embedsførelse er saa agtværdig, at det er at beklage, han endelig vil trænge sig frem paa Skribentbanen, for hvilken han mangler baade Kundskaber og Dannelse, siger uden Videre, "at Luther tog dette Ord med", og at det "saaledes blev et af den lutherske Menigheds udvortes Særkiender" [1]); men inden han talede med, skulde han dog have erkyndiget sig lidt om de bekiendteste Ting, og da vilde han let have kunnet erfare, at ligesom vort Ritual ved Nadveren ikke hidrører fra Luther, saaledes var det ingenlunde ham, der "i Uddelings-Ordene" tog Ordet "sande" med, men at det først der blev indbragt efter hans Tiid, og at det varede meget længe, inden dette Ord blev et almindeligt Særkiende for de lutherske Menigheder. En anden Forfatter siger: "Hvorlænge Ordet har været brugt, kan neppe den Lærde med Vished afgiøre" [2]); men man veed dog, at der intet Spor deraf er fundet før i en Agende af 1591, henved 50 Aar efter Luthers Død [3]), og at det ikke findes i de danske Alterbøger før 1688.

For nu at retfærdiggjøre dette Tillæg forklarer Hr. Grundtvig, at "det er jo Lutheranernes Bekiendelse, at Christi Legeme og Blod er sandelig tilstede", og at Ordet "kun er en Bekræftelse, der Intet lægger til, men fastholder kun hvad der er" [4]). Dersom Ordet ikke betydede Andet, da var det ikke blot overflødigt, men det maatte vel findes anstødeligt, om vi saaledes tiltoge os at bekræfte Herrens eget Ord, som om Menigheden ellers kunde antage, at det var Tant. Men dersom Hr.

---

[1]) Nr. 30 S. 888.

[2]) Nr. 46 S. 807.

[3]) Jvnf. "Om Distributions-Formulen ved Nadverens Sacrament"; Theol. Tidsskrivt III. H. 1 S. 157 ff.

[4]) Frisprog S. 51. 52.

Grundtvigs theologiske Studium ikke var saa løseligt som det er, vilde han have vidst, at ogsaa en Calvinist meget vel kan sige, at i Nadveren er Christi Legeme og Blod sandelig tilstede — nemlig i den Mening, hvori han forstaaer det; ja — som en anden Forfatter har bemærket [1]) — at Calvin selv virkelig siger det [2]); og at, for at udelukke den Calvinske Mening, indførte man, ikke Ordet "sandelig", men Ordet "sande." Men vor Kirkes Lære om Christi Legems og Blods Tilstedeværelse i Nadveren behøve vi her ikke at udvikle, thi derom er her ingen Striid, heller ikke derom, at "Kirken har Ret til at udtrykke sin Tro om hvad der uddeles og nydes ved Nadveren" [3]); men hvad jeg benegter er, at man i Sacramentets høieste og helligste Moment, ved Uddelingen selv, har Ret til at sige Andet, end hvad Christus har sagt. "Tiltalen til Gjesterne om hvad de nyde, er ikke Christi, men hans Tieners Ord", siger Hr. Grundtvig [4]); men just derover er det, jeg klager, at Tienerne sætte deres egne Ord istedenfor Herrens. De ere forpligtede til "at uddele de høiværdige Sacramenter efter Christi egen Indstiftelse;" men nu sagde Christus ved Indstiftelsen ikke: det er mit sande Legeme o. s. v., men kun, det er mit Legeme; saa skal Tieneren uddele Sacramentet, som Herren har indstiftet det. Man har indvendt, at vi da egentlig ved Uddelingen af Vinen skulde sige: "denne Kalk er det nye Testament i Jesu Blod"; dette kunde vi ogsaa gierne sige, efterdi det var overeens-

---

[1]) Lic. Nielsen i Theol. Tidsskrivt IV. H. 1. S. 85.

[2]) "Dico igitur, in Coenæ mysterio per symbola panis et vini Christum *vere nobis exhiberi*, adeoque corpus et sangvinem ejus, in quibus omnem obedientiam pro comparanda nobis justitia adimplevit." Instit. Theologi Christ. I. 4, c. 17. § 11.

[3]) N. Kirketidende, No. 47. S. 831.

[4]) Frisprog S. 52.

stemmende med Luk. 22, 20 og 1 Kor. 11, 25; men da vi forud ved Consecrationen have oplæst det fuldstændige Udtryk, saa tør vi ogsaa sige det Kortere: "dette er Jesu Blod", hvormed Herrens Indstiftelses-Ord begynde Matth. 26, 28. Mare. 14, 24.

Maaskee vil dette blive mere indlysende, naar vi tænke hen paa Daabens Sacrament. Dersom Nogen derved vilde sige: "Jeg døber dig i den hellige og udelelige Treenigheds, Faderens, Sønnens og den Hellige Aands Navn", da var dette aldeles overeensstemmende med vor Kirkes Lære, og man kunde her saameget mere sige, at det var, ikke Herrens, men hans Tieners Ord, som i vor Kirke — forskielligt fra den græske Kirkes Skik — den Døbende siger "Jeg døber dig." Dog vilde uden Tvivl Enhver finde det anstødeligt, at Tieneren tiltog sig at giøre hiint Tillæg til hans Herres Ord, og sige med den gamle Quenstedt: "Endskiøndt herved Intet tages fra Daabens Væsen, saa er det dog rettere og sikkrere (satius) at blive ved Christi egne Ord, thi han har og kiender sine Aarsager, hvorfor han taler saaledes" [1]). Uden at ville formaste sig til at giennemtrænge Herrens Sind, tør dog vor Kirke sige til sine Tienere; Naar I forvalte Daabens hellige Sacrament, da skulde I ikke tænke paa, eller bringe Andre til at tænke paa Eders Stridigheder om Treenigheds-Læren, men blive ved Herrens Ord, og takke Gud for de himmelske Gaver, han skienker i Daaben. Men saaledes skal visseligen ogsaa ved den hellige Nadvere i det høitidelige Øieblik, da Sacramentet rækkes, Ingen opfordres til at tænke paa Stridigheberne med de reformeerte Kirker, men til at tænke paa sine Synder, og paa den Forsoning, der er stiftet, og paa sin Forening med Herren, og takke Gud for hans usigelige Naade.

---

[1]) Systema Theologicum p. 1120.

Endnu bebreider Hr. Grundtvig mig, at jeg i Udkastet til Ritualet §. 73 har foreslaaet den Bestemmelse, at Personer af den reformeerte eller græske Troesbekiendelse kunde antages til Communion i lutherst Menighed, naar de begiere det, og ville underkaste sig vor Kirkes Skik, men at denne Adgang derimod ikke skulde tilstaaes Katholiker, medmindre de ganske ville træde over til vor Menighed [1]). Det er dog klart, ogsaa af mig i Bemærkningerne til dette Sted S. 45 angivet, at Grunden til den sidste Bestemmelse ikke er nogen "Intolerance", ikke nogen Ugunst mod Katholiken, men kun den simple Betragtning, at Katholiken ved at modtage Sacramentet af vore Præsters Hænder bryder med sin egen Kirke, at han altsaa, saalænge han endnu holder fast ved den Mening, at hans Kirke er den rette, forsynder sig mod sin egen Overbeviisning, og hertil synes mig ikke, at vore Geistlige bør byde Haanden, hvorvel de i Øvrigt, som ogsaa i Ritualet bemærket, bør yde ham al Bistand og Trøst. Hvorvidt det virkelig er "Tolerance", naar Hr. Grundtvig her antager sig Katholiken, vil kunne skiønnes af denne hans Ytring: "Jeg turde ikke meddele en Græker Nadveren, før han vedkiendte sig vor Daabspagt, eller en Calvinist, hvis han, mindet om Herrens virkelige Nærværelse, giorde mindste Indvending derimod; men jeg turde meddele Katholiken den, naar han blot kunde finde sig i at modtage baade Brød og Viin — — da Herrens Bord ei tilhører os som Lutheranere men som Christne." Man seer heraf, at Hr. Grundtvig ikke blot kun bekymrer sig lidet om den katholske Kirkes Lære om Transsubstantiationen og om Christi Offring i Nadveren, men ogsaa, at han ikke erkiender Grækere og Calvinister for Christne. Grunden til Bitterheden mod Grækerne angives paa følgende Side at være den,

---

[1]) Frisprog S. 63.

at de skulle have en "selvgiort Daabspagt." Vi ere saaledes atter ankomne ved Daabspagten, og da denne har viist sig som Middelpunctet i den nærværende Strid, men jeg ovenfor tilstrækkelig har udladt mig herom, saa vil jeg nu træde tilside, og overlade Ordet til Doctor Morten Luther. Jeg skal ikke paatage mig at forsvare hans Ord, men overlader Ansvaret til Ham alene; han maa selv see til, hvorledes han kommer tilrette med "det gammeldags lutherske Partie", og om man ogsaa i Hans Ord vil finde "et Unions-Forsøg imellem det Christelige og det Uchristelige, imellem Troen og den kiødelige Fornuft." Ordene findes i hans Skrivt om det Babyloniske Fangenskab, og, for Intet at forvanske, afskrives de her, som de af den gamle tydske Oversættelse ere indførte i Walchs Udgave Tom. XIX Side 73 f.

Efter i det Foregaaende at have sagt: "Darum müssen wir die Taufe von den Händen eines Menschen nicht anders annehmen, als wenn uns Christus selbst, ja Gott selbst, mit seinen eigenen Händen getaufet; denn die Taufe, die wir empfahen durch eines Menschen Hand, ist nicht des Menschen, sondern Christi und Gottes", farer Luther saaledes fort: "Dieser Meinung gehe ich sogar gerne nach; dieweil das sehr reichlich tröstet und den Glauben kräftig hilfet stärken, wissen, daß man getaufet sei, nicht von einem Menschen, sondern von der Dreieinigkeit selbst, durch einen Menschen, der bei uns in derselbigen Namen es verrichte. Dadurch höret auf der unnütze Zank, da sie über der Form der Taufe (also nennen sie die Worte selbst) zanken; indem die Griechen sagen: "es werde getaufet ein Diener Christi"; die Lateiner: "Ich taufe." Item Andere, die mit rechtem Ernst und Eifer plaudern und verdammen, wenn also gesaget würde: "Ich taufe dich im Namen Jesu Christi"; welchergestalt die Apostel getaufet haben, wie wir in

den Geschichten der Apostel lesen; und wollen, daß hinfort keine Art oder Form gelten solle, denn diese: "Ich taufe dich im Namen des Vaters, und des Sohns, und des Heiligen Geistes, Amen." Aber sie zanken vor die lange Weile; denn sie nichts beweisen, und bringen allein ihre Träume hervor. Die Taufe mag geschehen auf diese oder jene Weise, nur daß sie nicht in dem Namen eines Menschen, sondern im Namen des Herrn verrichtet werde, so macht sie gewiß selig. Ja, ich wollte nicht zweifeln, wenn Jemand sie im Namen des Herrn empfinge, obschon ein gottloser Diener sie nicht gäbe im Namen des Herrn, daß derselbe doch warhaftig getaufet wäre im Namen des Herrn, denn die Kraft der Taufe ist nicht so sehr an des Taufenden, als Getauften Glauben und Gebrauche gelegen. — — Diese und dergleichen ängstliche Disputationes und Fragen haben uns diejenigen gemacht, die dem Glauben nichts, den Werken aber und Ceremonien alles zugeeignet; da wir doch den Ceremonien nichts, dem Glauben aber allein alles zu danken haben; welcher uns im Geist frei machet von allen diesen Hindernissen und Meinungen."

Hr. Grundtvigs Skrivt indeholder vistnok endnu megen anden forvirret Tale, mange flere Beviser paa hans Ukyndighed i den gieldende kirkelige Lovgivning, og hans Had til al Orden og Skik i Kirken, mange flere ugrundede Beskyldninger og Fordreielser; men uden Tvivl ville Læserne være tilfredsstillede ved de Oplysninger, som i det Foregaaende ere givne. Ogsaa haaber jeg Undskyldning for, at mine Extracter af den Nordiske Kirketidende ende med det afvigte Aar; det er ikke nye Synsmaader, man kan vente fra Medarbeiderne i dette Blad.

Allerede ved Det, som jeg her har maattet fremstille og giennemgaae, maa jeg befrygte at trætte de fleste Læsere; og dog anseer jeg mig ikke blot berettiget til den Fordring, at de, der ville have en Dom i den her omhandlede Sag, ville skienke disse Blades Indhold en rolig og alvorlig Overveielse, men det er ogsaa mit inderlige Ønske, at ret Mange vilde saaledes tænke sig ind i Sagen, at de kunde have en Dom derover. Det tilkommer os Geistlige i Sager af denne Beskaffenhed at fremsætte Forslag, at afhandle dem, at sætte dem i saadant Lys, at ogsaa de, hvis Grandskning ellers for det Meste er henvendt til andre Gienstande, kunne let og klart sætte sig ind deri, men da ønske vi ogsaa, at vore Forhandlinger maae vinde almindelig Opmærksomhed — thi den christelige Kirke vedkommer alle Christne — saa at der derom kunde danne sig en offentlig Stemme, og at man ikke vil slaae sig til Hvile i den Formening, at naar kun Prædikenen er som den bør være, da kan det være ligegyldigt, om man ved de øvrige Dele af Gudstieneften foretager Forandringer, eller lader det blive ved "det gode Gamle."

Jeg er vel endnu ligesaa fuldt som nogensinde overbeviist om, at ogsaa efter det gamle Ritual kan den offentlige Gudstieneste holdes til Opbyggelse, at ogsaa med den gamle Alterbog kan det præstelige Embede føres med Velsignelse; og dem, der fremdeles skulle bruge det Gamle, vil jeg raade hellere for sig og Andre at fremhæve dets Fortrin, end dets Mangler. Men derfor kunne Manglerne ikke skiules, skulle ikke negtes, naar de opdages; og jeg er ligeledes overbeviist om, at det Tidspunkt er kommet, da Manglerne kunne afhielpes, uden at nogen Fare er at befrygte for, at det christelige Liv, som gik i Arv til os fra vore Fædre, vil tage nogen Skade, men at tværtimod dets Udvikling derved vil befordres. Og hvor Mangler

kunne afhjelpes, der ſkulle de det og. Heller ikke gaaer det længere an, i magelig Ro at lade det blive ved det Gamle; dertil er Fordringen om Forbedringer altfor vel grundet og altfor almindelig. Ja, paa de Steder, hvor det aandelige Liv ikke er mere udviklet, Eftertanken ikke mere vakt, end at Alle ere enige om at beholde det Gamle, der ſkal man ikke gribe ind, ikke paatrænge Forbedringer. Men hvor Mange finde Anſtød ved det Gamle — nemlig ikke ved det Gode deri, ſom baade kan og bør forſvares, men ved Det, ſom ikke kan, og derfor heller ikke bør forſvares, hvor en ſtor Deel af Menigheden derved hindres i ſin Opbyggelſe, hvor Præſterne derfor i denne Henſeende maae gjøre deres Embede ſukkende, og dog maae og bør være Anordningerne lydige: der er en Trang, ſom maa og bør afhjelpes. Men herved kan en chriſtelig Regering ikke overgive Kirke og Menighed til enhver Præſts Vilkaarlighed, ſaa at han — for at bruge Hr. Grundtvigs Udtryk — kunde benytte baade det Attende Aarhundredes Frihed til at rive ned, og det Nittende Aarhundredes Frihed til at bygge op, "ſom man ſynes bedſt" [1]), men der maa fremdeles, ſom ſtedſe hidtil, paa lovlig Maade gives Beſtemmelſer for Det, ſom bør beſtemmes, hvorved Præſten dog — ſom i Bemærkningerne til Ritualet S. 22 ff. er viiſt — beholder meget omfattende Frihed. Og man trøſte ſig ikke med, at man kan have "dobbelte Formularer", thi deels gielder dette kun de ſaakaldte miniſterielle Forretninger, da hele Gudstieneſtens Form dog maa være anordnet paa en vis Maade, deels vilde to — eller tre, eller fire — Formularer kun lidet tilfredsſtille "det ſubjective Liebhaberie", deels vilde mange Forviklinger fremſtaae i Henſeende til hvem Valget ſkulde overlades, deels og fornemmelig gaaer det dog ikke an, naar flere Børn

---

[1]) Friſprog S. 124 f.

skulle døbes, flere Brudepar vies ved samme Gudstieneste, at døbe og at vie efter forskiellige Formularer, og Communionen kan dog kun holdes efter een Formular.

Enhver retsindig Læser vil erkiende, at det her ikke er mit eget Forslag, hvorfor jeg strider; det maa staae eller falde, som det ved den rolige Undersøgelse, jeg ønsker at fremkalde, befindes at fortiene; men det er Sagen selv, en Fornyelse og Forbedring i vort udtiente Ritual, en Omdannelse af vor Alterbog efter det christelige Livs nærværende Udvikling hos os, jeg ønsker at anbefale. Anstille mine Modstandere sig forundrede over dette Ønske hos mig? Ja, jeg har længe hørt deres bagvaskende Røst, som skulde jeg i disse bevægede Tider have siddet stille, ikke antaget mig Kirkens Tarv, "ikke bekymret mig over Josephs Forstyrrelse"; men jeg har hørt den med fuld Ro. Mit Liv ligger aabent for mine Medborgeres Øine. Der lever nu ingen Geistlig eller Theolog i Danmark, som oftere og fuldstændigere end jeg har aflagt Regnskab om sin christelige Tro; alle mine Tilhørere, i Stad og Land, og alle mine Læsere kiende mit Sind; og da det er under forskiellige Tider, Forhold og Retninger, jeg har stræbt at virke ved Tale og Skrivt, saa har jeg ogsaa havt Leilighed til at tage Hensyn paa alle disse forskiellige Retninger; der er ingen Retning, jeg erkiendte for god og gavnlig, uden at jeg jo har stræbt at befordre den, ingen, jeg ansaae som fordærvelig, uden at jeg jo har stræbt at modstaae den; ogsaa har i al denne Tiid neppe noget Spørgsmaal, som nærmere vedkom min Idræt, vakt almindeligere Deeltagelse, uden at jeg jo offentlig har sagt min Mening derom. Dersom mine Modstandere ikke kiendte min Mening, dersom jeg ikke havde sagt den med Klarhed og Kraft, hvorfra da deres Forbittrelse?

Eller er jeg i de senere Aar bleven feigere og lunknere, mindre nidkier i min Herres Tieneste? Denne Beskyldning er nylig bleven indklædt i et høist uværdigt Anfald paa Sverriges i forrige Aar afdøde fortræffelige Ærkebiskop Wallin[1]). Der siges om ham, at han i de modnere Aar ikke viste den Frimodighed og Iver, man lovede sig af ham i hans Ungdom; thi, føies der til, "der skal en stærk Ryg til at bære gode Dage." Enhver der har erkyndiget sig om denne Mand, hvis Tab var en Landesorg over hele Sverrige, og med inderlig Deeltagelse blev beklaget i den vide Kreds udenfor Sverriges Grændser, hvor hans Navn var kiendt, veed, at han havde offret sin Sundhed i Kirkens Tieneste, uden Tvivl især ved Arbeidet med den skionne Psalmebog, han har skienket den svenske Kirke, men at han desuagtet, under de haardeste Siels og Legems Lidelser, med sielden Aandskraft vedblev at varetage sine byrdefulde Embeders Pligter i deres hele Omfang indtil faa Dage før han sank under Byrden. Det kalder man gode Dage! Sammenstillingen af Wallins og mit Navn lader ingen Tvivl. om, hvortil Forfatteren af denne Artikel egentlig sigter. Men saameget som Anfaldet paa hiin Mand, efter hvem jeg ellers altid vilde ansee det som en Ære for mig at nævnes, har oprørt mig, saa rolig har jeg fornummet Angrebet paa mig selv, og jeg skal indskrænke mig til det Svar, at mine "Betragtninger over de christelige Troeslærdomme" udkom i Aaret 1833, og at de mindre Skrifter, som saa mange andre Arbeider siden have levnet mig Tiid til at udarbeide, for det Meste angaae Spørgsmaal om religiøse eller kirkelige Anliggender, som just vare under Forhandling. Om disse Skrivter og om min Tale og Prædiken i disse Aar bære Præg af Lunkenhed mod Herren og

---

[1]) Ny Kirketidende No. 37. S. 663 f.

hans Kirke, om de ikke gribe ind i "den kirkelige Kamp", maa jeg overlade Læsere og Tilhørere at bedømme.

Men forsaavidt man under "den kirkelige Kamp" forstaaer Angreb paa Personer, da bekiender jeg, at jeg heri staaer aldeles tilbage for mine Modstandere, og jeg takker Gud, at jeg kan være mig bevidst, ved ethvert af mine Skrifter at have holdt mig til Sagen, og saavidt mueligt at have undgaaet at berøre Personer, og under saa mange Udfordringer stadigen at have kommet Apostelens Formaning ihu: "en Herrens Tiener bør det ikke at stride" (2 Tim. 2, 24). Det er den modsatte Fremgangsmaade, mine Modstandere bruge og fordre, og det er bekiendt, at det er egentlig fra det Tidspunkt, da jeg ikke vilde deeltage i den Striid, der blev vakt ved det berygtede "Kirkens Gienmæle", at et Partie, som da først begyndte ret at faae Consistents, har søgt i uden- og indenlandske Blade at giøre mig mistænkt. Men naar Hr. Grundtvig nu selv erklærer, at han, "med sin nærværende Indsigt, enten ganske vilde have undgaaet hine Stridigheder, eller ført dem ganske anderledes" [1]): er det da en Brøde, allerede dengang at have havt den Indsigt, hvortil Hr. Gr. nu er kommen? I nærværende Skrivt har jeg vel desværre maattet bruge en Tone, som ellers ikke er sædvanlig i mine Skrivter; dog haaber jeg, at man ogsaa her vil finde, at jeg ikke er gaaet udenfor hvad der hørte til Sagen. Endnu føler jeg den samme Modbydelighed ved at afhandle personlige Forhold for Publicum, ligesom jeg anseer mig ubeføiet til at bekiendtgiøre Indholdet af private Samtaler, hvilket det ogsaa er vanskeligt at giengive tro [2]); ellers vilde det

---

[1]) Aabent Vennebrev S. 9.

[2]) Hvad Hr. Grundtvig (Frisprog S. 147) anfører af en Samtale, han for mange Aar siden skal have havt med mig, kan jeg hverken benegte eller bekræfte, da jeg aldeles ikke erindrer det der omtalte Møde.

være mig let, i Anledning af Hr. Grundtvigs Forord S. VII at oplyse, fra hvis Side der er viist "udmærket Ringeagt", dersom der behøvedes andet Beviis end "Frisproget" selv.

Det er høist ugierne at jeg omsider har maattet beslutte mig til at tage Deel i Stridigheder, der føres med saadanne Vaaben, og endnu mere vilde jeg beklage, dersom jeg atter skulde nødes til at tage Pennen i denne Anledning, thi Ingen kan mere end jeg sørge over, at det just er vore kirkelige Stridigheder, der allermeest minde om den gamle Alterbogs Ord: "Vi rose os af Troen, men Kierlighed, uden hvilken vor Tro kan ikke agtes uden en død Tro, vide vi, desværre! nu moren Intet mere af hos os."

4.

Om Tillæget

til

den evangelisk-christelige Psalmebog.

(Dansk Ugeskrivt 1844).

Det er en Ustik, som dog ikke er stelden, at man ved paatænkte offentlige Foranstaltninger, istedenfor itide at fremkomme med sine Indsigelser og Forslag, først tier og synes at samtykke, eller endog virkelig samtykker, men siden, naar Alt er modent til Udførelse, stræber enten at forhindre denne eller at bevirke den modtagen med Mistillid eller Uvillie.

Saaledes er det omtrent gaaet med det her omhandlede Tillæg. Da den til Udarbeidelsen af et nyt Kirke-Ritual nedsatte Commission under 7de Jan. 1841 indsendte sin Forestilling, androg den, at det Tillæg til Psalmebogen, som de nye Texter og Kirkebønner vilde gjøre fornødent, ogsaa maatte indeholde et Udvalg af ældre og nyere Psalmer, som fattes i den seneste autoriserede Psalmebog. Allerede forinden var under 21de November 1840 et lignende Andragende fremkommet ved Provindsialstændernes Forsamling i Viborg; det havde fundet temmelig

almindelig Anklang, og med 35 Stemmer mod 6 var det blevet beſluttet at nedſætte en Comitee; men Reſultatet af Forhandlingerne, af hvilke den endelige først fandt Sted den 18de December, var endnu ikke bekiendt, da Commiſſionen udarbeidede ſin Foreſtilling, ſaa at der i denne ikke kunde tages Hensyn derpaa. Comiteen i Viborg fandt, at Andraget burde udvides til en Begiering om en heel ny Pſalmebog, hvilket ogſaa blev Forſamlingens principale Indſtilling, hvorhos dog Forſamlingen for det Tilfælde, at denne Indſtilling ikke kunde vinde Hans Majeſtæts Bifald, og uforudſeete Hindringer ſkulde træde i Veien for Iværkſættelſen, ſubſidiairt indſtillede, at et Udvalg af ældre og nyere Pſalmer maatte foranſtaltes udgivet ſom Tillægshefte til den evangeliſk-chriſtelige Pſalmebog. Den Tiid, der forløb mellem dette Andragende og den kongelige Reſolution — 1½ Aar — vilde for dem, der vilde underſtotte Forſamlingens principale Indſtilling, have været det rette Tidspunct til at bringe Sagen i Bevægelſe og indvirke paa den offentlige Mening og Regeringens Beſlutning, og hertil var der ſærdeles Opfordring i de af den Kongelige Commisſarius under Sagens Forhandling fremførte Bemærkninger, ſom begunſtigede den ſubſidiaire Indſtilling. Men, ſaavidt erindres, opløftede i dette Tidsrum ingen betydelig Stemme ſig til Fordeel for den Mening, at en heel ny Pſalmebog ſtrax ſkulde udarbeides. Under 25de Juni 1842 afgav Hans Majeſtæt Kongen ſin Reſolution, og det hedder i den Kongelige Bekiendtgiørelſe til Provindſtalſtænderne for Nørre-Jylland: "Vi kunne for Tiden ikke anſee Udarbeidelſen af en heel ny Pſalmebog til Brug ved den offentlige Gudstieneſte for tilraadelig. Derimod have Vi allernaadigſt bifaldet, at der giøres et Udvalg af ſaadanne ældre og nyere Pſalmer, ſom meeſt maatte ſavnes i den evangeliſk-chriſtelige Pſalmebog o. ſ. v." Som bekiendt, blev dette Arbeide ſiden

(ved Kongelig Resolution af 24de Decbr. 1842) overdraget til den Commission, der havde været nedsat angaaende et nyt Kirke-Ritual, og et foreløbigt Udkast til det paatænkte Tillægshefte udgivet til offentlig Prøvelse. I de over dette Udkast til Commissionen indsendte Betænkninger udtalte vistnok mange Stemmer sig, og tildeels stærkt, for Indførelsen af en ny Psalmebog, men ligesom de ikke synes at have valgt den rette Tiid, saaledes heller ikke det rette Sted; Commissionen var nemlig ikke nedsat for at overveie, hvilken Beslutning der kunde være at tage, men for at udføre en allerede tagen Beslutning, nemlig at tilveiebringe et Tillægshefte til den evangelisk-christelige Psalmebog; og forsaavidt den vilde andrage paa en heel ny Psalmebog, vilde den gaae udenfor det den overdragne Hverv, og dens Medlemmer havde heri ingen større Competence, end 6 andre enkelte Mænd. Efterhaanden lod Fordringen om en ny Psalmebog sig ogsaa fra flere Sider offentlig høre, men syntes dog ikke strax at giøre meget Indtryk. Commissionen, hvis Medlemmer ikke Alle boe paa eet Sted, og Alle have mange andre Forretninger, behøvede endeel Tiid for at giennemgaae de mange indkomne Betænkninger, at efterslaae de mange Psalmer, der vare bragte i Forslag, og overalt at giøre sig nøie bekiendt med vor Psalme-Literatur, og den kunde derfor først senere lægge den endelige Haand paa Værket. Men nu, da Arbeidet næsten er fuldendt, sættes alle Kræfter i Bevægelse for at forhindre det, og disse Bestræbelser synes nu at have fundet en saadan Indgang, at man endog i et i disse Dage udkommet Skrivt har formeent at kunne, som om en afgiort Sag, tale om "den uheldige Maade, hvorpaa der tilsigtes en Forbedring af vor Psalmebog."

Forfatteren af disse Linier, der, som Medlem af Ritual-Commissionen, har været blandt de Første, der androge om,

paa denne Maade at afhjelpe Manglerne ved vor Pſalmebog, og endnu ikke har forandret ſin Overbeviisning om denne Foranſtaltnings Gavnlighed, men endog anſeer den for den eneſte, der for nærværende Tiid i denne Henſeende kan iværkſættes, kan ikke Andet end med Bekymring tænke paa, at ogſaa her det Gode ſkulde forhindres, eller at det ſkulde modtages med Ugunſt, og han tillader ſig derfor at henlede Medborgeres Opmærkſomhed paa dette Forehavende, og at fremhæve hvad han mener at kunne ſiges til dets Anbefaling.

At den evangeliſk-chriſtelige Pſalmebog ikke er et vellykket Arbeide, behøver nuomſtunder ikke at beviſes. Uagtet Reactionen nu ofte, ſom den pleier, er ubillig, uagtet man ſynes at glemme, at denne Pſalmebog har endeel ſmukke Pſalmer, og mange, der indeholde ſimple gudfrygtige Ord, der bedre kunne tiene til Opbyggelſe end meget, nymodens eller gammeldags, Klingklang, ſom man vil ſætte iſteden: ſaa kan og ſkal det dog ikke negtes, at den lider af mange dogmatiſke, poetiſke og logiſke Mangler — de ſidſtnævnte, forſaavidt Pſalmerne jævnligen ſpringe fra een Foreſtillings-Kreds over i en anden — at den i det Hele er mat og uden Liv, og at de med de gamle Pſalmer foretagne Forandringer for en ſtor Deel ere uheldige. Det kan og ſkal ſaaledes ikke negtes, at vi trænge til en bedre Pſalmebog, og ligeledes, at det ikke vilde være vanſkeligt, nu at tilveiebringe en bedre. Men det Bedre er derfor ikke altid godt, ikke, ſom det bør være. Fuldkommenhed er man ikke beføiet til at fordre af et menneſkeligt Værk, men af en Pſalmebog, der ſkulde afløſe den hidtil brugelige, er man beføiet til at fordre, at den ſkal være et modent Arbeide, ſom kan fyldeſtgiøre retmæsſige Forventninger.

"At indføre nye Pſalmebøger, er en ny Landſkat," blev der ſagt ved Forhandlingerne i Viborg, og Enhver, der har

levet paa den Tiid, da den seneste Psalmebog blev indført, vil erindre, hvor hyppigen det Samme dengang blev sagt. Virkelig er det for Enhver, som besøger Kirken, fornødent at have den Psalmebog, som der bruges, og den Udgivt, som Indførelsen af en ny Psalmebog foranlediger, er derfor en tvungen, og træffer den Fattige saavelsom den Rige. Man har vel til Beviis for, at Anskaffelsen af en saadan Bog ikke trykker Almuen, anført, at der af andre Psalmesamlinger afsættes det ene Oplag efter det andet; men hvad er denne Afsætning imod den af den autoriserede Psalmebog, af hvilken der sælges omtrent 10,000 Exemplarer om Aaret? og da dette er fortsat giennem en lang Række af Aar, sees deraf, hvilken Mængde af Exemplarer der ere udbredte i Folket, og ved Indførelsen af en ny Psalmebog vilde blive at afløse af andre. Psalmebogen er ikke blot i ethvert Huus, men for det Meste har enhver Karl og Pige sin Psalmebog, og, da denne Bog nu bruges saa meget i Skolerne, have selv de fleste fattige Børn i det Mindste et gammelt Exemplar. I Borgerstanden faaer sædvanlig ethvert ungt Menneske ved sin Confirmation en smuk Psalmebog, som da ogsaa ansees som en Besiddelse for Livet, og man behøver blot om Søndagen i en besøgt Kirke at see ned paa den Masse af kostbare Psalmebøger, der ligger i Stolene, for at erkiende, at det ikke er en liden Capital, der af Folket vilde være at udrede ved en Forandring af Kirke-Psalmebogen. Alt dette beviser nu ingenlunde, at der ikke kan tænkes paa Indførelsen af en ny Psalmebog; denne Udgivt maa Folket dog engang bære; men det beviser, at dette ikke er af de Operationer, der hyppig kunne foretages, og at, naar en ny Psalmebog indføres, bliver derved en Forandring for flere Generationer umulig.

Kunne vi da vente, at en ny Psalmebog, som egner sig til Indførelse i vore Kirker, snart vil kunne erholdes? Unegtelig

har vor Literatur en Rigdom af ſkiønne Pſalmer, og iſær af ſkiønne Stropher, og efter min Følelſe ſtaae vi deri ikke tilbage for nogetſomhelſt andet Folk. Men Forarbeidelſen af det rige Stof til en Kirke=Pſalmebog er en langt vanſkeligere Sag, end Mange ſynes at foreſtille ſig. Først ere der adſkillige prælimi=nære Spørgsmaal at afgiøre, hvorom Meningerne hidtil ere meget divergerende. Saaledes maa man enes om, hvilket Om=fang Bogen ſkal have. De, der mene, at man ſkal indſkrænke ſig til et Antal af 150 eller 200 Pſalmer, giøre ſig Arbeidet vistnok meget lettere; men jeg vilde anſee det for meget ſørge=ligt, derſom dette blev Reſultatet. Allerede i Kirken kan jeg ikke indſee, at det vilde være tienligt for Opmærkſomhed og Andagt, naar man idelig ſkulde vende tilbage til de ſamme Pſalmer, eller naar Menigheden kunde alle ſine Pſalmer udenad. Men Pſalmebogen er tillige for den ſtørſte Mængde i Folket den eneſte Andagtsbog, de have i Huſet. Vel ſiger man, at Kirke=Pſalmebogen bør adſkilles fra den, ſom ſkal tiene til huuslig Andagt; men man har neppe betænkt, hvilke Følger denne Ad=ſkillelſe vilde medføre. Fordi Pſalmebogen bruges i Kirken, og ſaaledes er Enhver fornøden, derfor kommer den i ethvert Huus, og bringer da tillige med ſig, hvad der kan tiene til huuslig Andagt, hvad der kan tiene den Enkelte til Opbyg=gelſe og Trøſt i hans Livs forſkiellige Tider; var dette adſkilt i en egen Bog fra Det, ſom menes at ville være tilſtrækkeligt for Kirken, vilde hiint i de allerfleſte Huſe ikke være tilſtede, naar det behøves, og naar det vilde blive brugt, derſom det var tilſtede. Skal den nye Pſalmebog blive for Folket, hvad den bør være, hvad de gamle have været, da maa den inde=holde Pſalmer for de forſkiellige Tilſtande og Stemninger, Pſalmer, ſom kunne tiltale de Forſkiellige, den maa ikke udelukke ſmukke Pſalmer, om man end ſynes at have et tilſtrækkeligt

Antal over samme Emne, og hellere give for Meget end for Lidet. Det er ikke i Henseende til Omfanget, man har at beklage sig over den evangelisk-christelige Psalmebog. — Dernæst maa man enes i Henseende til Indretningen af Psalmebogen. Mange og agtværdige Stemmer have udtalt sig for at Psalmerne skulle ordnes, ikke efter Materierne, men efter Søndagene, og dette vilde unegtelig være til Fordeel for Husandagten, da de, der hiemme tilligemed Evangeliet vilde læse eller synge nogle Psalmer, ikke behøvede at søge hvad der omtrent kunde passe sig, men fandt sig anviist, hvad der hørte Dagen til. Men paa den anden Side bør dog i Kirken Psalmerne, saavidt skee kan, forene sig med Prædiken til eet Heelt, og da allerede den samme Text kan betragtes fra meget forskiellige Sider, saa ville de foreskrevne Psalmer ofte være mindre passende. Men endnu mindre vil denne Anordning af Psalmerne kunne finde Sted, naar vi dog forhaabentlig engang faae flere Texter til hver Søndag. Formeentlig vil det derfor være rettest, at Psalmerne vel ordnes efter Materierne, men at der tilføies et Register, som for hver Søndag anviser nogle Psalmer til Brug ved Huus-Andagten. Men saaledes vil det ikke være ganske let at enes om de Rubriker, under hvilke Psalmerne skulle ordnes. — Fremdeles er der et vigtigt Hensyn at tage til Melodierne. Vore nyeste Choralbøger indeholde en stor Mængde Melodier; det er et Spørgsmaal, om alle disse fortiene at bibeholdes, og paa den anden Side, om ikke nogle flere, ældre eller fremmede, kunne fortiene at optages (som allerede Weise har giort i sin Choralbog). Til disse nye Melodier maa man da søge at erholde Psalmer, og ikke blot — som i den evangelisk-christelige Psalmebog ofte er Tilfældet — een Psalme til en Melodie, hvorved Menigheden aldrig vil lære den.

Disse, og maaskee flere Spørgsmaal maae foreløbig afgiøres; derefter skal man enes om Optagelsen og Omarbeidelsen af de enkelte Psalmer. Hvor mange forskiellige Anskuelser herved ville søge at giøre sig gieldende, er vitterligt nok. Vi ville ikke engang tage Hensyn til de mangehaande Meninger, som i senere Tider ere blevne fremførte, ikke til den nyeste Paastand, at Menighedens Psalmesang skal være idel Lovsang, og at Menigheden, naar den samler sig i sine Kirker, ikke samler sig som en ecclesia pressa eller militans, men som en ecclesia triumphans. I denne triumpherende Kirke kan naturligviis Tolderen i Evangeliet ikke finde Plads, og det er aldeles consequent, naar man ogsaa vil have den smukke gamle Bøn, hvormed vi nu begynde vor Gudstieneste, afskaffet, thi i den bede vi, at vi "maae af Prædiken lære at sørge for vore Synder, at troe i Liv og Død paa Jesum, og os hver Dag i et helligt Levnet at forbedre." Over Sligt er den triumpherende Kirke langt ophøiet; den seer Synd og Nød og Død under sine Fødder, og behøver ikke at bede: Herre, forøg os Troen! Saadanne Meninger ville forhaabentlig altid blive privatiserende, og ville ingen Indflydelse kunne have. Men ogsaa den af theoretiske Vilkaarligheder uforstyrrede, sunde christelige Sands vil ofte have Vanskelighed ved at enes med sig selv og med Andre. Vi forundres mangen Gang, naar vi høre Mænd, hvilke vi erkiende som aldeles stemmeberettigede, anbefale Psalmer, som paa os snarere virke frastødende end tiltrækkende; men vi forundres ogsaa over os selv, naar stundom den samme Psalme den ene Dag, i een Stemning, særdeles tiltaler os, og vi den næste Dag finde den kold og mat eller smaglos. Og at de fleste, især ældre, Psalmer trænge til Bearbeidelse, inden de nu kunne optages i Kirkepsalmebogen, derom ere vel Alle enige; de ere for lange og for tautologiske, de have crasse Forestillinger, søgte

eller overlæssede Billeder, platte Udtryk, utallige Feil i Versificationen; og ofte befindes det, at to Linier ere af den høieste Skiønhed, medens de tilsvarende ere ganske ubrugelige. Her at forbedre uden at opoffre, at borttage Pletterne uden at skade Farven, er et høist vanskeligt Arbeide, og hvo der ikke erkiender det derfor, har enten ikke forsøgt det, eller har taget sig det meget let. Den berømte Wallin, en Mand, som i sielden Grad forenede alle til et saadant Arbeide fornødne Egenskaber, anvendte otte af sit Livs virksomste Aar med anstrengede Kræfter paa Udarbeidelsen af den svenske Psalmebog, til hvis Grundlægning han dog allerede i den foregaaende Tiid havde giort vigtige Forberedelser. (See hans Biographie foran det 1ste Bind af hans Predikningar Side XVII).

Da denne Psalmebog kom for Lyset, forenede den alle Stemmer, og blev indført i Kirkerne. Dette var i Aaret 1819. Turde man ogsaa nu vente samme Enighed for Indførelsen af en ny Psalmebog, om den endog fortiente at kaldes et vellykket Arbeide? Det er aabenbart, at Eensidighederne nu ere traadte langt skarpere frem, at Partierne have kastet sig over næsten ethvert kirkeligt Anliggende, og neppe ville vige et Haarsbred for hinanden, og at intet menneskeligt Værk kan komme istand, naar Ingen vil skikke sig i undertiden at blive overstemt, hvilket nu saare Faa ville. Ogsaa i Tydskland var der en Tiid, da man saa temmelig kunde faae indført i Kirkerne, hvad man vilde, og deriblandt nye Psalmebøger. Nu derimod hører man vel idelige Klager over de Psalmebøger, der haves, idelige Fordringer om bedre, eet Forsøg paa at tilveiebringe en tilfredsstillende Psalmebog afløser det andet, men saasnart Værket træder frem, og især naar det indføres i Kirkerne, vaagner der Misfornøielse og Strid, saa at "die Gesangbuchsnoth" næsten er bleven til en staaende Artikel i de tydske Kirketidender. Er man vis paa,

at det ikke vilde gaae ligesaa hos os? at ikke, naar en ny Psalmebog fremkom, som ikke blot skulde fortrænge de forrige, men for en uasseelig Tiid vilde forhindre Indførelsen af nogen anden, alle Partier og alle Ensidigheder vilde vaagne, og Enhver fordre sine Anskuelser giorte gieldende, saa at Bogen maaskee saa lidet vilde forene den almindelige Stemme for sig, at man vilde finde det raadeligere at lægge den tilside, og at saaledes slet Intet vilde skee?

Man har et nærbeslægtet Exempel i Ritualsagen. Enhver veed, med hvilken Iver et nyt Kirke-Ritual giennem en lang Række af Aar er blevet fordret, og hvor bittert det er blevet Regeringen bebreidet, at den Intet foretog for at skaffe det tilveie. Da Regeringen omsider gik ind paa dette Forlangende, syntes man ikke at kunne faae Arbeidet hurtig nok fuldført. I en Artikel i "Fædrelandet" for 30te Marts 1839 klages der over, at der siden den Kongelige Resolution af 22de Juli 1837, hvorved det blev Sjellands Biskop paalagt at udarbeide et Forslag til Forandring i Ritualet og Alterbogen, var "hengaaet $1\frac{3}{4}$ Aar, uden at det blot var blevet bekiendt, hvo der i Forening med ham havde lagt Haand paa Værket; og — tilføies der — da det, inden det forelægges Hans Majestæt, skal overgives til en Commissions Prøvelse, kan man vel ikke, naar man ikke nærer en altfor stormende Forventning, undlade at regne paa, at der endnu vil hengaae et halvt Decennium, inden denne, for et halvt Seculum siden, forjættede Sag vorder afgiort." Imidlertid var dengang allerede hele Forslaget baade udarbeidet og indsendt, saa at den Kongelige Resolution, at det skulde trykkes og tilstilles Biskopperne, allerede blev afgiven den 5te April. Commissionen, som blev nedsat til at giennemgaae Forslaget og de derover indkomne Betænkninger, indsendte, som ovenfor anført, sin Forestilling under 7de Jan. 1841. Men

efterat Sagen saaledes var ganske moden til Afgiørelse, synes Iveren for den aldeles forsvunden, og man har, saavidt jeg veed, siden den Tiid ikke offentlig hørt een eneste Stemme, der forlangte et nyt Ritual. Hvad kan Aarsagen være til denne forandrede Mening? Skulde den ikke være at søge deri, at Enhver forud forestillede sig, at, naar der blot kom et nyt Ritual, maatte det nødvendig blive efter hans Hoved, og da det viste sig, at det ikke kunde indrettes efter alle de mange Hoveder, man da hellere slog sig til Ro i det Gamle, og ventede andre Tider?

Skulde det Samme ikke ogsaa kunne skee ved en ny Psalmebog, saa at maaskee endog Mange af dem, der nu heftigst fordre den, vilde føle sig mindst tilfredsstillede ved den, naar den kommer? Og da det saaledes er ganske uvist, naar en heel ny Psalmebog vil kunne være udarbeidet, om den, efterat være udarbeidet, vil faae den almindelige Stemme for sig, og om ikke saadanne Hindringer ville stille sig iveien, at man ogsaa heri vil blive ved det Gamle: vil man da ikke giøre bedre i at modtage, hvad der nu strax kan haves, og hvorved Intet vil være foregrebet, naar Tiden kommer, at en ny Psalmebog kan indføres, end at vække Uvillie derimod?

Tillægsheftet til den evangelisk-christelige Psalmebog vil snart være færdigt fra Commissionens Hænder, og indeholde nogle og 50 Psalmer. Naar det bliver offentligt, vil det naturligviis blive Gienstand for mangehaande Angreb, det vil blive anklaget for mange peccata commissionis og omissionis, man vil ikke kunne begribe, hvorfor denne Psalme er optagen og hiin er forbigaaet, og hvorfor her et Sted er forandret, og der et andet ladet uden Forandring, Enhver vil kunne have giort det bedre. Commissionen selv vil jo ikke paastaae, at Bearbeidelsen af de optagne Psalmer er mangelfri; i Henseende til

mange Enkeltheder har der, ſom det forſtaaer ſig, i den ſelv været forſkiellige Meninger, og mangt et Sted har man maattet forlade, ikke fordi man følte ſig fyldeſtgiort, men fordi det ikke vilde lykkes bedre. Imidlertid ville dog uden Tvivl de Fleſte finde, at der er Meget vundet, naar disſe Pſalmer føies til dem, der haves i Pſalmebogen, og, naar de i det Større eller det Mindre finde ſig utilfredsſtillede ved Tillæget, ville de trøſte ſig ved, at det vil blive bedre, naar vi engang erholde en ny Pſalmebog. Thi i denne Henſeende vil, ſom ſagt, ved Udgivelſen af dette Tillægshefte Intet være foregrebet. Vil en Præſt, ſaafremt det erholder Autoriſation til Brug i Kirkerne, indføre det, da behøver han blot at ſørge for, at det fornødne Antal Exemplarer, ſom ville kunne ſælges for en meget billig Priis, ere at erholde hos ham eller Skolelærerne; han kan være forvisſet om, at disſe Pſalmer ville være Almuen velkomne, og efterhaanden vil Tillæget blive optaget i de nye Udgaver af Pſalmebogen, og ſaaledes udbredes tilligemed denne. Vil han ikke indføre det, da behøver han blot ingen Foranſtaltning at træffe, og han kan være rolig for, at det ikke indfører ſig ſelv. Kommer han ſiden til en Menighed, hvor det er indført, men han ikke ynder det, da behøver han blot ikke at vælge ſine Pſalmer deraf. Paa den anden Side ville de Par Skilling, hvormed Tillæget vil fordyre Pſalmebogen, ingen ny Hindring kunne være for Indførelſen af en ny Pſalmebog, naar Tiden dertil engang er kommen.

Thi der er intet Andet ſagt i den Kongelige Bekiendtgiørelſe, end at Udarbeidelſen af en ny Pſalmebog til Brug i Kirkerne *for Tiden* anſees utilraadelig; og der er intet Andet meent ved Udarbeidelſen af Tillæget, end at de deri indeholdte Pſalmer, forſaavidt de beſtaae Tidens Prøve, engang ville blive

optagne i en ny Psalmebog, naar Alt er modnet til at forskaffe den. Imidlertid vil ethvert Forarbeide hertil være fortienstligt og velkomment; men imidlertid vil Tillæget afhielpe en stor Deel af det Savn, som ikke saa snart vil kunne ventes fuldstændig afhiulpet. Det synes derfor rettere at paaskiønne og nytte et alvorligt og redeligt Arbeide, end at lønne det med uforskyldt Bitterhed og overmodig Bortkasten.

Forerindring ved

en Oversættelse af

Pauli Brev til Philippenserne.

(Videnskabelige Forhandlinger ved Siellands Stifts Landemode 1813.)

Det Nye Testaments senere danske Oversættere, Bastholm og Guldberg, have ledsaget deres Oversættelser med forstandige Bemærkninger om de Pligter, der paaligge en Oversætter af bibelske Skrivter; udførligere har Prof. J. Møller nylig afhandlet denne Sag i det første Bind af hans Theologiske Bibliothek. Denne Afhandling indeholder ikke faa Bemærkninger ganske overeensstemmende med dem, der, allerede førend den udkom, vare forudskikkede nærværende Oversættelse; da den blev forelæst ved Landemodet. Disse Bemærkninger maatte jeg dog her gientage, for dermed at forbinde, hvad jeg havde at tilføie, saavelsom for at kunne udvikle Det, hvori min Forestillingsmaade er afvigende.

At en Oversættelse bør være et saavidt mueligt tro Billede af Originalen, er vistnok Grundloven, som ogsaa er erkiendt af de Fleste, saa nenige de endog ere i Henseende til Maaden,

hvorpaa den kan og bør iværksættes. At man bør oversætte saaledes, som Forfatteren vilde have skrevet, dersom Oversætterens Sprog havde været hans, er en ikke ganske vel overlagt Fordring. Men antage vi endog for Øieblikket dens Gyldighed, da maae vi for Alting tillige erindre, hvorledes en Forfatter, i hvis Siel store og kraftfulde Ideer leve, behandler det Sprog, hvori han skriver. Dersom han finder det mat og blødagtigt, ligesom forkælet, da anvender han det ikke i denne Tilstand; han efterligner ikke det slappe Sprog, de sædvanlige Forfattere skrive, stiger endnu mindre et Trin dybere ned mod Conversations-Sproget for der at træffe Sproget i dets Eiendommelighed og Reenhed. Giorde han saa, da kunde han ikke frembringe sit Værk, ikke udsige de Tanker, der fylde ham, derfor nærer han ligesom sin Tale-Evne med Sprogets inderste Kierne, samler Gammelt og Nyt, og deraf siger man da med Rette, at han skaber sig selv et Sprog, paa hvilket det ogsaa sædvanlig er let at gienkiende ham, om end hans Navn er skiult. Paa lignende Maade bør da og Oversætteren gaae tilværks. Er hans Sprog, som han finder det for sig, ikke skikket til at udtrykke Originalens Tanker, maa han søge at danne det dertil, endog at danne det til at udtrykke den Forfatters Egenheder, som han oversætter. Men heraf følger da og, at hiin Fordring til Oversætteren, at han skal skrive, som Forfatteren vilde have skrevet, dersom han havde brugt Oversætterens Sprog, ikke er ganske rigtig. Thi hvad mener man, naar man for Exempel spørger, hvorledes en Italiener vilde have skrevet Dansk? Mener man: dersom han havde været en Dansk, da ophæver man Forsætningen; han vilde da have været et andet Menneske, og have frembragt et andet Værk. Mener man derimod kun: hvis han havde været vort Sprog mægtig, da kan man dog være forvisset, at han i dette vilde have skrevet anderledes, end i sit

eget, thi den Charakteer, Sproget paatrykker et Værk, gaaer langt dybere end til den blotte Lyd. Det er derfor ved Bøger, som have nogen Eiendommelighed, en tvetydig Berømmelse, at Oversættelsen lader sig læse som en Original, fordi, dersom dette ganske er Tilfældet, det Eiendommelige mestendeels maa være udslettet.

Alt dette gielder desto mere, jo større Afstanden er i Tiid og Rum, og det er et underligt Spørgsmaal, hvorledes en Prophet eller en Apostel vilde have skrevet, dersom han havde været som En af os. En Bibel-Oversætter, som vilde arbeide efter denne sig selv ophævende Grundsætning, vilde ingen Bibel levere, saalidet som noget Heelt og Overeensstemmende; mange af Originalens Ideer vilde han forvanske, de, han ikke kunde udslette, vilde ligesom fremmede svømme i den heterogene Masse, og de hellige Forfattere staae der som antike Figurer iførte modern Klædedragt.

Altsaa, ikke det ubesvarlige Spørgsmaal: hvorledes vilde Paulus eller de Andre have skrevet, dersom de havde levet nu, og iblandt os? men dette: hvad og hvorledes skreve de, da de skreve? skal Oversætteren, saavidt han kan, besvare for dem, der ikke forstaae Grundteksten. Heraf følger hans Forpligtelse at holde sit Sprog saa nær ved Orginalens, som mueligt, og at skrive anderledes, end han vilde og burde have skrevet i sit eget Navn. Men ved Oversættelsen af Bibelen have vi nu den Fordeel, at vi ikke først behøve at foretage nogen ny Dannelse af Sproget for at erholde det bequemt til vort Diemeed; thi hvor mange Feil man endog kan bebreide vor gamle Bibel-Oversættelse, tilkommer den dog den store Fortieneste at have givet os et Sprog, hvori vi kunne udtrykke de hellige Forfatteres Ideer. Men deraf, at dette Sprog er os givet, er vedtaget og almindelig kiendt, følger tillige, at det ikke ganske er

sat i vort Vilkaar, hvorledes vi ville forfare dermed; kunne vi end ikke ganske undgaae at afvige fra de gamle Former, hvor disse for meget have forandret sig, saa have vi dog ikke ganske frie Hænder, og bør ikke tillade os for enhver ringe Forbedrings Skyld, som vi mene at kunne anbringe, at forlade den religiose Dialekt, som eengang er indført, som tales og forstaaes af Alle. Ogsaa for deres Samtidige klang de hellige Skrivter ikke som den daglige Tale, og naar Paulus nævnede "Kiødet, Retfærdiggiørelsen" o. s. v., maatte de, for hvilke disse Ord endnu vare fremmede, lære deres Betydning, ligesom de efterhaanden maatte vænne sig til at forstaae, hvad han indbefattede de Udtryk "i Christus, i Herren" eller deslige; og det Samme ikke blot tør, men bør Oversætteren fordre af sine Læsere.

Vor gamle Bibel-Oversættelses almindeligste Feil er en overdreven Nøiagtighed, hvorved den ikke sielden er bleven saa utydelig, at den først forstaaes, naar man holder Originalen ved Siden. Saaledes bør et Sprog ikke twinges ud af sine naturlige Ledemod, eller Ordene fra deres rette Betydning, og man krænker virkelig dermed den Troskab, man mener at bevare. Aldrig ere i tvende Sprog, mindst i et gammelt og et nyt, Ordenes Begreber saaledes indesluttede inden de samme Grændser, at det Ord, som i det ene tiest svarer til noget i det andet, derfor allevegne kan det, altsaa maa Oversætteren undertiden vælge et andet. Nogle Udtryk og Billeder ere i Oversætterens Sprog forbundne med Bibegreber, som giøre dem mindre passende eller mindre ædle, hvilke derfor maa ombyttes med andre; undertiden fordrer ogsaa Velklangen, eller og Ordspil, der saavidt mueligt bør bevares, nogle Afvigelser. Vilde Oversætteren ikke tillade sig disse, da vilde denne ilde anbragte Troskab just giøre ham det umueligt, at give noget tro Billede af Originalen, eller at vække de samme Ideer i Læsérens Siel; men her at kunne be-

vare Originalens Aand, i det man maa opoffre dens Bogstav, er et af de væsentligste Talenter, der fordres af en Oversætter. Herved, som ved saa meget Andet, udmærker Luthers Oversættelse sig saa fortrinligen. Vel forlader han ikke stelden uden Nødvendighed Originalen, men hvad han sætter isteden er som oftest saa heldigt, synes saaledes ligesom taget ud af Forfatterens egen Siel, at man undertiden næsten føler sig fristet til hellere at følge ham, end Grundterten.

Men i det vi ikke ubetinget kunne anbefale den ordrette Oversættelse hvilken Nogle nu igien med Overdrivelse synes at fordre, er det vist ingenlunde vor Hensigt at retfærdiggiøre eller endog kun undskylde den berygtede Oversætter-Dristighed, som især mod Bibelen har tilladt sig saa Meget. Den Uredelighed at sætte sine egne Tanker istedenfor de forefundne fortiener ikke engang at omtales; men Enhver, der afgiver sig med dette Arbeide, bør ogsaa gaae samvittighedsfuldt dertil, og ikke troe sig det tilladt, under Paaskud af at ville forstaaeliggiøre de mørke orientalske Billeder, at handle med de hellige Skrivter efter Behag. Var det end mueligt paa denne Maade at bevare det egentlige Indhold: er da Intet tabt, naar ethvert Billede er forvandlet til sløvnig Raisonnement, og Originalens Korthed og Fylde er opløst i et Ordvæv, saa langt og saa tyndt, som Enhver uden Flid og Konst kan forfærdige det? Man modtager allerede ikke mere nogen saadan Oversættelse af Profan-Skribenterne, dog forene endnu flere Grunde sig for at fordre Bibelens Bøger med Troskab oversatte for dem, som ei kunne læse dem i Grundsproget. Jeg indseer derfor ikke, hvorledes man kan tilraade flere Slags Oversættelser af Bibelen. Den Bestræbelse at skrive en Bibel "for den fine Verden" i Særdeleshed, skulde man ventet, Goethes bekiendte Prolog til Bahrdts nyeste Aabenbaringer havde endt; og hvo der kiender

Almuesmanden, vil uden Tvivl vide, hvor gierne han, ligesaavel som hans forstandige Lærere, vil skienke Oversætteren den Uleilighed at levere ham en Bibel "i det brede Almues-Sprog saa forstaaelig som mueligt". Eet er at oversætte Guds Ord, et Andet at udlægge det; disse tvende Ting kunne neppe for meget adskilles; og skiøndt Oversætteren i Almindelighed ikke kan Andet en fremstille Originalen i den Mening, hvori han har forstaaet den, vil dog hans Oversættelse uden Tvivl desto bedre opfylde sin Hensigt, naar han ved tvivlsomme Steder kan efterdanne det tvetydige Udtryk og overlade Afgiørelsen til Læseren selv.

Men det Arbeide at levere en tilfredsstillende Oversættelse af de hellige Bøger er saa svært, at Forsøgene derpaa maae modtages med Overbærelse. Thi vel er det let ved ethvert Sted at vælge en Forklaring, som giver en nogenledes antagelig Mening, og da at udtrykke denne saa omtrent; derimod at søge, til man tør troe at have fundet Forfatterens Mening, og da at udtrykke denne saa nær hans Udtryk som mueligt, dette er saa vanskeligt, at kun de, der selv have forsøgt det, ville erkiende alle Vanskeligheder derved. Og da Disse kun ere faa, kan en Oversætter kun da vente den billige Overbærelse med de uundgaaelige Mangler, naar man vil sammenligne andre Oversættelser med den, der bedømmes.

Recension

af

Forsøg til en almeenforstaaelig Oversættelse af alle Pauli mindre Breve samt Jacobs Brev.

Ved P. M. Frost. Ribe 1813.

(Dansk Literatur-Tidende 1816.)

Ved det Tillægsord "almeenforstaaelig", hvormed Forfatteren har betegnet sit Arbeibe, har han strax tilkiendegivet, til hvilken Classe af Oversættelser den nærværende er at henregne, eller snarere, at det er noget Andet end en blot Oversættelse, man her finder for sig. Thi at giøre Originalen forstaaelig for dem, der ikke ere bekiendte med dens Sprog, og det i samme Grad, hvori Originalen er det for sine Læsere: dette er enhver Oversættelses Hensigt, og behøver ikke udtrykkelig at anmærkes. Naar man altsaa af Skrivter, om hvilke de, der vare de Nærmeste til at forstaae dem, have sagt, at de indeholde Adskilligt, som er svart at forstaae (2 Petr. 3, 16), tilbyder en almeenforstaaelig Oversættelse, da synes man at ville gaae videre end Originalen, og at ville giøre selv Det, der i denne var Mængden af Læsere dunkelt, forstaaeligt for Alle og Enhver. Om dette nu vil kunne lykkes ved Pauli Breve, derom turde man vel

tvivle; thi hvorvel Pauli Lære, endog i den sædvanlige Oversættelse, er fattet af Mange, og ikke blot af Lærde og Kloge, saa erklærer han dog ofte selv, at han taler om Hemmeligheder, og saaledes kalder han endog, hvad nærværende Oversætter kalder den "vigtigste og meest væsentlige Hovedlærdom i Jesu guddommelige Religion" (1 Tim. 3, 16). Uden Tvivl vil altsaa Meget vedblive i en vis Henseende at være skiult selv for de meest Indsigtsfulde, saalænge det ikke lykkes at forvandle de guddommelige Ting til menneskelige; og endnu mere skiult for Mængden, saalænge det vil være umueligt at giøre Det, der maa bedømmes aandeligen, forstaaeligt for dem, der bedømmr Alt sandseligen.

Men hvis Oversætteren endog kunde opnaae denne Almeenforstaaelighed, da havde han dermed kun opfyldt een af de ham paaliggende Pligter. Aabenbart nemlig vende de hellige Skrivter sig ikke blot til Forstanden, men ogsaa til Følelsen og Villien, og man veed derfor ikke, hvorfor det ene Moment saa særdeles er hævet frem, hvorfor Oversætteren ikke ligesaa vel har fundet det fornødent at anmærke, at han har villet giøre sin Oversættelse kraftfuld og hiertelig — thi dette var jo ogsaa hans Pligt.

Dog, egentlig er vel hiint Tillægsord meent polemisk, og skal betegne, at nærværende Oversættelse vil adskille sig fra den gamle hvilken man veed at Mange nu pleie at anklage, ikke blot for dens mange og store virkelige Mangler i det Enkelte, men ogsaa for dens hele Tone og Udtryksmaade, hvilken de, under Benævnelsen af "østerlandsk", fordømme som det Uforstaaeligste, der kan gives danske Læsere i Hænder. Man veed ligeledes, paa hvilken Maade de søge at raade Bod herpaa, i det de nemlig af den hellige Skrivt udslette alt det Billedlige, Levende, Det, som giør Læren beskuelig og Formaningen ind-

trængende, Det, som Menneskene først havde Trang til at høre, thi de ældste Sprog kunde ikke tales anderledes, Det, hvorom Erfaringen viser, at det alene giør Indtryk paa menige Læsere, og som alene giør det mueligt at tale med de samme Ord til Tilhørere af den forskielligste Kundskabsgrad, Det, som den ovede Tænker saa ofte trænger til at høre, dersom Hiertet ikke skal isne i hans Bryst, Det, som den Fromme, medens næsten Alt ellers forvandlede sig til abstracte, kolde Tanke-Ord, glædede sig ved endnu at finde i sin Bibel, og hvorved han saa ofte fornam, at Guds Ord er levende og kraftigt, og trænger ind til Siel og Aand, til Ledemod og Marv, og dømmer over Hiertets Tanker og Sind. Men naar dette er udslettet, hvorledes kunne da endnu "Originalens Indhold, Aand og Tanker være udtrykte saa nøie og troligen, som mueligt"? Og dette angiver dog nærværende Oversætter i Forerindringen at have været hans Hensigt.

Men hvis man endog vilde dømme forskielligen herom, hvis endog en Oversætter turde troe sig det tilladt at opløse sin billedrige Original i heel abstracte Begreber, da skulde man dog formode Alle enige om, at det er Originalens Begreber, han skal udtrykke, de Begreber, som virkelig laae til Grund for Forfatterens Udtryk, og hvilke disse maatte fremkalde hos de samtidige Læsere, der talede samme Sprog. Dersom en Oversætter forsætligen afviger herfra, vil udtrykke Andet, end Det, han selv maa erkiende at have været Forfatterens Mening, da giør han sig upaatvivleligen skyldig i en Uredelighed, som er desto strafværdigere, naar det er hellige Bøger, han behandler, paa hvis Anseelse han dog paa een eller anden Maade vil støtte sig, og naar han, langtfra at tilkiendegive de Afvigelser, han har tilladt sig, tværtimod udtrykkeligen har erklæret at ville fremstille Originalens Indhold og Tanker nøie og troligen. Er det derimod

endog lykkedes Oversætteren selv at overbevise sig om, at den hellige Forfatter virkelig har forbundet en anden Mening med sine Ord, end den, hvortil Ordene i deres naturlige Betydning og Stilling lede, da paaligger ham dog sikkert den Pligt at indrette sin Oversættelse saaledes, at Læserne kunne forstaae, hvorledes Skrivtens Ord i saa lang Tiid, i østlige og vestlige Lande, have kunnet opfattes i en saa ganske anden Mening, og at de saavidt mueligt selv kunne dømme; thi dette tilkommer heri dog vel ikke dem alene, som ere kyndige i Grundsproget, men Enhver, som vil vide, hvad Christendom er, og om Sielen kan hvile i den. Ville Oversætterne ikke tillade deres Læsere at kiende den hellige Skrivt anderledes end i den Mening, som de selv, af hvilkesomhelst Grunde, have antaget, da gaae de endnu langt videre, end den romerske Kirke; thi naar denne vel forbyder Læsningen af de hellige Bøger uden Forskiel (lectionem indiscriminatam), da veed dog Menigheden, at de mange enkelte Stykker, som den paa mange Maader faaer at høre eller læse, paa enkelte Misforstaaelser nær, foredrages den i en tro Oversættelse; hvorimod Læseren af Oversættelser, som den nærværende, kun erfarer, hvad Oversætteren mener, men i mange og vigtige Ting aldeles ikke, og aldrig med fuld Sikkerhed, hvad de hellige Forfattere lære.

Saavel i Henseende til Udtrykkene som til Indholdet finder nemlig Recensenten sig forpligtet til at anklage denne Oversættelse for en Vilkaarlighed, som udstrækker sig over ethvert Capitel; og hvorved den ofte har ligesaa liden Overeensstemmelse med sig selv, som med sin Original. Vore Læsere ville tildeels kunne bedømme denne Vilkaarlighed af følgende Exempler.

Naar Paulus Gal. 3, 2 ff. siger til Galaterne, at de havde annammet Aanden, havde begyndt i Aanden, at Gud havde meddeelt dem Aanden, og udrettede kraftige

Gierninger iblandt dem: da lader nærværende Oversætter ham sige: "Var det ved Mose Lov, I fik den bedre Tænkemaade, I nu have? I begyndte med den fuldkomnere Lære, ville I nu ende med den ufuldkommere? Har da han, som skienkede Eder denne bedre Tænkemaade, og som fremkaldte saa store Virkninger hos Eder, giort dette o. s. v." Naar Paulus Gal. 4, 6 siger, at Gud havde sendt sin Søns Aand i deres Hierter, da hedder det her, at Gud havde besielet deres Hierter med hans Søns ædle Tænkemaade. Naar Paulus Phil. 1, 19 taler om Jesu Christi Aands Bistand, da er dette her blevet til Jesu Religions guddommelige Bistand. Saaledes er næsten ethvert Sted, hvor Paulus nævner Aanden, omskrevet; og naar man et enkelt Sted, saasom Eph. 4, 30, læser: Fortørner ikke Guds hellige Aand, da undres man, hvorfor dette Udtryk her er ansect for almeenforstaaeligere, end næsten overalt ellers. Paa lignende Maade ere de Steder, hvor Paulus taler om de onde Aander, behandlede. 1 Thess. 2, 18 er det Modstandere (i Originalen: Satan), der have lagt Hindringer iveien. 2 Tim. 2, 26 ere Dievelens Snarer blevne til farlige Snarer. Jak. 4, 7 ere de Ord: Staaer Dievelen imod, saa skal han flye fra Eder, oversatte saaledes: "Imodstaaes Fristelser, da skulde de tabe deres Magt." Endnu bequemmere har Oversætteren giort sig det 1 Tim. 5, 15, hvor de Ord: "Thi allerede have Nogle vendt sig bort efter Satan" ganske ere udeladte. Derimod siger Oversætteren dog 2 Thess. 2, 9, at "hiin Ugudelige og Ryggesløse" skal fremtræde understøttet af Satan, og lader dog Paulus Eph. 6, 11 tale om Dievelens listige Angreb. Hvorfor er det paa de sidste Steder rigtigt og forstaaeligt at beholde disse Udtryk, naar det ikke er det paa de første? Kol. 1, 15, 16 læses her saaledes: "Han, der ligner den usynlige

Gud (er den usynlige Guds Billede), han, der er den første og ypperligste (Førstefødte) af alle Skabninger, hvem Alle uden Undtagelse og overalt (alle Ting i Himlen og paa Jorden), saavel de, der nu leve, som de, der skulle leve (de synlige og de usynlige), saavel de Høieste og Mægtigste som de Ringeste (være sig Throner eller Herredømmer eller Fyrstendømmer eller Magter) — i aandelig og sædelig Forstand — skylde deres Liv og Tilværelse (ved hvem de ere skabte)". Hvor vilkaarligt endog dette Sted tilforn ofte er behandlet af Fortolkerne, findes her dog Adskilligt, hvilket nærværende Oversætter kan kalde sit Eget.

Meest paafaldende vil dog følgende Bemærkning være. Dersom en i Grundsproget ukyndig Læser tog denne, som han maatte vente, forbedrede Oversættelse for sig, for ved dens Hielp at besvare sig det bekiendte Spørgsmaal, hvad Paulus lærer om Troen, hvor vilde han da undres ved at finde, at Paulus aldeles Intet lærer derom, at dette Ord slet ikke forekommer i alle de her oversatte Breve! (thi at det en enkelt Gang kan hedde, som 1 Thess. 3, 14: "Da vi ere overbeviste om, at Gud har opvakt Jesus fra de Døde, saa bør vi ogsaa troe, at han engang vil opvække de Afdøde", dette vil kun bidrage Lidet til Besvarelsen af hiint Spørgsmaal). Derimod finder Læseren strax (Gal. 2, 15), at Mennesket "vinder Guds Bifald (hos Paulus: retfærdiggiøres) ved at opfylde Jesu Lære"; men hvis han ønsker at kiende, hvad der er Jesu Læres Princip, hvorved den helbreder, styrker, forbedrer Mennesket, hvorved den baade vækker og trøster den Faldne, og giver ham Lyst og efterhaanden Evne til det Gode, da svarede Paulus i de gamle Oversættelser: ved Troen; men dette Svar maa have været en Misforstaaelse af Oversætterne, eller og Ordet Tro maa være østerlandsk, ganske uforstaaeligt for danske Læsere, efterdi det med

saa stor Fliid er undveget; og vi have saaledes her en Christendom, der endog udgives for at være foredraget af Paulus selv, uden Tro. For at undgaae dette, det eneste-adæqvate og omfattende Ord, har Oversætteren maatte bruge mange og forskiellige Omskrivninger, saasom snart den anførte, at opfylde Jesu Lære, snart: "at antage Christendommen, at bekiende den, at vise en ædel Hengivenhed for Religionens Skyld (2 Tim. 1, 5)", snart: "at have Tillid til Gud, som tillidsfuld Christen at følge Jesu Lære"; og ved disse saa forskiellige modificeerte Begreber maatte da Talen ofte blive meget usammenhængende. Ja, Oversætterens Frygt for hiint Ord gaaer saa vidt, at 1 Tim. 3, 16 er: "Han er troet i Verden" oversat ved: "Han er antaget med Bifald i Verden".

Ligesom altsaa Christendommen her synes at tragte efter at finde Bifald (dette Udtryk er ogsaa brugt 2 Thess. 3, 1), saaledes ere ogsaa den christelige Troes Virkninger i at skienke Liv, Fred, Haab, Frelse her blevne til "en udmærket Kraft til at skienke den høieste Lyksalighed" (Kol. 1, 27), og Forjættelsen er, at vi skulle lønnes med Lykssalighed, dersom vi lyde Herren (Kol. 1, 27); Folkene velsignes ikke, men de lykkeliggiøres (Gal. 3, 8); Menneskene ere ikke, som Paulus siger, døde, men ulykkelige ved deres Synder (Eph. 2, 1), de retfærdiggiøres ikke, men de belønnes (Jak. 2, 21. 23. 25), Budenes Opfyldelse forjætter os, at blive lykkelige (Gal. 3, 12); og naar Paulus tilforn sagde (Phil. 2, 12): Arbeider paa Eders Frelse med Frygt og Bæven, da giver man ham her den Formaning i Munden: "Sørger med største Omhu og Varsomhed for Eders Lykssalighed!"

Og som Oversætteren paa denne Maade stedse har søgt at simplificere Troes-Lærdommene og at indskrænke Forjættelserne inden Sandselighedens Grændser, saaledes finde vi ham ogsaa

opmærksom paa at formilde Apostlernes Moral, der ellers let kunde synes overspændt. Apostlerne valgte nemlig ofte stærke Udtryk, og tænkte vel ikke blot, at Læserne vilde forstaae dem i den vedtagne Betydning og selv finde de fornødne Indskrænkninger, men de synes at have forstaaet det bogstaveligt, at man kun skal tiene een Herre, og at, dersom Gud skal elskes af ganske Hierte og af al Formue, da skulle de jordiske Ting, som blot jordiske, intet Værd have for os, men kun forsaavidt de forbindes med, forklares ved noget Høiere; da skal vort Jeg, saalænge det afsondrer sig fra og modstaaer Gud og det Hele, opoffres, indtil vi finde det igien i Kierlighed til Gud og vor Næste. Derfor sagde Paulus (Gal. 2, 20): "Jeg lever, dog ikke Jeg mere, men Christus lever i mig"; men denne Sætning maa formodentlig have syntes Oversætteren at lede til Sværmerie, og han har forvandlet den saaledes: "Vel lever jeg, dog ikke saa meget efter min, som efter Christi Villie". Saaledes ogsaa, naar Paulus siger (Kol. 3, 2): "Tragter efter Det, som er heroventil, ikke efter Det, som er paa Jorden"; da formaner hans Oversætter: "Tragter ikke saa meget efter det Jordiske, som efter det Himmelske". Naar Paulus (2 Tim. 3, 2) skildrer Menneskene i de sidste Dage som egenkierlige, da mener Oversætteren, at først da vil "en farlig Fremtid forestaae", naar Menneskene forfalde til en overdreven Egenkierlighed; og naar Jakob siger (4, 4), at Verdens Venskab er Guds Fiendskab, og at hvo som vil være Verdens Ven, bliver Guds Fiende: da siger hans Oversætter, "at overdreven Kierlighed til de jordiske Ting er i høi Grad Gud mishagelig; Den, som alene elsker disse, kan ikke elske Gud".

Til disse almindeligere Bemærkninger ved denne Oversættelse ville vi endnu kun føie denne, at Christi Lære her ofte træder istedenfor Christus selv; saasom naar Paulus (Kol. 3,

11) taler om, at Christus er Alt i Alle, hedder det her, at Christi Lære er Alt for Alle. Saaledes bliver da den Hengivenhed, hvormed Apostelen vil, at vi skulle slutte os til Herren selv i Tro og Kierlighed, og derved giennemtrænges af det nye, det hellige og evige Liv, til en blot Antagelse af Christi Lære og Lydighed mod hans Bud.

Denne Utroskab i det Vigtigere er, som man kunde formode, ledsaget af en ligesaa stor Unøiagtighed i det mindre Omfattende [1]).

Hvad Foredraget angaaer, da vise nogle af de anførte Exempler, hvor slæbende, mat og kold den levende, varme Tale er bleven. Til ydermere Beviis kunde hvilketsomhelst Stykke afskrives. — —

Sprogets Reenhed er i det Hele ulastelig. — — Desto mere derimod savner man Stilens høiere Egenskaber: Bestemthed, Kraft, Fylde, Mangfoldighed og Velklang.

---

[1]) Exemplerne ere her udeladte.

7.

Rede

am

Feste des Gewiſſens,

in der Verſamlung der Philalethen.

(Dette Skrivt udkom 1830 i Slesvig, uden Navn. Da det her blev bekiendt, maatte Forfatteren ſtikke ſig i, at man i et Tidsſkrivt deri fandt et Beviis for, at Philaletherne virkelig havde holdt en Forſamling, og at man i et andet vidtløftigen med pro og contra, underſøgte, om det var meent til Forſvar for Philaletherne, eller ſom Ironie. I Almindelighed blev dog uden Tvivl Henſigten ſtrax forſtaaet.

Kort efter forſvandt Philalethismen ſporløſt, og man vil maaſkee nu neppe kunne ſætte ſig ind i, hvad dengang var i Alles Munde.

Skrivtet aftrykkes her i det Sprog, hvori det er ſkrevet, da det var vanſkeligt at give en ret tilſvarende Overſættelſe. Forfatteren ſkal endnu kun bemærke, at han aldeles ingen Andeel har i et andet Skrivt, ſom udkom kort efter i ſamme Retning, men, ſaavidt erindres, temmelig plumpt affattet).

Ein Fest des Gewissens? — Hochbegabte Meister, die Ihr unseren Verein gegründet und geordnet! als ich mir es klar zu machen suchte, weswegen Ihr, indem Ihr diesen Tag als einen Tag der Buße bezeichnetet, ihn zugleich als ein Fest ausrufen ließet, wollte mir der Grund nicht sogleich einleuchten. Zu tief noch in den Ansichten befangen, in denen ich erzogen, ward es mir schwer, die Begriffe des Festes und der Buße in eine Vorstellung zu vereinigen. Wenn die Christen einen Bußtag anordnen, so besagen ihre Anordnungen nicht viel Weniger es, als daß sich Jeder in Sack und Asche hülle, es soll stille werden in der Stadt wie im Dorfe, verstummen soll die Stimme der Freude und Wonne, die Stimme des Bräutigams und der Braut, verstummen soll die Stimme der Mühle, und erlöschen, das Licht der Leuchte. Wir hingegen verkündigen heute nach sauren Wochen ein frohes Fest, wir jauchzen dem Morgen des Tages entgegen, der Fröhliche soll sich seiner Fröhlichkeit recht bewußt werden, und die Leidtragenden sollen ihr Leid vergessen.

Vielleicht, sagte ich mir, wurde das Auffallende gewählt, um gleich im Aeußerlichen die Trennung von dem Bisherigen deutlicher zu machen. Die Antwort aber konnte mich nicht befriedigen. Denn es ist nicht zu läugnen, daß gerade im Aeußer-

lichen der Unterschied hier gering anzuschlagen ist, indem ja auch die Christen ihre Bußtage längst in Festtage verwandelt haben, und auch bei ihnen vom Fasten und Casteyen nicht mehr die Rede ist.

Indem ich aber tiefer nachdachte, fand ich den Unterschied, wo ich ihn nicht gleich suchte, fand ihn nicht im Aeußeren, sondern im Innern, im verborgenen Menschen des Herzens, wo auch alle wahre Trennung anhebt, wo auch wir uns lange von der Menge getrennt, ehe es damit äußerlich zum Durchbruch kam. Den Christen ist nämlich die laute Freude an diesem Tage gleichsam etwas Unheimliches, sie tragen das Gefühl des Unerlaubten und Unschicklichen mit sich herum, sie scheuen sich daher solchen Tagen, wie dem heutigen, den Namen eines Festes beizulegen; wir hingegen verkünden es laut, daß wir nicht traurige, sondern lauter frohe Gedanken hegen.

Denn das Gefühl der Reue und Zerknirschung, das ja im Christenthume so wesentlich ist, welches man da, besonders an solchen Tagen, recht eigentlich pflegt und nährt, dieses Gefühl suchen wir eben zu entfernen. Zwar erkennen auch wir das Böse, und nicht bloß außer uns, sondern in uns selbst; indem wir aber zugleich das Nichts des Bösen erkennen, wird uns jene Erkenntniß bloß ein Bewußtseyn von einem bösen Traume, aus welchem wir erwacht, und was man Reue nennt, löset sich uns in ein freudiges Gefühl auf. Dieses Erwachen wird aber erst vollständig durch einen freien, kräftigen, festen Entschluß. Solche Entschlüsse soll eben der heutige Tag zur Reife bringen; und wie sollte das nicht ein festlicher Tag seyn, an dem heilige Entschlüsse reifen und durchbrechen?

Es kann jetzt nicht meine Absicht seyn, die Rede durch alle Krümmungen des Menschenlebens herumzuführen, in alle Winkel des Pallastes und der Hütte, wo sich nur das Böse ver-

birgt. Nothgedrungen steckt die Rede sich engere Gränzen, und bleibt bei demjenigen stehen, das uns allen heute am nächsten liegt.

Ein Fest des Gewissens — Freunde! habt Ihr das Wort recht erwogen, das uns heute vereinigt? Das Gewissen und das Gewisse, wie nahe sind die verwandt, denn, wie Jemand gesagt hat, das Gewissen ist ein gewisser Geist. Das halbe Wesen — darin werden wir gewiß alle einig seyn — das Zweifeln und Zagen, quält den Unentschlossenen selbst, quält auch diejenigen, die um ihn sind, und bringt die schönsten Hoffnungen zum Scheitern. Leider können wir aber nicht läugnen, daß es uns allen nur zu sehr an der inneren Entschlossenheit, an dem gewissen Geist gebricht, und daß wir daher so oft auf halbem Wege zurückbleiben. Am Feste des Gewissens wollen wir uns daher ermahnen und ermannen, wollen das Wahre und Gute in Gewißheit auszubilden streben, und die Rede, indem sie das uns Nächste, aber zugleich das Umfassendste ergreift, nämlich diese unsere Gemeinschaft selbst, wird zeigen, erstlich daß unser ganzes Unternehmen uns als abgeschmackt, ja als gewissenlos erscheinen muß, wenn wir unsrer Sache nicht recht völlig gewiß sind; zweitens werden wir uns darüber zu verständigen suchen, worin wir es zu einer solchen völligen Gewißheit gebracht haben müssen, wenn wir uns als würdige Mitglieder und Diener unserer Gemeinschaft darstellen sollen.

Es ist nicht zu läugnen, meine Brüder! daß unser Unternehmen, indem wir uns der vorigen Gemeinschaft entrissen um eine neue zu gründen, nicht bloß ein auffallendes, sondern ein tief eingreifendes ist, und daß wir ihm große Opfer gebracht haben. Ich meine damit nicht, daß wir um seinetwillen viele Mühe übernommen, Widersprüche und Spott erduldet — wie gern ertragen wir dieses, wie gern rufen wir es hervor, damit

wir als Freunde der Wahrheit erkannt werden! Nicht bloß äußere Opfer, die dem Geübten und Geprüften so leicht fallen, haben wir gebracht; die werden uns reichlich vergütet, denn was wir daraußen an Ansehen verlieren, das gewinnen wir hier wieder in einem Maaße, worin es uns unter den gewöhnlichen Verhältnissen nie zu Theil geworden wäre, und der Spott der Fremden erstirbt in dem Beifallsjauchzen der zugethanen Menge. Aber auch innere Opfer haben wir gebracht, haben einen schweren Kampf in uns selber durchgekämpft, und wir gebrauchen des eigenthümlichsten Ausdrucks, wenn wir gestehen, daß es uns manchmal war, als sollte das Herz uns aus dem Busen gerissen werden.

Nichts ist schmerzlicher, als Etwas von dem eigenen Wesen aufzugeben und zu zerstören. Diese Schmerzen haben wir erlitten, erstens indem wir die Phantasie vertilgten. Wie tief haftet doch diese in der Seele. Wenn wir einen bösen Geist annehmen könnten, einen Vater der Lüge, so würden wir sagen, daß er es war, der die Phantasie der Seele einpflanzte, um dem Werke der Philalethie entgegenzuarbeiten. Seitdem wir aber die Stimme der Wahrheit hörten, haben wir uns nicht gescheut, die natürliche, die immer wiederkehrende Richtung des Geistes gewaltsam abzuändern; wir haben uns bemüht, jedes anmuthige Bild, das sich der Seele einschmeicheln wollte, in Dunst aufzulösen, jedes Gefühl der Kindheit, das aus den Tiefen des Gemüths sich wieder emporheben wollte, zurückzudrängen. Und nicht vergebens haben wir gerungen. Ich kann und will jetzt nicht jeden Sieg herzählen, den wir erkämpft; ich zeige bloß auf das Haus, in dem wir uns befinden. Anstatt des Doms, den wir hinter uns zugeschlossen, mit dessen Thürmen die Seele so oft in die Himmeln hinaufstrebte, von wo herab das Geläute der Glocken uns oft ansprach als eine Er-

mahnung von oben, wo das Brausen der Orgeln so oft die innere Orgel ertönen machte, wo sinnreiche Bilder das Uebersinnliche mit dem Sinnlichen vermittelten, wo die stillen Lichter der Altare brannten wie Flammen der Andacht, wo die Denkmäler zu uns redeten von vergangenen Zeiten, von gesunkenen Geschlechtern: statt dessen umfängt uns hier dieses Haus, nackt und leer, von keines Künstlers Hand entweiht, wo "kein Bild geduldet wird", weil es selbst als Bild dasteht, als Bild — ach! des erstorbenen Herzens. — Nein! meine Brüder! auch diese Opfer hätten wir nicht bringen können noch dürfen, wenn wir unsrer Sache nicht gewiß wären.

Aber noch Schwereres ward uns auferlegt, wird noch täglich von uns gefordert, auch die Liebe müssen wir der Wahrheit zum Opfer bringen. — Zürnet mir nicht, Freunde! daß ich am festlichen Tage die Schmerzen erneuere, die kaum vernarbten Wunden wieder bluten mache; der Sieg ist um so werther, je theurer er erkauft wurde, und die Wunden sind der Ruhm eines Freundes der Wahrheit.

Jede Trennung ist von Schmerz begleitet, und um so mehr, je tiefer der Riß ist; wie sollte es denn nicht wehe gethan haben, als wir im Geistigen, in dem, was eigentlich den Menschen macht, aus der Gemeinschaft unsrer Mitbürger hinaustraten, ihnen erklärten, daß auch das lose Band, das uns noch in Rücksicht der religiösen Ueberzeugungen zusammenhielt, uns unerträglich war, auch der gemeinschaftliche Name uns als ein Schandfleck anhängen schien, den wir daher uns beeilen mußten hinwegzuthun? Freilich belohnte uns der edle Stolz der Freiheit, und wir durften mitleidsvoll auf die Schwachen hinblicken, welche die Fesseln zu zerreißen sich nicht erkühnten, wie wir. Nachdem aber der Sieg errungen, der Reiz der Neuheit verschwunden — gestehen wir es, meine Bruder! nachdem wir zum

ruhigen Besitz des ersehnten Guts gelangt, fühlen wir uns vereinzelt, finden, wenn wir aus diesem Hause treten, nicht mehr Verbündete, sondern Menschen, die uns zwar dulden, die aber doch entweder uns zürnen, oder gar uns bemitleiden; wir haben uns gewissermaßen auf den Standpunct der Juden gebracht, bis es uns gelungen seyn wird, die Christen auf diesen Standpunkt gebracht zu haben.

Im öffentlichen Leben also, im geselligen Verkehr, finden wir uns eingeengt, abgestoßen; könnten wir uns nur ins häusliche Leben flüchten, und da den ruhigen Hafen finden! Wir wissen aber nur zu gut, wie es damit steht. Die vorigen Umgangskreise sind gestört, und in die neuen haben wir uns noch nicht recht hineinfügen können; Brüder haben sich von Schwestern getrennt, Kinder von den Eltern, der Mann von der Frau; denn wenn auch das äußere Band noch zusammenhält, so empfinden wir es doch schmerzlich, daß das innere zerrissen ist, und wo früher die Mittheilung sich an eine vorausgesetzte Uebereinstimmung anknüpfte, da fängt jetzt der Zank an, oder wir müssen ausweichen. Wem ein glücklicheres Loos fiel, wem es gelang die Seinigen für die Sache der Wahrheit zu gewinnen, was findet der in seinem Hause? Das frühere Wesen sollte abgeschafft werden, und Alles neu gestaltet, Frau und Kinder sollten einen entschiedenen Schritt wagen, sollten kühn vor der Welt auftreten, und behaupten: wir haben das Bessere gefunden; er mußte sie daher belehren, sich von dem, was man die Sitte nennt und die zarte Scheu, nicht zurückhalten zu lassen; sie sollten behaupten, ihre Wahl rechtfertigen, er müßte sie daher aus dem Empfinden heraus, in das Raisonniren hineinbringen; und so treten uns jetzt, anstatt der im Hause stillwaltenden Frau, anstatt der lieblicherröthenden Tochter, der unterhaltenden schalkhaften Freundinn, die ehrwürdigen Gestalten der Philale-

thinnen entgegen. — Nirgends vielleicht zeigt es sich so klar, wie bei uns das Unsinnliche über das Sinnliche vorherrscht; denn wenn wir diese Gestalten verehren, so ist dieses bloß ein Werk unsrer Vernunft; den Sinnen ist die Verwandlung, wie wir alle lebhaft empfinden, gewiß nicht angenehm.

Die Kinder haben wir gewonnen, hoffen auch in ihrem funfzehnten Jahre sie hier ihr Glaubensbekenntniß ablegen zu hören; in ihrem zwanzigsten Jahre aber, wie wird es dann mit ihnen stehn? Ach! die Welt hat viele Gefahren, auch unsre Kinder werden der Versuchung nicht entgehen, der nackten Wahrheit untreu zu werden; und wenn irgend ein Grundsatz fest bei uns steht, so ist es doch wohl der, daß auch der leiseste Schatten eines Zwangs hier unerlaubt ist. Ehe wir uns es versehen, stehen vielleicht die erwachsenen Kinder da draussen, lassen sich von christlichen Predigern trauen, die Enkel werden getauft, die Verblichenen an christlichgeweihter Stätte beerdiget werden. Und täuschen wir uns nicht mit vergeblichen Hoffnungen, als ob, dieses Rückfalls ohnerachtet, noch eine geistige Gemeinschaft bleiben könnte! Ja, in den mehrsten protestantischen Gemeinden, jetzt selbst in vielen katholischen, sehen wir, daß sehr verschiedene Ansichten ziemlich friedlich neben einander bestehen; man zankt sich freilich, man tritt für den Augenblick aus einander, weil aber die Gemeinschaft dennoch nicht aufgehoben wird, so nähert man sich einander wieder, das Eine reibt sich an dem Andern auf, wird ausgeglichen, und so werden wir in der scheinbaren Unfreiheit, womit Jeder bei seiner veralteten Kirche bleibt, doch auch viele wirkliche Freiheit gewahr. Sehen wir aber etwa nach America hin, wo Jeder ganz frei ein Glaubensbekenntniß aufstellt und eine Gemeinde um sich sammelt, da wird, wenn die Gemeinde sich erst gestaltet hat, jede Sylbe des Bekenntnisses als ein irdisches Eigenthum angesehen, und wird mit derselben

Hartnäckigkeit wie dieses verheidigt; man will sich eben unterscheiden, und auf das Unterscheidende wird daher ein größeres Gewicht gelegt, als auf das Uebereinstimmende. So findeu wir hier in der größtmöglichen scheinbaren Freiheit, im Einzelnen die engste Gebundenheit. Und so ist es ja auch, was uns betrifft, einleuchtend, daß, wollten wir in unsrer Mitte eine Hinneigung zum Alten aufkommen lassen, so hätten wir es beim Alten bewenden lassen können.

Wenn wir dieses alles erwägen, wenn wir noch dazu bedenken, was es heißt, in eine so furchtbar bewegte Zeit einen neuen Funken der Zwietracht hineinzuschleudern, so ist es offenbar, daß unsere That auf keine Weise zu rechtfertigen wäre, wenn die Sache so stünde, daß wir uns bloß nicht mit völliger Ueberzeugung zum Christenthum bekennen könnten, wenn irgend ein Zweifel übrig bleibe, ob nicht die christliche Gesinnung zuletzt Eingang in uns gewinnen könnte, und daß daher — wie wir am Anfange sagten — ein Ungewisser, der sich hier mit uns am Feste des Gewissens vereinigte, als gewissenlos erscheinen müßte.

Denn man hat uns ja mit dem Ja und Nein des Glaubens nicht geängstigt, uns kein Glaubensbekenntniß abgefordert, seit unsrer Kindheit hat kein Mensch uns in die Kirche gezwungen, die Mehrsten von uns haben wohl kaum seit der frühesten Jugend einer Communion beigewohnt. Zwar mußten wir unsre Kinder taufen lassen, die Kinder aber verstanden es nicht, und wir brauchten nicht gegenwärtig zu seyn, auch nicht uns zu Taufzeugen für Andre herzugeben; wir mußten uns trauen lassen, doch haben wir nicht nöthig dem Wunsche der Braut zu willfahren und uns vor dem Altare hinzustellen, wir konnten es auch in der Stube geschehen lassen, und so fiel sehr wenig Christliches dabei vor; und was die Beerdigungen betrifft, so

ist es ja in unserm Lande ganz gewöhnlich, den Geistlichen nicht zu bemühen. In unserm Vereine haben wir ohngefähr die nämlichen religiösen Handlungen beibehalten, nur daß wir anstatt der Communion die religiöse Ceremonie der Ehescheidung eingeführt haben — ein sinnreicher Gegensatz! denn eine offene Beichte haben wir doch nicht anordnen wollen, sondern, wenn die Christen in der Communion eine Erneuerung ihres Bundes mit dem Herrn und mit einander feiern, so haben wir dem scheinbar Irreligiösesten eine religiöse Seite abgewonnen, und feiern den Bruch des Bundes als eine fromme Handlung. Dieses konnte aber nicht von der Wichtigkeit seyn, daß wir deswegen diese durchgreifende Veränderung hätten treffen sollen, sondern es war, weil wir nicht wollten, daß irgend ein Zweifel darüber stattfinden sollte, daß wir nicht zur christlichen Gemeinde gehören, unsern Kindern keinen christlichen Unterricht wollen zukommen lassen; und dieses hätten wir uns ja nicht erlauben können, wenn in uns selber noch irgend ein Zweifel stattfände, wenn wir noch zwischen Ja und Nein schwankten, wenn es eine Auffassung der christlichen Lehre gäbe, mit der wir unsere Ueberzeugung in Einklang bringen könnten, wenn wir es noch als möglich ansähen, daß wir uns mit der christlichen Gesinnung befreunden könnten, mit einem Worte, wenn wir unsrer Sache nicht ganz und völlig gewiß wären.

Und welche ist nun diese Sache? Was ist es, worin wir es zu einer solchen Gewißheit gebracht haben müssen?

Vielleicht wird es euch befremden, meine Brüder! wenn ich behaupte, daß es nicht das Positive unsers Glaubens ist, worüber diese Gewißheit verlangt wird, um sich mit gutem Gewissen zu unserer Gemeinde bekennen zu dürfen; ich hoffe aber, daß wir uns leicht darüber verständigen werden.

Freilich, wenn man mir die Frage vorlegen wollte, ob wir Jemanden, der Gott und die Bestimmung der Menschen zur Tugend durchaus läugnete, auch als Mitglied dieser Gemeinde anerkennen wollten, so dürfte ich diese Frage nicht bejahen, ob ich mich gleich in der größten Verlegenheit befinden würde, wenn man mich weiter fragte, wie es mit einem Solchen nach unsern Grundsätzen gehalten werden sollte. Denn auf der einen Seite behaupten wir als das erste unveräußerliche Recht des Menschen, daß der Staat den Gewissen keine Gesetze vorschreiben darf; auf der andern Seite haben wir eingeräumt, daß die Grundsätze der Bürger dem Staate nicht gleichgültig seyn können, und daß Fälle eintreten, wo der Staat nach diesen Grundsätzen fragen muß; und dieses darf er ja doch nicht aus bloßer Neugierde fragen, sondern um darnach das Verhältniß seiner Bürger zu sich zu bestimmen. Wenn nun ein Staatsbürger antwortete: ich erkenne keinen Gott im Himmel und kein Pflichtgesetz auf Erden, ich erkenne überhaupt Nichts, als was ich mit den Händen greife und mit den Sinnen empfinde; die Sinne sagen mir aber ganz deutlich, daß der Mensch nicht zu der schweren Uebung der Tugend bestimmt ist, sondern dazu, daß er seine Lust so suche, daß er sich keinen Schmerz zuziehe; deswegen ist mir, was Ihr die Gerechtigkeit nennet, ein leerer Laut, die Liebe eine krankhafte Empfindung, die ich immer mehr zu unterdrücken suche; ich werde zwar Euren Strafen zu entgehen suchen, übrigens aber werde ich meine Handlungen bloß durch die Abrechnung zwischen Lust und Schmerz bestimmen lassen; so ist es mein fester Entschluß ohne Gott zu leben in der Welt, und so werde ich meine Kinder erziehen — wenn ein Bürger so antwortete, was würde der Staat thun? Ihm die vollen Rechte der übrigen Staatsbürger zugestehen? Dann hätte ja der Staat aus bloßer Neugierde gefragt. Ihm die

Rechte entziehen? Dann wäre ja die Gewissensfreiheit geschmälert. Will man einwenden, daß bei einem Gewissenlösen von keiner Gewissensfreiheit die Rede seyn kann, so bitte ich zu bedenken, daß wenn der arme Mensch nun einmal eine solche Ueberzeugung hat, kann er ja nicht mit gutem Gewissen die entgegengesetzte bekennen. — Kurz, diese Sache scheint ganz geeignet zu seyn, "der Allgemeinde" vorgelegt zu werden, wo wir ohne Zweifel die Weisheit finden werden, die dem Einzelnen fehlt.

Glücklicherweise wird der Fall nicht leicht eintreten, daß Jemand so bestimmt Alles, was bei uns als positive Lehre gilt, läugnete; hingegen die Zweifelnden, wer kann die zählen? Auch in dieser Versammlung, wenn wir dem stillen Gebete Worte verleihen sollten, bei wie Vielen würde es lauten, wie das Gebet jenes sterbenden Kriegers: Gott im Himmel, wenn du bist, erbarme dich meiner Seele, wenn ich eine habe! Wollten wir die Zweifelnden ausstoßen, wie gering würde unsre Zahl werden! Und wohin sollten die Armen sich flüchten? Aus der christlichen Gemeinde sind sie getreten, auf Zweifel läßt sich doch keine eigne Gemeinde erbauen, und ohne alles Glaubensbekenntniß wird sie der Staat vielleich nicht lassen. So ergreifen sie denn das unsrige, und indem sie bei uns anklopfen, sollten wir ihnen die Thüre verschließen? Die Schwankenden können vielleicht befestiget werden, was mit den Erwachsenen nicht gelang, kann vielleicht mit ihren Kindern gelingen. Es ist überhaupt unserm Verfahren gänzlich entgegen, an der Thüre unsres Versammlungshauses irgend ein Dogma hinzustellen, und von den Eintretenden eine völlige Einstimmung zu verlangen, ehe wir ihnen erlauben über unsre Schwelle zu gehen. Nein: in dem Positiven können und dürfen wir nicht das Joch einer solchen Gewißheit auflegen, sondern wir begnügen uns mit einer allgemeinen Zusage, daß der Eintretende keine bessere

Weisheit kenne, als die unsrige, und daß, was wir über Gott und menschliches Daseyn vortragen, ihm wahrscheinlich vorkomme.

Im Negativen aber ist es anders. Wir haben nämlich die Gemeinde, in der wir geboren und erzogen, verlassen, und dieses doch nicht mit der Meinung, daß jene Gemeinde dennoch vielleicht das Richtige und Wahre haben könnte, sondern mit der Erklärung, daß unser Leben uns als eine große Lüge vorkäme, wenn wir noch die geringste Veranlassung gäben, daß man uns für Christen halten könnte, oder für Solche, die es je werden könnten. Hierin ist unter uns eine allgemeine Uebereinstimmung, hierin muß Jeder fest und sicher seyn, der sich mit gutem Gewissen zu den Unsrigen zählen will. Lasset uns, meine Brüder! noch zuletzt diese Ueberzeugung entwickeln und deutlich darlegen.

Wir sagen demnach, daß, obgleich sich das göttliche Wesen und das Verhältniß Gottes zu der Welt unsern irdischen Augen verbirgt, obgleich es "dem Menschen nur vergönnt ist, die Wahrheit annäherungsweise und stufenweise zu begreifen," haben wir doch so viel begriffen, daß wir die Unmöglichkeit einsehen, daß Gott sich auf andere Weise mittheilen könnte, als durch unser Gewissen und unsre Vernunft. Wir behaupten kühn, daß diese beiden uns so sichere Führer sind, daß wir keinen andern Leitfaden durch die Labyrinthe des Lebens bedürfen. Wir dürfen dem Namen Christi keine höhere Ehre zollen, als die auch anderen Weisen gebührt; denn sollte es je dahin kommen, daß wir unsre Kniee in diesem Namen beugten, so fiele ja unser Gebäude, als ein neues und eigenthümliches, zusammen, und unser Verein wäre nur "ein gehaltloses, nichtiges Element, in dem der Mensch nicht ausdauern kann," wäre etwas Böses, "das den Keim der Vernichtung — die Strafe — in sich

selbst trägt." Auch wissen wir es gewiß und mit freudiger Ueberzeugung, daß wir nie nöthig haben werden, zu diesem Namen unsre Zuflucht zu nehmen, nie, in keinem Zweifel, in keiner Noth, nicht am Grabe der Unsrigen, und nicht wenn die Todesängsten unser eignes Herz umstricken. Und jenseits — zwar wissen wir, daß der Menschengeist unvergänglich ist, weil er aber "von seinem dereinstigen Zustande hienieden keine Vorstellung haben kann," so weiß er auch nicht, ob er zu irgend einer Verantwortung gezogen werden wird. Es klingt dieses zu menschlich, zu bildlich, als daß wir darin eine Wahrheit erkennen könnten; sollte es aber dennoch seyn, daß jenseits eine Erinnerung des Bösen wäre, das der Mensch in diesem Leben geübt, so versöhnt ja das Böse sich selbst, indem es, je böser es ist, sich selbst um so mehr den Untergang bereitet; und so braucht es ja keiner anderen Versöhnung. Ja, wir sagen es laut und klar, öffentlich vor der Welt wie im stillen Gemüthe, sagen es mit fester Stimme, mit unerschütterlicher Ueberzeugung: wir haben das Wesen Gottes, des Menschen, das Verhältniß zwischen Gott und der Welt so durchgeschaut, daß wir behaupten dürfen: die Sünde der Welt, und unsre eigne Sünde, bedarf keiner Versöhnung.

Ich fasse Alles, was gesagt worden, kurz zusammen. Das Neue und Eigenthümliche unsers Vereins besteht nicht in dem Positiven der Lehre, denn daß Gott ist, und die Tugend geübt werden soll, und der Menschengeist unsterblich ist, lehren die Christen auch; sondern darin, daß wir der christlichen Kirche die Gemeinschaft aufgekündigt haben. Wollen wir diesen Schritt rechtfertigen, so kann dieses nur, dann aber auch völlig befriedigend, geschehen durch die wohlbedachte, feierliche, vollständige, von keinem Zweifel getrübte Abläugnung Jesu Christi als des Herrn und Erlösers der Menschen. Diese Abläugnung muß

"von der Vernunft begriffen — Ueberzeugung werden, das Gemüth durchdringen — lebendige Empfindung werden, durch das ganze Leben bewährt und bethätigt — Wirklichkeit werden." Hierüber ist es, daß wir heute unsern Entschluß erneuern sollen, hierin, daß wir Trost, Ersatz, Freude finden sollen; nur so feiern wir als Philalethen das Fest des Gewissens mit einem guten Gewissen, feiern es als Wahrheitsfreunde durch die Verläugnung desjenigen, der gesagt hat: ich bin der Weg, und die Wahrheit, und das Leben. —

Die Versammlung est entlassen.

8.

Kirkelig Polemik.

(Heibergs Intelligensblade 1844.)

I det Fyenske Fierdingaarsskrivt for Literatur og Kritik 4de Hefte læses S. 384 f. følgende Ord: "Dette Vittighedsspil har en dybere Betydning, end der viser sig for et overfladisk Blik. Det berører en øm Side af Livet, i det det minder om, at Kirken endnu ei har vidst at bemægtige sig de mere Dannede, fordi den har været for fornem eller for ligegyldig til at tage deres aandelige Ledelse i Betragtning, eller dens Tienere for nedsænkede i eller for bundne til det Jordiske og Materielle til at lægge den høiere Ild og Kraft i deres Virksomhed, der giver Herredømmet ogsaa over de gienstridige Aander. Ialfald kan man ikke vente, at nogen Æsthetiker, eller de Mange, der have vandret sig trætte i Reflexionens og Ironiens Regioner, skulle finde sig opbyggede og omvendes i Kirken, eller hente en Trøstens Draabe for et sønderrevet Gemyt, saalænge der fra Prædikestolene endnu høres den gamle Skoflikker-Moral og

Hverdagstrivialiteter, man ligesaa godt kan sige sig selv hiemme i sin Sopha, eller de saa ofte gientagne Forsikkringer, som den trætte Siel under Haab, Frygt, Bæven og Fortvivlelse har maattet opgive Tilliden til. De saakaldte Opvakte eller Hellige maae sige, hvad de ville, saa nøies dog den nyere Tids Dannede ikke længer med den gammeldags Christendom eller den gamle Tro, men kræver den fremsat i en ny og frisk Form, som ene et philosophisk Bad formaaer at skienke den; hvormed det gamle Skrivtsprog ingenlunde taber sin Gyldighed, at: Jesus Christus er igaar og idag den Samme, ja til evig Tiid."

Quot verba, tot pondera — dersom man ellers kan sige, at Det har Vægt, som nu ganske henhører til "Hverdagstrivialiteter." — Hverdagstrivialiteter? Det synes, som om Forfatteren kiender en Classe Trivialiteter, som ikke ere hverdags, som altsaa vel maae være Søndagstrivialiteter; disse maae da vel tilhøre Præsterne, og have dog den Fordeel, at de kun høres eengang om Ugen, hvorimod saadanne Trivialiteter som Forfatterens nuomstunder kunne høres hver Dag. Saalænge de imidlertid kun høres fra Saadanne, for hvilke Kirken Intet er, og under alle Skikkelser Intet vil blive, uden i alt Fald en Gienstand for Bespottelse, er der ikke Anledning til at tage til Gienmæle. Men naar disse Talemaader blive saa gængse, at selv de Bedre, fordi de have hørt dem saa ofte, begynde at holde dem for afgiorte Sandheder, da er der vel Opfordring til at spørge, om virkelig denne Vei, der begynder at blive alfare, fører til Maalet, eller — for at bruge et andet Billede — om det ikke gaaer med disse Trivialiteter, som med alle andre, at de, der hengive sig dertil, vel en Tidlang kunne svømme paa Overfladen, men, dersom de ikke itide reddes derfra, snart ville synke ned i det meningsløse Dyb.

Altsaa: "Kirken har endnu ikke vidst at bemægtige sig de mere Dannede." Endnu ikke — ikke i alle disse attenhundrede Aar, i hvilke den har bestaaet, i hvilke den har bemægtiget sig den hele Deel af Verden, som vi her dog vel ere enige i at kalde den Dannede? — Forfatteren vil maaskee svare, at han ikke har tænkt paa de gamle Tider, i hvilke han mueligen ikke erkiender nogen egentlig Dannelse, men kun paa de nyere. Vi tør altsaa ikke nævne Chrysostomus eller Augustinus eller Luther; men tør vi da heller ikke sige, at Fenelon eller Saurin, at Hugh Blair eller Barbiere," at Herder eller Schleiermacher, Nitzsch eller Marheineke have vidst at bemægtige sig de mere Dannede? Forfatteren vil maaskee sige, at det just er saadanne Prædikanter han fordrer, og at hans Klage just gaaer ud paa, at der ikke findes flere af disse, thi een Svale giør ingen Sommer. Men i det vi nævnede de enkelte Navne fra forskiellige Tider og Steder, ville Læserne selv have erindret, at der i ethvert Land, til enhver Tiid have været Prædikanter, til hvilke Mængden af de Dannede strømmede, hvilke de beundrede — med Rette eller med Urette, men var det endog med Urette, da kunne vi desto mere bruge Forfatterens Udtryk, at Taleren havde "bemægtiget" sig dem. At de vandt "Herredømmet ogsaa over de gienstridige Aander," tør vel ikke i nogen Almindelighed paastaaes; jeg finder ikke heller, at Paulus har formaaet det, da han, naar han forgieves havde forsøgt derpaa, vendte sig fra de Gienstridige; og dog har Kirken i hans Tale bemægtiget sig saa stor en Deel af Verden. De mere Begavede ere sieldne, imidlertid har den "høiere Ild og Kraft" aldrig været forsvunden af Kirken, og mangen stille Flamme har brændt til Lys, Varme og Velsignelse, skiøndt de Gienstridige ikke bemærkede den, eller spottede den ved Siden af de Blus, de selv antændte. Det er let at henkaste saadanne

almindelige Beskyldninger, som at "Kirkens Tienere ere nedsænkede i eller bundne til det Jordiske og Materielle," men det er svært dermed for Sandhedens Domstoel at møde den hele Skare fra alle Slægter og Folkeslag og Tungemaal af dem, som troligen have vogtet Helligdommen med fromme Hænder.

Men for at komme tilbage til den egentlige Anklage, at "Kirken har været for fornem eller for ligegyldig til at tage de mere Dannedes aandelige Ledelse i Betragtning," ville vi vende os ganske til den nærværende Tiid og til vort eget Fædreland, og saaledes vel bedst forebygge alle Exceptioner. I Hovedstaden findes naturligviis den største Forsamling af de mere Dannede; gaae vi da en Søndag omkring i Hovedstadens Kirker, da finde vi flere af dem meget talrigt besøgte, endog stundom, ikke blot paa Høitiderne, men paa de sædvanlige Søndage, naar Veirliget nogenledes begunstiger, næsten overfyldte; og see vi os da omkring blandt Tilhørerne, bliver det i det mindste tvivlsomt, om ikke Fleertallet henhører til de mere dannede Classer. Og naar disse Tilhørere komme Aar efter Aar, og nye stedse komme i de Fratrædendes Sted, da maa dog vel "Kirken have vidst at bemægtige sig dem," eller dens Tienere forstaaet at tiltale dem. Gaae vi da omkring i de dannede Familiers Huse, ikke blot i Staden, men ogsaa paa Landet, da finde vi næsten i ethvert af dem en eller flere af de Prædikesamlinger eller Opbyggelsesskrivter, hvilke jo dog ere udgangen fra Kirken, og af hvilke stedse nye Samlinger, nye Oplag finde villig Modtagelse; vi finde, at de læses, og i disse Tider stedse flittigere, i Familierne og af de Enkelte, naar der ere Hindringer for at komme i Kirken, og ofte ved Siden af Kirkegangen. Saaledes begriber jeg i Sandhed ikke, hvorledes man kan beskylde Kirken for ikke at tage de mere Dannedes aandelige Ledelse i Betragtning. Tværtimod har det ofte været Gien-

stand for min alvorligste Overveielse, om Kirken ikke nuomstunder tog altfor meget Hensyn paa de mere Dannede, om den ikke er bleven "for fornem eller for ligegyldig" til at tage de mindre Dannedes aandelige Ledelse i Betragtning; og jeg har alene kunnet trøste mig, deels derved, at der i Hovedstaden, hvor denne Klage meest kunde have Grund, aabnes flere Kirker, saa at Enhver dog vel kan finde Tilfredsstillelse efter sin særdeles Trang, deels ved den Erfaring, at de Prædikener, der meest tiltale de mere Dannede, ogsaa giøre meest Indtryk paa Tilhørere af de lavere Classer, og at der ere andre Aarsager, hvis Udvikling ikke vedkommer nærværende Forhandling, hvorfor vi i disse Kirker forholdsviis see saa Faa af Almuen.

Men det er vel mueligt, at Forfatteren ved de "mere Dannede," som han klager over at vi forsømme, tænker sig ganske Andre end dem, man pleier at kalde saa; han taler om "den nyere Tids Dannede," og han synes dertil fortrinligen at regne, hvad han kalder "Æsthetikere, eller de Mange, der have vandret sig trætte i Reflexionens og Ironiens Regioner." Men see vi nøiere til, skulde disse da ikke være de Halvtdannede, de eensidig Dannede, de Misdannede? Forfatteren yttrer selv, at de trænge til, "at omvendes i Kirken." Nu bør der vistnok i Kirken være Foranstaltninger til at omvende Hedninger og Vantroe, men det er dog ikke Saadanne, der udgiøre Forsamlingerne i vore Kirker, og det kan dog i Kirkerne ikke være Prædikantens Pligt eller Ret, at vende sig fra dem, som komme der, og med hvilke han i det Væsentlige er enig, for at vende sig til dem, som kun ved et besynderligt Træf findes der, og med hvilke der skal begyndes forfra. Skal der udrettes Noget med disse aandelig og legemlig Vellystige, som, mætte og kede af deres Nydelser, sidde "hiemme i deres Sopha" og vente paa, at uden nogen Anstrengelse fra deres Side et splinternyt him-

melsk Jerusalem, som kunde pirre deres sløve Sands, skulde synke ned til dem, og imidlertid, for deres elendige Tilstand, anklage den hele Verden, og kun glemme at anklage een Gienstand, der rigtignok i sig selv er ubetydelig, men dog her er den vigtigste, sig selv — skal der, siger jeg, udrettes Noget med disse, da maa det uden Tvivl være under Former, der ere saa langt fra Prædikenens, som mueligt.

Men skiøndt Forfatteren ogsaa forlanger "en ny og frisk Form," saa seer man dog, at han i den nye Form ogsaa vil have et nyt Indhold. "Endnu høres fra Prædikestolene den gamle Skoflikker-Moral!" Jeg tilstaaer, at ikke let har nogen Fornemhed traadt mig saa oprørende imøde. Altsaa: een Moral for Skoflikkere, og en anden for dem, der neppe vide, at der er en Skoflikker til, fordi de kaste deres Skoe hen, saasnart de trænge til at flikkes! Der er Intet fordærveligere, end Jagen efter Genialitet. Hvilke Ulykker denne Syge har afstedkommet i Videnskaben, er vitterligt nok; men inden de videnskabelige Enemærker pleier dog, lidet snarere eller lidet senere, den gavnlige Tugt at komme til og udøve sit Embede; trænger derimod denne Genialitet ogsaa ud i Livet, hvor Skoletugten vanskelig kan finde Sted, trænger den endog op paa Prædikestolen, hvor dog "Tugtens hellige Aand" skulde have sit sidste Stade, om den ingenandensteds lod sig fornemme, da vil Livet snart løses af sine Sammenføininger. Jeg har ogsaa læst det mærkelige Skrivt "Frygt og Bæven," og hvad jeg endog kan have savnet deri, da visselig ikke en dyb religiøs Grund, ikke et Sind, der er mægtigt til at træde Livets høieste Problemer under Øine; det har levende mindet mig om det berømte Sted hos Jacobi: "Ja, ich bin der Atheist und Gottlose, der, dem Willen der Nichts will zuwieder, lügen will, wie Desdemona sterbend log, lügen und betrügen will, wie der für Orest sich darstellende

Pylades u. s. w." (Jacobi an Fichte S. 32), hvoraf det dog ingenlunde er en Efterligning eller Efterklang. Men hvorfor hedder hiint Skrivt "Frygt og Bæven." Fordi dets Forfatter levende har erkiendt, dybt har følt, med Sprogets hele Kraft har udtalt den Forfærdelse, der maatte gribe et Menneskes Siel, naar en Opgave var ham stillet, hvis Fordring han ikke turde undvige, og hvor dog hans Forstand endnu ikke kunde adsprede det Skin, hvorefter Fordringen syntes at kalde ham ud fra den evige Orden, som ethvert Væsen skal underkaste sig. Saaledes har denne Kamp under Frygt og Bæven ikke det Mindste tilfælles med den velbehagelige Leflen, hvormed de moralske Genier hige efter at komme i saadanne Forhold, hvor de kunne vise, at de ikke forgieves have læst Schelling, at de ogsaa ere istand til "einzig, göttlich zu handeln." Ja "einzig" vel, intet skikkeligt Menneske vil giøre dem det efter, og maaskee vil den Mængde, som for alle Ting ikke vil have Moral tilfælles med simple Borgerfolk, tilraabe dem et "Göttlich!" men desto længere ville de være fra at have handlet "gudeligt." Der var en gammel Viis, man har kaldet ham Prædikeren; han var ogsaa en "Æsthetiker" og havde forsøgt mangeslags Nydelser, og selv i den Bog, han skrev, havde han "vandret sig træt i Reflexionens og Ironiens Regioner;" men efter alt dette vidste han ingen anden Slutning for sin Bog, end den, der nu har holdt saa længe ud: "Enden paa Sagen, naar Alting er hørt, er denne: frygt Gud, og hold hans Bud, thi det bør hvert Menneske at giøre; thi Gud skal føre hver Gierning for Dom med alt det, som skiult er, enten det er godt eller ondt." — Du gamle Jerusalems Skoflikker! følg du kun op med mig paa min Prædikestol; jeg veed ingen anden Ende paa Sagen, end den, du vidste.

Det er ikke alene vor Moral, hvorover Forfatteren klager; han er ligesaalidt tilfreds med vor Troeslære, thi "den nyere Tids Dannede nøies ikke længer med den gammeldags Christendom eller den gamle Tro." De gammeldags Former for Prædikener og Bønnebøger kan den nyere Tids Dannelse handle med, som den finder for godt, hvorvel ogsaa her et Rococo finder Sted, som synes at vise, at det Gammeldags ikke saa ganske er at foragte. Men vi see, at det ogsaa er den gamle Tro, der skal afløses af en ny. Vel er det kun et Par Aar siden Studenterne i Berlin sang:

Den alten deutschen Glauben,
Den soll uns Niemand rauben;

men i et Par Aar kan den nyere Tiid komme forskrækkelig vidt. Vel synes Samvittigheden at slaae Forfatteren, i det han mindes "det gamle Skrivtsprog, at Jesus Christus er igaar og idag den Samme, ja til evig Tiid." Men dersom Forfatteren ikke skulde have vandret sig altfor træt i Reflexionens Regioner, indbyde vi ham til dog saa megen Reflexion, at han siger sig selv, om virkelig dette Skrivtsprog kan beholde sin Gyldighed, naar vi bortkaste "den gamle Tro," naar vi, hvad enten i Letsindighed, eller "under Haab, Frygt og Bæven og Fortvivlelse opgive Tilliden til de saa ofte gientagne Forsikkringer." Jeg veed ikke ret, om det er Indholdets Forsikkring eller Forsikkringens Indhold, Forfatteren mener, at vi have maattet opgive Tilliden til; men i begge Tilfælde er Christus bleven adskilt fra Sandheden, og da er han ikke mere, eller er os ikke mere, i Dag, hvad han var tilforn, og vi maae søge en anden Grundvold.

"Det kommer, det nye Evangelium," siger man os allerede i mere end et halvt Aarhundrede; og nu høre vi endog af nogle Stemmer den Jubel: det er kommet. — Hvor? J. J. F.

Feuerbach's Religion der Zukunft? Eller, dersom man skammer sig ved at nævne dette usle Skrivt, og viser os hen til de andre, til hvilke det med al Kiekhed har sluttet sig, og i hvis Kreds det synes broderligen optaget: er da her et Evangelium? Ja, for dem, der have "udsørget" (ἀπηλγηκοτες Eph. 4, 19), udsørget den dybe Sorg, hvori det Ædlere forsvinder for det tvivlende Sind, for dem, der tykkes sig frie, naar de kunne blive "frie for Retfærdighed." Og er her noget Nyt? Ja, for dem, der have glemt, eller der aldrig have kiendt det Gamle, for dem, der mene at høre ny Viisdom, hvor de høre nye Phraser. Disse fraregnede, er den hele Afgrøde saare vel bekiendt; det er kun, at man vil skrue Tiden tilbage til det Punct, da Système de la nature og dets Jævnlige fremkom. Lærdommen er den samme, kun savnes der det Vid og den Aand, hvormed den dengang blev foredraget; vistnok var det Verdens Aand, men dog Aand, ligesom Mephistopheles dog er en Aand, der negter, hvorimod en dum Djevel neppe endnu kan henregnes blandt Aanderne.

Vi bede den Forfatter, hvis Angreb vi her have maattet møde, være forvisset om, at vi ingenlunde tælle ham blandt dem, der vente paa, eller der mene allerede at have annammet et saadant nyt Evangelium, Vi have med Glæde regnet ham blandt de Bedre, og beklage kun, at han ikke er kommen videre i ægte Dialektik, end at han har kunnet lade sig blinde af de "saa ofte gientagne" Talemaader, som "den trætte Siel" længesiden har maattet opgive Tilliden til. Vi tvivle ikke om, at det kun er et uheldigt Udtryk, naar han synes at ville have den gamle Tro antiqueret; det viser sig tydelig nok, at han i Grunden vil have den holdt fast, men at han mener, at dette i disse Tider ikkun kan skee, naar den fremsættes "i en ny og frisk Form, som ene et philosophisk Bad formaaer at skienke den."

Ogsaa her maae vi tildeels modsige, eller snarere forebygge Misforstaaelse, men herved er det vanskeligt at undgaae Misforstaaelse til den anden Side. Hvo vilde ikke anbefale et alvorligt, grundigt, philosophisk Studium? Hvo vilde ikke deri erkiende et af de kraftigste Midler mod den løse Snak, der nu saa ofte bydes os som christelig Underviisning? Men derfor skal Philosophien selv ikke bringes paa Prædikestolen. Jeg for min Deel er aldeles enig med Schleiermacher deri, at Ingen kommer til Christendom ved Demonstration, ligesaalidet som Nogen ved Demonstration kommer til Samvittighed eller til Skiønhedssands; men hvad heri er oprindeligt i Menneskets, hvad der hører til Menneskets Natur og Væsen, det skal vækkes, næres, uddannes. Saaledes ogsaa den dybe Trang i Menneskehiertet, som alene Christi Evangelium stiller. Lad os stræbe at tale til denne Trang, stræbe at lede Menneskets til "under Haab, Frygt, Bæven" at erkiende, at han ikke kan opgive Evangeliets Forsikkringer, dersom han ikke enten vil overgive sig til den Fortvivlelse, der endes med Forhærdelse, eller evig gaae med "et sønderrevet Gemyt;" lad os søge at lægge Evangeliets Balsom paa de blødende Saar, og lade den Sønderknuste fornemme dets Kraft; og da lede ham til at spørge sig selv, hvad der hindrer ham i at blive Troende. Ved at bortrydde de Hindringer, der endnu maatte være tilbage, kunne vi paa mange Maader være ham behielpelige; men hører han til dem, som ikke kunne hvile, før de faae tilveiebragt en philosophisk Theorie af Christendommen, da maa han tillige have Hielp andensteds fra, end fra Kirken, ligesom det ikke er i Værkstedet, at Konstneren kan docere en fuldstændig Konst-Theorie. Ikkun dette tør vi forsikkre, at, dersom Christendommen ikke først opgik for ham i dens Herlighed, da vil hans Christendoms-Philosophie stedse blive mager og ufyldestgiørende.

Philosophie er en fortræffelig Sag, men derfor er Prædiken ikke Philosophie, ligesom Prædiken er en fortræffelig Sag, men Philosophie er ikke Prædiken.

Det har for mig noget Rørende, at Mag. S. Kierkegaard stedse helliger sine Opbyggelige Taler til sin afdøde Faders Minde. Thi ogsaa jeg har kiendt denne agtværdige Mand; han var en slet og ret Borger, gik fordringsfri sin stille Gang giennem Livet, havde aldrig giennemgaaet nogetsomhelst philosophisk Bad. Hvorledes skeer det da, at Sønnen i sin rige Dannelse, saa ofte han vil nedskrive opbyggelige Taler, stedse vender Tanken hen til hiin Mand, der længesiden er indgaaet til Hvilen? Hvo der har læst den deilige Tale — eller lad os kun kalde den Prædiken — "Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet," vil forstaae det. Sønnen har, ligesom jeg, seet sin gamle Fader ved bittre Tab; han har seet ham folde sine Hænder, bøie sit ærværdige Hoved, han har hørt hans Læbe udsige hiint Ord, men tillige seet hans hele Væsen udsige det paa en saadan Maade, at han følte, hvad han saa skiønt udvikler om Job, at "ogsaa Den er en Menneskenes Lærer, der ingen Lære havde at overgive Andre, men efterlod Slægten sig selv som et Forbillede, sit Liv som Veiledning for ethvert Menneske," der saae det; han har følt, at den Gamle "havde i sit fromme Ord overvundet Verden, var i sit fromme Ord større og stærkere og mægtigere end den ganske Verden." Og hvad Sønnen der i Sørgehuset lærte hos sin gamle Fader, det nedskrev han i en Prædiken, som vil tiltale, vedergvæge ethvert følende Hierte, uagtet den ikke fører Læserne i noget philosophisk Bad, uagtet den Intet indeholder, som jo Enhver kunde "sige sig selv hiemme i sin Sopha" — men sandelig ikke "ligesaa godt." — Det er ikke for at indskrænke min Tak for denne Prædiken, men fordi det hører til Sagen, at jeg spørger: Giøre

de tre paafølgende Taler samme Virkning? Men hvis ikke, skulde det da ikke tildeels være, fordi det "philosophiske Bad" kommer for meget tilsyne?

Jeg vilde have sluttet med Luthers Ord, som allerede paa et andet Sted ere anførte i lignende Anledning, men som man ikke mærker at være tagne til Hierte: "Wenn ich in meiner Predigt sollte Philippum Melanchthonem oder andere Doctores ansehen, so machte ich nichts gut's, sondern ich predige aufs einfältigste den Ungelehrten, und es gefällt Allen;" men hvo veed, hvad Luther er for "den nyere Tiids Dannede?" Har man ikke læst i den Jenaiske Literatur-Tidende kort førend dens første — endnu ikke sidste — Hensoven: "Luther war ein beschränkter Kopf!" — Hør det; det var vel en Katholik, der sagde det, men det var en tydsk, protestantisk, sachsisk Redaction, der lod det sige om en Mand, der var mægtig i Ord og Gierning som ingen Anden i dette Land, ved hvem Tydsklands egentlige Daad er fuldbragt, ved hvem Tydskland er, hvad det er: "han var et indskrænket Hoved!" Hvad kunne vi da ikke vente endnu at faae at høre om ham? Men da dog Goethe endnu indtil Videre gielder Noget — indtil Videre, thi hvo kan vide, hvad Ællingerne, efter Fr. Baader's bekiendte Lignelse, i deres Gadekær endnu kunne faae isinde at snadbre om den Høne, der udklækkede dem? — men da Goethe vel endnu har nogen Autoritet, ville vi slutte med hans Ord, som i sin Tiid Enhver kunde udenad, men som nu synes forglemte:

Wenn ihr's nicht fühlt, ihr werdet's nicht erjagen,
Wenn es nicht aus der Seele dringt,
Und mit urkräftigem Behagen
Die Herzen aller Hörer zwingt.

Sitzt ihr nur immer! leimt zusammen,
Braut ein Ragout von andrer Schmaus,
Und blas't die kümmerlichen Flammen
Aus eurem Aschenhäufchen 'raus!
Bewund'rung von Kindern und Affen,
Wenn euch darnach der Gaumen steht!
Doch werdet ihr nie Herz zu Herzen schaffen,
Wenn es euch nicht von Herzen geht.

Dog, det er Tiid at afbryde, thi jeg frygter, at Læseren ikke vil sige som Faust's Famulus:

Ich hätte gern nur immer fortgewacht,
Um so gelehrt mit euch mich zu besprechen.

9.

Om Injurier i trykte Skrivter.

(Dansk Ugeskrivt 1831.)

Ved i disse Dage at læse denne Overskrivt vil Læseren strax i Særdeleshed tænke paa det Uvæsen, der nu i flere Aar blandt os drives paa de trykte Blade, hvilke man giør vel megen Ære, naar man henregner dem til vor theologiske Literatur, og paa det Skrivt, som en agtet Videnskabsmand nyligen har udgivet under en beslægtet Titel. Denne Forfatter vil allevegne finde Deeltagelse, thi saalænge som de uværdige Angreb, for hvilke han har været udsat, have vedvaret, har ogsaa den retsindige Deel af Publicum overveiet, ved hvilke lovlige og fyldestgiørende Midler hiint Uvæsen kunde være at standse. Det vil ligeledes finde almindelig Billigelse, at Hr. Prof. Clausen offentligen viser, at han Intet har ladet uforsøgt af hvad der kunde fordres af ham, i det han strax har ved Rettens Dom erhvervet Mortification paa de Beskyldninger, som vare fremførte mod ham, i det han flere Gange har forespurgt, om han skulde sagsøge de Skribenter, der atter fremstode med de samme Beskyld-

ninger, idet han har forsvaret sig derimod i trykte Skrivter, og endeligen selv har andraget paa en Undersøgelse af sagkyndige Mænd. Det er fornemmeligen dette sidste Andragende, hvilket han ved sit seneste Skrivt har søgt at skaffe Indgang; han taler ikke blot sin egen Sag, men Fleres, som have maattet dele lignende Skiebne med ham, han taler Videnskabens og Kirkens Sag, og yttrer det Haab, at hans Skrivt vil blive benyttet som Anledning til fleersidig offentlig Drøftelse af en Gienstand af største Interesse og Vigtighed.

Forfatteren af nærværende Linier seer sig ikke istand til at foretage nogen omfattende Undersøgelse af den vigtige Gienstand, han agter ikke heller at levere en Anmeldelse eller Bedømmelse af det her berørte Skrivt; han ønsker kun at yde sit Bidrag ved at fremsætte nogle fragmentariske Bemærkninger, saavel over enkelte Ytringer, som over Skrivtets væsentlige Indhold.

Hvor sieldne endog saadanne Angreb, som de, der nu besudle vort kirkelige Væsen, i senere Tider vare blevne, ere de ingenlunde "uhørte i protestantiske Lande." For nu ikke at giennemgaae den hele protestantiske Kirkes Historie, minde vi kun om de pietistiske Stridigheder, og da det ikke vilde lønne Umagen at foretage et eget Studium for at finde de meest uhøviske Ord eller de raaeste Udbrud af en vild Fanatisme, saa opslaae vi blot "Planck's Geschichte der protestantischen Theologie von der Concordienformel an," og tage deraf hvad der uden synderligt Udvalg kommer os for Die. Vi læse da der (S. 140) om Aegidius Strauch's Anfald paa den yngre Calixt: "Die Namen eines Esels, einer Schmeißfliege, eines

Schnarchhanſſen, eines Rattenkönigs, der von dem Ungeziefer der Egypter oder von den Mäuſen der Philiſter übrig geblieben ſey, waren noch die höflichſten, die er ſeinem Gegner gab," og at han tilføiede, at Calixt var hæreticus peior Syncretista, immo ipso Diabolo peior, homo, in quo nulla amplius pudoris significatio est, qui in domo et familia proditoris (nemlig hans Faders) adolevit. Vi finde (S. 212) følgende Titel paa en Bog: "Abgenöthigte — Antwort der theol. Facultät zu Wittenberg über die chriſt-lutheriſche Vorſtellung wider die heftige, der ganzen lutheriſchen Kirche höchſtnachtheilige und unſere Ehre kränkende Schrift, zwar ſogenannte Aufrichtige Uebereinſtimmung, in der That aber Unrichtige und Uebel-einſtimmung mit der Augsb. Confeſſion Hr. D. Ph. J. Speners, Churf. Brandenb. Conſ. Raths, Probſten u. ſ. w. Zur Rettung der himmliſchen von Gott geoffenbarten, in der heiligen Schrift verfaßten, durch den theuren Gottes-Mann Lutherus wieder an das Licht gebrachten Wahrheit, ſammt glimpflicher Ablehnung der vielfältigen Injurien, Schelt- und Schmach-Reden auch unverdienten Beſchuldigungen, und nothwendiger Entdeckung der unverantwortlichen Proceduren in irrigen Lehrſätzen verdächtigen Hypotheſibus, ſchändlichen Verkehrungen u. ſ. w. u. ſ. w. im Namen und auf Begehren der theol. Facultät mit einhelligem Conſenß ausgefertiget durch Joh. Deutſchmann." Vi finde (S. 217), at J. F. Mayer — dengang Præſt i Hamburg, ſiden General-Superintendent i Pommern og Procantsler for Univerſitetet i Greifswalde — lod et Skrivt udgaae mod ſin Collega, den hamburgſke Præſt Horbius, under denne Titel: "Zwar in Eil verfaßte, aber in Gottes Wort feſtgegründete Warnung an die werthe Stadt Hamburg, abſönderlich aber ſeine liebe Gemeinde zu St. Jacobi vor dem ketzeriſchen verführeriſchen Büchlein genannt: Klugheit der Gerechten u. ſ. w.;" ligeſom

ogsaa han og Consorter fordrede, "at Horbius, som en Sværmer og Erkebedrager strax skulde suspenderes fra sit Embede, og at Prædikestolen skulde forbydes ham" o. s. v. Vi finde (S. 221) fra Pietisternes Side: "D. Joach. Langes Gestalt des Kreuzesreichs Christi auf Erden in seiner Unschuld mitten unter den falschen Beschuldigungen und Lästerungen, sonderlich unbekehrter u. fleischlich gesinnter Lehrer, erstlich insgemein vorgestellt, und hernach mit dem Exempel Hr. D. Val. E. Löschers in seinem Timotheo-Vereine, nebst einem Anhang von der Sünde wieder den heiligen Geist, erwiesen und erläutert." Det var ikke Skribenter af den Classe, som nu hos os, men det var de lærdeste og anseeligste Mænd, Kirkernes Forstandere og hele Faculteter, som brugte dette Sprog. Ja selv den i mange Henseender roesværdige Aug. Herm. Franke tillod sig i et Facultets-Votum, som Joach. Lange lod trykke, at tale saaledes om den berømte Philosoph Chr. Wolff: "Noch ehe das geringste von unserer Seite wider Wolffium vorgenommen, habe ich die realen Beweise seiner gottlosen Lehren aus dem Bekenntniß seiner Discipel schon in Händen gehabt. Ich habe auch in meinem Gemüthe von den entsetzlichen Verführungen, so in die hiesigen Anstalten mit Gewalt durch seine Collegia eingedrungen, solchen Jammer und Herzleyd gehabt, daß ich nachher, als wir über alles Vermuthen davon erlöst werden, oft nicht ohne große Bewegung zum Lobe Gottes die Stelle angesehen, da ich auf den Knien Gott um die Erlösung von dieser großen Macht der Finsterniß, die in wirkliche Professionem Atheismi ausgeschlagen, angeruffen hatte. — Daß er (Wolff) mich und meine Collegas auf das entsetzlichste geschmäht und verspottet hat, das ist mir wie nichts gewesen und hätte es gerne erlitten, wenn ich nicht die ganz vor Augen liegende und mit Händen zu greifende, ja sensibiliter zunehmende Verführung

so mancher sonst geliebten jungen Leute hätte sehen müssen (S. 257)."

Jeg har afskrevet disse Udtryk, ikke blot for ogsaa her at stadfæste den gamle Sætning, at der ikke skeer noget Nyt under Solen, men fordi de tiene til at vise, for hvilke Anfald retsindige og nidkiere Mænd til alle Tider have været udsatte. Det kan være saa meget gavnligere at minde herom, som vi nu ikke sielden høre dem, der besmykke den Ladhed og Feighed, hvormed de give Videnskab og Kirke til Priis, med deres Embedsværdighed, der ikke skal tillade dem at udsætte sig for saadanne, formeentligen uhørte Angreb. Kiere Venner og Brødre! det er ikke gaaet dem bedre, der vare for os. Ville vi fyldestgiøre vor Pligt, ville vi vaage over det Hellige, som er os betroet, da tør vi ikke stille os hen som uvirksomme Tilskuere, men hvor meget vi endog beflitte os paa at bevare Freden, bør vi dog ikke ganske undvige en Strid, som vel ikke sielden kan fremkalde uanstændige Optrin, men under hvilken dog Spener og Wolff og saa mange Andre af de hæderligste Mænd have vidst at frelse deres Anseelse og Virksomhed i Samtiden og deres Ære i Eftertiden.

Den slumrende Dæmon er vistnok nu i Danmark bleven vakt til et meget fripostigt Liv; men skulle vi derover lade os "friste til at ønske os til Lykke med det ringe Bekiendskab, Fremmede have til det danske Sprog?" — Sammenligningen mellem vort Land og andre Lande i denne Henseende er meget vanskelig at anstille, uden at have, ikke blot opholdt sig, men været som hiemme paa andre Steder. Skrivter som "Raketten" eller det saakaldte "Maanedsskrivt for Christendom og Historie" kunne

i deres Kreds vække temmelig Opsigt, men interessere ikke den Reisende, og blive kun tilfældigviis, og da ufuldstændigen, bekiendte i Udlandet. I Hamburg skal en vis Green af Literaturen føre Navn af "Bierblätter," og af saadanne Ølhusblade, som tiene til at forlyste Giesterne ved Skumlerier over bekiendte Personer, har sikkert enhver stor Stad, hvor nogen Ytringsfrihed finder Sted, nuomstunder et betydeligt Antal.

Hvor vidt nu disse paa andre Steder drive deres Licents, er os ikke tilfulde bekiendt. Vi nævnede Hamburg, og efter hvad vi vide om de nyeste kirkelige Stridigheder i denne Stad, drive hine Blade uden Tvivl der deres Uvæsen til den yderste Grændse af Det, som Øvrigheden tillader, og det Samme vidne mange enkelte Ytringer, der tilfældigen naae hen til os, om Forholdet paa flere Steder. Men sæt endog, at man i Danmark er kommen videre heri end andensteds, at andre Landes Flyveblade, ikke fremvise Exempel paa en saadan Frækhed, som vore, da vilde vel et enkelt Blad, der svømmede til Udlandet, vække Forundring; men enhver forstandig Mand, som blev bekiendt med Sagens hele Sammenhæng, som saae, at i den hele Striid ingen Cabinets-Ordre, intet Magtsprog, ingen Slags Vilkaarlighed har grebet ind, at Alt er overladt til Lovenes Afgiørelse, og at Lovene, for ikke at opluge Hveden tilligemed Klinten, ei ere blevne skærpede: han vilde ogsaa erkiende, at, naar den her omhandlede Classe af Skribenter i vort Land har kunnet gaae videre, end det er blevet den tilladt paa mange andre Steder, da er det, fordi vor Regering ikke har villet anvende noget af de Midler, der let tilbød sig, for at hæmme Misbrugen, efterdi saadanne Midler ogsaa let kunne hindre Brugen af den lovlige Frihed. Og saaledes afgiver Danmark uden Tvivl her et lysende Exempel, som man maatte ønske kiendt og fulgt i flere Lande.

Enhver beklager Misbrugen, Enhver ønsker den standset, men saasnart man tænker over Midlerne hertil, føler man strax, at disse ikke ere saa lette at finde, som Klagen. Endog de, der ønske Trykkefriheden indskrænket, maae erkiende "de mislige og de betænkelige Følger, det kunde drage efter sig, dersom det blev Skribenterne formeent at gjøre Statens Embedsmænd til Gienstand for offentlig Omtale, at foranledige Prøvelse og Undersøgelse af deres Embedsforhold, helst paa en Tiid, som er tilbøielig — og vel ikke altid uden Grund — til Klager over et vilkaarligt og trykkende Bureaukratie". "Bureaukratie" er et Ord, som i de senere Tider bruges temmelig hyppigt, men ligesom det er uheldigen sammensat, saaledes er det ogsaa et Udtryk for en temmelig uklar Tanke. Bureau betyder i denne Sammenhæng det Sted, hvor een eller flere Embedsmænd arbeide i deres Forretninger; man taler om en Ministers Bureau, et Collegiums eller Departements Bureau, ogsaa en mere underordnet Embedsmands Bureau; men da Alt ikke kan udgaae umiddelbart fra Thronen, hvorfra skulde da Bestemmelserne for det Enkelte, hvorfra Lovenes Haandhævelse og Anvendelse udgaae, uden fra disse Bureauer? Hvorledes skulde der kunne være Regering i et Land, dersom Embedsmændene ikke, Hver i sin Sphære, have og øve den dem tilkommende Myndighed? Denne Embedsmyndighed fortiener altsaa i sig selv ikke at betegnes med noget Navn, der skulde vække Uvillie mod den, men kun dens vilkaarlige Udøvelse er at laste. Vilkaarligheden hade vi alle; og da der foregaae mange Vilkaarligheder, som ikke komme til de Overordnedes Kundskab, eller som af disse oversees, eller hvor deres Paamindelser Intet frugte, endog — formedelst den stigende Kierlighed til Autokratiet — formeligen tilbageviises af de Underordnede: saa stifter Trykkefriheden ogsaa den Nytte, at

saadanne Vilkaarligheder, eller endog større Forseelser, ved den komme for Lyset og blive paatalte.

Vi kunne ikke indrømme, at "Statens Embedsmænd ere Regeringen alene Regnskab skyldige for deres Embedsførelse." Vistnok har Regeringen den endelige Dom, nemlig den borgerligen gyldige Dom. Men hvorledes skulde Embedsmanden, vel ansat af Regeringen, men til sine Medborgeres Nytte, ikke ogsaa være disse Regnskab skyldig? Og hvilken ærefier Embedsmand aflægger ikke sine Medborgere dette Regnskab paa mange Maader, privat eller offentlig? Mangen Gang har vel den retsindige Embedsmand ønsket, at den Dadel, som han fornam stykkeviis, hist og her, vilde træde offentligen frem, paa det han kunde faae Leilighed til offentlig og fuldstændig Retfærdiggiørelse.

Ligesaalidet kunne vi ubetinget indrømme, "at Embedsmanden, som Embedsmand, er Regeringens Organ." Vistnok er han det, forsaavidt han udfører Regeringens udtrykkelige Befalinger; men de fleste Embedsmænd, der ikke staae ganske lavt, have ogsaa en Sphære, hvori disse udtrykkelige Befalinger ikke kunne lede dem, men de ere overladte til deres egen Conduite. Det er Regeringens Villie, at enhver Embedsmand skal i sin Kreds arbeide for Almeenvellet, skal fremme Oplysning eller Vindskibelighed, understøtte nyttige Foretagender, forhindre skadelige o. s. fr. Men alt dette gaaer saaledes i det Enkelte, at der ikke kan gives detaillerede Forskrivter derfor; stifter Embedsmanden da paa denne Maade Nytte, da opfylder han vel Regeringens Hensigt, men Berømmelsen for Det, der er udrettet, tilhører her mere ham selv, end hvor han blot var en tro Fuldbringer af det Foreskrevne; giør han det ikke, eller vælger han urigtige Forholdsregler, da er han derfor ikke strax borgerligen straffskyldig, skiøndt han fortiener at dadles; men denne Dadel

falder ikke tilbage paa Regeringen, der heri ikke erkiender ham som sit Organ, dersom den endog fremdeles bruger ham som Embedsmand.

Dette er i Særdeleshed indlysende i Henseende til Religion og Videnskab. Det er enhver forstandig og christelig Regerings Villie, at Videnskab skal pleies, fremmes, udbredes, at Christendommen skal prædikes reent og kraftigt og indtrængende, og den ansætter Embedsmænd dertil. Naar en Lærer ved Høiskolen holder en Forelæsning, Præsten en Prædiken, da fungere Begge som Embedsmænd; men hvo vilde derfor sige, at, naar Hiin holder et forvirret Foredrag, Denne en slet Prædiken, da giøre de dette som Regeringens Organer? Regeringen sætter for Begge kun visse Grændser, ved hvis Overskridelse det befrygtes, at Stat og Kirke vilde forstyrres; men disse Grændser bør være, og ere for det Meste, meget vide, og det er saaledes en meget stor Kreds, inden hvilken Roes eller Dadel kun vedkommer Embedsmanden, ikke Regeringen.

Det er unegteligt, og vore Dages Erfaring viser det kun altfor ofte, at Embedsmanden kan lastes paa en Maade, saa Anklagen ogsaa træffer Regeringen, der taaler ham. Vi have kun villet modsige hiin Sætning i dens Almindelighed, og forsøge at vise, at Regeringen ikke for sin egen Æres Skyld er saa forpligtet til at beskierme sine Embedsmænd mod alle Angreb, som Mange synes at mene.

Med mere Grund, end mod et Bureaukratie, kunde der vel tales mod et Kathedrokratie, hvorved vi ikke blot tænke paa Kathedern ei Høiskolens Læresale, men ogsaa paa Prædikestolen i Kirkerne, — thi, naar hvad der fra et lovligen oprettet Bureau

kundgiøres paa lovlig Maade ogsaa skal tages til Følge, og Vedkommende, hvilke nogen Deel af den lovgivende eller udøvende Magt, er overdragen, i Følge deres blotte Embedsmyndighed — naturligviis under Forbehold af Recurs til høiere Autoriteter — tør fordre Lydighed ogsaa af dem, der ikke indsee, eller ikke ere enige i Grundene, hvorfor Forskriften gives: saa tilkommer en saadan Myndighed aldeles ikke Lærestolene. Vel bør Tilhørerne af ethvert Slags vise Lærerne al sømmelig Ærbødighed, men Læreren kan ikke paabyde os hvad vi skulle troe og giøre, men han skal fremvirke Overbeviisning.

Uden Tvivl ville Alle være enige i, at den akademiske Dannelse ikke skal være at ligne ved Indgydelsen af et Fluidum fra eet Kar i et andet, ikke kan fuldbyrdes ved en blot Given og Modtagen, men at den akademiske Ungdom skal vækkes til Selvtænksomhed, skal "ved dens hele Dannelse anføres til at prøve selv og beholde det Gode". Der have vel været akademiske Lærere, der ikke blot ingen Indvending vilde taale af deres Tilhørere, men ogsaa fordrede deres offentligen udgivne Skrivter omgivne med et Værn mod Kritikens Pile, idet de paastode — og med al Ret — at dersom en formastelig Recensent tillod sig at reducere deres lærde Værker ad absurdum, da vilde det skade deres Agtelse og Tillid blandt de Studerende. Men alle Forstandige have erkiendt, at herved er Intet at giøre, at hvad der ikke kan staae ved sig selv, kan ikke hielpes ved nogen fremmed Autoritets Støtter, og at den dygtige Lærer vel vil finde Erkiendelse blandt den akademiske Ungdom uagtet alle uretfærdige Angreb.

Jeg finder mig her aldeles enig med den Forfatter, hvis Skrivt har fremkaldt disse Linier, og hvis Anke "ikke gielder nogen Polemik, der, selv i sin værste Udartning, maa betragtes som en Misbrug, der er uadskillelig fra Ytringsfrihedens Gode."

Men er der nu heri en saa væsentlig Forskiel mellem Kirken og Høiskolen? Jeg veed vel, at Folket ikke kan anstille den samme Prøvelse, som de videnskabeligen Dannede burde være istand til anstille, og derfor bør der stedse indrømmes en større Lærefrihed ved Høiskolen end i Kirkerne. Men saavist som der ogsaa hos Almuen skal "virkes christelig Tro til christeligt Liv", saavist maa ogsaa Enhver af Almuen, der i Alvor og Sandhed søger Det, hvori Sielen kan hvile, være istand til at prøve hvad der foredrages ham; thi ved den blinde Tillid til Lærernes Autoritet fremvirkes intet Christeligt. Man giør sig en meget urigtig Forestilling om Almuesmanden, dersom man mener, at det blot er Lærerens Stand og Stilling og Dragt, der skal skaffe ham Indgang, at Læreren ikke "ved Sandhedens Aabenbarelse kan anbefale sig for hans Samvittighed." At der iblandt Almuen findes Utallige, som næsten aldeles ikke bekymre sig om den christelige Sandhed, at der gives Mange, som uden nogen redelig Undersøgelse tage Partie, og hos hvilke Grunde Intet virke: deri adskiller denne Stand sig ikke fra de Stænder, der kaldes mere dannede. Den er ikke istand til at følge en videnskabelig Fremstilling, der ere mange Tvivl og Indvendinger, hvis Løsning er over dens Fatteevne, men saa ere ogsaa Indvendingerne selv derover; thi de Sphærer, inden hvilke saavel Indvendingerne som Besvarelsen bevæge sig, ere forskiellige efter den forskiellige Dannelse; men enhver Tvivl, som ængster et fromt og redeligt Sind, maa ogsaa Fromhed og Redelighed kunne løse for det; hvis ikke, da er det ved den blinde Tro, at Guds Rige skal komme.

Præsten maa altsaa selv skaffe sig den "tillidsfulde Hengivenhed" hos sin Menighed, som han behøver for at kunne virke paa den; thi kan han det ikke selv, da veed jeg ikke, hvo der skulde kunne det. Jeg begriber aldeles ikke, hvorfra "den

beroligende Forsikkring skulde gives Menighederne, at de, for at kiende Veien, der gjør salig i Liv og Død, kunne og bør søge og følge de Lærere, der ere dem givne af Regeringen," dersom Lærerne ikke selv vække denne Forsikkring i Samvittighederne. Er det ved nogetsomhelst Edict fra Regeringen, at denne Forsikkring kan eller skal gives? Kan eller skal Regeringen forsikkre Menighederne, at de roligen tør følge enhver Lærer, om hvem det endnu fattes paa juridiske Beviser, for at han kunde afsættes? Paa den anden Side, skal Regeringen skride til Afsættelse, hvergang der ere juridiske Beviser for, at en Lærer har feilet i Lære eller Levnet? Men hvorledes turde den da forsikkre, at Alt er rigtigt med Enhver, hvem den lader blive, og bør lade blive, i Embedet?

Dersom det er sandt, hvad den gamle Joh. Val. Andreä siger,

> Daß nicht Alles, was schwarz ist, geistlich ist,
> Und nicht Alles, was geistlich, lauter Christ,

dersom der ere Præster, som ikke lære christeligt og ikke leve christeligt, da er dette vistnok forargeligt. Men da det er umueligt, at saadanne Forargelser ikke skulde komme, saa vilde Forargelsen blive dobbelt stor, dersom den uværdige Præst kunde hylle sig i en Nimbus af Kirkens Hellighed, og dermed menes ophøiet over Angreb og Forsvar. Præsten staaer, som enhver anden Embedsmand, Regeringen og sine Medborgere til Ansvar; og, saavel for at Forseelser kunne vorde opdagede og paatalte, som for at den værdige Mand, mod hvem Bagvaskelsen sniger sig om, kan faae Leilighed til at retfærdiggjøre sig, er Trykkefriheden ogsaa her, uagtet de Misbrug, der kunne gjøres deraf, et uvurdeerligt Gode.

Ingen kan være længere, end Forfatteren af disse Linier, fra at ville undskylde de frække Angreb paa personlig Ære, som vi nu ideligen maae læse i trykte Skrivter, Ingen kan have fornummet, hvad deraf angaaer vort kirkelige Væsen, med dybere Afsky og Smerte; dog tager jeg ikke i Betænkning langt at foretrække de nærværende Bevægelser i vor Kirke, uagtet alle Udskeielser, for den Dødsstilhed, der nogle Aar tidligere fandt Sted. Det kan maaskee til en Tiid gaae an, at standse alle Bevægelser, saavel i det videnskabelige og kirkelige, som i det politiske Liv, og fremtvinge en Ro som den, hvori de Døde sove; men naar Tiden er omme, ville de da kun udbryde desto voldsommere. Men vil man Liv, da maa man ogsaa ville Bevægelse, og hvor der er Bevægelse, der vil denne, eftersom Menneskene ere, mangen Gang vorde ondartet, og dens enkelte Udbrud vederstyggelige at betragte. Hvo der, uden at kiende videre til det offentlige Liv i England, læste Beretningen om de Pøbel-Optrin, som der jævnligen foresalde, vilde vistnok danne sig en meget ugunstig Forestilling om hiint Liv; men hvo der kiender det Hele, indseer, at disse Uordener ikke ganske kunne forhindres uden at opoffre væsentlige Goder, hvis Tab vilde være langt mere at beklage.

Desuagtet bør dog alt Lovligt skee for at standse Misbrugen. Vil man ikke gribe til det, i alle Henseender utilraadelige, Middel at underkaste alle Skrivter Censur, da kan Angrebet ikke forebygges, og der staaer da kun tilbage, at skaffe den Fornærmede hans Ret, og saavidt mueligt at forhindre Gientagelsen af Fornærmelsen.

I Henseende til de nuværende theologiske og kirkelige Stridigheder er det foreslaaet, "at Undersøgelsen maatte blive overgivet til sagkyndige, almeenagtede Mænd, som det maatte paaligge efter Tilendebringelsen at bringe det Væsentlige af Acterne

til offentlig Kundskab, ledsaget af et oplysende og beroligende Ord til Folket, og at andrage paa de fornødne Foranstaltninger til Forebyggelse for Fremtiden af forargelige Udbrud af utæmmet Lidenskab og Fanatisme." Hvad det Sidste angaaer, da er det just dette, vi søge, og hvo der har noget Forstandigt at bringe i Forslag til at forebygge Trykkefrihedens Misbrug, uden at ophæve den selv, kan være forvisset om at blive hørt, om dette end ikke officielt er blevet ham overdraget. Det Første betræffende, da er det unegteligt, at en Regering ikke bør lade saadanne Beskyldninger mod dens Embedsmænd hengaae uden Undersøgelse. I denne Henseende anprises den preussiske Regerings Fremgangsmaade ved de bekiendte Beskyldninger mod de Halliske Theologer Wegscheider og Gesenius. Hvad foretog altsaa denne Regering? Den sendte, efterat først de Angrebne og Universitetet havde andraget derom, saavidt vides, een Regeringscommissair, en juridisk Embedsmand, til Halle for at foretage en Undersøgelse paa Stedet; Acterne, som ikke ere blevne offentliggiorte, indsendtes derpaa til vedkommende Ministerium, og efterat de vare blevne Kongen forelagte, emanerede en kongelig Cabinets-Ordre af Indhold, at der ikke var Grund til at foretage Noget paa Statens Vegne med Hensyn til de anklagede Professorers Læreforedrag. Indsenderen af Beskyldningerne tilkiendtes ingen Slags Straf, tilkiendegaves ingen Misbilligelse; derimod slutter Cabinets-Ordren med en Paamindelse, som maa antages at gielde forbemeldte Professorer, at man venter en værdig Behandling af Gienstanden, og en bestandig Fastholden af det Synspunct, at unge Theologer skulle ved deres Foredrag dannes for den evangeliske Kirke. Hvad blev derimod foertaget i Danmark ved de Beskyldninger, hvormed Professor Clausen blev anfaldet? Efter den bestaaende Lovgivning er enhver Embedsmand pligtig til, naar han be-

skyldes for Uretskaffenhed i hans Embedsførelse, at fralægge sig dette ved Dom. Dersom Hr. Professoren ikke selv havde efterkommet denne Anordning, vilde det upaatvivleligen været blevet ham paalagt. Sagen blev forhandlet, ikke for en enkelt Commission, men ved den ordentlige Ret. Ved denne Rets Kiendelse bleve Beskyldningerne formeligen mortificerede, Injurianten blev idømt en — rigtignok ikke betydelig — Mulct, og han kom for Fremtiden under Censur. Rettens Dom med dens Præmisser er bleven bekiendtgiort ved Trykken. Da siden de samme Beskyldninger bleve gientagne af en Anden, formeente vedkommende Collegium, at der ingen Anledning var til at paalægge Prof. Clausen at sagsøge den nye Injuriant, fordi nemlig disse Beskyldninger eengang ved lovlig Dom vare kiendte døde og magtesløse. Jeg seer ikke noget Punct, hvori den i Halle brugte Fremgangsmaade skulde være at foretrække.

Men maaskee havde det været rigtigere, om begge Regeringer strax havde nedsat en Commission af sagkyndige Mænd til at undersøge Sagen, da det menes "anstødeligt og unaturligt, at Anliggender, som angaae Religion, Kirke og Videnskab, blive underkastede en juridisk Behandling." — Vi tilstaae, at dersom et angrebet Skrivt saaledes anbefalede sig for et Antal "sagkyndige og almeenagtede Mænd," af disse i det Væsentlige kunde og vilde træde i Forfatterens Sted, at de kunde erklære for Regering og Folk, at de delede Forfatterens Anskuelser, lærte det Samme, som han, vilde i det Væsentlige have udtrykt sig, som han: da vilde vel en saadan Erklæring have noget Beroligende ved sig og kunne indvirke paa den offentlige Mening; men dermed var dog Sagen ingenlunde afgiort, thi det kunde endnu antages, og vilde sikkerligen blive anført, at til en vis Tiid samtlige Theologer, som beklæde anseeligere Poster, vare afveegne fra den ved Statens Love foreskrevne Læreform, og at

altsaa Beskyldningerne endnu kunde staae ved Magt, i det mindste af juridiske Grunde. Overalt vilde og kunde det jo her ikke komme an paa en blot Erklæring efter subjectiv Formening, men Erklæringen eller Kiendelsen maatte støttes paa en Beviisførelse, og denne Beviisførelse kunde og skulde jo ikke være videnskabelig, men juridisk. Spørgsmaalet er nemlig ikke, om disse eller hine Læresætninger ere videnskabeligen rigtige eller urigtige — et Spørgsmaal, hvorover ingen Ret og ingen Commission kan afsige endelig Kiendelse — men — som ogsaa i det Tilfælde, hvilket vi her i Særdeleshed have for Die, den injurierede Forfatter selv har fremsat det — "om der er giort Brug af nogen Frihed, som ikke maa ansees at være den akademiske Theolog uformeent i hans Virksomhed som Skribent." Dette Spørgsmaal skal besvares, ikke efter Dommerens subjective Følelse, ikke efter de Anordninger, som man formener at burde gives i Fremtiden, men efter Statens nugieldende Love. Men da er det jo et aldeles juridisk Spørgsmaal; Den, der beskylder en Forfatter for at have overtraadt den ham tilstaaede Friheds Grændser, skal føre klare juridiske Beviser derfor, Kiendelsen i Sagen bliver, hvad enten den afsiges af Theologer eller Jurister, aldeles juridisk, og det er ved enhver Afgiørelsesmaade umueligt andet, end at der maa blive "Rum tilbage for den Tro eller det Foregivende, at hvad der er kiendt magtesløst af juridiske Grunde, kan ligefuldt staae ved Magt ifølge theologiske, kirkelige Grunde." Men saaledes skiønner jeg ikke rettere, end at Sagen bedst bliver i de rette Sagkyndiges Hænder, nemlig i de ordentlige Dommeres, som ogsaa ellers have at kiende i de Sager, der angaae Borgernes borgerlige Ære og Velfærd. — Den videnskabelige og — hvis jeg saa maa sige — christelige Ære kan dog Ingen redde for en Forfatter, dersom han ikke kan redde den selv.

Forestille vi os, at en Commission blev nedsat for at paakiende den her i Særdeleshed omhandlede Sag, og at Forfatteren blev frifunden, da vilde enten alle Commissionens Medlemmer have været enige, og da vilde de samtlige blive Gienstand for Angreb af de Skribenter, der søge Leilighed til at angribe, og disse vilde ved nye Gienstande for deres Angreb desto meer tiltrække nysgierrige eller skadefroe Læsere; eller nogle Medlemmer havde ikke deelt Pluralitetens Mening, og da vilde — naar Acterne, altsaa og de enkelte Vota, bleve trykte — Modpartiet finde anseete Mænd at støtte sig til. Saaledes vilde Striden langtfra at bilægges, tværtimod finde ny Næring og udbrede sig endnu videre.

Dog, man har ønsket, at "Afgiørelsen tillige maatte foranledige en allerhøieste Resolution" — hvorom? Dersom man mener en udtrykkelig Tilkiendegivelse fra Regeringen, at den, efterat Kiendelsen er afsagt, ikke finder Anledning til paa Statens Vegne at lade foretage videre Undersøgelse, da er denne Erklæring allerede indeholdt deri, at Regeringen har ladet det beroe ved Lands-Overrettens Dom, og at den ikke har fundet det fornødent, at den injurierede Forfatter skulde fralægge sig de samme Beskyldninger, da de bleve gientagne, ved ny Dom. Mener man derimod, at Forfatteren paa denne Maade skulde dækkes mod videre Angreb, da tænke man sig ret klart, af hvilket Indhold og i hvilken Form man ønsker en saadan Resolution; og da vil man uden Tvivl — efterdi Striden her, forsaavidt den ikke er juridisk, nødvendigen streifer over i det Dogmatiske — ønske os til Lykke med, at, ligesom Hans Majestæt Kongen af Preussen ved Afgiørelsen af den Halliske Sag "ikke vilde indvirke paa Forskiellighеden af de dogmatiske Systemer i Theologien," vi saaledes med fuld Tillid tør vente det samme i Danmark.

Enhver Borger er upaatvivleligen berettiget til at fordre Statens Beskyttelse mod Injurier, og da denne paa ingen Maade, som var at ønske, kan opnaaes uden ved Rettergang; saa er Borgeren i Almindelighed henviist, og Embedsmanden i Særdeleshed efter vor Lovgivning endog forpligtet til denne. Det er vel et Uheld, at skulle fortære Tiid og Ro paa saadanne Retssager, men dette Uheld kan, som saamange andre, ikke afværges.

Men ogsaa paa denne Maade synes, i Tilfælde som det her nærmest omhandlede, den Injurierede ikke at kunne erholde nogen Betryggelse for fremtidige Angreb, i det selv Beskyldningernes Mortification ikke har anden Følge for Injurianten, end en Vanære, som man antager at være Den ligegyldig, der allerede har viet sig til al litterair Skændsel, og en ikke betydelig Pengemulct, som maaskee endog rigeligen kan dækkes ved at udgive Processens Acter i Trykken.

Forfatteren af disse Linier maa bekiende, at han ved Besvarelsen af denne Indvending for en Deel befinder sig udenfor sin Competence. Imidlertid vover han at yttre den Formening, at Udfaldet af en saadan Retssag vilde blive et andet for Den, der gientager de samme Beskyldninger, som allerede, ham vitterligt, ved lovlig Dom ere mortificerede, end for Den, der først fremførte den; et andet for Den, der i en Række af Aar uophørligen gientager de samme Injurier, end for Den, der kan antages kun at have handlet i øieblikkelig Overilelse.

Dernæst tillader han sig at henstille følgende Betragtning til nærmere Overveielse. Det kan være priseligt, at Retterne vise al Skaansel mod den Anklagede, og lade Alt, hvad der synes at kunne formindske hans Brøde, gielde til hans Undskyldning. Men i Tilfælde, hvor Injurier ere i tryfte Skrivter fremførte mod en Embedsmand, hvo er da den Anklagede?

Efter Formen Injurianten; det er den Injurierede, som har indkaldet ham for Retten, og Denne kaldes derfor stedse Citanten. Men i Grunden er det dog Injurianten, der har anklaget sin Vederpart for Regeringen og Folket, og ofte ved saadann Beskyldninger, som, hvis de bevises, kunne medføre Embedets Fortabelse; og da vor Lovgivning giør det til Pligt for Embedsmanden at fralægge sig Beskyldningen ved Dom — om hvilken Forpligtelse Injurianten ikke kan være uvidende — saa er det dog virkeligen ham, som med Vidende og Villie har bragt den Injurierede for Skranken. Saaledes synes Injurianten — naar ikke særdeles Grunde tale for ham — ikke berettiget til den Skaansel, der ellers vises den Anklagede, og dette saameget desto mindre, som den lemfældigere Straf, der tilkiendes ham, synes at forudsætte, at han dog har kunnet anføre Noget til at retfærdiggiøre sine Injurier, og der saaledes kastes en Skygge paa Embedsmanden.

Af en strengere Fremgangsmaade mod Injurianten i saadanne Sager synes ikkun at kunne følge, at Pasquillanterne maatte blive vaersommere med i trykte Skrivter at henkaste Beskyldninger, og Dette var ret meget at ønske. I modsat Tilfælde, dersom endog ved de frækkeste Injurier, fremførte med koldt Blod, gientagne i et langt Tidsløb, Alt skal giøres gieldende til Formildelse af Straffen, da synes virkeligen "Fordelen at være" — hvor den ikke skulde være — "paa Injuriantens Side."

Vor Lovgivning synes at tilbyde et Middel til at forhindre det samme Individuum i at gientage de samme Injurier paa Prent, i det nemlig Den, som eengang er dømt for Overtræ-

delse af Trykkefriheds-Anordningen, for Fremtiden underkastes Censur. Men dette kunde igien synes kun at synes saa. Thi da det i Praxis er vedtaget, kun at udøve denne Censur med Hensyn til at forebygge hvad der strider imod Stat, Religion og Sædelighed, derimod ikke at udstrække den til private Injurier, saa kan endog den Dømte selv — "endogsaa, ligesom til Vitterlighed og Stadfæstelse, forsynet med Politikammerets: Maa trykkes" — strax efter begyndte det samme Uvæsen.

Det er unegteligen paafaldende, at Den, der er dømt for en Forseelse, skal med vedkommende Autoritets udtrykkelige Tilladelse — forstaaer sig under nyt Ansvar for sig selv — kunne gientage den samme Forseelse. Hvad der imidlertid taler for denne Censur-Vedtægt, vil man finde høist skarpsindigt udtalt i en Betænkning, som er indført i Rescript-Samlingen for 1824 S. 134 ff. Vi vide ikke, med hvad Ret denne Betænkning, der kun er opsat som Votum til nærmere Deliberation i vedkommende Collegium, er offentligen meddeelt. Men da det endog er uvist, om den indeholder den berømte Retslærdes endelige Mening, fra hvem den hidrører, saa tillade vi os saa meget mere dog at antage, at det ved Forordningen af 27de September 1799 har været tilsigtet, at Den, der eengang er dømt for Misbrug af Trykkefriheden, skulde ved Censur saavidt mueligt hindres fra nye Forseelser, saavel mod Private som mod det Offentlige. Den Vilkaarlighed, som kan være en Følge heraf, vil være af desto mindre Betydenhed, som Forfattere, der siden vise sig værdige dertil, igien kunne erholde, og have erholdt, Fritagelse for Censur.

Men dersom Censor endog ikke maatte ansees berettiget til at negte Trykningen af alle Beskyldninger mod Embedsmænd eller Andre, som han finder i et Skrivt, der er underkastet hans Censur, da synes han dog at burde være berettiget eller snarere

forpligtet til at forhindre den tryfte Gientagelse af de samme Injurier, hvorfor Forfatteren allerede er dømt; og dersom dette ikke allerede følger af de Bestemmelser, hvilke Forordningen indeholder, da synes en yderligere Bestemmelse i denne Henseende at være at ønske. Det er vel sandt, at den onde Villie desuagtet vilde kunne finde Midler til at undvige Lovene; men mange Misbrug vilde dog saaledes kunne forhindres. Det er fremdeles sandt, at Censor mangen Gang kunde være uvidende eller uvis, om Beskyldningerne vare de samme, som de, der tilforn vare mortificerede; men i mange og de skandaløseste Tilfælde vilde han ikke kunde tvivle.

Dersom paa disse eller andre Maader ved lovlig Fremgang Noget kunde twinges af den Licents, hvormed et Antal Skribenter synes at have forenet sig for at udfordre Lovene og trodse al Anstændighed, da var dette meget at ønske. I Øvrigt erkiender nærværende Forfatter aldeles, at Tryffefrihedens Gode ikke kan forenes med Restrictioner, der kunde forhindre enhver Misbrug, og at vi aldrig ved Det, der i enkelte Tilfælde kunde være beleiligt eller ønskeligt, skulle lade os forlede til at opoffre erkiendte Grundsætninger.

Indhold af første Bind.

		Side.
I.	Udvikling af Begrebet Tro	1.
II.	Om Begrebet af den christelige Dogmatik	37.
III.	Bemærkninger om den Konst at prædike	81.
IV.	Forsvar for faastsatte Prædike-Texter ved den offentlige Gudstieneste	131.
V.	Bidrag til Læren om Drivterne	149.
VI.	Om Hukommelsen. En psychologisk Undersøgelse	203.
VII.	Logiske Bemærkninger om Identitet	249.
VIII.	Over Lessings Nathan den Vise	273.
IX.	Recensioner og mindre polemiske Skrivter.	
	1. Om den foreslagne Forandring ved den offentlige Gudsdyrkelse	309.
	2. Recension af: Visby, om den herskende Ringeagt for-Gudstieneste	338.
	3. Oplysninger angaaende Udkastet til en Alterbog og et Kirke-Ritual	359.
	4. Om Tillæget til den evangelisk-christelige Psalmebog	418.
	5. Forerindring ved en Oversættelse af Pauli Brev til Philippenserne	431.
	6. Recension af: Frosts Oversættelse af alle Pauli mindre Breve	437.
	7. Rede am Feste des Gewissens, in der Versammlung der Philalethen	446.
	8. Kirkelig Polemik	461.
	9. Om Injurier i trykte Skrivter	474.

Det kgl. Bibl. Bogb.